

**ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЦАРЕНКО ІЛОНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 330.4:378

**ДИСЕРТАЦІЯ
МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління національним господарством
08 – Економічні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.О. Царенко

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Левченко Олександр Миколайович, д.е.н., професор

Кропивницький – 2018

АНОТАЦІЯ

Царенко І.О. Механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством». – Центральноукраїнський національний технічний університет МОН України, Кропивницький, 2018.

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та вирішення актуального науково-прикладного завдання, що полягає у розробці теоретичних положень, методичних підходів та науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України.

Наукове осмислення теоретичного базису механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України дозволило обґрунтувати сутність дефініції “конкурентоспроможність вищої освіти” як спроможність закладів національної системи вищої освіти надавати якісні освітні послуги вітчизняним і зарубіжним споживачам на основі сучасних моделей підготовки фахівців інноваційного типу. При цьому доведено, що досягнення конкурентоспроможності вищої освіти на регіональному (локальному), національному і міжнародному рівнях підтверджено комплексом різнопорядкових показників (наявність потужних закладів вищої освіти (ЗВО) національного та регіонального рівнів, що здатні забезпечувати потреби ринку праці у високоосвіченій робочій силі та залучати студентів з-за кордону; високі позиції у міжнародних та національних рейтингах; задоволення очікувань її споживачів щодо подальшої реалізації набутих ними фахових знань, умінь та компетентностей).

Обґрунтовано, що в умовах інноваційного розвитку вищої освіти, трансформуються також і її функції, зокрема набувають все більш вагомого значення аксіологічна, комунікативна та креативна функції. Поряд з тим, посилюється роль підприємницької функції вищої освіти, що обумовлює

необхідність сучасних закладів вищої освіти ставати органічною складовою територіальних інноваційних екосистем.

Окреслено найбільш значущі фактори, що впливають на формування конкурентоспроможності вищої освіти на всіх рівнях регулювання, зокрема: регіональному (локальному), національному та міжнародному.

У роботі представлено систему державного регулювання вищої освіти, що складається із взаємопов'язаних між собою певних цілей, завдань, методів і механізмів. Визначені об'єкт та суб'єкти державного регулювання вищої освіти України, зокрема обґрунтовано ступінь впливу кожного із стейкхолдерів на вищу освіту та ступінь взаємовпливу й взаємозалежності між собою (споживачі (окремі особи або групи осіб); продуценти (заклади вищої освіти, юридичні або фізичні особи); держава (Міністерство освіти і науки, Кабінет міністрів України); органи контролю (Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, громадські незалежні організації).

Проведено компаративний аналіз результативності державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти в контексті міжнародних порівнянь та на підставі міжнародних рейтингових систем зроблено висновок про порівняно низький рівень результативності державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України, характеризуючи як таку, що має значний потенціал в освітній сфері та має низькі конкурентні позиції на міжнародній арені.

Здійснено компаративний аналіз конкурентоспроможності вищої освіти України на мезоекономічному рівні у розрізі таких складових: якість науково-педагогічного потенціалу; стан організаційного та навчально-методичного забезпечення закладів вищої освіти; рівень науково-дослідницької роботи; показники міжнародної діяльності; якість контингенту студентів і навчання. За результатами оцінки запропоновані диференційовані заходи регуляторного впливу, впровадження яких дозволить усунути наявні регіональні диспропорції у конкурентоспроможності вищої освіти.

З урахуванням посилення трансформаційних перетворень та викликів економіки інноваційного типу, актуалізації епохи інформатизації та кіберпростору, у

дисертації запропоновано стратегічні пріоритети державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти, які сфокусовані не лише на можливостях подолання стратегічного розриву (GAP 3.0), що обумовлений кризовим станом економіки та деструктивним впливом на розвиток вищої освіти в умовах країн транзитивної економіки, а, в першу чергу, на формуванні моделі інноваційної економіки постіндустріального типу. Це пов'язано із трансформацією економіки та вищої освіти під впливом викликів Промислової революції 4.0 (GAP 4.0).

Розроблено концептуальні засади щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України, що направлено на те, щоб задовольнити конвергенцію поточних заходів та довгострокових цілей, що, з одного боку, дозволить оптимально збалансувати розвиток вищої освіти та потреб економіки, а з іншого – орієнтувати вищу освіту на власний, інноваційно-технологічний розвиток, який має забезпечити її конкурентоспроможність у поточній та довгостроковій перспективах.

У роботі запропоновано методичні підходи щодо удосконалення комплексу стимулюючих заходів із запровадження закладами вищої освіти сучасних моделей управління якістю, базою яких є використання прогресивного досвіду країн світу і спрямування на посилення якості вищої освіти. Це, передусім, повинно забезпечити підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України, знизити деструктивні тенденції щодо вітчизняних абітурієнтів за кордон та посилити інноваційні процеси в системі вищої освіти

Наукові положення, висновки і пропозиції, що винесено на захист, сформульовані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення та ідеї, що належать автору.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає у теоретичних, методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях. Впровадження результатів дисертаційного дослідження засвідчено відповідними довідками

(Інститут економіки промисловості АН України, Управління освіти, науки, молоді та спорту Кіровоградської обласної державної адміністрації, Центральноукраїнський національний технічний університет та Ужгородський національний університет).

Ключові слова: механізм, державне регулювання, конкурентоспроможність, вища освіта, якість, інноваційні процеси.

ABSTRACT

Tsarenko I.O. The mechanism of state regulation of the competitiveness of higher education of Ukraine. - Qualifying scientific work with the status of manuscript.

Thesis for obtaining of Candidate of Economic Sciences Degree (Doctor of Philosophy) on specialty 08.00.03 – Economics and Management of National Economy. – Central Ukrainian National Technical University Ministry of Education and Science of Ukraine, Kropyvnytskyi, 2018.

In the thesis the theoretical generalization and the solution of the actual scientific and applied problem, which consists in the development of the theoretical positions, methodical approaches and the scientific and practical recommendations concerning the improvement of the mechanism of state regulation of the competitiveness of higher education of Ukraine is given.

The scientific understanding of the theoretical basis of the mechanism of state regulation of the competitiveness of higher education of Ukraine has allowed to substantiate the essence of the definition of «competitiveness of higher education» as the ability of the national higher education institutions to provide the quality educational services to the domestic and foreign consumers on the basis of the modern models of training the specialists of innovative type. It has been proved that the achievement of the competitiveness of higher education at the regional (local), national and international levels is confirmed by the complex of multi-disciplinary indicators (the presence of powerful higher education institutions of national and regional level, which are capable to provide the needs of labor market in highly educated labor force and attract the foreign students; high positions in the international and national rating systems; satisfaction of

expectations of its consumers for the further realization of their acquired professional knowledge, skills and competencies).

It is substantiated that in the conditions of innovative development of higher education, its functions are transformed, in particular, the axiological, the communicative and the creative functions are becoming more and more important. At the same time, the role of the entrepreneurial function of higher education is increasing, which determines the necessity of modern higher education institutions to become an organic component of territorial innovative ecosystems.

The most significant factors, which influence on the forming of the competitiveness of higher education at all levels of regulation, in particular: regional (local), national and international are outlined.

In the thesis the system of state regulation of higher education, which consists of the interrelated goals, tasks, methods and mechanisms is presented. The object and subjects of the state regulation of higher education in Ukraine are determined, in particular, the degree of influence of each of the stakeholders on the higher education and the degree of interaction and interdependence between each other (consumers (individuals or groups of persons), producers (higher education institutions, legal or individuals), state (Ministry of Education and Science, Cabinet of Ministers of Ukraine), control authorities (National Agency for the Quality Assurance of Higher Education, the nongovernmental independent organizations).

The comparative analysis of the effectiveness of state regulation of the competitiveness of higher education in the context of international comparisons was carried out and on the basis of international rating systems it was concluded about the relatively low level of the effectiveness of state regulation of the competitiveness of higher education of Ukraine, characterizing it as such, which has the significant potential in the educational sphere, the low competitive position on the international arena.

A comparative analysis of the competitiveness of higher education of Ukraine at the mesoeconomic level is carried out in terms of the such components: the quality of scientific and pedagogical potential; the state of organizational and teaching-methodological support of higher education institutions; the level of research work; the

indicators of international activity; the quality of students' contingent and training. According to the results of the evaluation, the differentiated measures of regulatory influence are proposed, implementation of which will eliminate the existing regional disparities in the competitiveness of higher education.

Taking into account the intensification of transformational transformations and challenges of the economy of innovative type, actualization of the era of informatization and cyberspace, in the thesis the strategic priorities of the state regulation of the competitiveness of higher education are proposed, which focuses not only on the possibilities of overcoming the strategic gap (GAP 3.0) due to the crisis state of the economy and the destructive impact on the development of higher education in conditions of transitive economy, and, first of all, on the forming of the model of innovative economy of post-industrial type which is connected with the transformation of economies and higher education under the influence of the challenges of the Industrial Revolution 4.0 (GAP 4.0).

The conceptual foundations for the improving the mechanism of state regulation of the competitiveness of higher education of Ukraine are developed, which are aimed at satisfying the convergence of current measures and long-term goals, which, on the one hand, will allow optimally to balance the development of higher education and the needs of the economy, and, on the other hand, to orient the higher education on its own, innovation and technological development, which should ensure its competitiveness in the current and long-term perspective.

In the thesis the methodological approaches for the improving the set of enabling activities for the introduction of the modern quality management models by the higher education institutions, which are based on the using the progressive experience of the countries of the world and are aimed on the strengthening of the quality of higher education. It, first of all, should ensure the competitiveness of Ukraine's higher education, reduce the destructive trends from the outflow of domestic entrants abroad and strengthen the innovative processes in the system of higher education.

The scientific provisions, conclusions and proposals, which are made for the defense are formulated by the author independently. From the scientific works, which were

published in co-authorship, only the provisions and ideas belonging to the author are used in the thesis.

The practical significance of the thesis's research is the possibility of using the proposed methodological provisions and practical recommendations for improving the mechanism of state regulation of the competitiveness of higher education of Ukraine at the macro, meso- and microeconomic levels. The implementation of the thesis's research was certified by the relevant certificates (Institute of Industrial Economics of the Academy of Sciences of Ukraine, the Department of Education, Science, Youth and Sports of the Kirovohrad Regional State Administration, Central Ukrainian National Technical University and Uzhhorod National University).

Key words: mechanism, state regulation, competitiveness, higher education, quality, innovative processes.

**Наукові праці, в яких опубліковано основні
наукові результати дисертації:**

**Публікації у наукових фахових виданнях України, що включено до
міжнародних наукометричних баз даних:**

1. Царенко І.О. Гендерна політика у сфері вищої освіти: проблеми нерівності та шляхи їх вирішення / І.О. Царенко // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 3 (19). – С. 110-117. (включено до Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США)) (0,98 друк. арк.).

2. Tsarenko I.O. The quality management system in educational institutions of Slovak Republic: Impact on the Ranking's position / I.O. Tsarenko // Міжнародний науковий економічний журнал «Бізнес Інформ»: [наук. журн.]. – Харків, 2018. – № 3. – С. 71-80 (включено до Index Copernicus (Польща), Ulrich's Periodicals Directory (США), Directory of Open Access Journals (DOAJ) (Швеція), ResearchBib (Academic Resource Index) (Японія), Google Scholar (США), RePEc (Research Papers in Economics) (США)) (1,25 друк. арк.).

3. Царенко І.О. Інтегральна оцінка рівня конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах переходу до інноваційної моделі економіки: регіональний

аспект / І.О. Царенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: [зб. наук. пр.]. – Кропивницький: КНТУ, 2018. – Вип. 33. – С. 75-86 (включено до Ulrich's Periodicals Directory (США), ResearchBib (Academic Resource Index) (Японія), Central and Eastern European Online Library (CEEOL) (ФРН)) (0,97 друк. арк.).

Публікації у наукових фахових виданнях України:

4. Царенко І.О. Рейтингові системи ранжування вищих навчальних закладів: українські та світові методики / І.О. Царенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: [зб. наук. пр.]. – Кіровоград: КНТУ, 2014. – Вип. 26. – С. 56-66. (1,38 друк. арк.).

5. Царенко І.О. Конкурентоспроможність вищої освіти України у вимірі міжнародних систем ранжування / О.М. Левченко, І.О. Царенко // Економіка і організація управління: [зб. наук. пр.]. – Вінниця: ДонНУ, 2016. – № 3(23). – С. 73-81 (заг. обсяг 1,13 друк. арк., особисто автору належить 0,95 друк. арк.). Особистий внесок автора: розроблено напрями стратегічного управління щодо посилення конкурентоспроможності вищої освіти України на ринку освітніх послуг.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав:

6. Царенко І.О. Методи оцінки рівня конкурентоспроможності вищих навчальних закладів / І.О. Царенко // Науковий журнал «Молодий вчений». – Херсон, ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2015. – № 2(17). – С. 122-125. (включено до Index Copernicus (Польща), Google Scholar (США), ResearchBib (Academic Resource Index) (Японія)) (0,47 друк. арк.).

7. Tsarenko I.O. Peculiarities of the higher education competitiveness in the context of international comparisons / I.O. Tsarenko // L'Association 1901 "SEPIKE". – Osthofen, Deutschland, Poitiers, France, Los Angeles, USA, 2015. – Ausgabe 9. – P. 196-200. (включено до Index Copernicus (Польща), ResearchBib (Academic Resource Index) (Японія), Google Scholar (США)) (0,97 друк. арк.).

8. Tsarenko I.O. The competitiveness of higher education of Ukraine according to the international dimension / I.O. Tsarenko // Baltic Journal of Economic Studies. – Riga: Izdevnieciba 'Baltija Publishing', 2016. – Volume 2, Number 1. – P. 107-113.

(включено до Index Copernicus (включено до Index Copernicus (Польща), Research Papers in Economics (RePEc) (ФРН), Directory of Open Access Journals (DOAJ) (Швеція)) (0,95 друк. арк.).

9. Tsarenko I.O. The Impact of Higher Education on National Economic and Social Development: Comparative Analysis / O.M. Levchenko, A.O. Levchenko, O.V. Horpynchenko, I.O. Tsarenko // Journal of Applied Economic Sciences. – Craiova, 2017. – Volume XII, Summer, Number 1, 3(49). – P. 850-862. (включено до Research Papers in Economics (RePEc) (ФРН), Central and Eastern European Online Library (CEEOL) (ФРН), EBSCO (США), SCOPUS (США)) (заг. обсяг 1,12 друк. арк., особисто автору належить 0,76 друк. арк.). Особистий внесок автора: досліджено взаємозалежність між рівнем розвитку вищої освіти та соціально-економічним потенціалом економіки країни, визначено вплив вищої освіти на її розвиток.

10. Tsarenko I.O. The role of universities in forming the innovation ecosystem / O.M. Levchenko, H.I. Kuzmenko, I.O. Tsarenko // Innovative economics and management. – Volume 5–2. – 2018. – P. 10-16. (включено до Research Papers in Economics (RePEc) (ФРН), Central and Eastern European Online Library (CEEOL) (ФРН)) (заг. обсяг 0,97 друк. арк., особисто автору належить 0,57 друк. арк.). Особистий внесок автора: обґрунтовано роль ЗВО у формуванні інноваційних екосистем, ступінь впливу підтверджено відповідними результатами кореляційно-регресійного аналізу.

Монографії:

11. Tsarenko I.O. The impact of funding model on the development of higher education of Ukraine: challenges and opportunities / I.O. Tsarenko // Modern tendencies of fiscal policy in European economic space: Monograph / A. Krysovatuу, O. Kyrylenko, O. Kneyaler et al.; edited by Doctor of Economics, Prof. Andriy Krysovatuу. – Ternopil: TNEU, 2017. – P. 112-119. (0,52 друк. арк.).

12. Царенко І.О. Компаративний аналіз тенденцій вищої освіти в контексті виникнення інноваційно-інтегрованих структур / І.О. Царенко, О. В. Горпинченко // Соціально-економічні аспекти інноваційного розвитку людських ресурсів: колективна монографія / за заг. ред. М. В. Гудзь і А. В. Карпенка; Запорізький

національний технічний університет. – Запоріжжя : «Просвіта», 2017. – С. 174-185. (заг. обсяг 0,7 друк. арк., особисто автору належить 0,54 друк. арк.). Особистий внесок автора: здійснено компаративний аналіз тенденцій вищої освіти в контексті формування інноваційно-інтегрованих структур.

13. Tsarenko I.O. Higher education's funding model of Georgia and Ukraine in the context of European Higher education Area / O.M. Levchenko, A.O.Levchenko, O.V. Tkachuk, I.O. Tsarenko // Strategic priorities for developing Ukraine and Georgia: innovation and partnership. Under Ed. D. G. Lukianenko and T. Beridze, 2018. p. 181-199. (заг. обсяг 1,27 друк. арк., особисто автору належить 0,97 друк. арк.). Особистий внесок автора: розроблено пропозиції щодо вдосконалення моделей фінансування вищої освіти в контексті компаративістики міжнародного досвіду.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

14. Царенко І. О. Фактори конкурентоспроможності вищої освіти / І. О. Царенко // Фактори впливу на формування та розвиток фінансової системи України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 листопада 2014 р.). – Львів, 2014. – Ч. 3. – С. 38–41. (0,23 друк. арк.).

15. Tsarenko I.O. The position of higher education in Ukraine in the comparison of the international trends in higher education / I. O. Tsarenko // Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні, екологічні та гуманітарні аспекти : IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. студ. і молодих учених (21 грудня 2015 р.) : зб. матеріалів конф. – Чернігів, 2015. – С. 370–373. (0,17 друк. арк.).

16. Tsarenko I.O. La mobilité académique comme la tendance de développement du système de l'enseignement supérieur / O. Levchenko, I. Tsarenko // Глобальні проблеми економіки та фінансів : IV Міжнар. наук.-практ. конф. (28 грудня 2015 р.) : зб. тез наук. роб. – Київ ; Прага ; Відень, 2015. – С. 33–37. (заг. обсяг 0,48 друк. арк., особисто автору належить 0,32 друк. арк.). Особистий внесок автора: розроблено пропозиції досліджено тенденції розвитку академічної мобільності як одного з сучасних трендів розвитку вищої освіти в сучасному контексті.

17. Царенко І.О. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в Україні / І.О. Царенко // Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і

практика : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (17 квітня 2015 р.). – Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2015. – С. 178–179. (0,19 друк. арк.).

18. Царенко І.О. Зарубіжний досвід управління якістю надання освітніх послуг вищими навчальними закладами / І. О. Царенко // Стратегія качества в промышленности и образовании : матер. XI Междунар. конф. (1-5 червня 2015 р.). – Варна, 2015. – Т. 1. – С. 289–297. (0,56 друк. арк.).

19. Царенко І.О. Проблеми підготовки висококваліфікованих кадрів ВНЗ України в умовах формування інноваційної моделі економіки та напрями їх вирішення / І.О. Царенко // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки : матер. XX ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. (7-11 вересня 2015 р.). – К. ; Одеса, 2015. – Т. 1, ч. II. – С. 75-81. (0,19 друк. арк.).

20. Царенко І.О. Підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в Україні як передумова подальшого розвитку економіки країни / О. В. Ткачук, І. О. Царенко // Функціонування економічних систем в умовах постіндустріального розвитку : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (22-25 жовтня 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 338-342. (заг. обсяг 0,27 друк. арк., особисто автору належить 0,19 друк. арк.). Особистий внесок автора: розроблено комплекс успішних заходів щодо посилення позицій національної системи вищої освіти на міжнародному ринку освітніх послуг.

21. Tsarenko I.O. Higher education as a factor of human capital development / O. M. Levchenko, I. O. Tsarenko // International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : Conference Proceedings (29 January, 2016). – Klaipeda, 2016. – P. 175-179. (заг. обсяг 0,57 друк. арк., особисто автору належить 0,43 друк. арк.). Особистий внесок автора: встановлено роль вищої освіти у розвитку людського капіталу.

22. Царенко І.О. Трансфер освітньо-професійних знань у вимірі інноваційного розвитку економіки / О. М. Левченко, І. О. Царенко // Пріоритети розвитку підприємств у XXI столітті: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (12 квітня 2016 р.). – Кіровоград : КОД, 2016. – С. 7-9. (заг. обсяг 0,27 друк. арк., особисто автору належить 0,19 друк. арк.). Особистий внесок автора: визначено роль

механізму перманентного трансферу нових знань в інноваційному розвитку вищої освіти.

23. Царенко І.О. Вплив соціально-мережових технологій на якість підготовки фахівців / О. М. Левченко, І. О. Царенко // Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 травня 2016 р.). – Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2016. – С. 159-162. (заг. обсяг 0,25 друк. арк., особисто автору належить 0,18 друк. арк.). Особистий внесок автора: проведено респодентне опитування щодо впливу соціально-мережових технологій на якість підготовки фахівців.

24. Tsarenko I.O. La mobilité académique: défis et perspectives pour l'Ukraine / O. Levchenko, F. Roussier, I. Tsarenko // Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика : збірник тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 червня 2016 р.). – Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2016. – С. 11-14. (заг. обсяг 0,26 друк. арк., особисто автору належить 0,21 друк. арк.). Особистий внесок автора: обґрунтовано переваги та недоліки розвитку академічної мобільності в контексті підвищення конкурентоспроможності вищої освіти.

25. Царенко І.О. Особливості формування освітнього потенціалу Кіровоградської області: стан та напрями розвитку / А. О. Левченко, І. О. Царенко, О. В. Горпинченко // “Кіровоградщина – 2025: Пріоритети і можливості розвитку”: збірник тез доповідей наук.-практ. конф. (7 червня 2017 р.). – Кропивницький: Ексклюзив-Систем, 2017. – С. 45-49. (заг. обсяг 0,31 друк. арк., особисто автору належить 0,23 друк. арк.). Особистий внесок автора: розроблено пропозиції щодо вдосконалення конкурентоспроможності вищої освіти у Кіровоградській області.

26. Tsarenko I.O. The Role of Universities in Cluster development of Countries' Economy / O. Levchenko, I. Tsarenko // Central European Conference in Finance and Economics (CEFE 2017). – Technical University of Košice, 2017. – P. 470-478. (заг. обсяг 0,97 друк. арк., особисто автору належить 0,78 друк. арк.). (Web of Science). Особистий внесок автора: здійснено кореляційно-регресійний аналіз рівня взаємозалежності закладів вищої освіти та ступеня кластеризації економіки країни.

27. Царенко І.О. Система вищої освіти України: аналіз стану та тенденцій

розвитку / О.М. Левченко, І.О. Царенко // Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 вересня 2017 р). – Кропивницький: Ексклюзив-Систем, 2017. – С. 113-117. (заг. обсяг 0,32 друк. арк., особисто автору належить 0,26 друк. арк.). Особистий внесок автора: досліджено стан вищої освіти України у призмі глобалізаційних перетворень.

28. Tsarenko I.O. Le système d'enseignement supérieur en Ukraine: les tendances du développement de la mobilité académique / I.O. Tsarenko // Мови, науки та практики: матер. Першої Міжнар. франкофонної наук.-практ. конф. в Україні (19-20 жовтня 2017 р.). – К.: Логос, 2017. – С. 146-148. (0,24 друк. арк.).

29. Tsarenko I.O. The Competitiveness of Higher Education of Ukraine according to the International Context / I.O. Tsarenko // Actual Problems of Economy and Business : Abstracts of the Materials of All-Ukrainian Scientific Conference (22 November 2017). – Кропивницький: РВЛ ЦУНТУ, 2017. – С. 11-14. (0,17 друк. арк.).

30. Царенко І.О. Фінансування вищої освіти як чинник розвитку економіки знань / І.О. Царенко // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації : матер. Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (29-30 березня 2018). – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – С. 184-187. (0,23 друк. арк.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	25
1.1. Сутність та чинники формування конкурентоспроможності вищої освіти	25
1.2. Фактори впливу на конкурентоспроможність вищої освіти та методичні підходи до її оцінки	57
1.3. Особливості функціонування механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти	75
Висновки до розділу 1	90
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	93
2.1. Оцінка конкурентоспроможності вищої освіти України в контексті міжнародних порівнянь	93
2.2. Стан результативності державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України	118
2.3. Компаративний аналіз конкурентоспроможності вищої освіти України у територіальному розрізі	154
Висновки до розділу 2	169
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	171
3.1. Стратегічні пріоритети забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти	171
3.2. Концептуальні засади вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України	206
3.3. Система забезпечення якості освітніх послуг у сфері вищої освіти	217
Висновки до розділу 3	245
ВИСНОВКИ.....	247
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	250
ДОДАТКИ.....	275

ВСТУП

Актуальність теми. Стрімкі зміни ринкового середовища, спричинені інтенсифікацією технологічних глобалізаційних перетворень, обумовлюють домінуючу роль сфери вищої освіти у забезпеченні формування сталого розвитку економік країн світу на інноваційних засадах. Як свідчить досвід провідних країн світу, конкурентоспроможна вища освіта забезпечує не лише потреби економіки у висококваліфікованих кадрах, а й є рушієм соціально-економічного розвитку країни, виступаючи системоутворюючим чинником подальших трансформацій інноваційно-інституційного середовища економіки постіндустріального типу.

У сучасних умовах вища освіта в країнах світу трансформується і набуває нових рис та особливостей розвитку. Саме тому особливої уваги потребує існуючий дисонанс між кількісними й якісними результатами діяльності сфери вищої освіти та потребами ринку праці, обумовлений недостатнім рівнем фінансування, погіршенням матеріально-технічного забезпечення та іншими факторами. Водночас за умов поглиблення кризових явищ вкрай необхідні інноваційні трансформації як у самій економіці, так і у сфері вищої освіти, що мають посилювати її спроможність стати драйвером позитивних перетворень у соціально-економічних та інноваційно-технологічних сферах економіки.

З огляду на це в Україні існує нагальна потреба вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти в умовах формування інноваційних технологічних перетворень, націлених на подолання наявних диспропорцій (матеріально-технічних, територіальних, технологічних) тактичного та стратегічного характеру за умов обмежених фінансових ресурсів. Даний механізм має бути націленим на забезпечення та підвищення конкурентоспроможності національної вищої освіти в глобальному вимірі шляхом орієнтації на сучасні досягнення сфери освіти та науки провідних країн світу, а також гармонійної інтеграції закладів вищої освіти з інноваційно-інституційним середовищем та кадровими потребами економіки інноваційного типу.

Грунтовні дослідження теоретичних і прикладних аспектів механізму державного регулювання та конкурентоспроможності вищої освіти містяться у працях українських учених Л. Л. Антонюк, Л. І. Антошкіної, М. П. Вербового, О. І. Гонти, І. С. Каленюк, О. О. Кукліна, О. М. Левченка, А. С. Музиченка, Н. В. Ушенко, Н. І. Холявко, С. В. Філіпової та ін. Дослідження окремих аспектів підготовки висококваліфікованих фахівців здійснювали О. С. Грішнова, А. М. Колот, Л. А. Лутай, М. В. Семикіна, О. В. Ткачук. Різноманітні аспекти взаємодії освітніх послуг та ринку праці, інноваційного розвитку закладів вищої освіти розглядаються в роботах І. Г. Карзун, О. Є. Кузьміна, Д. Д. Плинокоса та ін. Окремим аспектам означеної проблеми присвячено науковий доробок О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак, С. А. Іващенко, М. В. Михайліченко, Т. М. Тардаскіна, О. І. Трохимець, Л. П. Червінської, Н. С. Шалімової та ін.

Віддаючи належне науковим здобуткам з досліджуваної проблематики, слід наголосити, що державне регулювання конкурентоспроможності вищої освіти є досить складним та неоднозначним процесом на сучасному етапі. Динамізм розвитку глобалізаційних і трансформаційних перетворень в економіці України, необхідність радикального реформування в контексті європейських стандартів розвитку обумовлюють необхідність вироблення ефективних форм та методів державного регулювання сфери вищої освіти, в тому числі й у напрямі забезпечення її конкурентоспроможності на регіональному (локальному), національному та глобальному рівнях. Саме цим зумовлено вибір теми, мети та завдань, структури викладу результатів дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до програм і планів наукових досліджень Центральноукраїнського національного технічного університету, зокрема у межах науково-дослідної теми: «Механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України» (номер державної реєстрації 0117U001298, 2016 р.), де автором досліджено теоретичні засади державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти, механізму його здійснення, проведено поглиблений аналіз стану результативності регулювання конкурентоспроможності вищої освіти; науково-дослідної держбюджетної теми 38Б117: «Розвиток інноваційно-інтегрованих структур

як чинник національної безпеки держави в умовах соціально-економічної нестабільності» (номер державної реєстрації 0117U001101, 2017 р.), у якій автором сформульовано роль закладів вищої освіти та вищої освіти загалом у розвитку інноваційно-інтегрованих структур.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних положень та розробка науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України.

Для досягнення мети дослідження поставлено й вирішено такі завдання:

- обґрунтувати економічну природу й сутність поняття «конкурентоспроможність вищої освіти» в умовах формування інноваційної моделі економіки;
- визначити сучасний стан і траєкторію розвитку вищої освіти України через призму світових тенденцій;
- розробити концептуальні положення щодо необхідності посилення регіонального контенту державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти;
- провести інтегральну оцінку конкурентоспроможності вищої освіти України на мезорівні;
- розробити та обґрунтувати стратегічні пріоритети державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти в контексті забезпечення сталого розвитку економіки країни;
- розробити напрями вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти для забезпечення потреб інноваційної моделі економіки;
- обґрунтувати методичні підходи щодо удосконалення комплексу стимулюючих заходів із запровадження закладами вищої освіти сучасних моделей управління якістю.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та науково-практичні рекомендації щодо вдосконалення державного механізму регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України за умов прискореного розвитку економіки інноваційного типу та викликів глобалізованого середовища.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, широкий спектр загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. У процесі дослідження використано такі методи проведення економічних досліджень: абстрактно-логічний, монографічний – з метою вивчення теоретичних основ та особливостей регулювання конкурентоспроможності вищої освіти (пп. 1.1, 1.2); логіко-семантичний, класифікації – для обґрунтування напрямів державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України (п. 1.3); економіко-статистичний, метод порівняльного аналізу та синтезу – з метою аналізу стану та тенденцій розвитку вищої освіти України (пп. 2.1, 2.2); економіко-математичного моделювання, експертні методи – для оцінювання рівня конкурентоспроможності вищої освіти в територіальному розрізі регіонів (п. 2.3); SWOT-аналізу, стратегічного аналізу та прогнозування – для розробки стратегії розвитку конкурентоспроможності вищої освіти України (п. 3.1); структурно-логічний – для розробки удосконаленого механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України (п. 3.2); моделювання – під час побудови моделі забезпечення якості освітніх послуг у сфері вищої освіти в контексті міжнародного досвіду (п. 3.3).

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові та законодавчі акти, монографічні дослідження й наукові публікації провідних вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, аналітична інформація науково-дослідних установ, статистичні матеріали та звітні дані Державної служби статистики України, Міністерства освіти і науки України, Українського центру оцінювання якості освіти, дані Інституту статистики ЮНЕСКО, Всесвітнього економічного форуму, Глобального банку, інших міжнародних організацій та аналітичних агентств (Universitas21, QS), результати соціологічних досліджень, результати досліджень та розрахунків автора.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукові результати, одержані автором, полягають у поглибленні теоретико-методичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України як цілісної системи напрямів регуляторного впливу центральних органів виконавчої влади на структурні одиниці економіки з метою подолання наявних стратегічних розривів в економіці та усунення наявного дисонансу в добробуті населення.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у досягненні таких суттєвих результатів:

удосконалено:

- трактування сутності поняття «конкурентоспроможність вищої освіти», яке, на відміну від існуючих, розглядається як спроможність закладів національної системи вищої освіти надавати якісні освітні послуги вітчизняним і зарубіжним споживачам на основі сучасних моделей підготовки фахівців інноваційного типу. Доведено, що досягнення конкурентоспроможності вищої освіти на регіональному (локальному), національному і міжнародному рівнях підтверджено комплексом різнопорядкових показників (наявність потужних закладів вищої освіти (ЗВО) національного та регіонального рівня, що здатні забезпечувати потреби ринку праці у високоосвіченій робочій силі та залучати студентів з-за кордону; високі позиції у міжнародних та національних рейтингах; задоволення очікувань її споживачів щодо подальшої реалізації набутих ними фахових знань, умінь та компетентностей);

- методологічні засади визначення стратегічних пріоритетів державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти, які, на відміну від наявних, повинні бути сфокусовані не лише на можливостях подолання стратегічного розриву (GAP 3.0), що обумовлений кризовим станом економіки та деструктивним впливом на розвиток вищої освіти в умовах країн транзитивної економіки, а, в першу чергу, на формуванні моделі інноваційної економіки постіндустріального типу, що пов'язано з трансформацією економік та вищої освіти під впливом викликів Промислової революції 4.0 (GAP 4.0). Саме такий підхід дозволить забезпечити сталий високий рівень конкурентоспроможності вищої освіти в довгостроковій перспективі;

- концептуальні засади механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України як сукупності принципів, методів, засобів, важелів управління, функціонування якого, на відміну від наявного, має задовольнити конвергенцію поточних заходів та довгострокових цілей, що, з одного боку, дозволить оптимально збалансувати розвиток вищої освіти та потреб економіки, а з іншого – орієнтувати вищу освіту на власний, інноваційно-технологічний розвиток, що має забезпечити її конкурентоспроможність у поточній та довгостроковій перспективі;

- методичні підходи щодо удосконалення комплексу стимулюючих заходів нормативно-правового, організаційно-адміністративного, економічного характеру із залученням широкого кола стейкхолдерів (роботодавці, громадські інституції, органи державної та місцевої влади) із запровадження закладами вищої освіти сучасних моделей управління якістю освітніх послуг з метою гармонізації інтересів всіх зацікавлених осіб, забезпечення безперервного процесу підвищення якості освітніх послуг, забезпечення та посилення конкурентоспроможності вищої освіти на національному та міжнародному рівнях;

дістали подальшого розвитку:

- аналітична оцінка наявного стану розвитку вищої освіти України, що, на відміну від традиційних підходів, дозволила здійснити детальну характеристику регіональних аспектів конкурентоспроможності вищої освіти країни та сформулювати на цій основі концептуальні положення щодо необхідності посилення регіонального контенту державного регулювання з метою зменшення наявних територіальних диспропорцій у сфері вищої освіти шляхом підтримки державою потужних регіональних центрів та закладів вищої освіти;

- обґрунтування прямої пропорційної залежності між ступенем конкурентоспроможності вищої освіти та рівнем фінансування на основі компаративного аналізу показників міжнародних систем рейтингування та обсягів фінансування вищої освіти в країнах світу, що дозволило обґрунтувати необхідність збільшення обсягів на основі імплементації ефективних гнучких моделей фінансування вищої освіти, які б надавали можливість оптимального поєднання фінансової автономії

закладів із стимулюючим державним регулюванням, спрямованим на досягнення конкурентоспроможності вищої освіти в глобальному вимірі;

- методичні положення щодо застосування інтегральної оцінки конкурентоспроможності вищої освіти за групами регіонів України, що, на відміну від наявних, дозволяють здійснити комплексне оцінювання об'єкта дослідження за низкою компонентів (якість науково-педагогічного потенціалу, стан організаційного та навчально-методичного забезпечення ЗВО, стан науково-дослідної роботи, рівень розвитку міжнародної діяльності, якість контингенту студентів та навчання) і запропонувати на цій основі диференційовані заходи, покликані вплинути на рівень конкурентоспроможності вищої освіти відповідної групи регіонів, впровадження яких дозволить усунути наявні регіональні диспропорції щодо конкурентоспроможності вищої освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних, методичних положень та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України. Основні результати використані Інститутом економіки промисловості НАН України – у процесі підготовки рекомендацій щодо впровадження концептуальних засад механізму державного регулювання підвищення конкурентоспроможності не лише вищої освіти, а й промислового сектора України загалом, розширюючи функції закладів вищої освіти в сучасних умовах (довідка №314/1 від 05.05.2018 р.); Управлінням освіти, науки, молоді та спорту Кіровоградської обласної державної адміністрації та підпорядкованих йому державних інституцій – під час розробки заходів щодо підвищення ефективності функціонування закладів вищої освіти та рекомендацій до стратегії соціально-економічного розвитку Кіровоградської області у сфері освіти (довідка №718/н від 28.06.2018 р.), що сприятиме посиленню ефективності функціонування закладів вищої освіти регіону, забезпечить підвищення рівня інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в межах вищої освіти України в цілому; Центральнотехнічним університетом – у навчальному процесі під час викладання навчальних дисциплін «Управління людськими ресурсами», «Національна економіка», «Державне

та регіональне управління» та «Методологія наукових досліджень» (довідка 66-3/13 від 22.06.2018р.); Ужгородським національним університетом – у навчальному процесі під час викладання навчальних дисциплін «Управління людськими ресурсами», «Національна економіка», «Державне та регіональне управління» та «Методологія наукових досліджень» (довідка 66-3/13 від 24.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеним, самостійно виконаним дослідженням, у якому викладено авторський підхід до вирішення проблеми вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України. Наукові результати, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті ідеї та положення, що належать дисертанту.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідалися та обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Фактори впливу на формування та розвиток фінансової системи України» (м. Львів, 28-29 листопада 2014 року), «Стратегія якості в промисленості и образовании» (Болгарія, м. Варна, 1-5 червня 2015 року), «Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика» (м. Кіровоград, 17 квітня 2015 року), «Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні, екологічні та гуманітарні аспекти» (м. Чернігів, 21 грудня 2015 р.), «Глобальні проблеми економіки та фінансів» (м. Київ-Прага-Відень, 28 грудня 2015 року), «Економіка і менеджмент: сучасні трансформації в епоху глобалізації» (м. Клайпеда, Литва, 29 січня 2016 року), «Пріоритети розвитку підприємств у ХХІ столітті» (м. Кіровоград, 12 квітня 2016 р.), «Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю» (м. Кіровоград, 19-20 травня 2016 р.), «Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика» (м. Кіровоград, 10-11 червня 2016 р.), «Actual Problems of Economy and Business» (м. Кропивницький, 22 листопада 2016 р.), «Modern determinants of fiscal policy: local and international dimension» (м. Тернопіль, 18-19 травня 2017 р.), «Langues, Sciences et Pratiques» (м. Київ, 19-20 жовтня 2017), «Central European Conference in Finance and Economics (SEFE2017)» (м. Кошице, Словаччина, 21-22 вересня 2017 р.), «Економічний і

соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 29-30 березня 2018 року) та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Функціонування економічних систем в умовах постіндустріального розвитку» (м. Харків, 22-25 жовтня 2015 року), «Кіровоградщина – 2025: пріоритети і можливості розвитку» (м. Кропивницький, 7 червня 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 30-ти наукових працях, серед яких: 3 колективні монографії, 2 з яких написано іноземною мовою, 3 статті у наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз даних, 2 статті – у наукових фахових виданнях України та 5 статей у наукових виданнях іноземних держав, які включено до міжнародних наукометричних баз даних (у тому числі Scopus), 17 тез та доповідей за матеріалами міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, одна з яких індексовано міжнародною наукометричною базою даних WoS. Загальний обсяг публікацій – 18,36 друк. арк.(із них автору належить 16,5 друк. арк.).

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 297 сторінок (обсяг основного змісту роботи – 197 сторінок друкованого тексту), включає 37 таблиць, 92 рисунки, 10 додатків. Список використаних джерел налічує 245 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1.1. Сутність та чинники формування конкурентоспроможності вищої освіти

У сучасних умовах трансформаційної перебудови національної економіки загалом та вимог до інтеграції економічної системи у світовий простір, особливої уваги зі сторони держави потребує система вищої освіти, адже на етапі дестабілізації усіх сфер суспільно-політичного та фінансово-економічного стану країни, катастрофічного зниження рівня життя, політичної та економічної криз, повсюдного відтоку «мізків» та підвищення міграційних потоків за кордон, сектор третинної освіти стає вкрай важливим, як один із ключових елементів досягнення довгострокових конкурентних переваг країною та каталізатора її подальшого розвитку.

Загалом вища освіта, як сфера економіки, є важливим пріоритетним важелем розвитку для будь-якої країни, адже відповідає за якість та конкурентоспроможність людських ресурсів національного господарства, які, в свою чергу, є одним з основних його ресурсів [159, с. 38]., особливо в умовах переходу до інноваційної моделі економіки. На сьогодні, в умовах сучасного інформаційного суспільства, саме інтелектуальна складова стає ключовою. Нині розвиток науки та освіти визначає, зокрема, можливість накопичення багатства країною та її суспільством. А отже конкурентоспроможність вищої освіти — це індикатор успіху суспільства. Наразі, вища освіта здійснює передачу досягнень сучасності майбутнім поколінням через результат своєї роботи — високоосвічені та інтелектуальні людські ресурси [159, с. 38]. Крім того, саме вона (вища освіта) є необхідною умовою доступу до більшості занять кваліфікованої розумової, у тому числі управлінської, праці, практична діяльність яких визначає класову належність індивідів до службових класів вищого і нижчого рівнів (I і II) [88, с. 156].

Перш ніж перейти безпосередньо до аналізу засад регулювання конкурентоспроможності вищої освіти, вважаємо за доцільне, розглянути та

дослідити більш детально що ж собою являє поняття освіти загалом та «вищої освіти», як категорії, зокрема.

Освіта, за термінологією П. Сорокіна, слугує водночас і «ситом», і «ліфтом» соціальної мобільності. Як «сито» інституція освіти мала би відсіювати менш здібних, успішних і мотивованих до навчання індивідів, а як «ліфт» – піднімати не відсіяних більш успішних і мотивованих на вищі щаблі соціальної ієрархії незалежно від їхнього класового походження та соціально-економічного становища батьків. Такою інституція освіти є лише як ідеальний тип [88, с. 154]. Таким чином, освіта є важливим інструментом у процесі регулювання економікою країни та соціально-економічним становищем її населення, проте, у зв'язку з тим, що нині інституція освіти не виконує свою головну роль у повній мірі, попит на неї знижується, як мотиваційний елемент до отримання більш високооплачуваного місця роботи у майбутньому.

Закон України «Про освіту» визначає поняття «освіта» як основу інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями. [43]. Таке визначення ще раз наголошує на суспільну цінність освіти як такої. Недаремно, освіта є одним із ключових соціальних прав, закріплених Основним Законом України – Конституцією.

Відповідно до останніх змін чинного Закону України «Про освіту» статтю 29 визначено, що в Україні існують такі види освітніх рівнів: дошкільна освіта; загальна середня освіта; позашкільна освіта; професійно-технічна освіта; вища освіта; післядипломна освіта та самоосвіта.

Роль та місце освіти вже впродовж тривалого часу досліджують як вітчизняні так і зарубіжні науковці. Основи дослідження даної категорії було закладено ще школою класичної політичної економії.

Так, А. Сміт вважав, що до складу основного капіталу необхідно включати не лише знаряддя праці, будівлі, кращу землю, а й людський капітал – капіталізовану цінність «придбаних і корисних здібностей всіх членів суспільства» [115, с. 285]. Саме ним було вперше відмічено цінність освіти працездатного населення, як такої, що вигідна не тільки з економічної, а й із суспільно-соціальної точок зору. Адже витрати працівника на освіту (незалежно від категорії, рангу) не лише сприятимуть полегшенню праці, зростанню її продуктивності та ефективності, а й відшкодуються отриманим ним прибутком, таким чином є економічно обґрунтованим та вигідним. Натомість, «освічена нація є більш вихованою, схильною до порядку і не піддаватиметься оманам» [115, с. 89].

В. Петті здійснив спробу вартісно оцінити людину як таку, яка володіє певними корисними навичками, зважаючи на те, що знання і навички є складовими національного багатства (як індивіда, так і суспільства в цілому). Їх людина може здобути винятково шляхом навчання. Тобто освіта виконує важливу роль і є одним із засобів підвищення продуктивності праці такого ресурсу як людський капітал.

Згідно до підходу К. Маркса, витрати на робочу силу виступають у формі змінного капіталу, який низка дослідників розглядають як аналог сучасного поняття «людський капітал» [76, р. 182–183]. За К. Марксом, вартість змінного капіталу включає витрати не лише на підтримку і відтворення здатності до праці, а й отримання працівником навиків і знань, тобто на його навчання і освіту.

К.Маркс у своєму дослідженні класифікував працю на просту і кваліфіковану, зазначаючи, що лише кваліфікована праця за одиницю часу створює більшу кількість продукції, тобто є більш продуктивною [76, с. 114]. Таким чином, вчений підкреслив роль освіти в процесі професійної діяльності та економічного зростання виробництва загалом.

Науковці, що займались вивченням економічних праць Д. Рікардо, згодні із такою думкою, що заробітня плата, як винагорода за працю робітників, безпосередньо залежить від здібностей працівників до роботи. А останнє залежить безпосередньо не лише від фізичних якостей, що має працівників від природи, а й від набутих знань та навичок, отриманих у процесі навчання.

Видатний економіст Ф. Ліст зазначав, що основою продуктивних сил є освіта, як надбання знань і вмінь, які необхідні щоб виконати поставлені завдання.

Аналогічною думки дотримувався й А. Маршал: «Знання – це найбільш потужний двигун виробництва. Воно дозволяє людині підкорювати природу і примушувати її сили задовольняти її (суспільні) потреби» [77, с. 112]. На думку вченого, економічний потенціал освіти неможливо, та й недоречно, вимірювати виключно практичними результатами. Витрати на розширення доступності освіти, в тому числі її високих ступенів, окупляться якщо «вони призведуть до появи нового Ньютона чи Бетховена» [38, с. 21].

Г. Беккер вважав, що «людський капітал формується за рахунок інвестицій у людину, до яких можна віднести навчання, підготовку на виробництві, витрати на охорону здоров'я, міграцію та пошук інформації про ціни і доходи [176, с. 64].

Фішер та Дорнбуш під капіталом мають на увазі все те, що здатне надавати людині можливість отримати доходи. До поняття людський капітал науковці відносять не лише знання й вміння, здатність до праці, але й фізичні, психологічні, культурні властивості й здібності людини, тобто людським капіталом у цій структурі є втілений у людину речовий (фізичний) та неречовий (знання) капітал [194, с. 312].

Дж. Стігліц та П. Вайле визначають роль освіти не як просте продукування людського капіталу, яке може забезпечити прибуток в майбутньому, а як виявлення і розвиток здібностей людей, що дозволить їм отримувати більшу зарплатню порівняно з іншим [38, с. 21]. Такий підхід дає право стверджувати, що ефективність освіти може бути віднесеною до такої лише за умови якщо вона розподіляє людей за їх здібностями, тобто людина, яка має вищий рівень освіти працює на тому місці, де потрібна більш кваліфікована робоча сила та, відповідно, отримує за свою ефективну та продуктивну працю винагороду – заробітну плату. Люди без освіти виконують більш просту роботу. Таким чином, наявність освіти виконує функцію каталізатора для отримання того чи іншого місця роботи. Та, нині, роль освіти в Україні – знецінена, адже на даний момент освіта втратила свою головну функцію з виявлення і розвитку здібностей людини.

Джерелом економічного розвитку, за Т. Шульц, виступають продуктивні можливості, що їх набуває людина в процесі свого вдосконалення [218, с. 205].

Саме людський капітал, а не заводи, обладнання і виробничі запаси є «наріжним каменем конкурентоспроможності», економічного зростання й ефективності, як зазначає Дж. Грейсон і К. О'Делл. [26].

П. Ромер у своїх дослідженнях стверджував, що економічне зростання забезпечується не приростом показника освіти, а рівнем її досягнення. Більше того, вчений акцентує увагу на тому, що між показником рівня грамотності населення та інвестиціями наявний тісний взаємозв'язок, зокрема: інвестиції (і нагромадження фізичного капіталу) суттєво впливають на темп економічного зростання. У той час як темп економічного зростання прямопропорційно залежить від величини людського капіталу, що зосереджений у сфері отримання нових знань. Це, в свою чергу, означає, що сфера НДДКР впливає на економіку країни не лише через нові розробки та ідеї, але й сам факт їх наявності є головною запорукою економічного зростання, адже забезпечує накопичення людського капіталу.

Сучасні підходи до визначення поняття «освіта» вказують на те, що освіту осмислюють як відкритий, вільний творчий інститут у всіх сферах життєдіяльності людини. Значення і логіка освіти полягає в осмисленні найважливішого і в той же час одночасно найважчого і найскладнішого з усіх мистецтв – мистецтва жити [170, с. 4].

Зміст освіти виступає засобом навчання та чинником виховання і розвитку, безпосередньо обумовленим національною культурою, в межах якої воно діє. Зміст освіти має, в першу чергу, історичний характер, що визначений метою і завданням освіти на тому чи іншому етапі розвитку суспільства та змінюється під впливом вимог життя населення, виробництва й рівня розвитку наукового знання.

С. У. Гончаренко відзначає, що освіта являє собою процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності

визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [34, с. 614].

В Енциклопедії освіти, за редакцією 2008 року, зазначено, що освіта має цілісну, поліфункціональну та полісмыслову структуру й виконує наступні функції: людинотворчу – забезпечення певного рівня знань, грамотності; стану емоційно-вольової сфери, поведінкових орієнтацій, готовності до виконання різних соціальних ролей, видів діяльності тощо; технологічну – забезпечення «бази життя»; формування навичок і вмінь трудової, громадської, господарської, професійної діяльності; розвиток комунікативності в різних видах діяльності тощо; гуманістичну – виховання людей у дусі миру, високої моральності, культури, розуміння пріоритетів загальнолюдських цінностей (життя, праці, самої людини, природи тощо) [34, с. 614].

Поняття «освіта» розглядають як процес зовнішнього впливу на засвоєння індивідом узагальненого, об'єктивного, соціального досвіду, норм, цінностей тощо; спеціальну сферу соціального життя, унікальну систему, своєрідний соціокультурний феномен, що сприяє нагромадженню знань, умінь і навичок, інтелектуальному розвитку людини; сутнісну характеристику етносу, суспільства, людської цивілізації, способів їх самозбереження і розвитку. Загалом, слід виокремити наступні наявні тлумачення категорії освіти:

1) як процес, цілісну єдність навчання, виховання, розвитку, саморозвитку особистості; збереження культурних норм із орієнтацією на майбутній стан культури; створення умов для повноцінної реалізації внутрішнього потенціалу індивіда та його становлення як інтегрованого члена суспільства, виконуючи функцію наступності поколінь;

2) соціокультурний інститут, що сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню і вдосконаленню суспільства із допомогою спеціально організованої цілеспрямованої соціалізації та інкультурації окремих індивідів, виражений у системі, що включає освітні установи, органи управління ними, освітні стандарти, як забезпечують їх функціонування і розвиток;

3) як найбільш загальне педагогічне поняття, що означає одночасно і соціальне явище, і педагогічний процес [34, с. 614 – 615].

Таким чином, освіта є багатозначним поняттям, яке охоплює і сферу соціально-культурної практики, і галузеву систему, і спеціально організований процес, і визначений результат діяльності. Крім того, особливо важливою є освіта в умовах поширення економіки, заснованої на знаннях, що впливає на виклики, які постають перед сучасною освітою загалом та вищою, зокрема.

З огляду на тему дисертаційного дослідження, вважаємо за необхідне, розглянути такі поняття як «послуга» та «освітня послуга».

Дефініції понять «послуга» та «освітня послуга» в поглядах різних науковців є різноманітними, що спричинено, в першу чергу, сферою застосування цих понять. Таким чином, застосування категорії «освітня послуга» вимагає обґрунтування та детального аналізу.

Дослідженням трактування поняття освітніх послуг займалися такі науковці, як Л. І. Антошкіна, Л. В. Головій, І. С. Каленюк, О. А. Крафт, О. М. Левченко, А. С. Музиченко, В. М. Огаренко, Т. Є. Оболенська, С. Я. Салига, Н. І. Холявко та ін. Загалом, послуги розглядають як певний захід чи вигоду, яку одна зацікавлена сторона пропонує іншій.

Законодавство України визначає поняття «освітніх послуг» як комплекс визначених законодавством, освітньою програмою та/або договором дій суб'єкта освітньої діяльності, що мають визначену вартість та спрямовані на досягнення здобувачем освіти очікуваних результатів навчання [43].

Існуючі підходи до трактування поняття «освітня послуга», узагальнені в табл. 1.1.

Варто відмітити, що дослідники виділяють певні характерні особливості, притаманні освітнім послугам, зокрема Р. Патора [95, с. 7] відмічає, що для останніх характерними є невідчутність, невіддільність від закладу освіти, непостійність якості, недовговічність, відсутність права на володіння нею тощо; натомість В. І. Шилова відмічає, що освітні послуги мають такі специфічні властивості як тривалість навчання, обов'язкове ліцензування, конкурентний характер, висока вартість, необхідність

Таблиця 1.1

Підходи до визначення поняття «освітня послуга»

№	Автор	Визначення
1.	В. Огаренко [87]	освітній товар, що є визначеною діяльністю, здійсненою виробником, у процесі якої відбувається задоволення потреби споживача в освіті.
2.	І. Каленюк [49]	Освітні послуги або продукт освітньої діяльності є результатом здійснення різноманітної (педагогічної, виховної, наукової, організаційно – управлінської) діяльності працівниками сфери освіти для задоволення освітніх потреб окремих людей та всього суспільства.
3.	Т. Оболенська [86], О. Дубровка [33], О. Свінцов [110]	є специфічним товаром: - що формує цінності людини та задовольняє її потреби у придбанні певних знань, навичок і вмінь для їх подальшого використання у професійній діяльності. - який задовольняє потребу людини у набутті певних знань, навичок і вмінь для їх подальшого використання у професійній діяльності, тобто це певний обсяг навчальної та наукової інформації, переданої суб'єкту у формі знань загальноосвітнього і спеціального характеру, а також практичних навичок для подальшого їх застосування. - духовного виробництва, продуктивність якого прямо пропорційна рівню інформаційного насичення в момент споживання.
4.	В. Щетинін [166]	система знань, інформації, умінь і навичок, які використовуються в цілях задоволення різноманітних потреб людини, суспільства і держави.
5.	Р. Патора [95], В. Бабаєвська [7]	- обсяг навчальної і наукової інформації, що трансформується в процесі навчання в певну суму знань для задоволення потреб фізичних та юридичних осіб в загальноосвітній, професійно-кваліфікаційній підготовці, перепідготовці, навчанні впродовж всього життя; - комплекс навчальної та наукової інформації, що передається громадянину у вигляді системи знань загальноосвітнього характеру, а також практичних навичок, умінь, за умови успішного засвоєння якої студент отримує відповідну кваліфікацію чи вчений ступінь.
6.	В. Александров [3]	це організований процес навчання для одержання необхідних знань, навичок і вмінь. Це – особливий інтелектуальний товар, який надається стороною, що організує і здійснює процес навчання, та утримується іншою стороною, яка може бути одночасно і учнем, і контролером якості послуги, і платником за неї.
7.	Н. Жигоцька [37]	це здійснення комплексної (педагогічної, виховної, наукової) діяльності працівниками сфери освіти із задоволення освітніх потреб окремих людей і всього суспільства.
8.	Л. Головій [24]	це діяльність юридичних і фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності з навчання та виховання, що здійснюється на підставі нормативно-правових актів і державних ліцензій на право надання освітніх послуг за їх ініціативою.
9.	О. Гжесюк [22]	є специфічною формою соціально-економічної діяльності, з метою формування стандартизованої системи знань, умінь, навичок, а також моральних цінностей тих, хто навчається, з формуванням у них вихідних професійних компетенцій, що забезпечують достатній рівень конкурентоспроможності випускників на національних і міжнародних ринках праці.

Джерело: узагальнено автором на основі вивчення та систематизації наукових джерел

подальшого супроводу, реалізація інтелектуальної власності, модифікація надання [164, с. 9]; В. П. Штуль виокремлює наступні властивості освітніх послуг: залежність якості послуги від виконавця і споживача, залежність якості послуги від споживача і форми її застосування, наявність часового лагу від споживання послуги до її застосування, необхідність оновлення, використання принципу самоосвіти у процесі споживання послуги, реалізацію нових навчальних технологій [167, с. 9].

Д. Д. Плинокос трактує поняття «освітні послуги» як комплекс заходів освітнього характеру, в процесі здійснення якого відбувається передача певного масиву знань, інформації, вмінь, навичок, від власника (виробника знань) до отримувача (споживача знань), що здійснюється на компенсаційній основі за рахунок зацікавленої сторони в отриманні знань [98]. Крім того, науковцем відзначено, що споживачеві надаються освітні послуги у вигляді результатів діяльності спрямованих на отримання знань, продукування нових знань, систематизацію інформації, узагальнення, які й представляють собою масив знань, оформлений у вигляді документів, електронних носіїв, підручників, методичних розробок, і може бути реалізований шляхом комплексних заходів передачі цього масиву інформації з відповідними поясненнями особі – здобувачу освіти [98].

Таким чином, виходячи із аналізу дефініцій поняття освітніх послуг, варто відмітити, що освітні послуги – це специфічний вид економічного блага, що надається споживачеві з метою задоволення його освітніх потреб та є вигідним як суспільству в цілому так й окремому індивіду зокрема в процесі його подальшого професійного використання.

Зрозуміло, поняття освіти є узагальненим та має відповідні освітні рівні. Враховуючи те, що за підготовку та розвиток професійної складової суспільства відповідає саме вища освіта, вважаємо за доцільне, перейти до аналізу саме даної категорії.

У рамках доповіді Всесвітнього банку «Формування суспільства знань: нові виклики вищої освіти» [185] підкреслено, що саме, вища освіта має вирішальне значення у процесі створення інтелектуального потенціалу, від якого залежать

виробництво й застосування знань, розвиток практики безперервного навчання, що в свою чергу зумовлює до переходу суспільством на новий рівень - суспільства знань.

Сприйняття вищої освіти завжди залежало та змінювалось під впливом зміни типу суспільства. Різним періодам притаманні різні форми суспільства, зокрема: індустріальне суспільство — фізичний капітал; постіндустріальне суспільство — більше половини ВВП займає виробництво; «інформаційне суспільство» — розвиток інформаційної техніки; інформація набуває глобального хаактеру; людський капітал [44]; «економіка знань» (термін «Економіка знань», введений у науковий обіг у 1962 році Ф. Махлупом) — це економіка, що створює, поширює і використовує знання для забезпечення свого зростання й конкурентоспроможності [57].

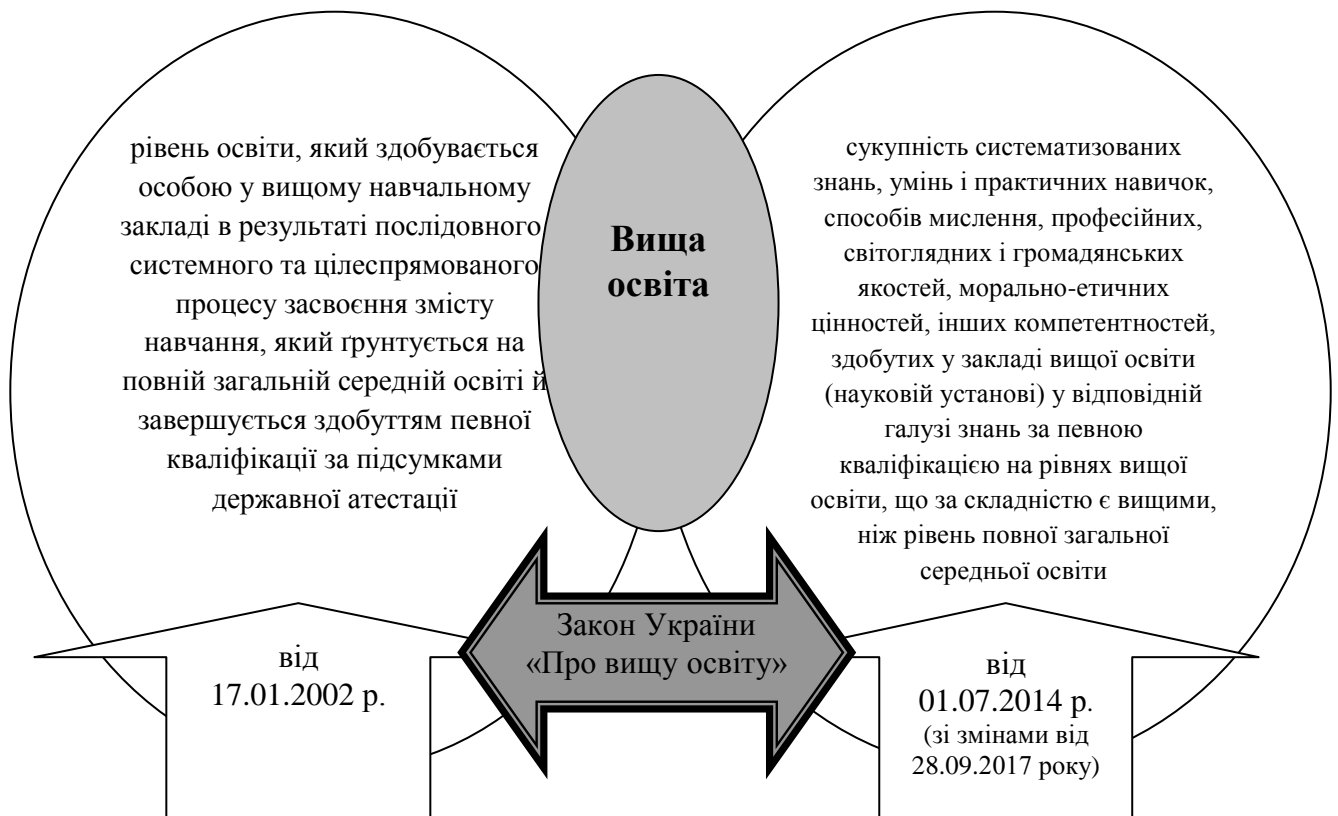
Основні етапи трансформації суспільства видозмінювали підходи до розуміння сутності категорії вищої освіти впродовж усіх періодів еволюції, більш детальний опис яких наведено у табл. А.1 (Додаток А).

Як спостерігаємо з табл. А.1 розуміння категорії вищої освіти постійно еволюціонувало. Нині, в умовах існування інформаційного суспільства та всеосяжного переходу до економіки знань, саме синергетичний підхід має превалюючий характер. При цьому, з огляду на необхідність системою освіти загалом та вищої, зокрема, створення умов для всебічного розвитку особистості, доповнений гуманістичним підходом.

На нашу думку, варто звернути увагу, на чинники трансформації інституту вищої освіти при переході від командно-адміністративної економіки до інформаційного суспільства та економіки знань, запропоновані І. С. Каленюк та О.В. Кукліном та, які послідовно розкривають моменти переходу вищої освіти України від середовища командно-адміністративної економіки до українського суспільства на сучасному етапі, а також авторами подано чинники, що можуть сприяти виникненню вищої освіти в межах інформаційного суспільства й економіки знань, це такі як: глобалізація (поглиблення міжнародного співробітництва, Болонський процес, посилення конкуренції, посилення позицій висококваліфікованих працівників, інтелектуальна праця); державне регулювання (сприятливий економічний клімат, інноваційний розвиток, державний протекціонізм на ринку

праці, зв'язок між кваліфікацією та заробітною платою, послаблення податкового тиску, інвестування в людський капітал); інтелектуалізація (зростання значення людського капіталу, зростання попиту на інтелектуальну працю, нові технології навчання, нестандартні форми освіти, зростання вимог до кваліфікації працівників); структурна трансформація (диверсифікація видів форм освіти, збільшення зайнятості у сфері інтелектуальних послуг, підвищення можливості освіти, покращення освітньо-кваліфікаційної структури зайнятості) [53]. З огляду на тенденції останніх років, вважаємо, що необхідно також додати посилення впливу маркетингового комплексу, рейтингових систем та їх популяризації, а також грантових програм та фондів.

На рис. 1.1 представлені підходи до поняття «вищої освіти» відповідно до чинного нормативно-правового акту – Закону України «Про вищу освіту» та попереднього, який нині втратив чинність.

Рис. 1.1. Категорія «вища освіта» згідно чинного законодавства України у попередній та чинній редакціях Закону

Джерело: сформовано автором на основі джерел [39, 40]

Порівнюючи підходи до визначення категорії «вища освіта» у чинній та

попередній редакціях Закону слід відмітити, що відбулись певні зрушення, а саме: якісне наповнення набутих знань та навичок, компетенцій; акцентовано увагу на те що особи, які здобувають вищу освіту отримують широке коло компетентностей серед яких також морально-етичні та громадські цінності; доповнено новою інституцією - науковою установою як закладом, де особа може здобувати відповідний рівень освіти, а також цей факт свідчить про те, що чинний закон підкреслює функцію вищої освіти як продуцента не лише нових знань, а й нових технологій.

Новий підхід до трактування категорії вищої освіти, обумовлює, що вища освіта, виступає не лише суспільним інститутом, покликаним забезпечувати передачу знань, умінь, навичок, певних цінностей, а й, а й в умовах прискореного посилення технологічних та інноваційних змін формує відповідні компетентності щодо безперервного професійного саморозвитку, постійного інтенсивного оновлення знань, генерування нових ідей, формування креативних навичок, їх інтеграцію ще під час навчання у ринок праці, що має забезпечити їх затребуваність у сучасних сферах зайнятості та сталий рівень конкурентоспроможності в подальшому, а також є потужним інститутом, в межах якого формується середовище для здійснення науково-дослідницької роботи, в результаті чого генеруються нові ідеї та створюються науково-дослідні розробки.

Найбільш поширена у мережі Інтернет довідкова енциклопедія Вікіпедія пропонує наступне трактування: вища освіта — рівень знань, що набувають у закладах вищої освіти (ЗВО, вишах) на базі повної загальної середньої освіти, необхідний фахівцям вищої кваліфікації в різних галузях народного господарства, науки і культури [16].

Вища освіта – сукупність систематизованих знань і практичних навиків, що дозволяють вирішувати теоретичні і практичні завдання за профілем підготовки, використовуючи і творчо розвиваючи сучасні досягнення науки, техніки і культури. Під терміном «Вища освіта» розуміють також підготовку фахівців вищої кваліфікації для галузей економіки, науки, техніки і культури в різного типу вищих школах, до яких приймають осіб, що успішно закінчили середні загальноосвітні

школи або середні спеціальні учбові заклади. [16].

Британський тлумачний словник розглядає вищу освіту як освіту після закінчення середньої школи, зокрема, отриману в межах коледжів, аспірантур та професійних шкіл [180].

Вища освіта, на думку Г. Вінстон – це бізнес: у даній сфері виробляють і надають за певною ціною освітні послуги та купують необхідні для такої діяльності фактори виробництва [15, с. 87]. Виробничу діяльність прийнято визначати технологічними обмеженнями. Затрати і виручка зумовлюють прийняття рішень і визначають життєздатність ЗВО у довгостроковій перспективі» [15, с. 87].

Як і кожна категорія, вища освіта виконує певні функції, які так само як і сутність, в процесі трансформації вимог, видозмінюються та доповнюються.

Так, О. А. Комарова класифікує функції освіти, виокремлюючи дві групи: за змістом (економічні, соціальні та суспільні функції) та за напрямом дії (функції оновлення, стабілізації і трансформації) [58, с. 11].

По-між багатьох функцій освіти, вченими, особлива увага приділяється пізнавальній та виховній. Виховна функція передбачає здійснення активного, цілеспрямованого впливу на людину з метою формування у неї певних соціально необхідних особистісних якостей [38, с. 26], які, в свою чергу, є досить різноманітними, адже виховна функція, як зазначає І. С. Каленюк, є багатоплановою та включає виховання: особисте, розумове, соціальне, статеве, екологічне, економічне, правове, трудове, естетичне, фізичне [49, с. 18].

Вважаємо, доречним виділити також гуманістичні функції, як такі що переслідують гуманістичне виховання нового покоління, тобто формування гуманітарних цінностей, виховання і розвиток пізнавальних та духовних потреб людини, в межах переходу до суспільства інформаційного типу та створення гуманістичного підходу до розуміння вищої освіти.

Логічно взаємопов'язаною функцією виступає когнітивна, зміст якої полягає у наданні та засвоєнні індивідом глибоких знань різноманітного характеру. Особливо актуальною постає дана функція нині, в сучасних умовах прискореного темпу розвитку суспільства та необхідності засвоєння максимального обсягу знань у

процесі здобуття освіти. Прискорений темп інформатизації та глобалізаційних перетворень з кожним днем збільшує необхідний обсяг нагромаджених знань та інформації, мінімально необхідної для елементарного процесу соціалізації людини в суспільстві.

Соціальна функція освіти є напряду пов'язаною із двома попередніми функціями, адже вона полягає у підготовці кожного покоління до самостійного життя із урахування мінливості навколишнього середовища, а також є важливим фактором для підвищення значущості освіченості людини у швидкому темпі соціально-економічного розвитку та впливі на створення соціальної структури суспільства.

З урахування нерівномірності етнічного населення дуже важливою постає, так звана, інтеграційна функція освіти. Її зміст включає у себе забезпечення взаєморозуміння та співіснування різних етносів, а також збереження їх культур і максимально повне їх використання у процесі надання знань.

У зв'язку із ототожненням освіти до певного роду соціальних інвестицій, освіта має забезпечувати й економічну функцію. Згідно з якою освіта повинна допомагати людям у забезпеченні більш високого заробітку, а також сприяти розвитку життєвого рівня не лише окремої людини, а й всього суспільства загалом.

Аналізуючи зміст усіх поданих функцій, вважаємо за доцільне, відзначити гуманістичний напрям розвитку сучасної освіти (людиноцентризм), націленого на необхідність цілісності особистості, що досягається комплексом професійних знань, культури та світогляду. З таким висновком співставною є думка В.Огнев'юка щодо того, що складні і суперечливі процеси економічного розвитку вимагають від освіти перетворення її на системний, орієнтуючий фактор утвердження самостійної людини, свободи вибору та форм діяльності як способу самореалізації особистості та її подальшого саморозвитку [87, с. 66].

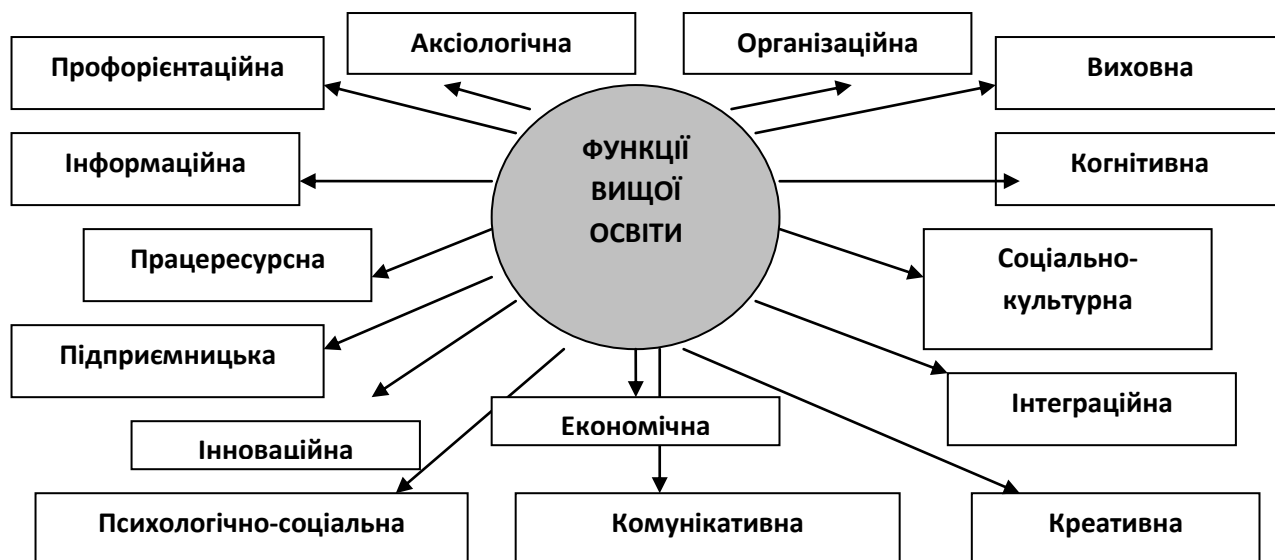
Вважаємо, що на сьогоднішній день, до зазначених функцій справедливо додати порівняно нові функції вищої освіти:

- працересурсна, що включає у себе забезпечення ЗВО не лише підготовки кадрів, а й пошук відповідного місця роботи на певній території;

- інформаційна, що здійснює за рахунок трансферу знань, поширення інформації та технологій відповідно до новітніх досліджень;
- профорієнтаційна (здійснення інформативного повідомлення абітурієнтів та зацікавлених у даній інформації щодо реального стану та попиту на ринку праці);
- аксіологічна (забезпечує виховання у студентів розуміння високих надбань культури українського народу, розуміння громадянських цінностей та формує активну громадянську позицію);
- психологічна (ЗВО та кожен викладач окремо повинен докласти максимальних зусиль для того, щоб усі морально-етичні норми, суспільно-політичні програми, правові норми, моральні принципи, естетичні концепції та художньо-моральні твори, закладені в основу громадянських цінностей, були освоєні та закріплені на рівні конкретної особистості, стали її особистим надбанням);
- комунікативна (є розумінням викладача та студента, включає в собі здійснення обміну світоглядними й ціннісними поглядами на громадянське життя, моральними, правовими, політичними й естетичними відносинами в українському суспільстві. Дана функція нагадує кроки в розвитку спілкування та створенні вдалого й результативного діалогу «викладач – студент» під час подальшого обговорення, осмислення та практичного вирішення питань громадянського змісту й спрямованості);
- організаційна (покликана створити різні види та напрями діяльності студентів з метою використання, формування, збереження та примноження громадянських цінностей у повсякденному житті, навчанні, праці та дозвіллі);
- креативна (залучає студента до активної громадянської позиції, а саме допомагає розкрити свої вміння у науково-дослідній, культуро-творчій, пошуковій роботі, є спрямованою на розвиток, збереження та збагачення цінностей суспільства, зокрема у галузі національної науки й культури) (табл. Б.1, Додаток Б).

Неможливо не помітити прискорений науково-технічний прогрес у другій половині XX ст і на початку XXI ст., адже саме він наділяє освіту новою функцією – інноваційною. Освіченість й висока кваліфікованість поколінь стає генератором ідей, що покликані здійснити практичну реалізацію нових відкриттів та вплинути на подальший розвиток науки й техніки.

Поряд з тим, посилюється роль підприємницької функції вищої освіти, що обумовлює необхідність сучасних ЗВО ставати органічною складовою територіальних інноваційних екосистем. Отже, функції вищої освіти на сучасному етапі трансформаційних перетворень доцільним є подати у вигляді рис. 1.2

Рис. 1.2. Функції вищої освіти в умовах становлення інноваційного типу економіки

Джерело: доповнено автором на основі джерела [38].

У контексті розкриття сутності поняття вищої освіти у призмі її трансформації в умовах розвитку нинішнього суспільства, схематично який демонструємо у вигляді табл. 1.2, варто відмітити переорієнтування системи, зокрема необхідності постійного самовдосконалення, безперервного навчання, реагування на соціально-технологічні зміни та присутність компетентісного підходу впродовж процесу навчання студентів.

В основі компетентісного підходу лежать два основних поняття: «компетенція» і «компетентність», що в найбільш загальному розумінні означають: компетенція – питання, в яких людина добре обізнана, володіє пізнанням та досвідом; компетентність – володіння відповідними знаннями і здібностями, які дають людині змогу ґрунтовно судити про певну сферу й ефективно в ній діяти [11, с. 48].

Трансформація розвитку поняття вищої освіти

Трансформація розвитку вищої освіти	Назва періоду	Доступ до освіти	Фактори впливу та їх характеристика	
	Доіндустріальний	Обмежений доступ до вищої освіти	Елітарна	Формування елітного суспільства, лише обраного кола осіб, навчаючи правлячий клас
	Індустріальний	Масовий попит на вищу освіту; збільшення кількості університетів	Масова	Передача навичок і підготовка до більш широкого спектру технічних та економічних ролей
	Постіндустріальний	Зміна спеціальностей; здатність до мета кваліфікації; усунення кордонів в рамках освітнього простору; доступ до безперервного навчання	Універсальна	Адаптація «всього населення» до швидких соціально-технологічних змін

Джерело: складено автором.

А. Субетто зауважує, що поняття «компетенція» – це сукупність знань, умінь і навичок, набутих під час навчання й необхідних для виконання конкретної роботи. Аналогічний підхід до визначення має й Е. Симанюк, пояснюючи компетенцію як інтегративну цілісність знань, умінь і навичок.

Дотримуючись цієї думки, вважаємо за необхідне, визначити сутність таких понять як знання, уміння та навички.

Колман [184] зазначає, що знання – це щось, що є відомим і класифікує їх за трьома категоріями. Декларативні знання, які демонструють обізнаність про певну інформацію в цілому, процедурні знання – як здійснювати діяльність, а також ознайомчі знання, які описують речі, які ми знаємо підсвідомо.

Давенпорт і Прусак визначають знання як “поєднання досвіду, цінностей, контекстуальної інформації та експертного розуміння того, що є основою для оцінки та втілення нового досвіду та інформації” [189, с. 5]. Вони свідчать, що дані можуть стати інформацією, а коли інформацію обробляє одержувач, вона стає новими знаннями. Крім того, вони стверджують, що знання є чимось складним і що їх важко описати словами чи повністю зрозуміти у логічних термінах. [189, с. 5].

Відомий теоретик із технологій управління, Пітер Друкер, трактує знання як ключовий ресурс світової економіки [195]. «Традиційні складові виробництва – земля, праця і капітал, – пише він, – стають обмежуючими факторами, ніж рушійною силою», доповнюючи, що «знання стають основною складовою виробничого процесу». Таким чином, навчання стає новою формою виробничого процесу.

Мінбаєва [211, с. 567 – 593.] зауважує, що високий ступінь неясності знань зменшує швидкість трансферу, оскільки неявні знання не можуть бути легко виражені за допомогою формальної мови і оскільки такі знання впливають на результати трансферу знань, оскільки вони можуть бути сприйняті неоднозначно.

Наступна категорія – «уміння». Згідно Е.О. Мілеряну, «уміння» – це заснована на знаннях і навичках готовність людини виконувати певну діяльність у мінливих умовах її перебігу. Уміння виконувати певну дію – це володіння необхідними знаннями і технічними прийомами її виконання (навичками) і здатність застосовувати їх при розв'язуванні завдань у нових умовах» [106, с. 371].

І.Я. Лернер, К.К. Платонов вважають, що умінням, особливо умінням широкого характеру, завжди передує накопичення знань, тобто вони включають у себе в якості ланцюгів спеціальні навички. І.Я. Лернер вважає, що навички – це операція, спосіб виконання якої доведено до автоматизму, тобто вона майже не контролюється свідомістю, а уміння – це спосіб дії, що складається із упорядкованого ряду операцій, які мають загальну мету, та засвоєних доступеня готовності застосовувати їх в варіативних ситуаціях. Уміння можуть бути засвоєні на різних ступенях досконалості і завжди контрольовані свідомістю [72]

Щодо категорії «навички», то трактування є неоднозначними. Наприклад, М.А. Фомін вважає, що навичку слід розглядати як багатокomпонентну систему, до якої входять аферентний, еферентний, вегетативний і центральний компоненти. Учений стверджує, що вироблення навички є багатостороннім процесом. Від елементарних умінь, складових рухової діяльності людини, що стали в результаті неодноразового повторення навичками, здійснюється перехід до синтезування цілого ряду навичок і вмінь вищого порядку.

А.В. Родіонов визначає навичку – як „спосіб виконання дій, що характеризується високим ступенем автоматизації, яку досягають багаторазовим повторенням або вирішенням аналогічних за типом завдань” [105, с. 112]. Одним із вирішальних чинників навички вчений вважає її якість, що визначається через доцільність, адекватність дії умовам виконання.

Проаналізувавши загальнонаукові підходи до тлумачення понять «знання», «уміння» та «навички», варто зауважити, що в процесі їх засвоєння студенти отримують компетенцію, тому нехтування хоча б одного з цих компонентів є неможливим.

Процес засвоєння знань, умінь та навичок це і є навчанням, а саме - спеціально організованим, керованим процесом взаємодії між суб'єктом (викладачем) та об'єктом (студентом), який спрямований на засвоєння знань, умінь, навичок, формування, світогляду, розвиток розумових сил і потенційних можливостей учнів, закріплення навичок самоосвіти відповідно до поставлених цілей.

У зв'язку із загостренням боротьби за потенційних абітурієнтів та в умовах відкритості кордонів, інтенсифікації інформаційного обміну, система вищої освіти та проблема її конкурентоспроможності привертає останнім часом все більшої уваги, адже остання є викликом для вищої освіти.

Більшість вітчизняних науковців і практиків, які працюють у галузі вищої освіти, зазначають, що центральною проблемою реформування вищої освіти, підвищення її конкурентоспроможності можливе лише через призму якості.

При цьому якість виступає у вигляді пріоритетного фактора збільшення конкурентоспроможності за тривалий проміжок часу. [169, с. 25].

Зарубіжні економісти вважають, що рівень конкурентоспроможності на 70-80% залежить від якості. Якщо в 60-і рр. минулого століття американські компанії ставили управління якістю на п'яте за значенням місце серед 12 маркетингових чинників, то з 1980 р – на перше [169, с. 26].

Трактування сутності дефініції якості свідчить про її значимість як фактора конкурентоспроможності. Якість являє собою досить складну та універсальну категорію, для якої характерним є широкий спектр особливостей. Залежно від мети

використання та розгляду якості до її основних аспектів відносять:

- Філософський: вважається, що вона вперше була піддана аналізу Аристотелем ще в III до н. е., який під якістю розумів відмінність між предметами за ознакою «гарний-поганий».

- Соціальний: якість пов'язана зі ставленням суб'єктів або всього суспільства до досліджуваного об'єкту.

- Технічний: обумовлений кількісними і якісними змінами об'єкта дослідження.

- Економічний: прийнято розглядати як результат споживання або споживчої вартості досліджуваного об'єкта.

- Правовий: належить до виготовлення науково-технічного документу (НТД), порядку його розробки, затвердження, впровадження та виконання, а також обліку. Із правової точки зору якість виступає як сукупність властивостей об'єкта, що відповідають вимогам, встановленим у НТД [169, с. 26].

Далі, вважаємо за необхідне, звести поняття якості, якості освіти та якості вищої освіти у вигляді табл. 1.3-1.5.

Аналіз сутності якості (табл. 1.3) дозволив визначити, що між поняттями «якість» і «конкурентоспроможність» існує тісний взаємозв'язок. Вони дають оцінку конкретного виду праці та його суспільної корисності. Крім того визначаються через сукупність властивостей товару/послуги, здатних задовольняти певні потреби суспільства.

Якість товару/послуги безпосередньо впливає на її конкурентоспроможність. Проте змішувати ці поняття не слід, адже існує ряд відмінностей між ними, зокрема.

По-перше, якісна продукція/послуга повинна володіти сукупністю, що відповідає, перш за все, вимогам розробки, а базою для порівняння може виступати тільки однорідний товар/послуга.

Якщо ж говорити про конкурентоспроможність, то за основу треба брати задоволення конкретної потреби покупця і, можливо, зіставлення неоднорідних товарів.

Підходи до визначення поняття «якість»

Автор	Визначення
Тлумачний словник	походить від латинського слова « <i>quamtes</i> », що означає властивість чи якість.
Арістотель [4, с. 177].	Якістю я називаю те, завдяки чому предмети називаються саме так. Розглядаючи позиції Арістотеля у визначенні якості, слід відзначити первинність відповідності якості вимогам споживачів порівняно з відповідністю технічним характеристикам, а також необхідно визначити, які саме характеристики продукції обумовлюють попит на неї, а потім забезпечувати стабільність цих характеристик у виробництві.
Гегель [21, с.13]	це логічна категорія, в якій автор вбачав початковий ступінь пізнання речей та становлення світу. «Якість є взагалі тотожна з буттям безпосередня певність... Щось є завдяки своїй якості тим, чим воно є, і, втрачаючи свою якість, воно перестає бути тим, чим воно є ...»
Дж. Джуран [21, с.14]	відповідність призначенню
А. Фейгенбаум [21, с.21]	якість за сукупністю складних ринкових, технічних та експлуатаційних характеристик виробу, завдяки яким останній відповідає очікуванням споживача
Дж. Харрінгтон [140, с.69].	якість як задоволення або перевищення вимог споживача за прийнятною для нього ціною
Ф. Кросбі [21, с.25]	визначення якості, орієнтоване на технічні параметри продукції: якість продукції еквівалентна тому, що всі вимірювані характеристики продукції або послуги відповідають установленим технічним вимогам. Виявлена невідповідність означає відсутність якості. Недоліками даного визначення є: по-перше, недооцінка вимог споживача, а по-друге, неможливість градації рівнів якості — передбачено тільки два значення: якість і відсутність якості.
В. Строїтелєв [23, с.76]	якість об'єкта визначається тільки після певного впливу його на людину». Слід також зазначити, що ступінь корисності об'єкта при його впливі на людину або придатність задаються в процесі виробництва за допомогою технічних характеристик. Отже, якість формується тільки під час виробництва, а взаємодія з людиною дозволяє лише виявити закладений у продукції рівень якості. Якість об'єкта В.Н. Строїтелєв розглядає як результат процесів створення об'єкта й досконалості його властивостей і характеристик, розвитку «духовного» рівня людини, впливу суспільної думки
Словарь-справочник по педагогике [114]	якість визначають як сукупність властивостей, ознак, що відображають суттєву визначеність об'єкта, завдяки якій він є саме таким, а не іншим
Ф. Хміль. [142].	якість послуг (продукції) визначають як сукупність властивостей та характеристик послуги (товару), завдяки яким послуга (товар) здатна задовольняти потреби споживачів

Джерело: узагальнено автором на основі вивчення та систематизації наукових джерел

По-друге, покупця не цікавлять умови проектування, виготовлення і доставки на ринок, а безпосередню значущість має споживчий ефект. Якщо виробник зменшив витрати на виробництво продукту, але зберіг його первинні характеристики, то якість зростає, а його привабливість для споживача не змінюється.

По-третє, відповідність товару з точки зору його якості, виконаного відповідно чинним нормативним документом, не дає оцінку рівня конкурентоспроможності продукції. Конкурентоспроможність, перш за все, залежить від задоволення вимог ринку.

По-четверте, якість, як і конкурентоспроможність, закладають на етапі НДР і ДКР.

Різниця полягає в тому, що якість проявляється в процесі використання продукції, а конкурентоспроможність може бути встановлена тільки в результаті її продажу [55, с. 27].

Тому, якість - це характеристика якогось конкретного товару чи послуги. Конкурентоспроможність залежить від властивостей, що представляють інтерес для конкретного споживача.

Тим не менш, між поняттями «якість» та «конкурентоспроможність» існує прямий взаємозв'язок. Обидва поняття слугують для оцінки результатів конкретної праці, її суспільної корисності. Спільним також є й те, що вони визначаються через сукупність властивостей товару чи послуги, представляють собою динамічну характеристику, що залежить та змінюється під впливом розвитку суспільних потреб та НТП.

Враховуючи тему дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне розглянути також поняття якості освіти та якості вищої освіти (табл. 1.4 та табл. 1.5), адже як зазначено вище якість, як і конкурентоспроможність оцінює результати тієї чи іншої діяльності, де, відповідно до теми нашого дослідження, є якість вищої освіти. Крім того дану категорію слід розглянути з огляду на трансформацію системи вищої освіти України, з метою підвищення її конкурентоспроможності, шляхом створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Підходи до трактування поняття «якість освіти»

Автор	Визначення
В. Биков [10, 25]	якість освіти є інтегральним показником результативності навчального процесу, який повинен забезпечити різнобічний розвиток особистості”
О. Панфілов [94, с.16].	це не лише характеристика суми знань, засвоєних людиною... навчальний процес слід спрямувати не тільки на засвоєння базових знань, а й на набуття потреби, вмінь і навичок самостійно засвоювати нові знання та інформацію протягом усього життя й ефективно використовувати їх на практиці, вміння сприймати зміни, які стають невід’ємною рисою буття людини, готовності вчасно відмовитися від старого досвіду і норм поведінки...Тому якість освіти має включати і характеристику формування таких рис, як толерантність, сприйняття інших культур, релігій, цінностей, вміння спілкуватися з їх носіями”
В. Гуменюк [29, 64-69.].	і як процес, і як результат, підкреслюючи, що якість освіти як процес – це сукупність властивостей навчання і виховання, які визначають їх пристосованість до реалізації соціальних завдань щодо формування особистості. Якість освіти як результат – це сукупність властивостей особистості, яка фіксується через категорії культури особистості, соціальну громадянську зрілість, рівень знань, умінь, творчих здібностей та мотивованості
О. Ляшенко [74, с. 10]	це багатовимірне методологічне поняття, яке рівнобіжно віддзеркалює суспільне життя – соціальні, економічні, політичні, педагогічні, демографічні та інші життєво значущі для розвитку людини сторони життя; це узагальнений показник розвитку суспільств у певному часовому вимірі.
Г. Ковальова [56]	як інтегральна характеристику системи освіти, що відображає ступінь відповідності досягнутих результатів нормативним вимогам, соціальним та особистісним очікуванням.
М.Поташник [101]	як співвідношення мети і результату, як міри досягнення мети
С. Шишов та В. Кальней [165]	як “ступінь задоволення очікувань різних учасників процесу навчання від наданих освітнім закладом освітніх послуг або ступінь досягнення поставлених в освіті мети й завдань”. Тобто йдеться про певні норми (стандарти) й очікування та відповідність ним одержаних результатів, які мають бути якіснішими.
Н. Островерхова [90, с. 109-113.]	як сукупну, комплексну, системну, цілісну характеристику, яка включає в себе, окрім якості навченості, ще й цілу низку параметрів, завдяки врахування яких оцінка результатів навчання може бути як підвищена, так і зведена до нуля або навіть стати негативною. До них належать: знання, уміння і навички; показники особистісного розвитку; негативні ефекти (наслідки) освіти: перевантаження і перевтома, поява дефектів здоров’я, поява відрази до навчання; зміни професійної компетентності викладача і його ставлення до праці та ріст (чи падіння) престижу навчального закладу в соціумі.

Джерело: узагальнено автором на основі вивчення та систематизації наукових джерел

Підходи до трактування поняття «якість вищої освіти»

Автор	Визначення
ЗУ «Про вищу освіту» [40]	У статті 1 якість вищої освіти визначається як рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти.
Дж. Джордон [198, с. 300].	колективна й багатомірна категорія. Проте науковець як прихильник об'єктивістського підходу при оцінюванні якості освіти пропонує спиратися на реальні факти й явища діяльності конкретних навчальних закладів, включати контроль за дотриманням системи стандартів, стежити за змінами й нововведеннями. Саме дотримання вищеперерахованих елементів дає змогу окремому фахівцю досягнути об'єктивності в процесі оцінювання якості вищої освіти
П. Джекобсон [203, с. 59–84].	при визначенні якості вищої освіти виділяє такі її параметри: якість абітурієнтів, якість процесу навчання, якість іспитів, якість і рівень фінансування навчального закладу тощо. Також він відзначає, що різні підходи до визначення якості вищої освіти найчастіше засновані на таких ідеях, як задоволення споживачів, придатність для використання або можливість досягнення найвищого рівня. Визначення поняття якості також залежить від того, що й ким оцінюється, які критерії або індикатори виокремлюються, які можуть бути перспективи, з якою метою здійснюється оцінювання
Л. Харвей [199, с. 25].	якість як спеціальний процес, спрямований на позитивний результат на «виході»; процес удосконалення освітнього процесу; відповідність цілям, які враховують запити, вимоги й очікування споживачів; результат капіталовкладень; трансформації, зміни, які розширюють можливості для студентів або виявляються у розвитку нових знань
І. Данилова [30, с. 32].	у широкому смислі як характеристику системи освіти, яка відображує ступінь реальних освітніх результатів, які досягаються, та умов забезпечення освітнього процесу нормативним вимогам, соціальним й особистісним очікуванням
Д. Вестерхайден [245].	при визначенні якості, зазначає, що досягнення конкретних освітніх цілей є характерним елементом якості. Досягнення практичних цілей відповідає ступеню якості кінцевого «продукту». Крім цього автором підкреслюється, що якість є багатовимірним поняттям, яке вимірюється щодо безлічі різних цілей, що стоять перед учасниками освітнього процесу
Н. Селезнєва [112, с. 76].	у широкому смислі як збалансовану відповідність вищої освіти (як результату, як процесу, як освітньої системи) багатоманітним потребам, цілям, вимогам, нормам (стандартам), умовам. У вузькому смислі якість вищої освіти визначається нею як «якість підготовки фахівців з вищою освітою»
С. Хамініч [139].	це сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні та матеріальні потреби, так і потреби суспільства

Джерело: узагальнено автором на основі вивчення та систематизації наукових джерел

Відповідно до чинного Закону України «Про вищу освіту» якість вищої освіти – рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти [40]. Порівняно з попередньою редакцією Закону, у чинному акцентовано увагу саме на рівні здобутих знань, умінь і навичок, а не просто на сукупності якостей особи з вищою освітою, проте і чинна редакція Закону не враховує загальноприйнятту концепції розуміння сутності якості, закладеної стандартами ISO серії 9000.

Стандарт вищої освіти - це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти та наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності.

Статею 10 законодавства України визначено, що стандарти вищої освіти розробляють для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовують для визначення та оцінювання якості змісту та й результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ).

Крім того, вважаємо за потрібне, представити трактування, що надано Європейським Освітнім Співтовариством у 1998 р. у «Всесвітній декларації про вищу освіту для XXI століття» [18]. «Якість у сфері ВО є багатомірною концепцією, яка повинна охоплювати всі її функції та види діяльності: навчальні та академічні програми; наукові дослідження й стипендії; укомплектованість кадрами; будівлями; матеріальнотехнічною базою; об'єднанням; роботою на користь суспільства та академічну сферу» [18]. У даному випадку визначення якості вищої освіти наведено досить узагальнено, що не відповідає вимогам ДСТУ ISO 9000:2007, адже охоплює поняття, як інституційних ресурсів, так і самих результатів вищої освіти.

Але варто зазначити, що, визначення якості вищої освіти Всесвітньої декларації дає чітке уявлення про складові вищої освіти, які прямо та (чи) опосередковано впливають на її якість. Щодо стейкхолдерів вищої освіти, то у визначенні Всесвітньої декларації ними виступають суспільство та академічна сфера. При цьому інтереси окремих суб'єктів не виокремлюють.

Стає зрозумілим, що існує досить багато трактувань якості вищої освіти, тому з метою здійснення певного групування, ми переконані, в необхідності групування розгляду даної сутності за підходами до неї, які подаємо у вигляді табл. 1.6.

Таблиця 1.6

Підходи до розгляду категорії «якість вищої освіти»

Назва підходу	Сутність	Науковці
Об'єктивістський,	проводить аналіз якості вищої освіти на підставі вхідних параметрів освітньої системи університету (професійного рівня викладачів, рівня матеріально-технічного забезпечення, рівня знань студентів на початковому й кінцевому етапах навчання тощо) і вихідних параметрів (рейтингу випускників, можливості їхньої подальшої освіти, працевлаштування тощо).	Дж. Джордон П. Джекобсон [203]
Релятивістський	спирається не на критерії, а на досягнення цілей навчання. Під час оцінювання якості освіти констатують, наскільки рівень навчальних досягнень відповідає запланованому результату у вигляді вимог освітніх стандартів.	Д. Вестерхайден [245]
Концепція розвитку	орієнтована на вдосконалення якості освітнього процесу в поточний період. При оцінюванні якості вищої освіти розглядають творчу пізнавальну активність студентів, рівень сформованих у них професійно важливих якостей і компетенцій.	Л. Харвей [199]
Компетентнісний	як різниця між еталоном визначених соціальних потреб та тим, що є насправді, які містять ключові, і професійні компетентності	О.Іванова С. Хамініч [139]
Результативний	здатність випускника ЗВО адаптуватися в професійному середовищі, творчо використовувати когнітивні та кредитивні здібності при розв'язанні життєвих та професійних завдань, самостійно здобувати нові знання, мати відповідальну громадську позицію, духовність, загальну культуру та правову свідомість	О. Єгоршина [30]

Джерело: сформовано автором на основі джерел [30; 139, 199, 203, 245].

Слід відмітити, якщо релятивістський і об'єктивістський підходи можна віднести до рівня зовнішньої оцінки якості освітнього процесу, то третій на противагу їм, – до рівня внутрішньої оцінки діяльності закладу вищої освіти (викладацький склад і студенти, які навчаються в цьому ЗВО). Однак, це не означає, що третя концепція виключає зовнішню оцінку якості. По-друге, якщо попередні підходи оцінюють минулий досвід роботи закладу вищої освіти, то третій орієнтований на вдосконалення якості освітнього процесу в сьогоденні й майбутньому. По-третє, якщо виміри на основі об'єктивістської й релятивістської

концепцій оцінюють якість роботи освітніх установ у цілому та їх управлінську політику або використовуються як інструмент у процедурах розподілу національних ресурсів, то в основі концепції розвитку лежить діяльність із вдосконалення навчальних програм [85, с. 8].

Широкий спектр дослідження категорії якості вищої освіти свідчить про актуальність даної проблематики. Проте, як зазначають науковці, досить часто економістами розглядаються результати освіти, освітнього процесу як товару, при цьому, кожен навчальний заклад стає подібним до комерційного підприємства, що бере участь у вільній конкуренції і покриває витрати за рахунок безпосередніх споживачів освіти [53]. Дійсно, автор розглядає й інші альтернативні підходи до функціонування закладів вищої освіти, але й вони не виключають функціонування університетів в умовах конкуренції, а отже, має місце категорія конкурентоспроможності при аналізі їх роботи. Тому, вважаємо за необхідне, дослідити категоріальний апарат самого поняття «конкурентоспроможність» та розкрити специфіку поняття в окремих сферах економіки зокрема, «конкурентоспроможність ЗВО» «конкурентоспроможність вищої освіти» та на основі цього визначити особливості конкурентоспроможності вищої освіти, її основні фактори на сучасному етапі розвитку.

Як демонструє табл. 1.7, питання конкурентних засад та основ конкуренції досліджувалось вже впродовж тривалого періоду.

Таблиця 1.7

Науковці-класики, що досліджували проблематику конкурентних засад та основ конкуренції

Назва теорії	Автори
Теорія абсолютних переваг	А.Сміт
Принцип порівняльних переваг	Д.Рікардо
Теорія співвідношення факторів виробництва та їх ефективне застосування	Е.Хекшер, Б. Олін
Регулювання конкуренції в глобальній економіці	Дж. Майер
Теорія глобального випередження на основі інтелектуального лідерства	К. Прахалад, Г. Хамел
Модель економічного зростання	П. Ромер
Функція Кобба—Дугласа	П. Дуглас, Ч. Кобба
Теорія національних інноваційних систем	Б.-А. Лундвал, Р. Нельсон, К. Фрімен

Джерело: сформовано автором на основі джерел [16].

З точки зору етимології, у перекладі з латинської слово конкуренція означає «сходитися», «стикатися». Тобто конкуренція — це суперництво між суб'єктами ринкової економіки за найкращі умови виробництва, вигідну позицію на ринку тощо. Вона є тією ринковою силою, що забезпечує взаємодію попиту і пропозиції, що урівноважує ринкові ціни [16].

У Законі України «Про захист економічної конкуренції» конкуренція визначається як «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [42].

Варто відзначити, що даний нормативно-правовий акт поняття «конкурентоспроможність», не регламентує.

Б. Шпотов відмічає, що конкуренція - це вже не «продукт проти продукту», «ефективність проти неефективності», а «нелінійна інновація проти лінійної».

Згідно з думкою Г.Л. Азоева, конкуренція – суперництво у будь-якій сфері діяльності між окремими юридичними або фізичними особами, зацікавленими у досягненні спільної мети. Р.А.Фатхутдинов відмічає, що конкуренція – це процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами з метою одержання перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у межах законодавства або в природних умовах [135].

Сутність поняття конкуренції знаходить своє відображення у такій характеристиці як конкурентоспроможність.

Загалом, вперше в економічну науку поняття конкурентоспроможності було введено Майклом Е. Портером у своїй науковій праці «Стратегія конкуренції», в якій він розглядає дану категорію як сукупність певних конкурентних переваг об'єкта серед аналогічних на ринку.

Як зазначено в науковій літературі, у широкому розумінні конкурентоспроможність – це зумовлена економічними, соціальними політичними чинниками позиція країни або товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках [78]. За умов відкритої економіки вона може бути визначена як здатність

країни (підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн [78].

Проблематика підвищення конкурентоспроможності є актуальною для всіх сфер суспільного життя, а тому призводить до загострення конкурентної боротьби між її суб'єктами.

Як виокремлює А.О. Ходжаян, сутність феномену конкурентоспроможності можна зрозуміти через фундаментальні риси даного поняття, а саме: конкурентоспроможність трактується як іманентна властивість суб'єкта конкуренції, як абсолютний показник його ефективного функціонування; конкурентоспроможність розглядають як відносний показник, що виявляється в процесі зіставлення однорівневих суб'єктів (об'єктів), які конкурують, і узагальнено представляють позицію суб'єкта (об'єкта) на ринку в рамках існуючої стратифікації; конкурентоспроможність як іманентна властивість економічного об'єкта, його здатності до розвитку (потенційна або чинникова конкурентоспроможність) та конкурентоспроможності як результату позиціонування об'єкта в конкурентоспроможному середовищі, його зіставлення з аналогічними об'єктами того ж рівня (реальна конкурентоспроможність або конкурентоспроможність результатів); конкурентоспроможність із позицій можливості утримання конкурентних переваг упродовж певного періоду часу, а іманентною властивістю конкурентоспроможного об'єкта є його здатність пристосовуватися до зовнішніх змін; при дослідженні поняття конкурентоспроможності слід переносити акценти із сутнісної сфери в практичну сферу об'єктного аналізу [143].

Доречним є підхід до сутності поняття «конкурентоспроможності» О.А. Швиданенко, який зазначає, що конкурентоспроможність – термін не лише економічний, а загальнонауковий, не такий, що стосується якогось конкретного об'єкта, а такий, що може характеризувати різноманітні об'єкти [163]. Як наслідок, конкурентоспроможність товару, підприємства, галузі, країни тощо не можуть бути далекими поняттями, а є проявами, формами реалізації єдиної (для всієї економіки) концепції конкурентоспроможності [163].

Р.О. Фатхутдінов зазначає, що конкурентоспроможність - властивість об'єкт, що характеризує ступінь реального чи потенційного задоволення ним конкретної

потреби порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на конкретному ринку [135].

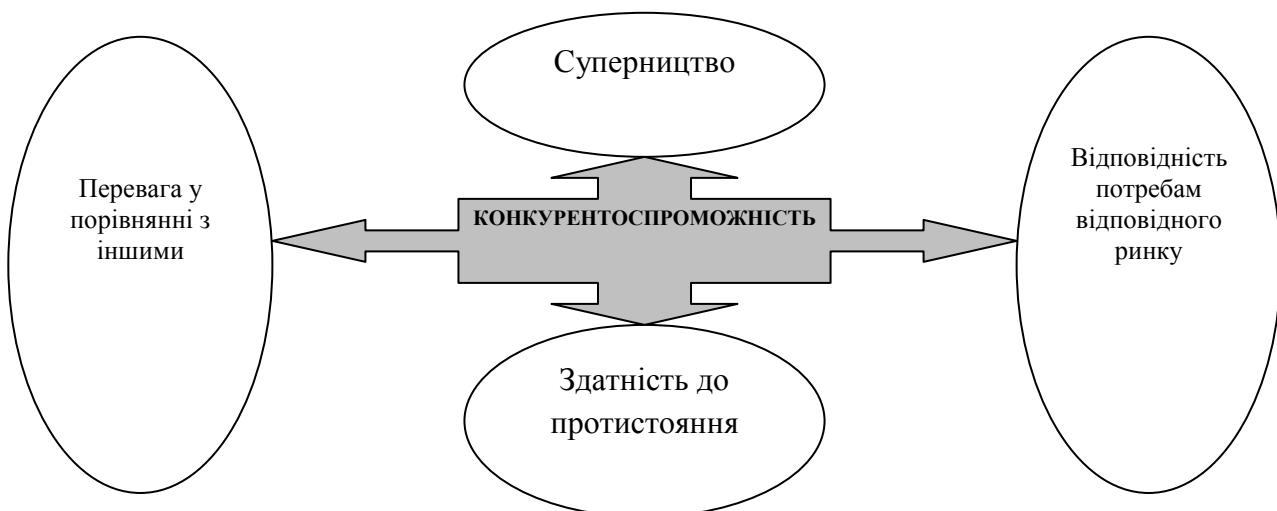
Визначення конкурентоспроможності за Б. Карлофф твердить, що це здатність забезпечити кращу позицію порівняно з конкуруючим підприємством.

Тоді як Е.А. Горбашко відмічає, що конкурентоспроможність – це здатність конкретного предмету витримати конкуренцію (потенційну і/або реальну).

А.Г. Дементьєва стверджує, що конкурентоспроможність – це сукупність переваг і здатності суб'єкта порівняно з йому подібними в боротьбі за досягнення мети, характерної для них, в умовах дії законів певного навколишнього середовища (системи) [78].

За думкою Б. Шлюсарчик конкурентоспроможність - відносна здатність не тільки підприємства, але й сектора, народного господарства, у порівнянні з іншими суб'єктами економічних відносин до: виробництва сучасних, технологічно інтенсивних товарів, вирішення нових технічних проблем, досягнення доходів (постійно зростаючих) при високому рівні зайнятості та відносно високому рівні заробітної плати [78].

Таким чином, як бачимо, єдиного підходу до трактування поняття не існує, але моментами, що об'єднують дане поняття (рис. 1.3) є: наявність суперництва, відповідність потребам споживачів даного ринку, здатність до протистояння та наявність значної переваги порівняно з іншими (аналогічними) суб'єктами ринку.

Рис. 1.3. Підходи до трактування поняття конкурентоспроможності

Джерело: зроблено автором.

Відповідно до цього, можна сформулювати наступне визначення: конкурентоспроможність вищої освіти – це здатність вищої освіти забезпечувати у

повній мірі потреби на ринку освітніх послуг серед їх споживачів, якими виступають не лише абітурієнти, а й безпосередньо ринок праці, як головний споживач, здійснюючи синтез якості освітнього процесу при залученні наявних можливостей для його успішної реалізації у певний момент часу шляхом досягнення конкурентних переваг.

З огляду на те, що сфера вищої освіти на національному рівні акумулює заклади вищої освіти, то, говорячи про здатність до конкуренції в межах макросередовища, слід розуміти це як змагання переважно між ними або, іншими словами, конкурентоспроможність ЗВО. Проте, враховуючи що ЗВО, які функціонують на ринку освітніх послуг повині надавати ці послуги відповідно до визначених стандартів, а інакше такий ЗВО не здатен отримати ліценцію на свою діяльність, тому варто говорити не лише про конкурентоспроможність ЗВО між собою, про що й де мова у більшості наукових працях, а про переорієнтацію механізму державного регулювання щодо забезпечення якості надання освітніх послуг ЗВО України шляхом підвищення конкурентоспроможності вищої освіти, як системи загалом. Так як наявна координація роботи того чи іншого ЗВО не дає відповідного результату і, в результаті, вища освіта отримана в Україні з кожним роком знецінюється, інтерес до неї зменшується, що приводить до освітньої міграції тих хто все-таки бажає отримати гідну освіту, або отримання вищої освіти відбувається «формально».

Крім того, дотримуємось думки про взаємозв'язок та взаємовплив категорій «конкурентоспроможність вищої освіти» та «конкурентоспроможність ЗВО», адже рейтинг конкурентоспроможності країни безпосередньо впливає на рейтинг ЗВО, а останній не може бути аж ніяк вищим від рейтингу конкурентоспроможності вищої освіти на рівні держави. Таким чином, вітчизняні ЗВО не можуть бути, відокремленими, конкурентоспроможними без високого рівня конкурентоспроможності вищої освіти країни.

Поняття конкурентоспроможності ЗВО є об'єктом дослідження як вітчизняних так і зарубіжних, що спричиняє неоднозначність трактувань сутності даного явища.

Порівняльний аналіз думок вчених наводимо у таблиці 1.8:

Поняття конкурентоспроможності ЗВО у трактуваннях різними вченими

Автор	Визначення
І. Романова [108]	властивість ЗВО, яка визначає долю релевантного ринку освітніх послуг, що належать даному вузу, та можливість протистояти перерозподілу ринку на користь інших суб'єктів
Р. Фатхутдінов [135]	1) підготовка спеціалістів, які в змозі вести конкуренту боротьбу на внутрішньому та зовнішньому ринку праці; 2) спроможність розробляти конкурентні інновації в області освіти; 3) вміння вести ефективну політику в усіх сферах своєї діяльності
М. Пашенко [96]	як потенційні можливості з надання відповідного рівня освітніх послуг, що задовольняють потреби суспільства при підготовці висококваліфікованих спеціалістів, а також необхідність розробки, створення та реалізацію науково-методичної та науково-технічної продукції як на сучасному етапі, так і в майбутньому.
В. Лазарев [65]	як комплексна його характеристика за певний період часу в умовах конкретного ринку, що відображає перевагу над конкурентами за низкою визначальних показників – фінансово-економічних, маркетингових, матеріально-технічних, кадрових та соціально-політичних, а також здатність ЗВО до безризикового функціонування і своєчасної адаптації до умов зовнішнього середовища, що змінюється
Л. Корчагова [63]	як його здатність бути виділеним серед інших вищих навчальних закладів в силу якнай-кращих соціально-економічних показників
Н. Верхоглядова [17]	є його здатність здійснювати діяльність і формування освітнього продукту та асортименту послуг, що відповідають потребам конкурентного ринку

Джерело: сформовано автором на основі джерел [17; 63; 65; 96; 108; 135].

Конкурентоспроможність вищої освіти – це ознака та визначник подальшого розвитку економіки країни, можливості переходу до економіки знань, нарощення валового продукту, підвищення соціального рівня життя. Це все є результатом успішності продукування освітніх знань, але, з огляду на специфічність даної послуги, політико-економічне становище в країні (ступінь фінансування третинного сектору), стан ринку праці, переорієнтація країни в глобальному середовищі, рейтинг привабливості країни, інноваційна налаштованість підприємств мають обернений опосередкований вплив та визначають середовище в якому функціонує система вищої освіти.

Крім того, вважаємо, що якісна підготовка майбутніх випускників, що є одним з результатів конкурентоспроможної вищої освіти залежить від ступеня підготовки (якості) абітурієнтів. Підтвердженням чого слугують подальші дослідження, що свідчать про наявність зв'язку між цими рівнями освіти.

Таким чином, «конкурентоспроможність вищої освіти» варто розглядати як спроможність закладів національної системи вищої освіти надавати якісні освітні послуги вітчизняним і зарубіжним споживачам на основі сучасних моделей підготовки фахівців інноваційного типу. Доведено, що досягнення

конкурентоспроможності вищої освіти на регіональному (локальному), національному і міжнародному рівнях підтверджено комплексом різнопорядкових показників (наявність потужних закладів вищої освіти (ЗВО) національного та регіонального рівня, що здатні забезпечувати потреби ринку праці у високоосвіченій робочій силі та залучати студентів із-за кордону; високі позиції у міжнародних та національних рейтингах; задоволення очікувань її споживачів щодо подальшої реалізації набутих ними фахових знань, умінь та компетентностей)

Вища освіта – це специфічна сфера національної економіки, що є досить мінливою до змін зовнішнього середовища та потужним інструментом нарощення людського капіталу в країні. Проте, з огляду на існуючі проблеми даного сектору в межах національної економіки, система вищої освіти потребує нагального реформування. Одним з напрямів вирішення яких може слугувати ефективний та дієвий механізм державного впливу на конкурентоспроможність вищої освіти.

Отже, з огляду на те, що в сучасних умовах не існує єдиного підходу до оцінки рівня конкурентоспроможності вищої освіти, вважаємо за доцільне, розглянути найбільш поширені методичні підходи до такого оцінювання.

1.2. Фактори впливу на конкурентоспроможність вищої освіти та методичні підходи до її оцінки

На етапі трансформаційної перебудови системи вищої освіти, нагальною проблемою стало забезпечення відповідного рівня її конкурентоспроможності. Адже, як показують міжнародні рейтинги ЗВО та систем вищої освіти, позиції українських вишів є досить низькими, а попит на освітні послуги з кожним роком знижується, переорієнтовуючись серед вітчизняних абітурієнтів на європейські ЗВО, зокрема навчальні заклади Республіки Польща. Тому, з метою розробки в подальшому, на основі аналізу стану рівня конкурентоспроможності вищої освіти України, ефективного механізму щодо підвищення її конкурентоспроможності, вважаємо за доцільне, розглянути існуючі підходи до оцінки конкурентоспроможності вищої освіти.

У загальному розумінні термін «фактор» - це «об'єктивна причина, яка обумовлює певне явище та основна рушійна сила, що призводить до тих чи інших результатів» [12]; «чинник, що визначає природу і побудову шуканого об'єкта дослідження, можливі причини відмінностей на рівнях об'єкта дослідження»; «основна внутрішня та зовнішня причини, що зумовлюють підвищення рівня якості явища і підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу».

З огляду на численність наукових робіт у напрямку визначення факторів, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО, проведемо аналіз думок найбільш відомих фахівців із даного питання (табл. 1.9):

Таблиця 1.9

Аналіз факторів, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО

Автор	Перелік факторів, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО	Функціональна модель
Р. Фатхутдінов [135]	Науково-освітній потенціал (A1); матеріально-технічна база (A2); освітня послуга (A3); ціна навчання (A4); форми навчання (A5); про-сування освітніх послуг на ринку (A6).	A1, A2, A3, A4, A5, A6
Н. Моїсеєва, Н. Піскунова, Г. Костін [81]	Загальна популярність і репутація (A7); швидкість реагування на зміни запитів споживачів (абітурієнтів і роботодавців) (A8); інноваційний потенціал і його реалізація (A9); престиж спеціальностей (A10); рекламна політика (A6); рівень закордонних зв'язків (A11); фінансова забезпеченість (стійкість) (A12); конку-рентний статус (A13).	A7, A8, A9, A10, A6, A11, A12, A13
Л. Корчагова [63]	Якість навчання (A14); ціна (A4); форми і методи навчання (A5); умо-ви, місце розташування, престиж (A7); реклама A6).	A14, A4, A5, A7, A6
Н. Верхоглядова [1]	Кваліфікація професорсько-викладацького складу (A1); розви-неність науково-методичної і матеріально-технічної бази (A2); широта охоплення напрямів підготовки (A5); конкурентоспро-можність фахівців, підготовку яких здійснює ЗВО (A14).	A1, A2, A5, A14
Т. Тардаскін, І. Зубков [123]	Якість освіти (A15); якість викладання (A1); наукова робота та масш-таби проведення науково-дослідницької діяльності (A9); науково-пе-дагогічний потенціал (A1); імідж в академічному середовищі (A7); оцінка випускників роботодавцями (A16); міжнародна діяльність ЗВО (A11); відповідність освіти, яку надає ЗВО, потребам і вимогам ринку праці (A14).	A15, A1, A9, A1, A7, A16, A11, A14
Х. Фасхієв, І. Гараєв [134]	Кваліфікаційний потенціал навчального закладу (A1); розви-ток науко-во-методичної бази (A2); забезпеченість матеріально-технічної бази (A2); якість системи освіти (A14); охоплення областей підготовки фахівців (A5).	A1, A2, A2, A14, A5
І. Моїсеєва [80]	Якість освіти (A15); рівень наукових досліджень (A9); внут-рішньокор-поративне середовище (A17); зовнішній імідж (A13); маркетинговий фактор (A4, A6); затребуваність випускників на ринку праці (A14).	A15, A9, A16, A13, A4, A6, A17

Джерело: систематизовано автором на основі джерел [159].

Далі переходимо до безпосередньо якісного аналізу шляхом проведення кількісного підрахунку повторюваності факторів, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО. Відмічаємо, що при визначенні питомої ваги роботи

кожного з авторів, кількісне значення 1 повторювання дорівнює 0,125 питомої ваги (табл. 1.10).

Таблиця 1.10

Результати аналізу факторів, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО

Види факторів	Повторюваність в авторів	Питома вага роботи
A1 — Науково-освітній потенціал	5	0,625
A2 — Матеріально-технічна база	4	0,5
A3 — Освітня послуга	1	0,125
A4 — Ціна навчання	3	0,375
A5 — Форми навчання	4	0,5
A6 — Просування освітніх послуг на ринку	4	0,5
A7 — Загальна популярність і репутація	3	0,375
A8 — Швидкість реагування на зміни запитів споживачів (абітурієнтів і роботодавців)	1	0,125
A9 — Інноваційний потенціал і його реалізація	3	0,375
A10 — Престиж спеціальностей	1	0,125
A11 — Рівень закордонних зв'язків	2	0,25
A12 — Фінансова забезпеченість (стійкість)	1	0,125
A13 — Конкурентний статус	2	0,25
A14 — Конкурентоспроможність фахівців, підготовку яких здійснює ЗВО	4	0,5
A15 — Якість освіти	2	0,25
A16 — Оцінку випускників роботодавцями	2	0,25
A17 — Внутрішньокорпоративне середовище	1	0,125

Джерело: розраховано автором на основі джерел [159].

Проведений аналіз дозволяє виділити найбільш впливові фактори, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО, серед них наступні: науково-освітній потенціал, що має найбільшу питому вагу серед науковців, матеріально-технічна база, наявні форми навчання, просування освітніх послуг на ринку, конкурентоспроможність фахівців, підготовку яких здійснює ЗВО.

Найменш впливовими: швидкість реагування на зміни запитів споживачів (абітурієнтів і роботодавців), освітня послуга, престиж спеціальностей, фінансова забезпеченість та внутрішньокорпоративне середовище.

Виходячи з факторів, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО, вважаємо за доцільне зробити наступні висновки, що: конкурентоспроможність вищої освіти, на відміну від конкурентоспроможності ЗВО (здатності ЗВО ефективно залучати власний науково-освітній потенціал, постійно вести наукову діяльність, активно впроваджувати нові спеціальності у відповідності з ринком

праці, збільшувати кількість абітурієнтів за рахунок активної маркетингової кампанії щодо престижності ЗВО, брати активну участь у грантових програмах, в результаті - займати високі позиції у відповідних рейтингах) – це наявність достатньої кількості провідних ЗВО в межах однієї країни, що здатні забезпечувати потреби ринку праці у високоосвіченій робочій силі та їх спроможність залучати до освітнього процесу в межах національної системи вищої освіти абітурієнтів за кордону.

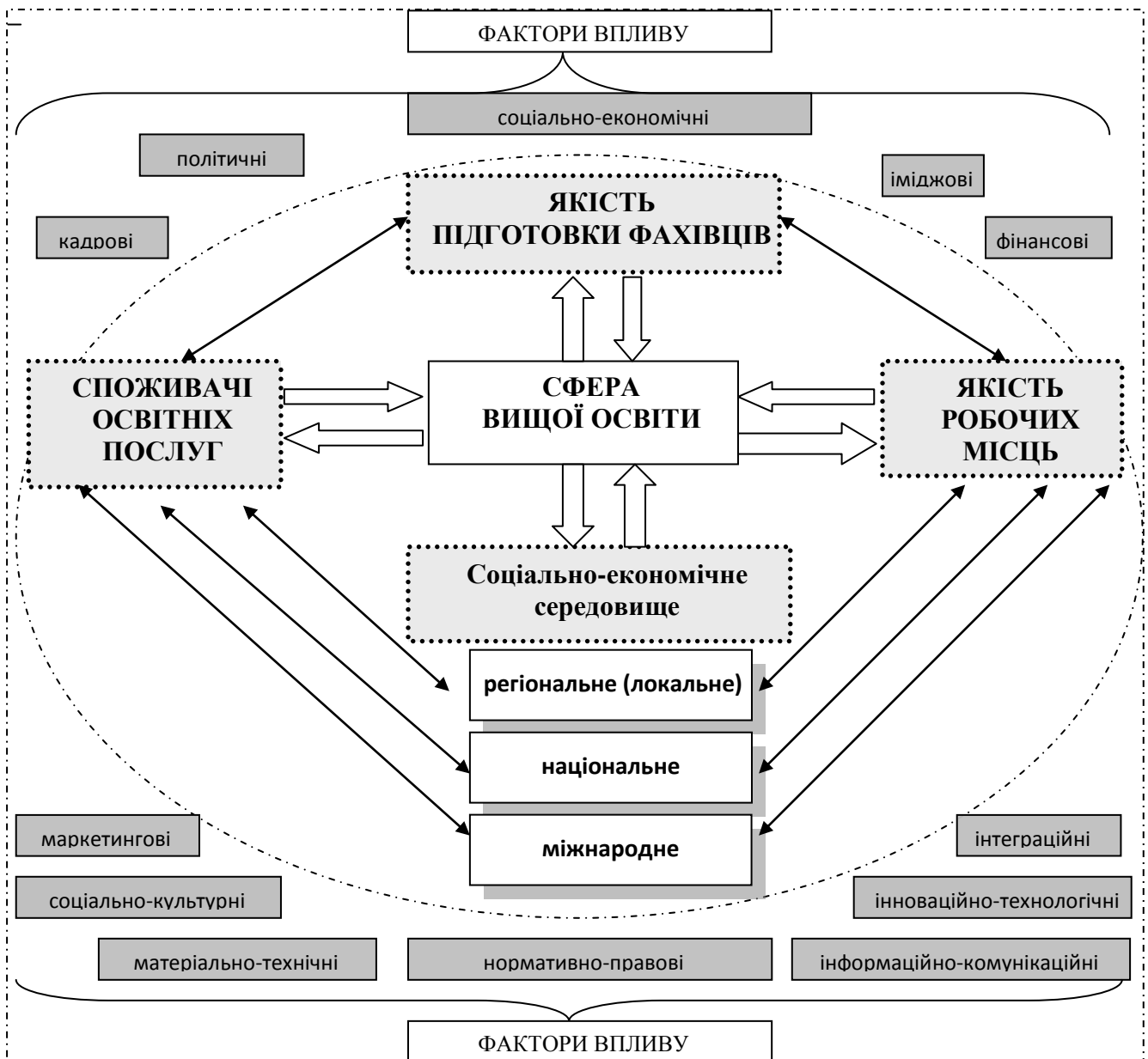
При цьому, головним фактором, що впливає на конкурентоспроможність вищої освіти є наявність конкурентоспроможних ЗВО в країні, які в свою чергу, акумулюють імідж для національної системи вищої освіти її споживачам, але при цьому потребують ефективної політики щодо контролю якості надання освітніх послуг.

Таку ситуацію можна спостерігати в Україні, зокрема на сьогодні спостерігаємо превалювання елітарного підходу при здійсненні державної політики, перевага надається, в тому числі й фінансова, університетам-флагманам. Цю політику пояснюють «гонкою» за позиціями в міжнародних рейтингових системах. Разом з тим, це призводить до поглиблення територіальних диспропорцій та занепаду регіональних центрів вищої освіти.

Таким чином, конкурентоспроможну вищу освіту, під впливом факторів, вважаємо за доцільне представити у наступному вигляді (рис. 1.4).

Встановлено, що формування конкурентоспроможності вищої освіти варто розглядати на всіх рівнях регулювання, зокрема на регіональному (локальному), національному та міжнародному.

Зокрема, з рис. 1.4, варто зазначити, що нині прийнято усувати чіткі рівневі розмежування, навпаки сфера вищої освіти є необхідним формоутворюючим елементом досягнення якості робочих місць та самих фахівців на всіх рівнях.

*Рис. 1.4. Модель формування конкурентоспроможності вищої освіти
Джерело: розроблено автором.*

Більше того, нині споживачі самостійно обирають ЗВО, з огляду на кінцевий результат, тобто при бажанні реалізувати себе на регіональному, локальному чи міжнародному ринках. Безсумнівно, незалежно від середовища існування вища освіта має забезпечувати високу якість освітніх послуг.

З огляду на визначення сформоване вище, розглянемо існуючі методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності ЗВО.

Для оцінки рівня конкурентоспроможності ЗВО використовують різноманітні прийоми статистики та економіко-математичного моделювання, за допомогою яких

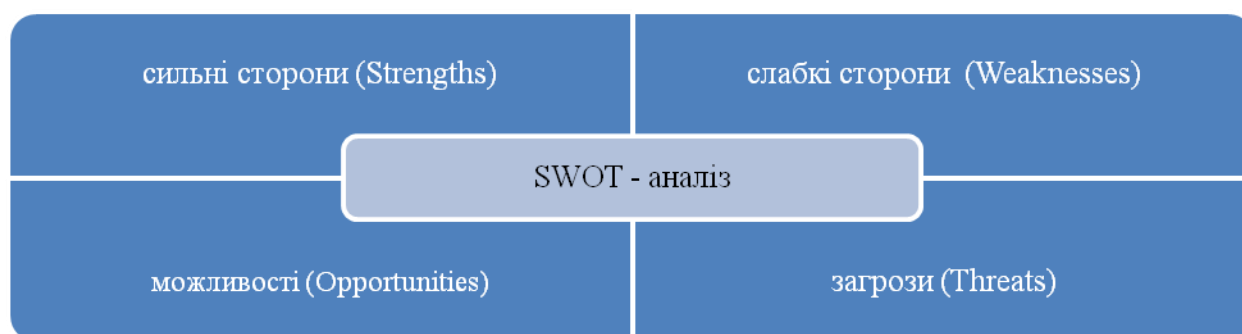
можна дослідити поточний стан рівня конкурентоспроможності освітньої установи на ринку освітніх послуг, визначити її сильні та слабкі сторони, здійснити загальний моніторинг конкурентоспроможності вищої освіти.

Проаналізувавши науково-методичну літературу, виявлено ряд прийомів, що доцільно використовувати при оцінці рівня конкурентоспроможності ЗВО, серед них такі як:

- метод експертних оцінок, заснований на узагальненні думок фахівців-експертів;
- метод опитування респондентів, що дозволяє отримати інформацію різних груп користувачів освітніх послуг та випускників ЗВО;
- методи порівняльного, статистичного та економіко-математичного аналізу, засновані на виділенні та оцінці найвагоміших факторів, що впливають на конкурентоспроможність ЗВО;
- метод профілів, що дозволяє оцінити рівень конкурентоспроможності за допомогою інтегрального показника;
- метод рейтингових оцінок, що базується на визначенні і порівнянні показників ЗВО з найуспішнішими конкурентами та ін.

Далі, вважаємо за доцільне розглянути більш детально кожен із методів оцінки рівня конкурентоспроможності ЗВО, тлумачення конкретної методики подаємо у вигляді табл. 1.11.

Крім того, поданий у табл. 1.11 перелік методів оцінки конкурентоспроможності слід доповнити застосуванням таких, як: SWOT (рис. 1.5) та PEST-аналіз, побудова матриці BCG, конкурентний аналіз, позиційний аналіз, ресурсний аналіз, аналіз системи управління та організаційної культури тощо.

Рис. 1.5. Компоненти SWOT-аналізу

Джерело: складено автором [151].

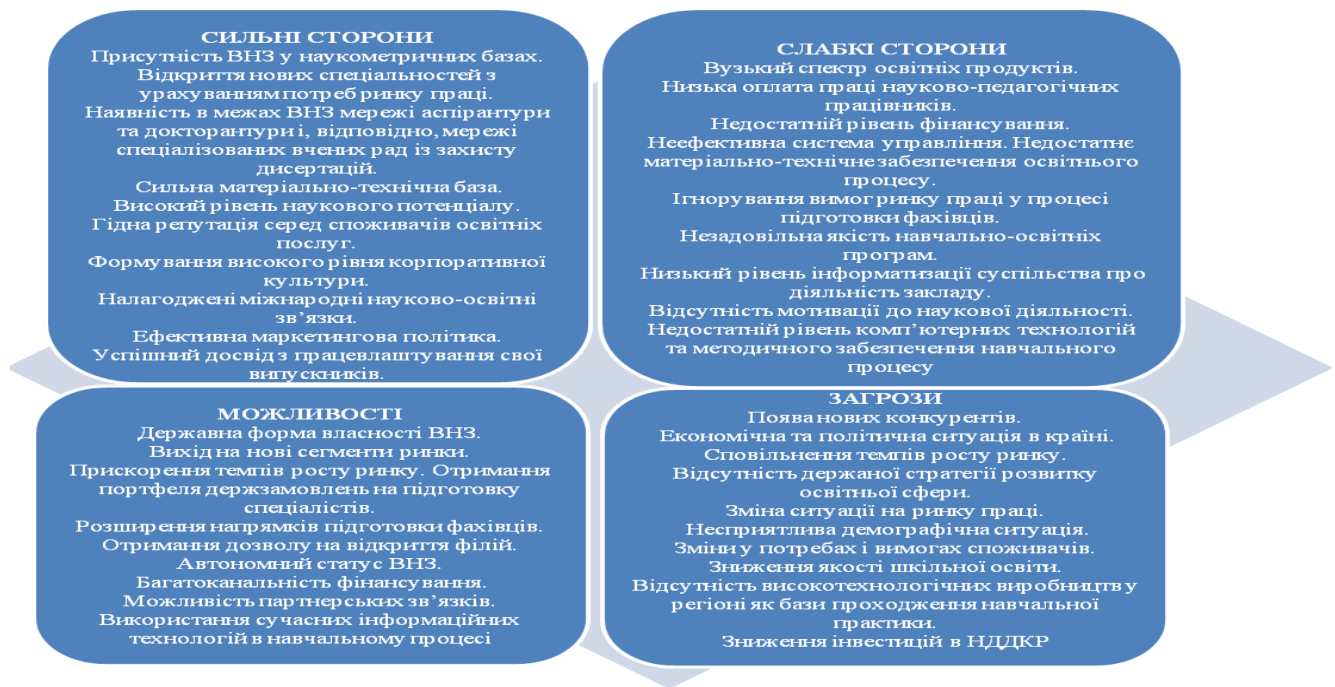
Характеристика методів оцінки рівня конкурентоспроможності ЗВО

Назва методу	Визначення
Метод експертних оцінок [124]	Спосіб прогнозування та оцінки майбутніх результатів дій на основі прогнозів фахівців. При застосуванні методу експертних оцінок проводиться опитування спеціальної групи експертів (5–7 осіб) з метою визначення певних змінних величин, необхідних для оцінки досліджуваного питання. До складу експертів слід включати людей з різними типами мислення – образне і словесно-логічне, що сприяє успішному розв'язанню проблеми. Залучені експерти можуть висловити свою думку щодо найкращих способів мобілізації резервів, залучення інвестицій, строків досягнення поставлених завдань, критеріїв відбору оптимальних варіантів рішення тощо.
Метод рейтингових оцінок [151]	Рейтинг - це показник успішності ЗВО відповідно до визначених методологією критеріїв, який позиціонує університет на ринку освітніх послуг як більш конкурентоспроможний у порівнянні з іншими. При проведенні рейтингової оцінки здійснюється порівняння ЗВО за показниками, які характеризують їх діяльність, якість освітніх послуг, які надає заклад.
Метод опитування респондентів [116]	Метод збору соціальної інформації про ЗВО під час безпосереднього (інтерв'ю) чи опосередкованого (анкетування) соціально-психологічного спілкування соціолога і респондента шляхом реєстрації відповідей респондентів на сформульовані запитання. За допомогою опитування можна одержати інформацію, яка не завжди відображена в документальних джерелах чи доступна прямому спостереженню. До опитування вдаються, коли необхідним, а часто і єдиним, джерелом інформації є людина — безпосередній учасник, представник, носій досліджуваних явища чи процесу. Вербальна (словесна) інформація, одержана завдяки цьому методу, значно багатша, ніж невербальна. Вона легше піддається кількісному опрацюванню та аналізу, що дає змогу широко використовувати для цього обчислювальну техніку. На користь цього методу служить і його універсальність, оскільки під час опитування реєструють мотиви діяльності індивідів, результати цієї діяльності.
Метод кореляційного аналізу [107]	Сукупність методів математичної статистики, які дозволяють встановити тісноту нефункціональних зв'язків між різними показниками. Залежно від кількості змінних, вирізняють парну та множинну кореляцію. Кореляційний аналіз встановлює не тільки причинну залежність, а й визначає тісноту зв'язку через коефіцієнт кореляції. Таким чином за допомогою коефіцієнту кореляції можна здійснити аналіз причинної залежності показників, які характеризують конкурентоспроможність ЗВО.
Метод факторного аналізу [107]	Дозволяє виявити фактори, які впливають на конкурентоспроможність ЗВО, визначити окремі, найвпливовіші чинники.
Економічне моделювання [89]	Надає можливість виявити, як екзогенні чинники (зовнішні змінні моделі) впливають на ендогенні чинники (внутрішні змінні моделі).
Метод бальної оцінки [89]	Полягає у складанні відповідних таблиць, оцінці показників у формі присвоєння відповідних балів кожному показнику та їх порівнянні із ЗВО-конкурентами.
Метод бенчмаркінгу [89]	Використання методу бенчмаркінгу при аналізі конкурентоспроможності ЗВО дає змогу надійно встановити ймовірність успіху ЗВО. Адже одне з визначень бенчмаркінгу характеризує його як метод виявлення того, що інші роблять краще, та вивчення, удосконалення і застосування методів роботи інших установ. Тоді бенчмаркінг у сфері освітніх послуг можна проводити за такими параметрами: ринкова частка; якість навчання; ціна; якість викладацького складу; відповідність спектру освітніх послуг потребам ринку; форми навчання; репутація та імідж установи та інші. Бенчмаркінг є надзвичайно корисним інструментом, особливо в ситуації, коли необхідно переглянути внутрішню ефективність діяльності ЗВО та визначити нові пріоритети діяльності. Зіставлення показників ефективності дає можливість зрозуміти уразливі та раціональні сторони функціонування закладу в порівнянні з конкурентами на внутрішньому ринку і світовими лідерами.

Джерело: систематизовано автором [89; 107; 116; 124; 151].

Загалом, SWOT-аналіз є найбільш широко використовуваним методом при розробці стратегії, що надає змогу одночасно оцінити внутрішнє середовище ЗВО, яке відображається в аналізі його сильних і слабких сторін, та зовнішнє середовище – в можливостях та загрозах.

Матрицю SWOT для ЗВО можна скласти за компонентами, що наведено на рис. 1.6.

Рис. 1.6. Компоненти для проведення SWOT-аналізу ЗВО

Джерело: розроблено автором [151].

При аналізі конкурентного середовища ЗВО, вважаємо за доцільне використовувати PEST-аналіз, що акумулює чотири основних фактори впливу, такі як: політична компонента, економічна, соціальна технологічна та дає змогу в подальшому сформулювати стратегію підвищення рівня конкурентоспроможності ЗВО, аналіз якого здійснюють.

Як видно з табл. 1.11, аналіз рівня конкурентоспроможності ЗВО можна досліджувати за допомогою різних методик, найпоширенішими з них на практиці можна вважати метод ранжування або метод рейтингової оцінки ЗВО.

Вперше список кращих ЗВО опублікував у 1983 році американський журнал US News & World Report, рейтинг якого базується на таких критеріях:

- 1) репутація;
- 2) вступний конкурс;

- 3) науковий потенціал професорсько-викладацького складу;
- 4) фінансові ресурси;
- 5) задоволеність студентів.

В Україні методики рейтингового оцінювання з'явилася лише на початку 1997 р. Сьогодні найпоширенішими з них є TOP-200 Україна, Компас та рейтинг ЗВО за показниками Scopus.

Проект «Топ–200 Україна» є найбільш популярним серед випускників, у межах методики якого місце кожного ЗВО визначається на основі підсумовування: індексу якості науково-педагогічного потенціалу, значення якого змінюється в діапазоні [0– 50%]; індексу якості навчання, що змінюється в діапазоні [0–30%]; індексу міжнародного визнання, який змінюється в діапазоні [0–20%][155].

Кожен з цих комплексних критеріїв визначається групою індикаторів (табл. 1.12).

Таблиця 1.12

Критерії та індикатори рейтингу «ТОП-200 Україна»

№ п/п	Назва критерію	Індикатори критерію
1.	<u>Якість науково-педагогічного потенціалу</u>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ кількість штатних співробітників, обраних академіками НАН України, ✓ кількість штатних співробітників, обраних член-кореспондентами НАН України, ✓ кількість професорів серед штатних співробітників ЗВО, ✓ кількість доцентів серед штатних співробітників ЗВО, ✓ кількість докторів наук серед штатних співробітників ЗВО, ✓ кількість кандидатів наук серед штатних співробітників ЗВО, ✓ кількість штатних співробітників, нагороджених Державною премією в області науки і техніки або Державною премією ім. Т. Шевченка.
2.	<u>Якість навчання</u>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ кількість студентів, переможців та призерів міжнародних олімпіад (конкурсів), ✓ кількістю студентів, переможців та призерів загальноукраїнських олімпіад (конкурсів), ✓ співвідношення кількості магістрів до кількості бакалаврів та спеціалістів, масштабом ЗВО.
3.	<u>Міжнародне визнання</u>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ кількістю іноземних студентів, ✓ членством навчального закладу у Європейській асоціації університетів, ✓ членством навчального закладу у Великій хартії університетів, ✓ членством навчального закладу у Євразійській асоціації університетів, ✓ членством навчального закладу в мережі університетів країн Чорноморського регіону.

Джерело: систематизовано автором [155].

Для порівняння діяльності різних ЗВО України всі індикатори та критерії, як і загальний індекс рейтингової оцінки, переводять до нормованої форми таким чином, щоб вони змінювалися в діапазоні [0–100].

«Рейтинг ЗВО України «Компас» проводиться із застосуванням методів особистого та телефонного інтерв'ю, опитування з використанням електронної пошти чи онлайн-опитування. Подібна дослідницька методологія була обрана з урахуванням того, щоб досягти якомога більшої кількості випускників різних ЗВО і важкодоступних респондентів (працедавців, експертів).

При побудові рейтингу враховують такі критерії як:

- Оцінка роботодавців, зокрема роботодавці оцінюють українські ЗВО, як такі, які дають випускникам найкращу підготовку для роботи в їх компанії. Вага в загальному рейтингу 31%.

- Оцінка експертів. Кадрові вподобання провідних українських компаній, відповіді експертів на питання, які ЗВО, на їхню думку, дають найкращу освіту в цілому. Вага в загальному рейтингу 29%.

- Оцінка випускників. Задоволеність випускників отриманою ними освітою, і можливістю застосування її в трудовій діяльності. Вага в загальному рейтингу 10%.

Даний критерій сприймають через оцінювання:

1. Практичної значимості навчання, рівень якого визначається шляхом комплексної оцінки таких показників як: можливість отримати практичні навички та застосувати на практиці отримані теоретичні знання, здобуття досвіду самостійного виконання деяких видів робіт у рамках спеціальності, задоволеність організацією практики у ЗВО (надання бази практики, чітке інструктування викладачами, контроль тощо) та на підприємстві (надання робочого місця, його оснащеність, планування роботи, готовність допомогти у набутті навичок, умінь тощо), орієнтованість навчальної програми на запити ринку праці, відповідність отриманих знань і навичок потребам роботодавців, можливість одержання у ЗВО додаткових професій, знань (поглиблене вивчення предметів, додаткової іноземної мови,

спеціальних комп'ютерних програм), якість читання більшості лекцій та проведення більшості практичних (семінарських) занять.

2. Сприяння ЗВО працевлаштуванню випускників: організація конкурсів на одержання стипендій з ініціативи роботодавців; робота підрозділу з працевлаштування у ЗВО; організація зустрічей із роботодавцями (презентації компаній, ярмарку вакансій, співбесіди, майстер-класи тощо); спільна робота із представниками підприємств регіону (розробка бізнес-плану для замовника, виконання дипломних, курсових робіт на замовлення підприємств, наукові дослідження з проблем підприємства тощо); відсоток випускників, які знайшли роботу за сприяння ЗВО.

3. Досвід трудової діяльності випускників, що представляє собою комплексну характеристику відсотка випускників, які працюють за фахом, задоволеність можливістю одержати перше робоче місце відповідно до отриманої спеціальності та протягом трьох місяців після отримання диплому).

4. Задоволеність випускників власним ЗВО, зокрема задоволеність престижністю ЗВО; відсоток випускників, які обрали б свій ЗВО для підвищення кваліфікації; відсоток випускників, які порадили б свій ЗВО роботодавцю; визначення випускниками ЗВО, які дають найкращу підготовку в цілому ЗВО; визначення, як таких, які випускники порадили б знайомому незалежно від спеціальності.

5. Співпраця між ЗВО і компаніями-роботодавцями, рівень якої визначається шляхом наявної кількості компаній-роботодавців та експертів, які співпрацюють із ЗВО. Вага в загальному рейтингу 30% [155].

Ще однією такою певною оцінкою науково-дослідницької роботи є рейтинг ЗВО за показниками Scopus. Наукометрична платформа Scopus представляє собою платформу, що презентує рейтинг цитування наукових публікацій ЗВО України.

Методика визначення рейтингового місця включає:

- Кількість публікацій у Scopus;
- Кількість цитувань у Scopus;

У результаті рейтинг побудовано на визначенні Індексу Гірша(h-індекс) - показник впливовості науковця, заснований на кількості його статей та їх цитування.

Аналізуючи вищезазначені рейтингові методик, можна прийти до наступних висновків: рейтинг «ТОП-200 Україна» оцінює діяльність закладів вищої освіти, використовуючи більш інтегровані індекси. Тоді як - критерії рейтингу «Компас» відображають оцінку закладу вищої освіти випускниками та працевластуваними з точки зору відповідності рівня освітніх послуг потребам ринку праці, тобто останній висвітлює суб'єктивну оцінку вишу як зі сторони роботодавця так і випускника, а топ-200 включає більш фактичні дані, що включено до індексів, наприклад, кількість викладачів, іноземних студентів тощо.

Найбільш впливові світові рейтинги представлено наступними: Шанхайський або академічний рейтинг; рейтинг QS; рейтинг Times Higher Education World University Ranking.

Шанхайський рейтинг, або Академічний рейтинг університетів світу, позиціонується його укладачами як порівняльна оцінка науково-дослідницької діяльності у вузах. Таким чином, вузи розглядаються в цьому рейтингу насамперед як дослідні організації, а не як структури, що надають освітні послуги.

Для оцінки результатів науково-дослідної діяльності ЗВО в Шанхайському рейтингу використовуються шість показників, для підрахунку яких розроблені спеціальні методи і процедури (табл. 1.13).

Найбільшу вагу (20%) мають критерії, пов'язані з науковими дослідженнями: кількість дослідників і кількість наукових матеріалів. Установі, що набрала за кожним показником найбільшу кількість очок, присвоюється 100 балів. Решта установи розподіляються відповідно до відсотка від найвищого балу.

Для отримання підсумкового результату (рейтингового значення по вузу) укладачі Шанхайського рейтингу використовують аддитивну згортку, тобто підсумовують окремі показники з урахуванням їх вагових коефіцієнтів. Таким чином, підсумкова формула підрахунку рейтингу виглядає наступним чином:

$$Q = 0,1 * Alumni + 0,2 * Award + 0,2 * HiCi + 0,2 * N\&S + 0,2 * SCI + 0,1 * Size,$$

Таблиця 1.13

Характеристика показників Шанхайського рейтингу

Показник	Ваговий коефіцієнт	Зміст
Alumni	10%	Загальне число випускників даного вузу, які отримали Нобелівську премію або медаль Філдса
Award	20%	Загальне число працівників даного вузу, які отримали Нобелівську премію з фізики, хімії, медицині, економіці чи медаль Філдса з математики
HiCi	20%	Чисельність часто цитованих дослідників, що працюють в 21 предметної області наук про життя, медицини, фізики, інженерної справи і соціальних наук
N & S	20%	Кількість статей, опублікованих в журналах Nature і Science за останні п'ять років
SCI	20%	Загальне число статей, що увійшли в індекси наукової цитованості SCIE і SSCI в попередньому році
Size	10%	Результат ділення суми балів по попереднім п'ятьма показниками на число еквівалентів повної ставки (FTE) академічного персоналу

Джерело: систематизовано автором [155].

Рейтинг QS - глобальне дослідження, що супроводжується рейтингом кращих університетів світового значення за версією британської консалтингової компанії Quacquarelli Symonds (QS) та включає 800 навчальних закладів. Данний рейтинг складається за такими критеріями:

- думка академічної спільноти (Academic reputation, 30%);
- думка роботодавців (Employer reputation, 20%);
- співвідношення викладачів і студентів (Faculty / student ratio, 20%);
- кількість викладачів із вченими ступенями (10%);
- кількість статей на одного викладача (Papers per faculty, 10%);
- кількість цитувань на статтю (Citations per paper, 5%);
- частка зарубіжних викладачів (International faculty, 2,5%);
- частка зарубіжних студентів (International students, 2,5%).

Методика рейтингу TIMES HIGHER EDUCATION WORLD UNIVERSITY RANKING включає такі групи показників[155]:

- якість навчання,
- якість досліджень,
- інтернаціоналізація

- трансфер знань.

Якість навчання (в цілому 30%) оцінюють за такими показниками:

- опитування академічної спільноти за якістю освіти (15%),
- співвідношення викладачів і студентів (4,5%),
- співвідношення студентів та аспірантів (2,25%),
- відношення кількості захистів дисертацій в університеті до загальної кількості викладачів (6%),
- відношення загальноуніверситетських доходів до загальної кількості викладачів, що характеризує інфраструктурну забезпеченість науково-освітньої діяльності університету (2,5%).

Якість досліджень (30%) оцінюється за результатами опитування:

- академічної спільноти (18%),
- затратам на наукові дослідження, що розраховують із врахуванням відмінностей у фінансуванні різних наукових областей шляхом нормалізації на середньосвітові показники (6%),
- кількість статей, опублікованих університетом в журналах, індексованих в Web of Science, при цьому даний показник розраховується з урахуванням як чисельності викладачів, так і з нормалізацією по областям знань (6%).

Найбільшу вагу (30%) надають «впливовості» досліджень, що розраховують по цитованості статей університету. Це найцікавіший і найскладніший для розрахунку показник, використовуваний при складанні рейтингу. Цитованість розраховується як повністю нормалізований показник, що враховує особливості цитування в різних галузях знань, різницю в цитуванні статей, опублікованих у різні роки, різних типів публікацій (наукові статті та огляди, наприклад). Крім того, вводяться поправки на середній рівень цитованості країни в цілому.

Показник, що характеризує трансфер знань і технологій, розраховується з обсягу коштів, отриманих на проведення наукових досліджень і розробок від підприємств реального сектора економіки, нормованих на чисельність викладацького складу (2,5% у загальній оцінці).

Інтернаціоналізація університету оцінюється вагою в 7,5% порівну між такими показниками, як частка іноземних студентів, частка іноземних викладачів і частки статей, написаних в міжнародному співавторстві.

Об'єднуючими індикаторами вищевказаних методик є:

- кількість статей опублікованих у відповідних міжнародних виданнях;
- рівень цитованості;
- частка іноземних студентів та викладачів.

Шанхайські критерії охоплюють, як і український рейтинг Топ-200, фактичні дані, наприклад, кількість випускників та працівників ЗВО, які отримали Нобелівську премію чи медаль Філдса. Інші – вміщують, окрім фактичних даних, опитування академічної спільноти та роботодавців. Таким чином, можемо зробити та провести аналогію з українськими методиками, які вибудовані на основі міжнародних.

Порівняно новим міжнародним багатовимірним рейтингом є U-Multirank.

U-Multirank – проект нового багатовимірного рейтингу університетів світу, що був ініційований і фінансується Європейською комісією. Розробником методології і виконавцем дослідження виступає об'єднання дослідницьких організацій під назвою CHERPA network (Consortium for Higher Education and Research Performance Assessment- Консорціум для оцінки ефективності роботи закладів вищої освіти і дослідницької діяльності)[155].

U-Multirank оцінює університети усього світу, а не лише європейські; охоплює різні виміри діяльності університетів; включає як загальний рейтинг університетів, так і рейтинг за напрямками підготовки; оцінює усі типи закладів вищої освіти та дослідницьких установ; відповідає потребам різних зацікавлених сторін.

Базові методологічні принципи цього рейтингу передбачають, що його результати не будуть підсумовуватися у загальний бал, а даватимуть багатовимірну оцінку за різними критеріями. Також не буде фіксованих критеріїв для окремих індикаторів, і, відповідно, рейтинги будуть інтерактивними – тобто користувач сам зможе обрати показники, які для нього є найбільш значимими, і дізнатися, які університети найкращою мірою відповідають цим вимогам. Оскільки будь-яка

оцінка допускає певну неточність, а різниця між університетами може бути незначною, аби не перебільшувати відмінності між закладами, то результати рейтингу представлятимуть не у вигляді переліку університетів із чітко визначеними місцями, а у вигляді груп з максимально схожими показниками.

U-Multirank оцінює університетську діяльність за п'ятьма основними напрямками: викладання і навчання; дослідницька активність; передача знань; інтернаціоналізація; регіональна включеність, для оцінки яких використовують 31 індикатор.

Таким чином, багатоплановість методів оцінки рівня конкурентоспроможності ЗВО дає змогу поглибити результати оцінювання конкурентоспроможності. Виокремлення та створення конкретних підходів при проведенні тієї чи іншої оцінки залежно від мети створить передумови для створення конкретних важелів державного впливу на підвищення рівня конкурентоспроможності, збільшити їх ефективність шляхом зв'язку між результатом оцінки та відповідною реакцією державних органів чи керівництва ЗВО.

Не дивлячись на те, що рейтингові оцінки є найбільш популярним методом оцінки, погоджуємося з думкою О. Гринькевича й О. Сорочак, які при вивченні різноманітних підходів до побудови рейтингових оцінок ЗВО сформулювали наступні висновки:

- 1) існуючі міжнародні рейтинги ЗВО передбачають зважену оцінку результатів різних видів діяльності університетів із домінуванням ваги здобутків у науково-дослідній та освітній діяльності. Удосконалення міжнародних методик відбувається з орієнтацією на розширення критеріїв порівняння: викладання й навчання, дослідницька активність, інтернаціоналізація, наявність регіональних і соціально-орієнтованих програм;

- 2) серед вітчизняних методик побудови рейтингів найбільш повними, прозорими і такими, що періодично публікуються, є рейтинги «ТОР-200 Україна» та «Компас». Сильною стороною рейтингу «Компас» є його орієнтація на оцінки споживачів освітніх послуг і роботодавців, хоча такі оцінки можна вважати в окремих випадках суб'єктивними. Більш комплексний характер має рейтинг «ТОР-

200 Україна», хоча його слабкою стороною експерти вважають низьку достовірність даних про ЗВО, зокрема, відсутність точної, об'єктивної інформації на сайтах університетів і організацій, причетних до вищої освіти й науки;

3) слабкою стороною як міжнародних, так і вітчизняних рейтингів ЗВО, є достатньо високий рівень суб'єктивності у визначенні ваги кожного із складових показників оцінки ЗВО у його інтегральній оцінці, а також неоднозначний вибір бази порівняння у нормуванні складових показників інтегральної оцінки [155].

Таким чином, при визначенні рівня конкурентоспроможності ЗВО здійснення оцінки винятково на основі ранжування є недостатньо інформативним показником, доцільно проводити інтегральну оцінку за допомогою декількох показників одночасно, або сукупності параметрів. При здійсненні такої оцінки важливим є визначення мети дослідження та її рівня, зокрема, мікро-, мезо- чи макро-. Загалом, вважаємо, що для проведення локальної оцінки в межах регіональних ЗВО, застосування методу бінарних порівнянь надасть змогу виявити найбільш конкурентоспроможному ЗВО області, далі, проведення SWOT-аналізу ведучого ЗВО, що допоможе виявити резерви закріплення його конкурентних позицій. Якщо говорити про макрорівень, то безперечно застосування експертних оцінок та опитування респондентів є найбільш охоплюваним. Визначення та порівняння коефіцієнта кореляції є більш трудомістким, проте дозволяє визначити тісноту зв'язку впливовості кожного конкретного показника на рівень конкурентоспроможності.

Щодо методів оцінювання якості надання освітніх послуг вищими навчальними закладами на макрорівні, вважаємо за потрібне, розглянути систему ранжування.

Проте, не дивлячись на той факт, що метод ранжування є досить популярним існує небагато рейтингових систем, які оцінюють системи вищої освіти на макрорівні, тобто в цілому - рейтинг Universitas21 або U21, який складають науковці Університету Мельбурна (Австралія) з 2012 року. та охоплює 50 країн та порівняно новий - QS Higher Education System Strength Rankings.

Рейтинг Universitas21 ґрунтується на 29 показниках, що згруповано за чотирма категоріями, такими як: ресурси, середовище, зв'язки, результативність [243].

Компонента «Ресурси» (її вага 20%) включає п'ять показників фінансування вищої освіти [243].

Компонента «Середовище» - показники гендерного паритету у штаті університету, можливість моніторингу стану розвитку системи вищої освіти (наявність доступу до релевантної статистичної інформації), а також параметри регулювання системи вищої освіти (структура ЗВО за формами власності; індекс якості підготовки студентів; мобільність викладачів; ймовірність залучення іноземних викладачів; наявність і форми прояву діяльності державних наглядових інстанцій та інше) [243].

Компонента «Зв'язки» має переважно міжнародну орієнтованість освітньої та науково-дослідницької діяльності [243].

Показники кількості наукових публікацій та рівня їх цитованості; позиції вітчизняних закладів вищої освіти у Шанхайському рейтингу університетів; рівень охоплення населення вищою освітою; кількість науковців у країні; рівень безробіття серед населення з вищою освітою охоплює компонента «Результативність» [243].

Результати представленого вище рейтингу є надзвичайно важливими особливо в рамках даного дослідження, адже дають змогу оцінити позицію національної системи вищої освіти шляхом оцінки системою міжнародного ранжування.

Окрім вищезазначеного рейтингу 2016, ще одна із найбільш впливових систем ранжування ЗВО – QS World University Rankings, яка з метою оцінки найбільш конкурентоспроможних та ефективних національних систем вищої освіти представила ранжований перелік 50-ти національних систем вищої освіти - QS Higher Education System Strength.

Критерій ефективності системи надає можливість отримати загальне уявлення про позицію кожної країни в загальних рейтингових таблицях. Тоді як критерій доступності акцентований на те, щоб оцінити можливість вступу в провідні університети тієї чи іншої країни її жителями. Критерій «університет-флагман» базують на припущенні, що ефективність роботи провідного ЗВО країни є заслугою

всієї системи. Взаємозв'язок між фінансовими впливаннями зі сторони держави у сектор вищої освіти розкриває критерій економічного контексту.

Вважаємо за доцільне, більш детально розглянути результати рейтингування міжнародних систем у наступному розділі.

1.3. Особливості функціонування механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти

Трансформаційні перетворення сфер економіки вимагають реформування сфери вищої освіти як продуцента кваліфікованих кадрів в умовах формування інноваційної моделі економіки, що в свою чергу покликаний забезпечити механізм державного регулювання. Тому, перш за все, розглянемо дефініції понять «механізм державного регулювання» загалом та вищої освіти, зокрема.

У загальному вигляді під механізмом розуміють систему упорядкування, яка визначає порядок будь-якого виду діяльності [116, с.181].

Аналізуючи наявні наукові підходи до тлумачення категорії «механізм», слід зауважити про поступове розширення контексту даної дефініції у відношенні регулювання економіки в цілому, зокрема.

Так, Г. Атаманчук розглядає механізм як складову системи управління, що забезпечує вплив на фактори та дозволяє досягнути необхідного результату [5, с. 25].

В. Князева визначає механізм державного регулювання економіки як сукупність практичних заходів, засобів, важелів, стимулів, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей [31, с. 52].

Тоді як О. Комяков стверджує, що механізм державного регулювання – це сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної дії відповідної системи (держави) для підвищення функціонування економіки [59, с. 8].

В. Авер'янов зазначає, що державне управління – це організований вплив зі сторони носіїв державновладних повноважень на суспільні відносини та процеси з

метою їх упорядкування, координації і спрямування шляхом різного роду нормотворчих розпорядчих дій на виконання законів та інших правових актів держави. У такому розумінні державне управління зберігає своє значення в умовах загальної трансформації ролі держави в новостворюваному громадянському суспільстві з його ринковими механізмами, стандартами демократичної та відкритої державної влади [1, с. 318]

Таким чином, механізм державного регулювання представляє собою сукупність ефективних методів та інструментів, спрямованих на суспільство в цілому чи певну сферу/галузь економіки для досягнення єдиної стратегічної мети, яка визначена органами державної влади на певний період часу.

Вища світа – багатоаспектний складний об'єкт державного регулювання, керована система, що поділена на безліч самостійних, цілісних підоб'єктів керівного впливу, якими виступають заклади вищої освіти, освітні програми, освітній процес і його результати.

Дослідження аспекту регулювання ринку освітніх послуг та сфери вищої освіти знайшло відображення у працях провідних вітчизняних науковців. Даній проблематиці присвячено наукові праці Л. Антошкіної, Т. Боголіб, І. Каленюк, О. Комарової, В. Шиловой та ін. Проблемні аспекти, які досліджувалися даними науковцями відображають широке коло питань, в тому числі процеси державного регулювання сфери вищої освіти, механізми й інструменти, задіяні в таких процесах. Проте, сучасні трансформації вимагають подальшого наукового пошуку та дослідження процесів державного регулювання як у сфері вищої освіти в цілому так і ринку освітніх послуг зокрема, з огляду на процес реформування.

Специфіка предмета впливу, обумовлена змістом освітніх відносин і роллю галузі вищої освіти та діючих нормативно-правових актів у галузі вищої освіти, які визначають особливості державного регулювання вищої освіти, серед яких: суспільно-державний характер вищої освіти; нетипове розмежування компетентностей; особливий метод правового регулювання; автономія закладів вищої освіти; багатосуб'єктний склад органів тощо.

Складність і неоднозначність механізму функціонування вищої освіти, в першу чергу, визначається специфічними особливостями освітнього процесу, серед яких – множинність продуктів вищої освіти.

Розмежувати сутність і зміст даних продуктів можна на основі двох основних критеріїв:

- за типом економічних суб'єктів, які отримують дані освітні продукти;
- за типом і способом матеріалізації освітнього продукту.

Відмінності створюваних продуктів визначають неможливість їх реалізації в рамках тільки ринкового механізму, необхідність державної участі в регламентації суспільних взаємовідносин, що виникають в освітніх процесах, і у використанні отриманих освітніх продуктів.

Ефективне управління вищою освітою – запорука процвітання освітньої галузі, а вища освіта, як зазначено в законодавстві, є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави.

На початку дослідження державного управління вищою освітою, спробуємо дати визначення основних понять, що становлять понятійний апарат. Перш за все проаналізуємо наявні наукові підходи до трактування категорії «механізм».

Трактування дефініції механізму державного регулювання подано в табл. В.1 (Додаток В).

Таким чином, механізм державного управління в галузі вищої освіти – це процес узгодженого впливу суб'єктів управління на галузь вищої освіти за допомогою певного набору інструментів, форм та методів, що забезпечують перехід від старого до нового стану для досягнення поставленої, чітко визначеної мети.

Форми можуть бути структуровані, як прямі (адміністративні) та непрямі (фінансово-економічні) (рис. 1.7).

Загальноновизнаними світовими практиками є дві принципово відмінні стратегії урядового регулювання діяльності вищої школи – це «стратегія раціонального планування і контролю» та «стратегія саморегулювання».

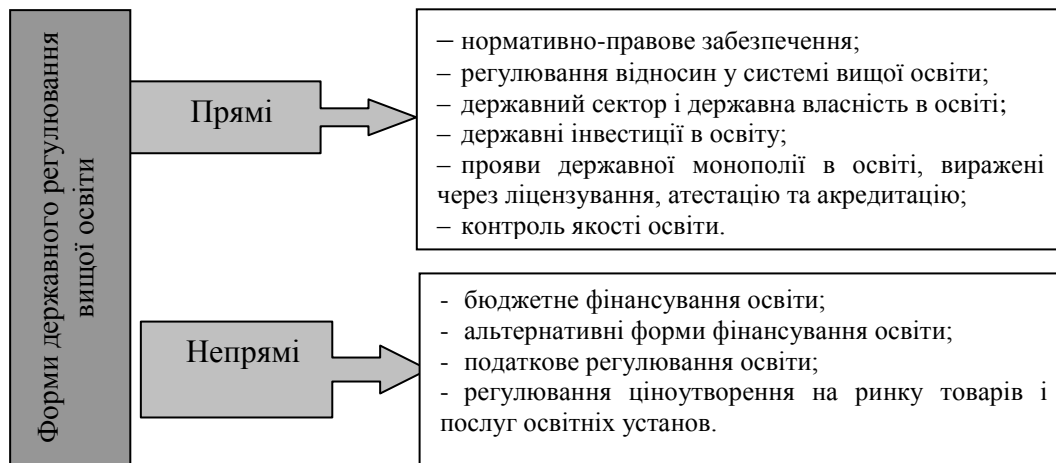

Рис. 1.7. Форми і методи державного регулювання сфери вищої освіти

Джерело: сформовано автором.

Серед методів впливу можна виділити правові, економічні, адміністративні, донорські та морально-етичні (рис. 1.8).

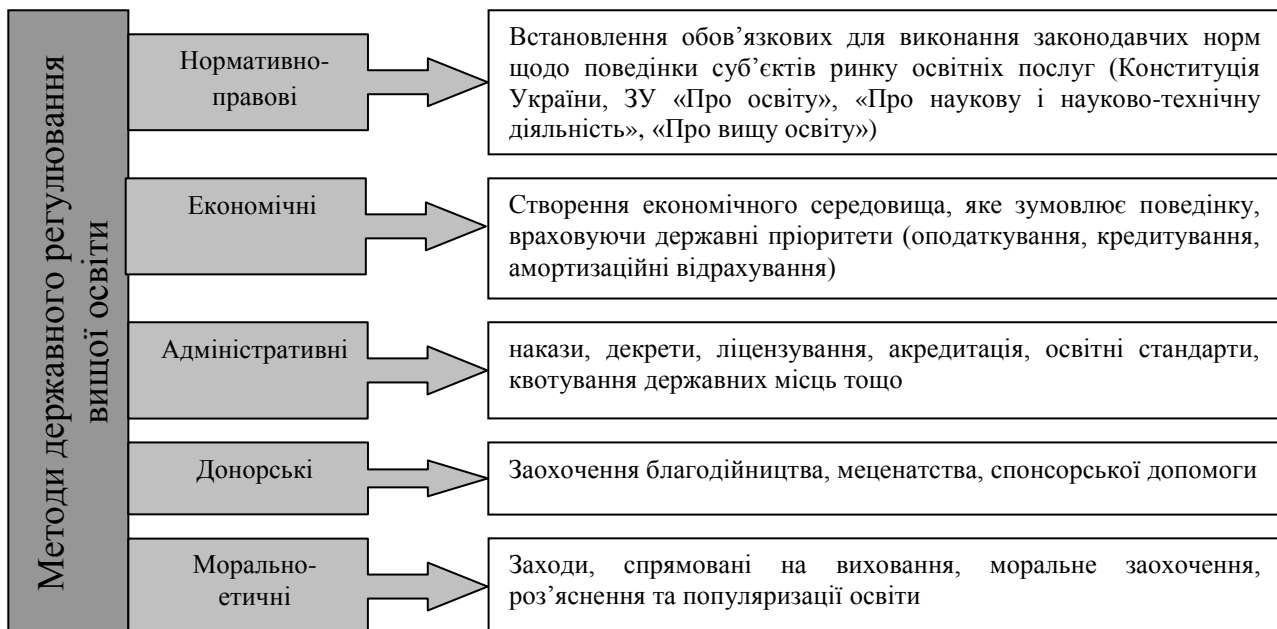

Рис. 1.8. Методи державного регулювання сфери вищої освіти

Джерело: сформовано автором.

Перша стратегія передбачає централізацію процесу прийняття рішень і контроль за вибором політики та її реалізації (застосовують у континентальній Європі).

Стратегія самоврядування походить із традиційної британської та американської систем вищої освіти, передбачає державний нагляд за вищою освітою. Контроль за вищими закладами на державному рівні обмежується механізмами моніторингу якості, оподаткуванням, регулюванням права

присуджувати наукові ступені, а також підтверджувати їх академічну якість та відповідність [138, с. 48].

Стратегічною метою є формування інтелектуального капіталу нації. У ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» викладені принципи, на яких ґрунтується державна політика в галузі вищої освіти, а саме: сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя; доступності вищої освіти; незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти); міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи; наступності процесу здобуття вищої освіти; державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності; державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність; сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти; відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою [40].

Важливе місце в механізмі реалізації державної освітньої політики відводиться непрямому (економічному) регулюванню: бюджетному фінансуванню освіти; альтернативним формам фінансування; податковому регулюванню освіти; регулюванню ціноутворення на ринку товарів і послуг освітніх установ тощо.

Правові методи покликані чітко регламентувати «правила гри» на освітньому ринку.

У сфері освіти в Україні функціонують Закони «Про освіту», «Про вищу освіту», створена «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.», у межах якої було визначено основні правові засади демократичного

функціонування цієї галузі. Реалізація зазначених документів вимагає системних дій у зміні структури, змісту та управління вищою освітою.

Адміністративні методи впливу займають значне місце в регулюванні сфери освіти й включають нормативно-правове регулювання освіти; державний сектор і державну власність в освіті; прояви державної монополії в освіті, виражені у формах ліцензування, атестації та акредитації, включаючи контроль якості освіти; державні інвестиції в розвиток освіти.

Для обґрунтування концептуальних засад реформування механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти необхідно здійснити аналіз дійсної системи управління сферою вищої освіти України, виокремити об'єкт та суб'єкти, охарактеризувати кожен з елементів та виокремити роль у цьому процесі (рис. 1.9).

Об'єктом сфери вищої освіти виступають безпосередньо самі освітні послуги.

Щодо суб'єктів, то вважаємо, що суб'єктами сфери вищої освіти є: споживачі (окремі особи або групи осіб); продуценти (заклади вищої освіти, юридичні або фізичні особи); держава (Міністерство освіти і науки, Кабінет міністрів України); органи контролю (Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, громадські незалежні організації).

Як зазначено вище, споживачами виступають окремі особи або групи осіб. Найчастіше вони представлені випускниками шкіл, технікумів, ліцеїв, а також особи, котрі здобувають другу вищу освіту та перекваліфікацію, і безпосередньо студенти. Також до цієї категорії варто зарахувати батьків, які найчастіше виступають платниками за навчання (у разі платної форми навчання), а також підприємства, котрі оплачують навчання своїм працівникам.

Заклад вищої освіти – окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [40].

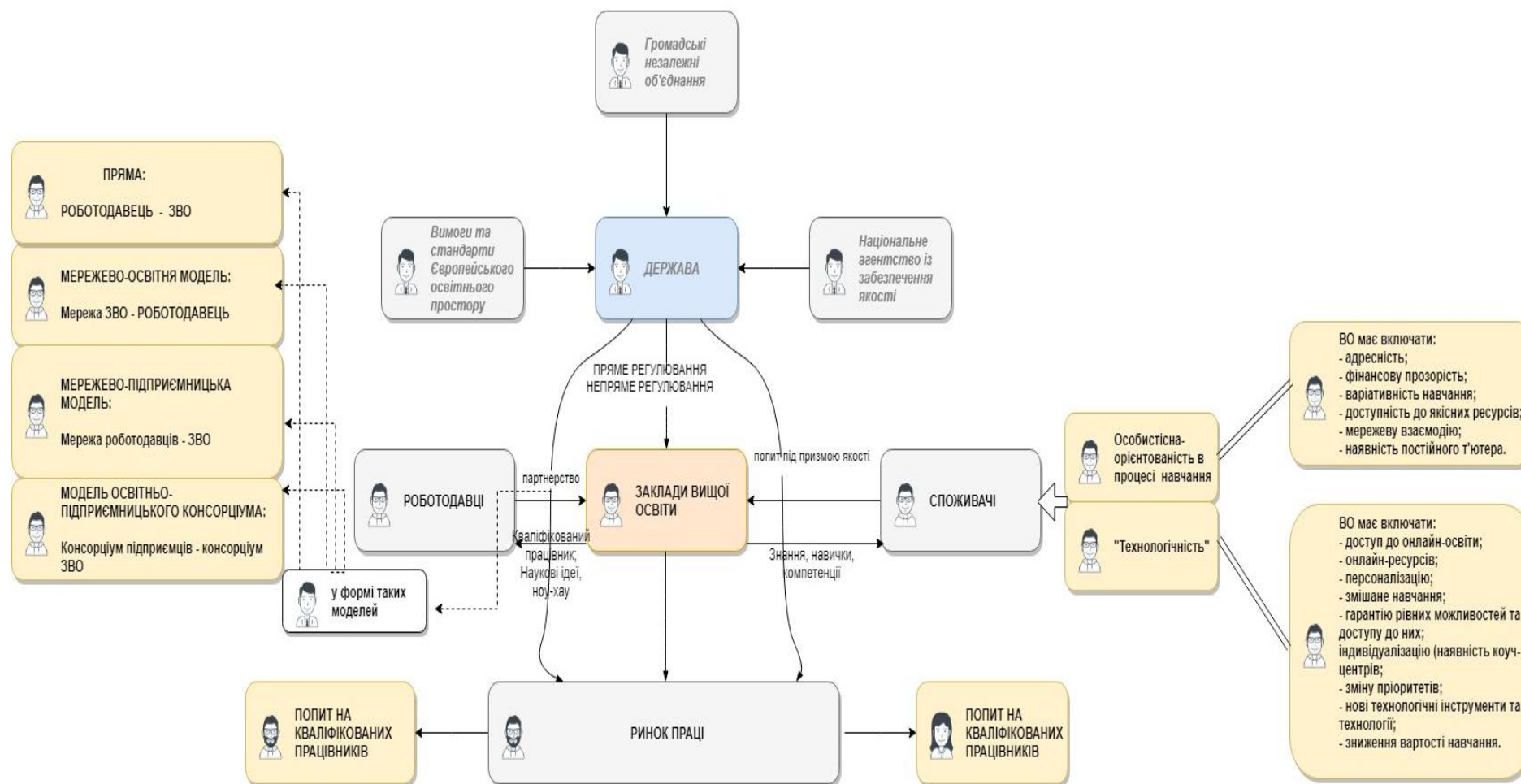

Рис. 1.9. Система державного регулювання вищою освітою

Джерело: розроблено автором.

ЗВО України можуть бути у державній, приватній та комунальній формах власності. Цікавим із наукової точки зору є поділ ЗВО за типами на:

1. університет - багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий (профільний, технологічний, педагогічний, фізичного виховання і спорту, гуманітарний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність за різними ступенями вищої освіти (у тому числі доктора філософії), проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

2) академія, інститут - галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо) заклад вищої освіти, що провадить інноваційну освітню діяльність, пов'язану з наданням вищої освіти на першому і другому рівнях за однією чи кількома галузями знань, може здійснювати підготовку на третьому і вищому науковому рівнях вищої освіти за певними спеціальностями, проводить фундаментальні та/або прикладні наукові дослідження, є провідним науковим і методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, сприяє поширенню наукових знань та провадить культурно-просвітницьку діяльність;

3) коледж - заклад вищої освіти або структурний підрозділ університету, академії чи інституту, що провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям ступеня бакалавра та/або молодшого бакалавра, проводить прикладні наукові дослідження та/або творчу мистецьку діяльність. Коледж також має право відповідно до ліцензії (ліцензій) забезпечувати здобуття профільної середньої, професійної (професійно-технічної) та/або фахової передвищої освіти [40].

Тепер розглянемо детальніше державні структури у сфері вищої освіти України:

Міністерство освіти і науки (МОН України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Тому, МОН України входить до системи органів виконавчої влади і є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сферах освіти і науки, інтелектуальної власності, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, інформатизації, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства, а також у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів незалежно від їх підпорядкування і форми власності [40].

Кабінет Міністрів є вищим органом у системі органів виконавчої влади, що здійснює виконавчу владу безпосередньо через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади і місцеві держадміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність зазначених органів.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти – це постійно діючий колегіальний орган, уповноважений на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти; є юридичною особою, яка діє згідно з цим Законом і статутом, що затверджується Кабінетом Міністрів України [40].

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (ст. 18 Закону):

1. формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програмі подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;
2. аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти;
3. проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності;
4. формує за поданням закладів вищої освіти (наукових установ) пропозиції, у тому числі з метою запровадження міждисциплінарної підготовки, щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

5. формує єдину базу даних запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;

6. проводить акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти;

7. формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, у тому числі наукових здобутків, закладів вищої освіти України, за якими можуть визначатися рейтинги закладів вищої освіти України;

8. розробляє вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, розробляє порядок їх присудження спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ) та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки;

9. розробляє положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад та подає його на затвердження центральному органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, акредитує спеціалізовані вчені ради та контролює їх діяльність;

10. акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти;

11. здійснює інші повноваження, передбачені законом [40].

Агентство складається із 25 осіб: 2 члени від НАН України по 1 члену – від кожної національної галузевої академії наук, 13 членів від ЗВО (9 від державних ЗВО, 3 від приватних ЗВО, 1 від комунальних ЗВО), 3 члени від громадських об'єднань, 2 члени від студентського самоврядування.

Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти формує галузеві експертні ради та незалежну установу оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [40].

Державна служба якості освіти України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом спрямовує і координує Кабінет Міністрів України через Міністра освіти і науки та який реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти,

забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства [99].

ДСЯО реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо дотримання ними законодавства, у межах повноважень, передбачених законом, та вносять на розгляд Міністра освіти і науки пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері освіти з питань, що належать до компетенції Служби [99].

Громадські незалежні організації – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [41].

Громадські незалежні організації здійснюють незалежний контроль та моніторинг діяльності закладів вищої освіти, їх представники можуть входити у склад комітетів та рад виконавчих органів влади, приєднуватися до розробки нормативно-правових документів. Проте, слід відзначити, що нині для національної системи вищої освіти характерними є наступні негативні тенденції:

1. зростання кількості закладів вищої освіти, що не супроводжується підвищенням якості навчання в межах даних ЗВО;
2. дисбаланс між попитом і пропозицією на ринку освітніх послуг, що супроводжується зростанням чисельності майбутніх випускників незатребуваних професій;
3. зниження якісних чинників роботи закладів вищої освіти, зокрема кваліфікації майбутніх випускників;
4. поширення кризового стану ЗВО, що характеризується як скороченням фінансування із державного бюджету, так і комерціалізацією освітньої діяльності;
5. стійка тенденція до масовості вищої освіти поряд з погіршенням кваліфікаційної й вікової структури зайнятості;
6. низький рівень оплати праці у вузах, що спричинило відтік кадрів;
7. старіння матеріально-технічної бази закладів вищої освіти;

8. зростаюча конкуренція закладів вищої освіти через залучення потенційних студентів;

9. незабезпеченість у повній мірі студентів місцями у гуртожитках;

10. значне скорочення державних місць;

11. перевага приватних закладів вищої освіти порівняно з державними у ціновій політиці.

На основі вищевикладених обов'язків суб'єктів сфери вищої освіти вважаємо за потрібне представити у вигляді рис. 1.10, схематичну модель впливу стейкхолдерів вищої освіти на рівень їх конкурентоспроможності.

Кожен із груп стейкхолдерів сфери вищої освіти здійснює вплив на конкурентоспроможність вищої освіти України.

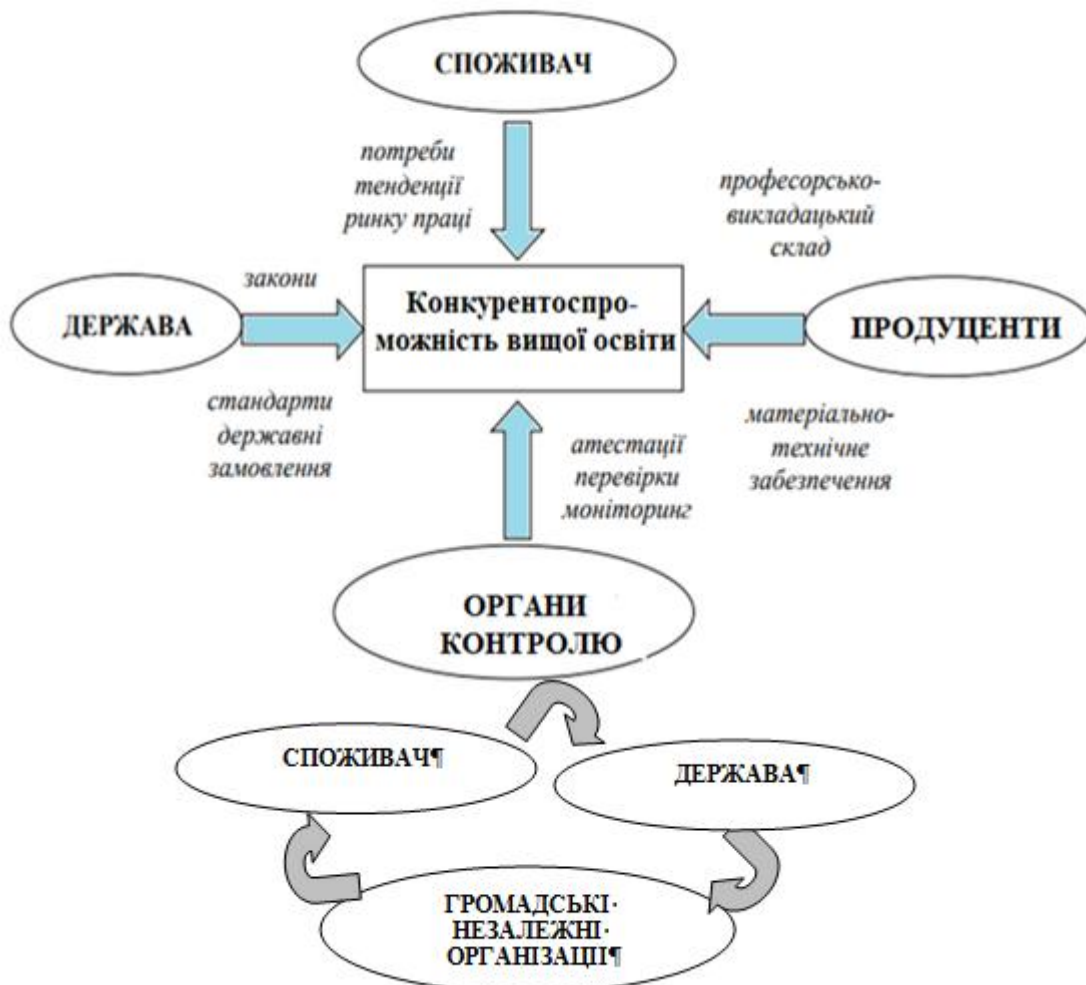

Рис. 1.10. Вплив стейкхолдерів вищої освіти на рівень її конкурентоспроможності
Джерело: розроблено автором.

Пропонуємо більш детально зупинитися на аспекті функціонування сфери вищої освіти. Перша група для нашого розгляду впливу на конкурентоспроможність вищої освіти – споживачі, які безпосередньо впливають на її конкурентоспроможність, реалізуючи власний вибір освітньої послуги. Варто виокремити декілька факторів, які впливають на вибір освітньої послуги споживачем, а саме:

1. Власні вподобання, які є суб'єктивним фактором. Одному абітурієнтові більше до вподоби гуманітарні науки, іншому ж – природничі. На даний фактор важко мати вплив, оскільки він є особистісним для кожної людини.

2. Можливість працевлаштування виступає чи не найголовнішим фактором у виборі освітньої послуги. Внаслідок стрімкого розвитку аутсорсингових компаній з надання послуг щодо розробки та підтримки програмного забезпечення, також зростає попит на відповідних спеціалістів, зростає зацікавленість молоді у працевлаштуванні в даній сфері, оскільки заробітна плата є конкурентоспроможною та комфортною для життя молодій людині.

3. Престижність обраної професії.

4. Побажання батьків. Оскільки часто спонсорами платної форми навчання виступають батьки абітурієнта, відповідно вони можуть як прямо, так і опосередковано впливати на вибір майбутнього здобувача. Як наслідок, вибір батьків може виходити як з огляду на можливість працевлаштування, так і з огляду престижності обраної професії. Щодо можливості працевлаштування також слід звернути увагу на фактор можливості продовження сімейної справи, оскільки це спрощує процес пошуку роботи після закінчення ЗВО.

5. Корупція. На жаль, не менш важливим чинником у виборі освітньої послуги є корупція, оскільки це дає можливість «полегшити» собі здобуття знань заради хорошої оцінки у додатку до диплому.

Як було зазначено вище, продуцентами виступають заклади вищої освіти, фізичні та юридичні особи. Дана група впливає на конкурентоспроможність вищої освіти наступними чинном:

1. професорсько-викладацький склад. Безумовно, що у випадку, коли у складі педагогів є відомі практики, визнані в академічних колах науковці, то це підвищує конкурентоспроможність освітньої послуги даного продуцента. Адже саме вони і є творцями, безпосередніми передавачами знань, які трансформуються в освітню послугу.

2. матеріально-технічне забезпечення. ЗВО, який вкладає фінансові засоби у матеріальне забезпечення значно впливає на конкурентоспроможність освітньої послуги. Особливо добре це можна споглядати на основі природничих наук, наприклад, хімії. При закупівлі різноманітних реактивів, а також обладнання для лабораторій, вищий навчальний заклад тим самим впливає на становище освітньої послуги на ринку, оскільки випускники, які отримували дані послуги мають більш практичний характер, аніж випускники тих закладів вищої освіти, де матеріально-технічне забезпечення представлено на гіршому рівні. Проте загалом рівень конкурентоспроможності зростає.

3. допомога при працевлаштуванні. Якщо споживачі оцінюють можливість працевлаштування, то виробники можуть пришвидшувати цей процес власними налагодженими зв'язками з підприємствами та установами. Цим у ЗВО займаються відділи (служби) працевлаштування, котрі отримують прямі запити від рекрутерів і допомагають випускникам знайти роботу за спеціальністю. Також така комунікація часто спрощує працевлаштування, оскільки між компанією і навчальним закладом може існувати домовленість про певні квоти під час набору персоналу.

4. випускники (Alumni). Не менш важливим чинником є випускники, а також їх кар'єра. У даному контексті маємо на увазі випускники останніх 20-30 років, оскільки опираючись на більш старші випуски, не можна сформулювати однозначної думки, адже чим триваліший період, тим більше змін могли зазнати як освітні програми, так і якісно професорсько- викладацький склад, та сам навчальний заклад загалом.

Наступна група – держава, до якої відносимо: Міністерство освіти і науки України, Кабінет Міністрів України. Ці органи є виконавчими органами влади, що здійснюють свій вплив через:

1. впровадження нормативно-правових актів (законів, законодавств, положень, постанов, накази). Дані документи диктують організаційні, фінансові, правові та інші засади функціонування ринку освітніх послуг у сфері вищої освіти України. Проте дані нормативно-правові документи не лише закладають правові аспекти функціонування ринку, але й несуть більш радикальний характер. Міністерство освіти і науки України може видавати накази з ліквідації та/або реорганізації закладу вищої освіти, що прямо вплине на конкурентоспроможність освітньої послуги.

2. стандарти. Вони стосуються освітніх програм та навчальних планів, а також системи забезпечення якості освіти.

У процесі реформ в Україні та її інтеграції у Болонський процес проводиться ряд заходів, що пришвидшують ці процеси та адаптуються під український ринок освітніх послуг. Наприклад, до них можемо віднести перехід національної системи оцінювання на єдину ECTS-шкалу, яка спрощує переведення оцінок між вищими навчальними закладами, тим самим сприяючи мобільності студентів не тільки в межах країни, але й Європи. На даний момент, цей процес ще не завершений, тому в Україні функціонує 2 шкали оцінювання: національна та ECTS-шкала.

3. державне замовлення. Також регуляторну функцію держава здійснює за допомогою створення штучного попиту на деякі освітні послуги, наприклад, зі спеціальностей природничих наук.

Останньою групою є органи контролю, до складу яких включено: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти та громадські об'єднання.

Особливість, на даний момент, полягає у тому, що Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти не функціонує як таке і її функції тимчасово виконують певні структурні підрозділи Міністерства освіти і науки, які реалізують свій вплив через такі фактори:

1. атестації. Завдяки проведенню атестацій закладів вищої освіти підвищується конкурентоспроможність освітніх послуг, оскільки це дає можливість вчасно зреагувати на негативні тенденції та сприяти їх покращенню та ліквідації недоліків.

2. перевірки. Вважаємо, що проведення планових перевірок має позитивне значення для конкурентоспроможності освітніх послуг. Їх проведення не дає виробникам послаблювати свою позицію як на ринку України, так і на світовому. Як результат перевірок – проведення трансформацій у закладів вищої освіти або їх ліквідація.

3. моніторинги. Порівняно з попередніми заходами контролю, вони несуть довготривалий характер на здійснюються на більш постійній основі.

Таким чином, система державного регулювання є складним процесом із причини багатоукладності й неоднозначності об'єкта. Воно складається з взаємопов'язаних між собою певних цілей, завдань, методів і механізмів, що й складають інститут державного регулювання вищої освіти, який цілком можна поєднати зі свободою діяльності.

Проте, з огляду на трансформаційність до інноваційної моделі економіки, у баченні державного регулювання виникають нові мотиви та виклики.

Висновки до розділу 1

За результатами дослідження теоретико-методичних засад функціонування механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти зроблено такі висновки:

1. Узагальнено та систематизовано вітчизняні підходи до сутності та змісту вищої освіти. Визначено, що вища освіта виступає не лише суспільним інститутом, покликаним забезпечувати передачу знань, умінь, навичок, певних компетентностей, а й в умовах прискореного посилення технологічних та інноваційних змін формує відповідні компетентності щодо безперервного професійного саморозвитку, постійного інтенсивного оновлення знань, генерування нових ідей, формування креативних навичок, їх інтеграцію ще під час навчання у ринок праці, що має забезпечити їх затребуваність у сучасних сферах зайнятості та сталий рівень конкурентоспроможності в подальшому.

2. Обґрунтовано економічну природу явища конкурентоспроможності в умовах формування інноваційної економіки та прискорених темпів розвитку всіх сфер економіки в цілому. Запропоновано дуальний підхід до розуміння сутності поняття «конкурентоспроможність вищої освіти», а саме – трактування його, з одного боку, як спроможність закладів вищої освіти задовольняти потреби в якісних освітніх послугах як вітчизняних, так і зарубіжних споживачів шляхом використання сучасних інноваційних технологій у процесі навчання майбутніх фахівців, з іншого – як задоволення очікувань щодо подальшої реалізації набутих якісних характеристик в умовах конкретного соціально-економічного та організаційно-технологічного середовищ, що одночасно інтегруються на трьох рівнях – регіональному (локальному), національному та міжнародному.

3. Обґрунтовано, що в умовах інноваційного розвитку вищої освіти, трансформуються також і її функції, зокрема набувають все більш вагомого значення аксіологічна, комунікативна та креативна функції. Поряд з тим, посилюється роль підприємницької функції вищої освіти, яка обумовлює необхідність сучасних ЗВО ставати органічною складовою територіальних інноваційних екосистем.

4. Аргументовано найбільш значущі фактори, що впливають на формування конкурентоспроможності вищої освіти на всіх рівнях регулювання, зокрема: регіональному (локальному), національному та міжнародному. Констатовано, що сьогодні в Україні головним фактором, який впливає на конкурентоспроможність вищої освіти є наявність конкурентоспроможних закладів вищої освіти в країні, які у свою чергу, акумулюють імідж для національної системи вищої освіти стосовно її споживачів, але при цьому потребують ефективної політики щодо контролю якості надання освітніх послуг. Таку ситуацію можна спостерігати в Україні, зокрема на сьогодні спостерігається превалювання елітарного підходу при здійсненні державної політики, перевага надається, в тому числі й фінансова, університетам-флагманам. Така політика пояснюється «гонкою» за позиціями в міжнародних рейтингових системах. Разом з тим, це призводить до

поглиблення територіальних диспропорцій та занепаду регіональних центрів вищої освіти.

5. Проаналізовано систему вищої освіти України, при цьому виокремлено об'єкт ринку освітніх послуг, тобто, освітні послуги як такі, стейкхолдерів сфери вищої освіти, зокрема: споживач (окремі особи/групи осіб); продуцент (заклади вищої освіти (наукові установи), юридичні або фізичні – особи); держава (Міністерство освіти і науки, Кабінет міністрів України); контролюючі органи (Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, громадські об'єднання), кожен з яких здійснює вплив на конкурентоспроможність вищої освіти. Серед чинників впливу споживачів виокремлено: власні вподобання, можливість працевлаштування, престижність вищої освіти певної країни, побажання батьків, наявність корупції. Продуценти впливають через професорсько-викладацький склад, матеріально-технічне забезпечення, допомогою при працевлаштуванні, власне випускниками. Держава впроваджує нормативно-правові документи, стандарти для здійснення державного замовлення чи виділення фінансування. Покращити вищу освіту можуть контролюючі органи, проводячи акредитації та ліцензування діяльності окремих закладів вищої освіти. Проте слід відмітити, що такі стейкхолдери, як споживачі та держава через спеціальні органи водночас виступають і контролюючими суб'єктами, тому варто акцентувати увагу на їх значному впливі на систему вищої освіти. Наприклад, споживачі виступають в умовах посилення конкуренції не лише в межах національного виміру вищої освіти, а й у світовому освітньому середовищі як основні замовники, контролери, аудиторі, порадики та інше. Більше того, від них, передусім, залежить якість вищої освіти та освітніх послуг, адже настільки споживачі будуть готові залучатися до освітнього процесу чи науково-дослідної роботи залежатиме кінцевий результат, а своєчасність їх фідбеку є запорукою поліпшення якості вищої освіти.

Результати експериментальних досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях: [151; 155; 159; 228; 232; 234; 236; 239; 240]

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка конкурентоспроможності вищої освіти України в контексті міжнародних порівнянь

На шляху до розбудови сучасної конкурентоспроможної держави, одним із першочергових завдань є мобілізація інтелектуальних ресурсів, що в умовах поглиблення інноваційної моделі економік країн світу набувають все більшого значення. Тому нарощення інтелектуального потенціалу для держави є пріоритетним завданням. Останнє можливо здійснити виключно через такий інструмент як система вищої освіти.

Розвиток національних систем вищої освіти є далекоглядною інвестицією держави для посилення її конкурентоспроможності у майбутньому. Проте, аби повною мірою виявити потенційні можливості для подальшого розвитку системи вищої освіти необхідно здійснити оцінку конкурентоспроможності вищої освіти в контексті міжнародних порівнянь на сучасному етапі.

Перш за все, охарактеризувати ступінь конкурентоспроможності систем вищої освіти в міжнародному контексті можна за допомогою рейтингових систем, різноманітність яких є досить широкою. Більш детально їх методики нами було ми проаналізували у вищевикладеному розділі.

Проте, слід відмітити, що мета оцінки систем вищої освіти на макрорівні характерна лише для двох рейтингових систем, зокрема: рейтинг національних систем вищої освіти Universitas 21 та рейтинг потужності систем вищої освіти QS. Поряд з тим, слід відмітити, що один з них є більш об'єктивним, адже оцінює не лише функціонування закладів вищої освіти, а й саме середовище, де останні функціонують, тоді як рейтинг QS базовано на наявності закладів вищої освіти у ТОП-ах міжнародних рейтингів університетів, таким чином відсутність університету

в подібних рейтингах – виключає можливість включення національної системи вищої освіти країни загалом до рейтингу.

У табл. 2.1. наведено наявні методики оцінки національних систем вищої освіти у світі. При цьому, вважаємо, що рейтинг «Ранжування систем вищої освіти: громадяни і суспільство в еру знань» розглядати не варто, з огляду на відсутність України в межах даної системи ранжування.

Таблиця 2.1

Методики оцінки національних систем вищої освіти

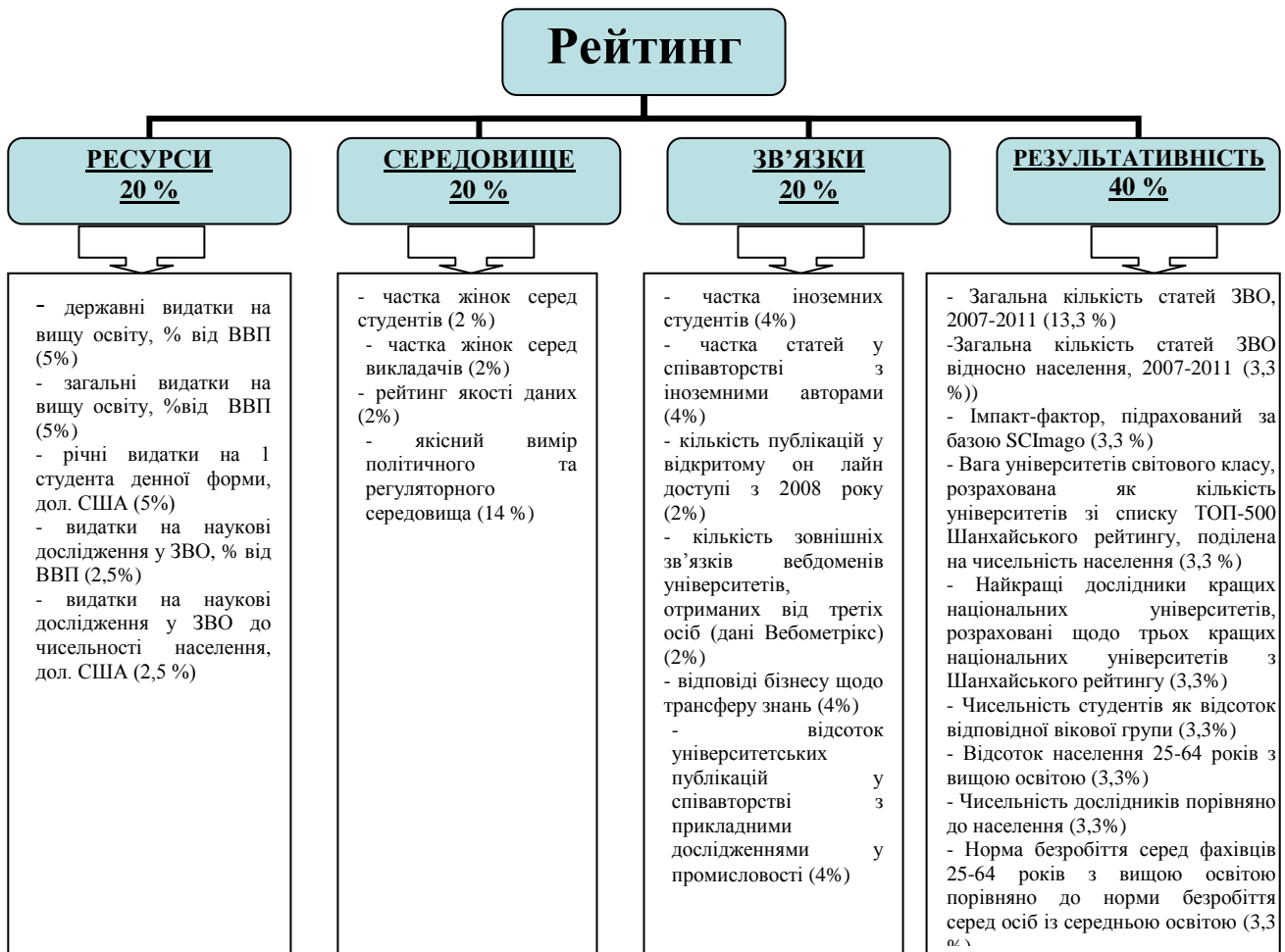
№	Назва	Автор	Періодичність	Характеристика підходу
1.	Ранжування систем вищої освіти: громадяни і суспільство в еру знань Україна відсутня [241]	П. Едерер, Ф. Шуллер, С. Віллмс	2009 р.	17 країн ОЕСР, оцінювання за шістьма критеріями: охоплення, доступність, ефективність, привабливість, вікове охоплення, гнучкість.
2.	Рейтинг національних систем вищої освіти Universitas 21 [243]	Р. Вільямс, С. Маргінсон та ін.	Із 2012 р. щорічно (найбільш поширений)	50 країн, комплексне оцінювання за чотирма групами критеріїв: ресурси, взаємозв'язки, середовище, результати
3.	Рейтинг потужності систем вищої освіти QS [217]	Quacquarell і Symonds	2016 р.	Заснований на аналізі топ-університетів країн за чотирма критеріями, кожному з яких належить 25 % від загальної оцінки

Джерело: сформовано автором на основі джерел [217, 241, 243]

Таким чином, з табл. 2.1. спостерігаємо наступне, те, що найбільш поширеним, щорічним, рейтингом є Universitas21 або U21, що складають науковці Університету Мельбурна (Австралія) з 2012 року. та охоплює 50 країн.

Рейтинг Universitas21 ґрунтується на 29 показниках, які згруповані за чотирма категоріями, такими як: ресурси, середовище, зв'язки, результативність [243]. Структура кожної із компонент представлена у вигляді рис. 2.1.

Окрім вищезазначеного рейтингу, з 2016 року, одна із найбільш впливових систем ранжування ЗВО - QS World University Rankings, з метою оцінки найбільш конкурентоспроможних та ефективних національних систем вищої освіти представила ранжований перелік 50-ти національних систем вищої освіти - QS Higher Education System Strength. Методологія рейтингу базується на 4 показниках (рис. 2.2).

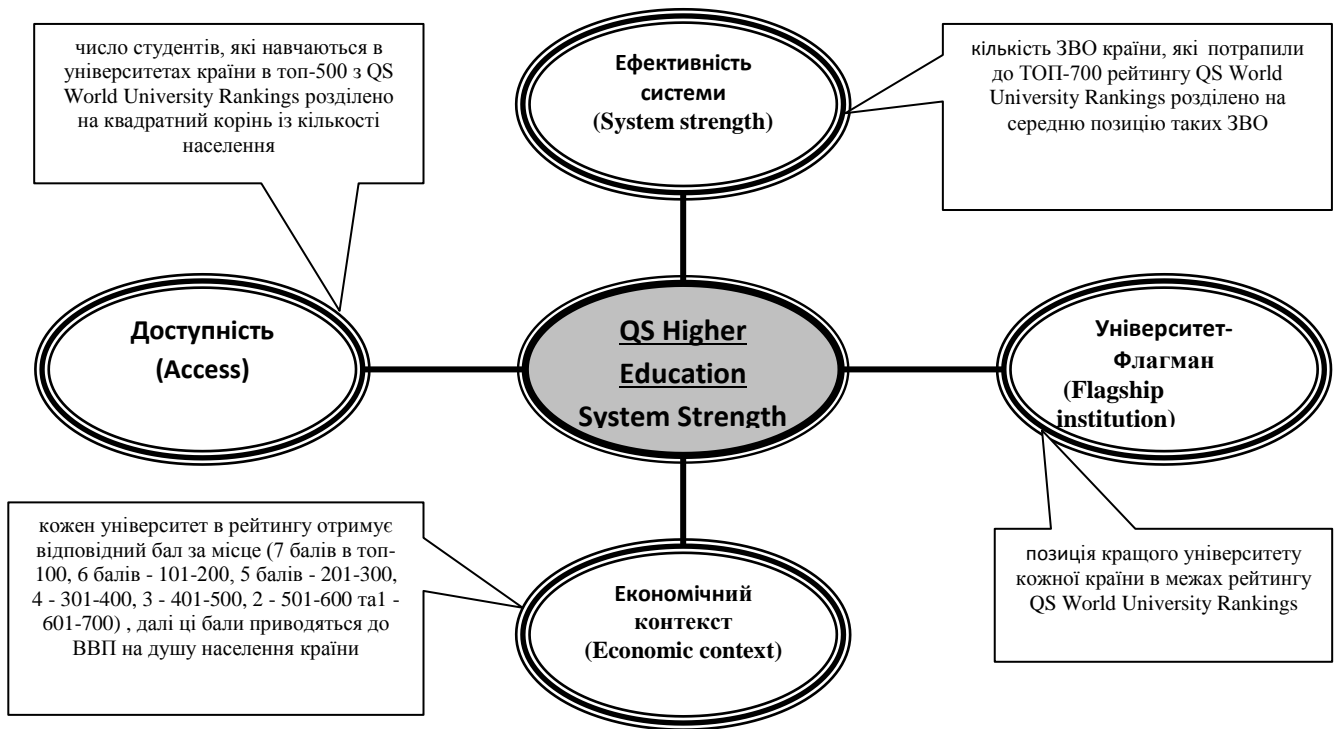

Рис. 2.1. Структура рейтингу Universitas21 або U21

Джерело: сформовано автором на основі джерел [243]

Таким чином, спостерігаємо, що методологія обох рейтингів демонструє основні відмінності у підходах до розрахунку позиції країни, про які було зазначено вище. Далі, вважаємо за потрібне, проаналізувати результати ранжування обох методик аби виявити відмінності у позиціях країни, що в свою чергу, пов'язане з методологією та, безперечно, проаналізувати місце України у даних рейтингах, а також зміну позиції та значення результатів процесу ранжування систем вищої освіти [149].

З табл. Г.1 Додатку Г, спостерігаємо, що країнами-лідерами рейтингу є США (1 позиція з 2013 по 2017 роки), Швейцарія (2013 – 3 позиція; 2014 – 6 позиція; 2015-2017 роки – 2 позиція), Великобританія (2013 – 10 позиція; 2014-2015 роки – 8 позиція; 2016 – 4 позиція; 2017 – 3 позиція), Данія (2013 – 5 позиція; 2014-2016 роки –

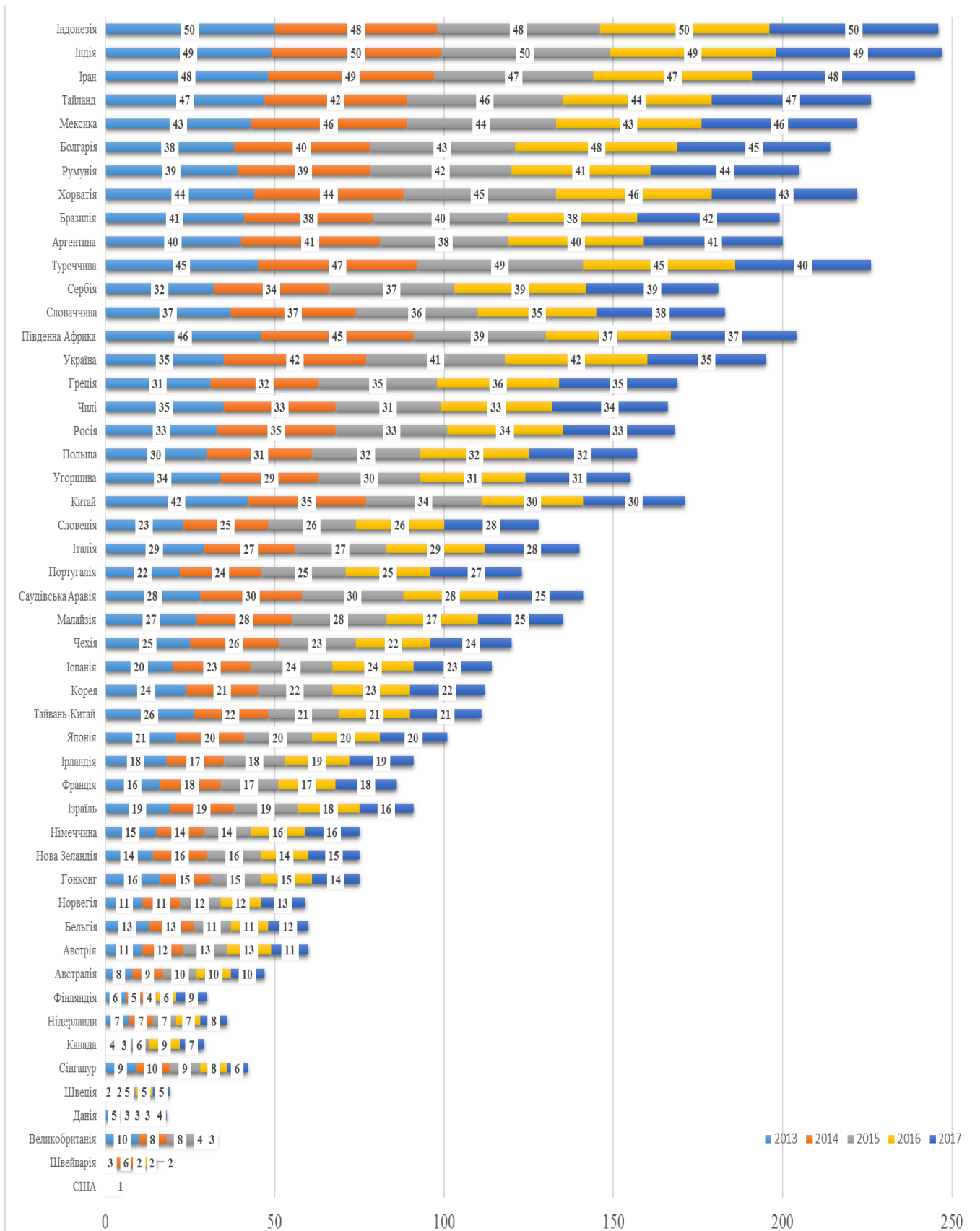
Рис. 2.2. Методологія рейтингу QS Higher Education System Strength

Джерело: сформовано автором на основі джерел [217]

3 позиція; 2017 – 4 позиція), Швеція (2013-2014 роки – 2 позиція; 2015-2017 роки – 5 позиція), Сінгапур (2013 і 2015 роки – 9 позиція; 2014 – 10 позиція; 2016 – 8 позиція; 2017 – 6 позиція), Канада (2013 – 4 позиція; 2014 – 3 позиція; 2015 – 6 позиція; 2016 – 9 позиція; 2017 – 7 позиція), Нідерланди (2013-2016 роки – 7 позиція; 2015 – 8 позиція), Фінляндія (2013 – 6 позиція; 2014 – 5 позиція; 2015 – 4 позиція; 2016 – 6 позиція; 2017 – 9 позиція) та Австралія (2013 – 8 позиція; 2014 – 9 позиція; 2015-2017 роки – 10 позиція). Позиція України, порівняно з іншими країнами рейтингу, нижче середнього та становила 35 у 2013 та 2017 роках, 42 – у 2014 та 2016 роках та 41 позиція у 2015 році [149].

Як бачимо, не дивлячись на те, що позиція 2017 року відповідає позиції (35) 2013 року, абсолютне значення знизилось на 1,3 пункти, з 49,0 до 47,7, що свідчить про наявність негативних процесів у системі вищої освіти та зниження конкурентних позицій у міжнародному вимірі. Більш детально розподіл позицій країн у рейтингу подано графічно, у вигляді рис. 2.3.

Рис. 2.3. Зміна рейтингових позицій систем вищої освіти країн світу відповідно до рейтингу U21 з 2013 по 2017 роки

Джерело: сформовано автором на основі джерел [217, 243]

Далі, аналізуємо результати ранжування іншим рейтингом - QS Higher Education System Strength Rankings систем вищої освіти країн світу (табл. 2.2).

Як зазначено вище, в центрі методики розрахунку потужності національної системи вищої освіти, виступає наявність університетів країни, що проаналізовано в рейтингу QS World University Rankings.

Таким чином, вищезазначений рейтинг у 2016-17 роках включає наступні українські вищі навчальні заклади: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (382 позиція, у 2015-2016 – в межах 491-500 позицій), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (позиція в межах 431-440 рейтингу університетів), Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (551-600), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (701+), Сумський державний університет (701+) та Донецький національний університет (701+).

У результаті, Україна у 2016 році посіла 45 місце серед 50 країн із підсумковим балом 16,6, що на 7,4 бала вище від найнижчого бала рейтингу, місце якого належить Пакистану. Натомість, лідерами рейтингу є наступні країни:

США (100 балів), Великобританія (98,5 балів), Німеччина (94 бали), Австралія (92,6 балів), Канада (90,2 бали), Нідерланди (84,8 балів), Китай (83,5 балів), Південна Корея (80,1 балів) та Японія (78,5 балів).

У табл. 2.2 продемонстровано порівняльну характеристику позиції та їх балів відповідно для кожної країни, що включають рейтинги Universitas 21 та QS Higher Education System Strength Rankings .

Таблиця 2.2

Порівняльна характеристика позицій та абсолютних балів країн світу відповідно до рейтингу Universitas 21 та QS Higher Education System Strength Rankings

Країна	2016 U21	2016 QS	Різниця позицій	2016 U21	2016 QS	Різниця балів
США	1	1	-	100	100	-
Швейцарія	2	12	+10	87.2	74.5	-12,7
Великобританія	4	2	-2	84.3	98.5	14,2
Данія	3	23	+20	84.8	62.1	-22,7

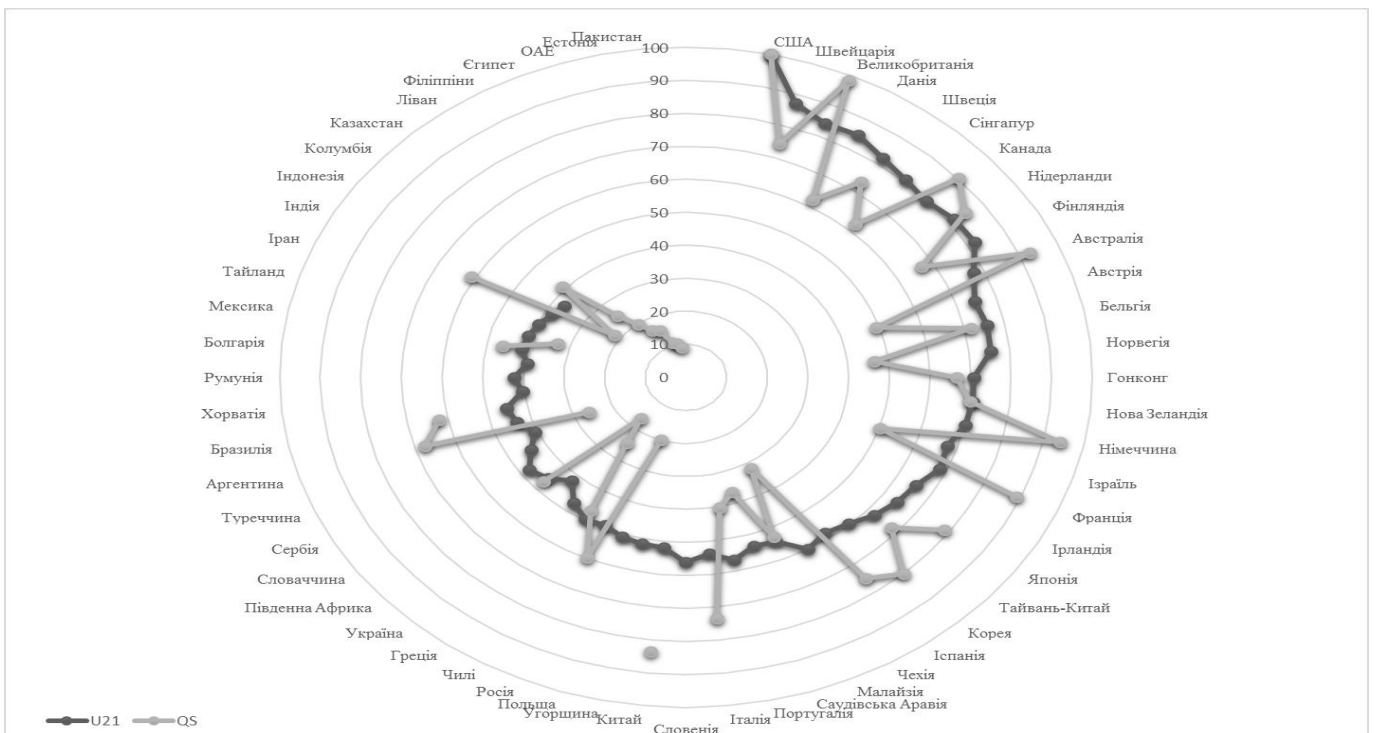
Продовж. табл. 2.2

Швеція	5	14	+9	82.2	73.1	-9,1
Сінгапур	8	21	+13	80.6	62.3	-18,3
Канада	9	5	-4	79.6	90.2	10,6
Нідерланди	7	7	-	81.6	84.8	3,2
Фінляндія	6	19	+13	82.0	66.9	-15,1
Австралія	10	4	-6	77.6	92.6	15
Австрія	13	29	+16	74.7	49.1	-25,6
Бельгія	11	15	+4	75.7	71.6	-4,1
Норвегія	12	32	+20	75.3	46.6	-28,7
Гонконг	15	20	+5	70.9	66.7	-4,2
Нова Зеландія	14	16	+2	70.9	70.2	-0,7
Німеччина	16	3	-13	70.3	94	23,7
Ізраїль	18	28	+10	67.6	50.1	-17,5
Франція	17	5	-12	68.3	89	20,7
Ірландія	19	-	-19	65.2		-65,2
Японія	20	10	-10	64.2	78.5	14,3
Тайвань-Китай	21	17	-4	62.4	68.1	5,7
Корея	23	9	-14	59.7	80.1	20,4
Іспанія	24	11	-13	58.3	75.3	17
Чехія	22	38	+16	60.0	31.8	-28,2
Малайзія	27	27	-	54.4	52.9	-1,5
Саудівська Аравія	28	36	+8	53.8	36.5	-17,3
Португалія	25	35	+10	56.6	40.3	-16,3
Італія	29	13	-16	53.8	73.4	19,6
Словенія	26		-26	56.0		-56
Китай	30	8	-22	51.8	83.5	31,7
Угорщина	31		-31	51.6		-51,6
Польща	32	43	+11	50.8	20	-30,8
Росія	34	26	-8	49.1	59.8	10,7
Чилі	33	31	-2	49.7	46.7	-3
Греція	36	41	+5	47.0	24.6	-22,4
Україна	42	45	+3	42.1	16.6	-25,5
Південна Африка	37	30	-7	45.6	47.1	1,5
Словаччина	35		-35	47.8		-47,8
Сербія	39		-39	43.9		-43,9
Туреччина	45	39	-6	40.7	26.1	-14,6
Аргентина	40	18	-22	43.7	67.6	23,9
Бразилія	38	22	-16	45.1	62.2	17,1
Хорватія	46		-46	40.5		-40,5
Румунія	41		-41	42.4		-42,4
Болгарія	48		-48	39.2		-39,2
Мексика	43	33	-10	41.3	46.2	4,9
Тайланд	44	37	-7	40.7	33.3	-7,4
Індія	49	24	-25	38.0	60.9	22,9
Індонезія	50	42	-8	36.9	21.7	-15,2
Казахстан		34			40.9	
Ліван		40			25.1	
Казахстан		50			9.2	

Джерело: складено автором на основі [217; 243]

Аналізуючи табл. 2.2, бачимо, що жодна з країн, окрім США (аналогічні лідируючі позиції в обох рейтингах) та Нова Зеландія (різниця в 0,7 балів), має аналогічні бали, навпаки, спостерігаємо, значні відхилення, наприклад: Великобританія (84,3 бали в межах U21; 98,5 бали в межах QS), Данія (84,8 - U21; 62,1 – QS), Швейцарія (87,2 - U21, 74,5 – QS), Швеція (82,2 - U21, 73,1 – QS).

Результати порівняльної характеристики (рис. 2.4) демонструють значне розсіювання у ранжуванні країн, від 2 позицій (Великобританія, Нова Зеландія та Чилі) до 22 позицій (Китай та Аргентина). Аналогічні позиції в обох рейтингах притаманні лише США, Нідерландам та Малайзії.

Рис. 2.4. Порівняльна характеристика позицій країн світу відповідно до рейтингу Universitas 21 та QS Higher Education System Strength Rankings

Джерело: сформовано автором на основі джерел [217, 243]

Таким чином, вважаємо за необхідне, відмітити, що методологія того чи іншого рейтингу є визначальною при формуванні позицій, що спричиняє дисонанс для національних систем вищої освіти та державних інституцій, що зобов'язані формувати механізм посилення конкурентних переваг у міжнародному вимірі серед основних стейкхолдерів, адже аби закріпити конкурентоспроможність у глобальному вимірі слід обирати ту чи іншу стратегію, особливо це стосується країн

транзитивної економіки, до яких відноситься і Україна, для яких реформування носить не лише інституційний характер, а й стратегічний, адже дає змогу визначити курс країни у перспективі. Проте, в умовах відкритості освітнього середовища, на наш погляд, ступінь фінансування є також вкрай важливим.

Підтвердженням цього, вважаємо що низькі позиції рейтингу, що є результатом недостатнього рівня фінансування освітньої галузі, зокрема, фінансування, як правило, лише захищених статей, що в підсумку дестимулює розвиток та посилення якісної складової процесу функціонування закладів вищої освіти – спричиняє «відтік мізків за кордон» та знижує потенціальну можливість посилення конкурентоспроможності вищої освіти України.

З огляду на вищезазначену гіпотезу, вважаємо за необхідне, встановити наявність кореляційної залежності між рівнем фінансування сфери вищої освіти та позицій країн відповідно. При цьому, вважаємо за необхідне, розмежувати два рейтинги окремо та встановити вагомість кореляційної залежності між ними.

Беручи до уваги дані табл. 2.3, спостерігаємо, що розмір витрат на вищу освіту в абсолютному виразі демонструє залежність із займаною позицією: високий ступінь витрат характерний для країн, що входять до ТОП-10 країн рейтингу. І відповідно, із збільшенням фінансування бальна оцінка системи вищої освіти підвищується (рис. 2.5).

Таблиця 2.3

Порівняльна характеристика витрат на вищу освіту в розрізі країн світу та України у 2016 р.

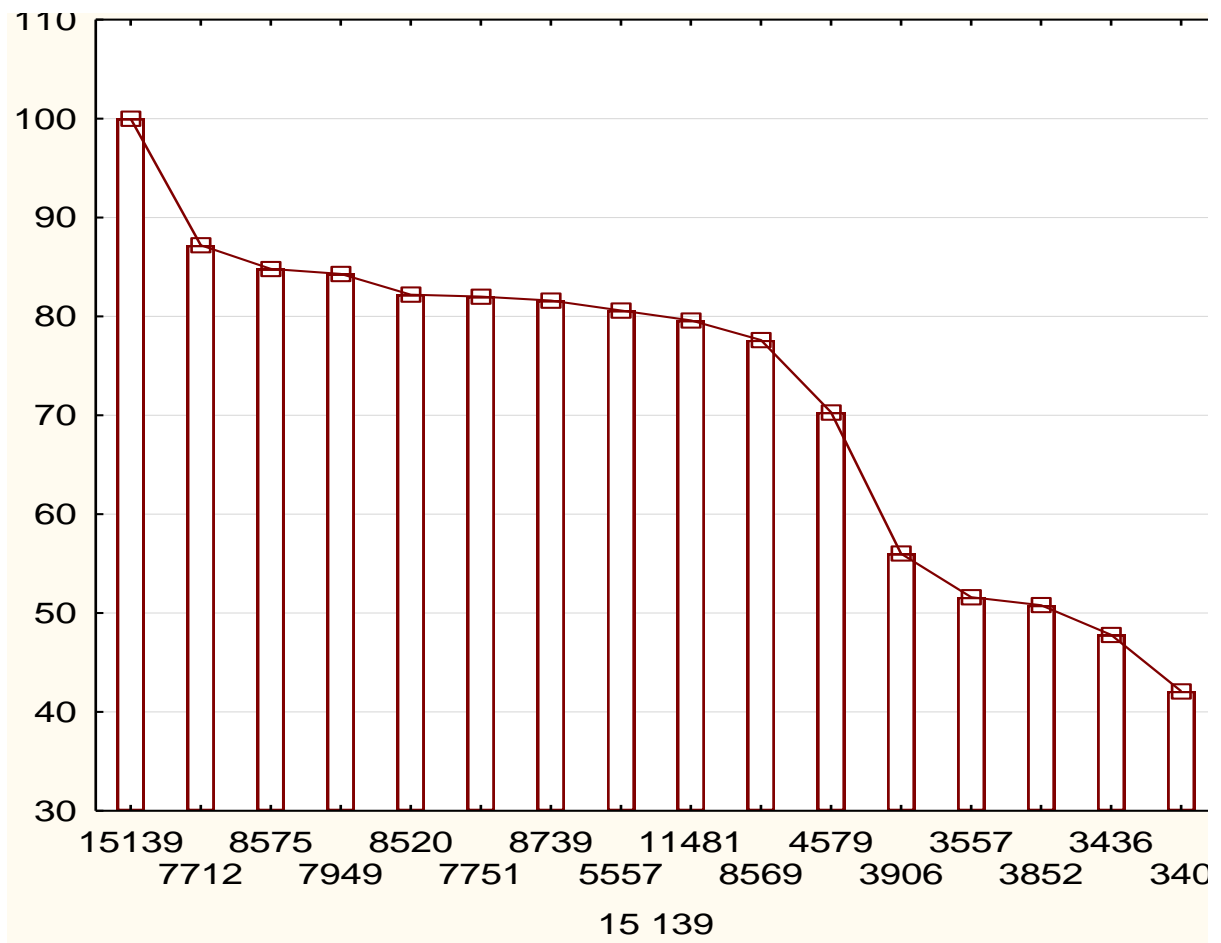
Місце країни в рейтингу Universitas 21	Країна	Витрати на вищу освіту у відсотках від ВВП, (%)	Витрати на вищу освіту в абсолютному виразі, млн. дол. США	Витрати на вищу освіту в абсолютному виразі, на 10 тис. осіб населення (тис. дол. США)
1	США	2,6	482.8	15 139
2	Швейцарія	1,2	6.4	7 712
3	Данія	1,7	4.9	8 575
4	Великобританія	1,8	50.6	7 949
5	Швеція	1,7	8.3	8 520
6	Фінляндія	1,8	4.3	7 751
7	Нідерланди	1,7	14.8	8 739

Продовж. табл. 2.3

8	Сінгапур	1.1	3.0	5 557
9	Канада	2,5	40.8	11 481
10	Австралія	1,7	20.1	8 569
22	Чехія	1,3	4.8	4 579
26	Словенія	1,2	0.8	3 906
31	Угорщина	1,3	3.5	3 557
32	Польща	1,4	14.8	3 852
35	Словаччина	1,1	1.9	3 436
42	Україна	1,6	1.4	340

Джерело: сформовано автором на основі джерел [235]

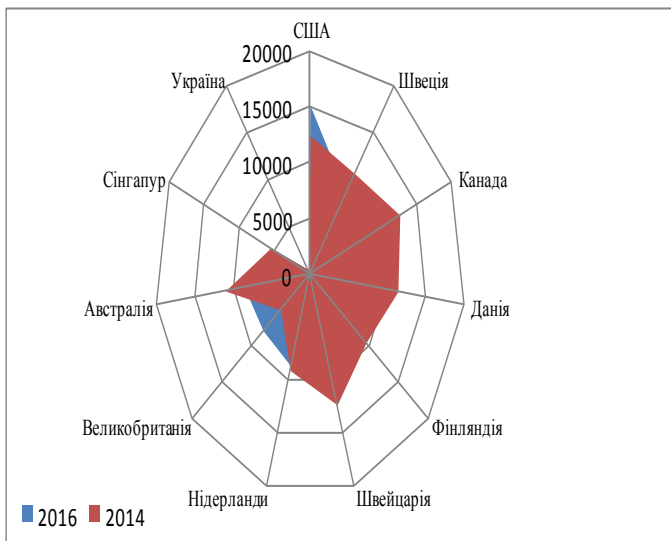
Крім того, вважаємо за необхідне провести аналіз динаміки показника «Витрати на вищу освіту в абсолютному виразі, на 10 тис. осіб населення» для країн-лідерів та України, а потім порівняти зміну показника та позицій країни в рейтингу, відповідно.

Рис. 2.5. Графік зміни позиції країни в межах рейтингу Universitas21, згрупований за ступенем фінансування вищої освіти

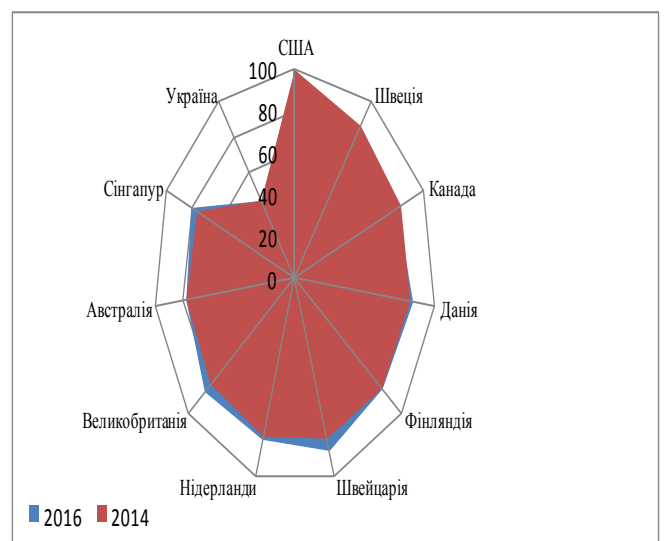
Джерело: побудовано автором на основі джерел [93; 243]

З рис. 2.6-2.7 слід відмітити, що показники фінансування вищої освіти змінилися протягом 2014-2016 рр., зокрема, США збільшила витрати в 1,2 рази, тим самим забезпечивши собі першу позицію в рейтингу, Великобританія збільшила витрати в 1,6 рази – її позиція змінилася, піднявшись з 8 на 4 позицію, Швеція - знизилася витрати в 0,8 рази, як наслідок, позиція знизилась з 2 на 5 позицію, позиція Фінляндії перемістилась з 5-ої на 6-ту, при цьому спостерігалось скорочення витрат у 0,8 рази .

Рис. 2.6. Порівняльний аналіз зміни показника «Витрати на вищу освіту в абсолютному виразі, на 10 тис. осіб населення»

Джерело: побудовано автором на основі джерел [93; 243]

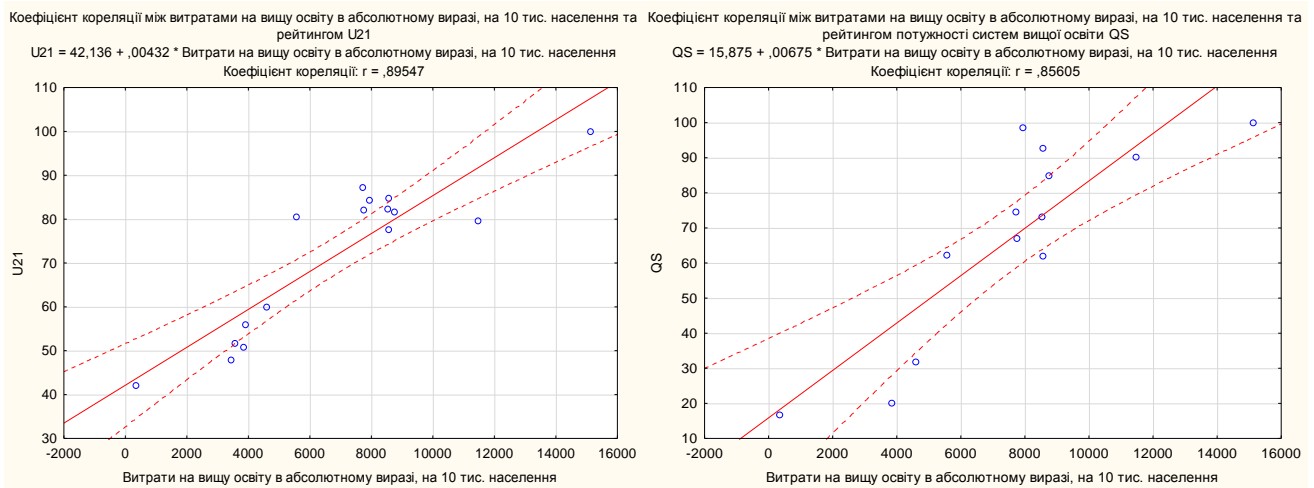

Рис. 2.7. Порівняльний аналіз зміни показника позиції країни в рейтингу Universitas21

Джерело: побудовано автором на основі джерел [93; 243]

Таким чином, можемо спостерігати взаємозалежність між ступенем конкурентоспроможності вищої освіти, ранжуючи системи країн світу загалом, та рівнем фінансування. Крім того, за допомогою програми STATISTIKA 12.0, проводимо кореляційно-регресійний аналіз, результати якого демонструємо нижче у вигляді рис. 2.8 та рис. 2.9.

Коефіцієнт множинної кореляції (R), який є показником лінійної залежності між двома змінними та демонструє ступінь зв'язку вихідної змінної (Y) від вхідної змінної (X) становить 0,8955 (для U21) та 0,8561 (для QS), що свідчить про наявність тісного взаємозв'язку між вхідною змінною та вихідними змінними.

Рис. 2.8. Коефіцієнт кореляції між витратами на вищу освіту в абсолютному виразі та рейтингом U21 за країнами світу у 2014/16 рр.

Рис. 2.9. Коефіцієнт кореляції між витратами на вищу освіту в абсолютному виразі та рейтингом QS за країнами світу у 2014/16 рр.

Джерело: розраховано та побудовано автором на основі даних джерел [93; 217; 243]

Матриця коефіцієнтів парної кореляції між значеннями витрат на вищу освіту за країнами та позиціями країни в рейтингах Universitas21 та QS Higher Education System Strength Rankings у 2014 – 2016 р (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Матриця коефіцієнтів парної кореляції між значеннями витрат на вищу освіту за країнами та позиціями країни в рейтингах Universitas21 та QS Higher Education System Strength Rankings у 2014 – 2016 р.

	Витрати на ВО	U21	QS
Витрати на ВО	1	0,90	0,86
U21	0,90	1	0,88
QS	0,86	0,88	1

Джерело: розраховано та сформовано автором на основі даних джерел [93; 217; 243]

Аналізуючи вищеподані регресійні моделі маємо наступні результати: достовірність за рівнем значущості критеріїв Фішера (значимість F) значно менше 0,05, що свідчить про те, що обидві регресійні моделі (витрати на вищу освіту на позицію рейтингу U21 та позицію рейтингу QS) значимі. Тоді як ступінь точності опису регресійної моделі (R-квадрат) дорівнює 0,80, що свідчить про високу точність апроксимації (модель добре описує процес впливу однієї змінної на іншу).

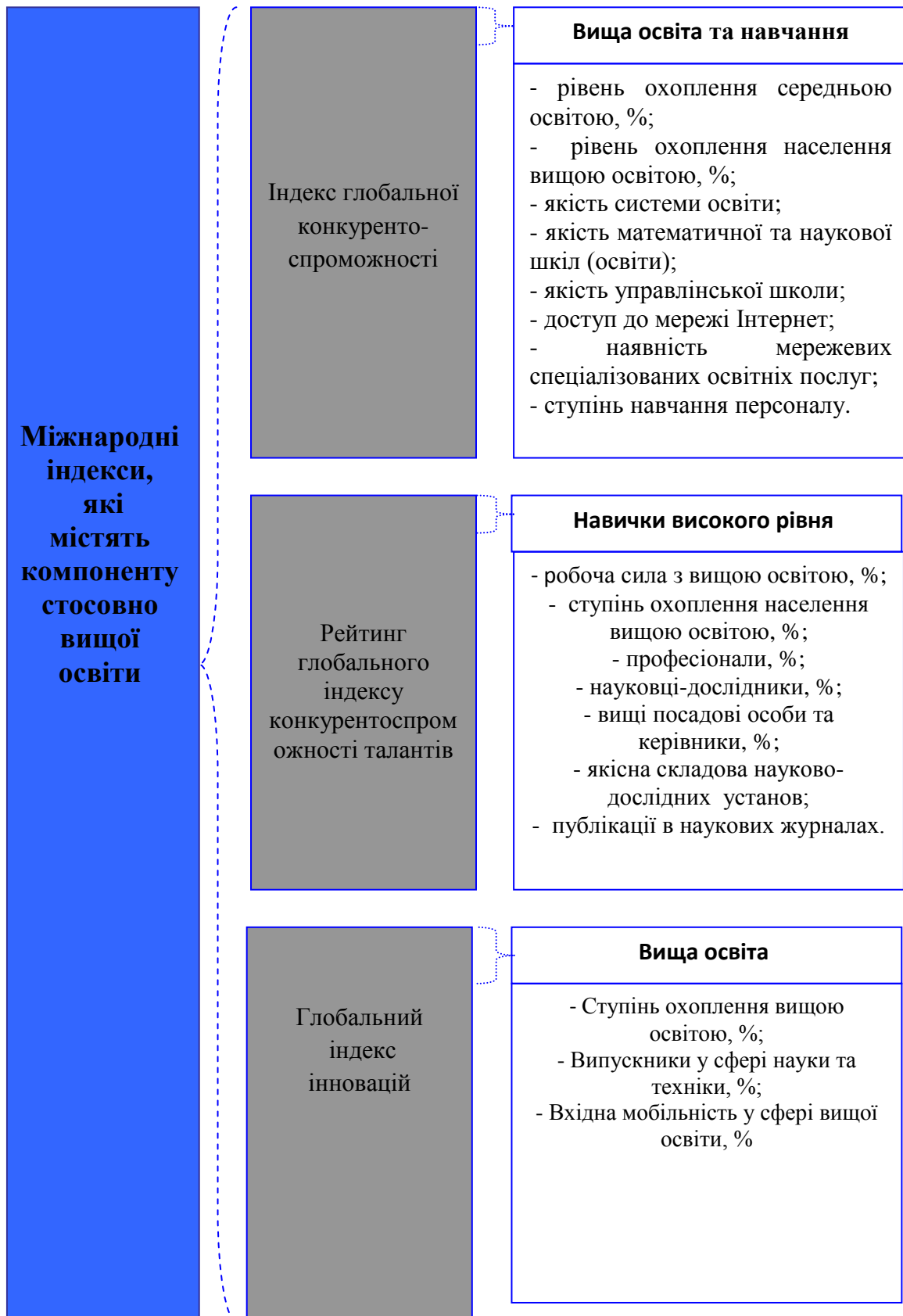
Інша модель (витрати на вищу освіту на позицію рейтингу QS) демонструє, що ступінь точності опису регресійної моделі дорівнює 0,73, що свідчить про, аналогічно, високу точність апроксимації.

P-значення для коефіцієнта X_1 менше 0,05, що свідчить, відповідно, що цей коефіцієнт є значущим і не може вважатися нульовим. Значення вільного члена (Y-перетин) становить 42,13. Звідси рівняння для розрахунку позиції національної системи вищої освіти (y) від витрат на вищу освіту в такій країні (X_1) матиме вигляд $y = 0,0043x_1 + 42,13$ з достовірністю $R^2 = 80\%$ (рис. 2.8).

P-значення для коефіцієнта x_1 менше 0,05, означатиме, відповідно, що цей коефіцієнт може вважатися не нульовим. Значення вільного члена (Y-перетин) становить 15,87. Звідси рівняння для розрахунку позиції національної системи вищої освіти (y) від витрат на вищу освіту в такій країні (x_1) матиме вигляд $y = 0,0067x_1 + 15,87$ з достовірністю $R^2 = 73\%$ (рис. 2.9).

Порівнюючи попарно значення коефіцієнтів для обох моделей і стандартних помилок регресійної моделі, спостерігаємо, що абсолютні значення коефіцієнтів вищі, ніж їх стандартні помилки, що свідчить про значимість коефіцієнтів, підтвердженням цього є значення показника P-значення. Виходячи з отриманих розрахунків, вважаємо за необхідність обґрунтувати збільшення обсягів фінансування національної системи вищої освіти шляхом імплементації ефективних гнучких моделей, що надавали б можливість оптимального поєднання фінансової автономії закладів із стимулюючим державним регулюванням, спрямованим на досягнення конкурентоспроможності вищої освіти в глобальному вимірі.

Окрім цього, на думку зарубіжних та вітчизняних експертів, конкурентоспроможність системи вищої освіти країни на міжнародному рівні розкривають такі індекси, як: індекс глобальної конкурентоспроможності, індекс глобальної конкурентоспроможності талантів та глобальний індекс інновацій. Обґрунтованість вибору даних індексів визначає наявність у їх складі компараторів, які у достатній мірі дозволяють дослідити стан конкурентоспроможності системи вищої освіти країни та порівняти її з іншими країнами (рис. 2.10).

Рис. 2.10. Міжнародні індекси, що містять компоненту стосовно вищої освіти

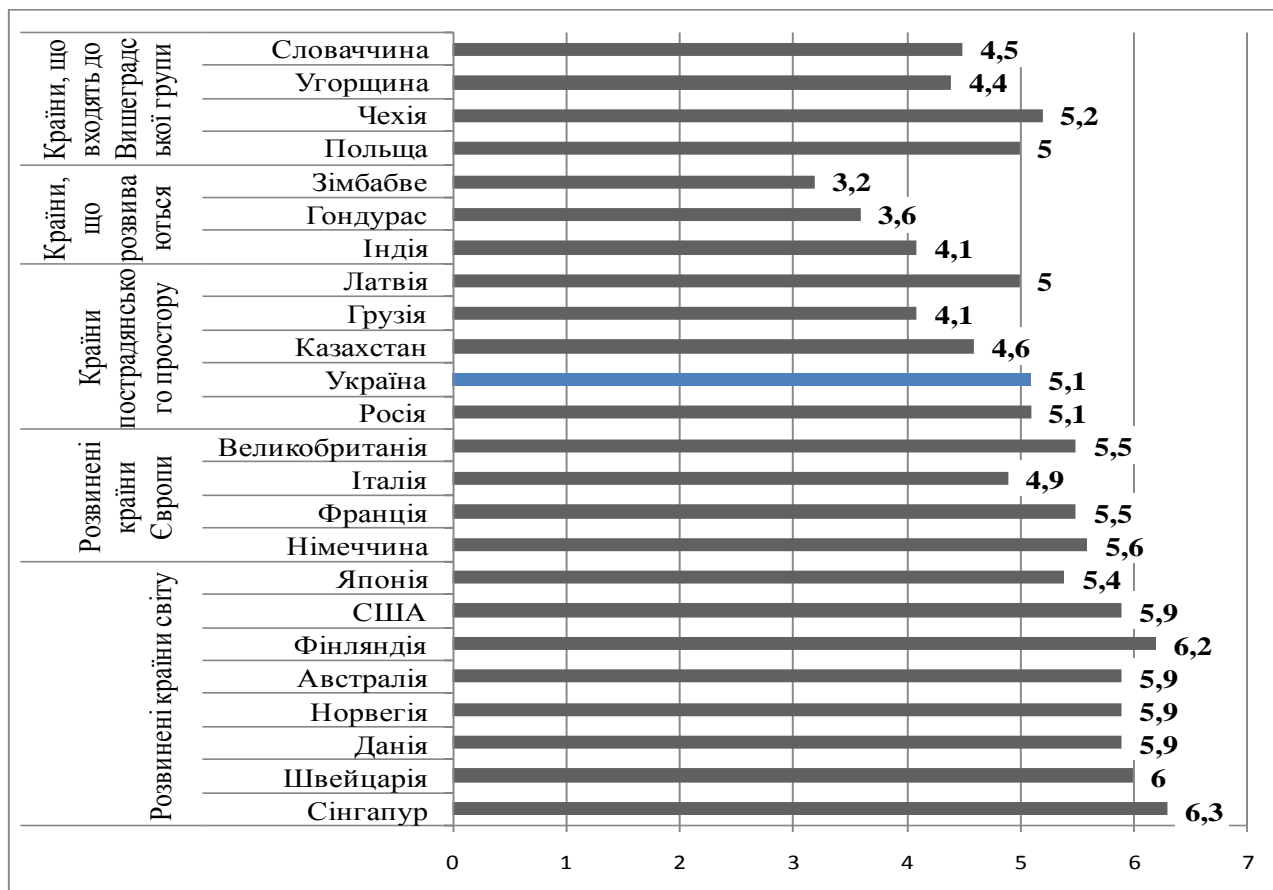
Джерело: систематизовано автором.

Для проведення більш детального дослідження системи вищої освіти на макрорівні, необхідно дослідити згадані вище субіндекси міжнародних індексів, що оцінюють стан системи вищої освіти країн світу, в тому числі України.

До найбільш відомих та поширених у світовій теорії та практиці оцінки й компаративного аналізу системи вищої освіти країн світу належать:

- Індекс глобальної конкурентоспроможності - глобальне дослідження і супровідний йому рейтинг країн світу за показником економічної конкурентоспроможності, що розрахований за методикою Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), заснований на комбінації загальнодоступних статистичних даних і результатів глобального опитування керівників компаній - великого щорічного дослідження, яке проводиться ВЕФ разом з мережею партнерських організацій - провідних дослідницьких інститутів і організацій у країнах, аналізованих у звіті. Дослідження проводиться з 2004 року і в цей час представляє найповніший комплекс показників конкурентоспроможності по різних країнах світу.

Індекс глобальної конкурентоспроможності складений із 113 змінних, які детально характеризують конкурентоспроможність країн світу, що знаходяться на різних рівнях економічного розвитку [16]. Сукупність змінних на дві третини складається із результатів глобального опитування керівників компаній (щоб охопити широке коло факторів, що впливають на бізнес-клімат в досліджуваних країнах), а на одну третину із загальнодоступних джерел (статистичні дані і результати досліджень, що здійснюються на регулярній основі міжнародними організаціями). Всі змінні об'єднані в 12 контрольних показників, що визначають національну конкурентоспроможність [16]. Однією з 12 змінних є компаратор «Вища освіта і професійна підготовка». Далі, вважаємо за необхідне, розглянути безпосередньо динаміку субіндекса для обраних груп країн, в тому числі групи, до якої входить Україна (рис. 2.11).

Рис. 2.11. Компаратор «Вища освіта і професійна підготовка» (ВОПП) Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК) у 2016-2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі джерел [223]

Динаміка субіндекса «ВОПП» ІГК в період 2013-2017 роки (табл. 2.5), показує негативне значення для України (-1) по рейтингу країн світу 2016-2017 рр у порівнянні з 2015-2016 рр та значне зниження(-10) позиції у порівнянні з 2013-2014 рр. Станом на 2017 рік Україна займає 33 місце серед 148 країн, із значенням субіндексу 5,1, що вище ніж значення в аналогічному періоді серед решти країн пострадянського простору та вище аніж значення субіндекса країн Вишеградської групи, за виключенням Чехії, із значенням 5,2 (рис. 2.11), що відповідає 27 позиції рейтингу.

Негативні тенденції спостерігаються і в Фінляндії, з першого місця 2013 року знизилось на 2 місце 2017 року, натомість Сінгапур закріпив власні позиції, перемістившись із 2 позиції, яку займав у 2013 році на 1 позицію, яку очолює з 2015 року по теперішній період. Серед країн Вишеградської групи, зміцнила свої позиції у

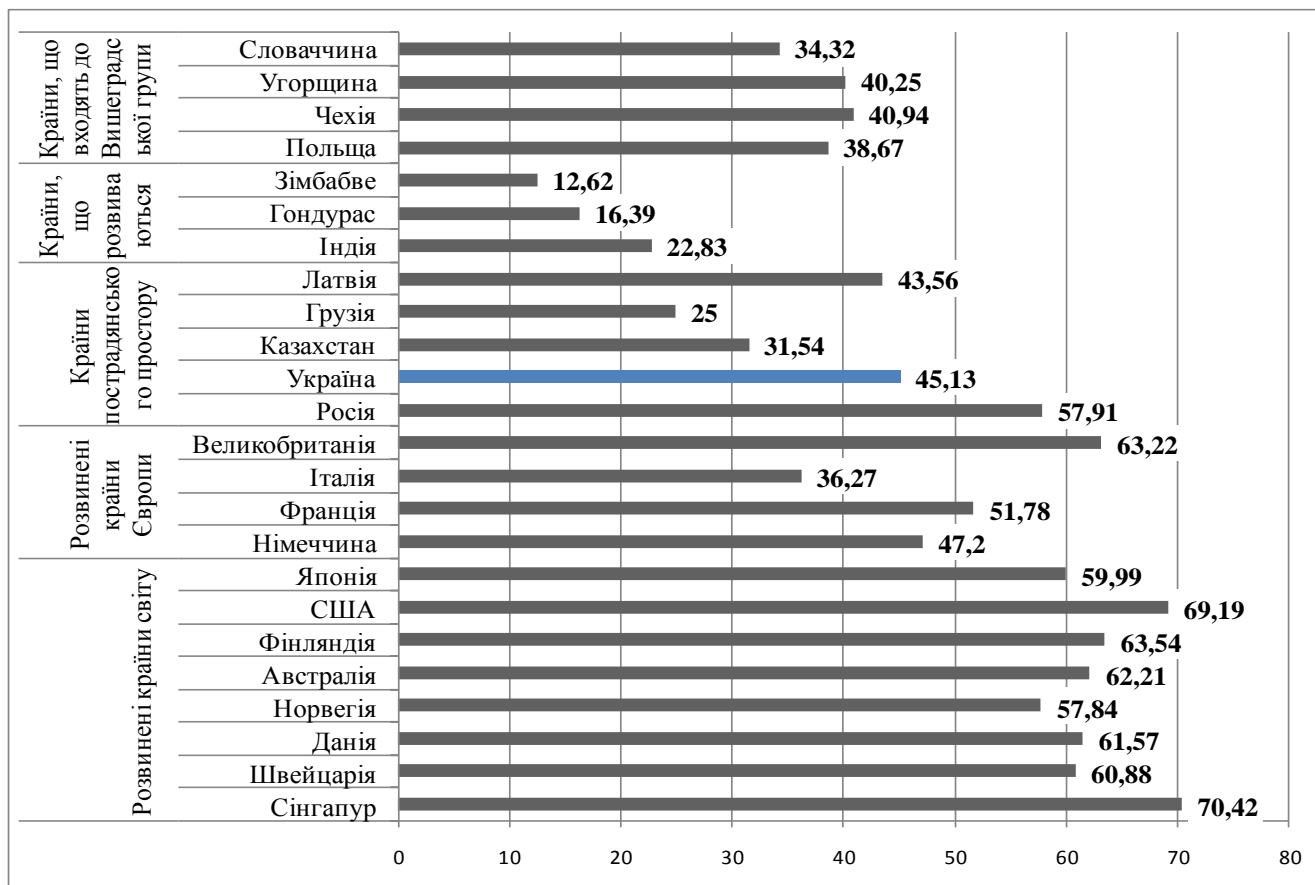
порівнянні з 2013 роком лише Чехія, перемістившись із 39 на 27 позицію рейтингу в межах субіндексу «ВОПП» ІГК.

- Глобальний індекс конкурентоспроможності талантів – щорічне дослідження, яке готує Міжнародна бізнес-школа INSEAD у партнерстві з Adecco Group та Інститутом лідерства людського капіталу (HCLI) Сінгапура. Мета даного індексу – оцінити ресурси і зусилля, які країни витрачають на розвиток талантів, а також якість людського капіталу.

Сумарний індекс розраховують на основі середнього арифметичного шести критеріїв: ринкові і нормативні умови на ринку праці; шанси для кар'єрного зростання; можливості роботодавців залучати таланти з усього світу (Індекс приваблювання талантів); здатність утримувати кваліфікований персонал; виробничі навички співробітників і глобальні знання. Індекс формується на основі кількісних і якісних показників, отриманих від міжнародних організацій (Світовий банк, Інститут статистики ЮНЕСКО) та опитування експертів. ГІКТ складається з вхідного і вихідного субіндексів. До складу вхідного субіндексу належать 4 критерії, серед них такі як: ринкові і нормативні умови на ринку праці; шанси для кар'єрного зростання; індекс приваблювання талантів та індекс утримання талантів, вихідного – 2, які, в свою чергу, розгалужуються на виробничі навички співробітників та глобальні знання.

Далі, вважаємо за необхідне, проаналізувати один із показників вихідного критерію «глобальні знання» - «Навички високого рівня», який включає оцінку системи вищої освіти країни.

З рис. 2.12 спостерігаємо, що динаміка показника «Навички високого рівня» (НВР) Глобального індексу конкурентоспроможності талантів (ГІКТ) в 2013-2017 роки (табл. 2.6), показує негативне значення для України (-15) по рейтингу країн світу 2017 р. у порівнянні з 2016 р, не дивлячись на те, що у абсолютному значенні показник зріс з 34,08 балів до 45,13 балів. Станом на 2017 рік Україна займає 30 місце серед 60 країн, із значенням субіндексу 45,13, що вище ніж значення в аналогічному періоді серед решти країн пострадянського простору, за виключенням Росії, та вище аніж значення показника країн Вишеградської групи (табл. 2.8).

Рис. 2.12. Компаратор «Навички високого рівня» (НВР) Глобального індексу конкурентоспроможності талантів (ГІКТ) у 2017 р.

Джерело: побудовано автором на основі джерел [225]

Серед країн-лідерів США, Сінгапур (1 місце) та Фінляндія, при цьому, позиція лідера – Сінгапура, зміцнилась в 2017 році, значення показника зросло з 68,96 до 70,42.

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index, GII) розраховують із 2007 р. експертами Бізнес-школи INSEAD на базі 142 країн. Автор концепції GII професор Сумітра Дутта наголошує на ключовій ролі інноваційного потенціалу та інноваційної політики країн, в контексті забезпечення їхньої конкурентоспроможності в глобальному середовищі, як провідної рушійної сили сучасних змін, двигуна розвитку та добробуту [224].

Таблиця 2.5

Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності протягом 2013-2017 років

Тип країн	Країни	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017
Розвинені країни світу	Сінгапур	(2) 5,9	(2) 6,1	(1) 6,2	(1) 6,3
	Швейцарія	(4) 5,9	(4) 6,0	(4) 6,0	(4) 6,0
	Данія	(14) 5,5	(10) 5,7	(9) 5,8	(6) 5,9
	Норвегія	(10) 5,7	(8) 5,7	(7) 5,8	(7) 5,9
	Австралія	(15) 5,5	(11) 5,7	(8) 5,8	(9) 5,9
	Фінляндія	(1) 6,3	(1) 6,2	(2) 6,1	(2) 6,2
	США	(7) 5,8	(7) 5,8	(6) 5,9	(8) 5,9
	Японія	(21) 5,3	(21) 5,4	(21) 5,4	(23) 5,4
Розвинені країни Європи	Німеччина	(3) 5,9	(16) 5,6	(17) 5,6	(16) 5,6
	Франція	(24) 5,2	(28) 5,3	(25) 5,3	(21) 5,5
	Італія	(42) 4,8	(47) 4,8	(45) 4,8	(43) 4,9
	Великобританія	(17) 5,5	(19) 5,5	(18) 5,6	(20) 5,5
Країни пострадянського простору	Росія	(47) 4,7	(39) 5,0	(38) 5,0	(32) 5,1
	Україна	(43) 4,7	(40) 4,9	(34) 5,0	(33) 5,1
	Казахстан	(54) 4,5	(62) 4,5	(60) 4,5	(57) 4,6
	Грузія	(92) 3,8	(92) 3,9	(87) 4,0	(89) 4,1
	Латвія	(40) 4,8	(31) 5,1	(32) 5,1	(39) 5,0
Країни, що розвиваються	Індія	(91) 3,9	(93) 3,9	(90) 3,9	(81) 4,1
	Гондурас	(110) 3,3	(100) 3,6	(94) 3,8	(101) 3,6
	Зімбабве	(124) 3,0	(118) 3,2	(117) 3,1	(115) 3,2
Країни, що входять до Вишеградської групи	Польща	(7) 4,9	(34) 5,0	(31) 5,1	(37) 5,0
	Чехія	(39) 4,9	(35) 5,0	(29) 5,1	(27) 5,2
	Угорщина	(44) 4,7	(52) 4,7	(57) 4,6	(72) 4,4
	Словаччина	(58) 4,4	(56) 4,6	(53) 4,6	(61) 4,5

Джерело: сформовано автором на основі [223]

Таблиця 2.6

Динаміка індексу глобальної конкурентоспроможності таланів протягом 2013-2017 років

Тип країн	Країни	2013	2014	2015-2016	2017
Розвинені країни світу	Сінгапур	(2) 68,96	(7) 63,90	(3) 67,14	(1) 70,42
	Швейцарія	(6) 66,03	(9) 63,56	(8) 65,31	(12) 60,88
	Данія	(11) 61,31	(11) 62,42	(5) 65,74	(9) 61,57
	Норвегія	(10) 61,60	(13) 57,76	(14) 60,43	(17) 57,84
	Австралія	(16) 57,09	(10) 62,92	(76) 22,11	(8) 62,21
	Фінляндія	(9) 62,74	(4) 64,68	(7) 65,39	(5) 63,54
	США	(5) 66,17	(1) 71,58	(1) 72,98	(2) 69,19
	Японія	(13) 60,13	(14) 57,15	(13) 60,48	(14) 59,99
Розвинені країни Європи	Німеччина	(23) 47,15	(24) 48,35	(23) 50,62	(27) 47,20
	Франція	(22) 47,86	(22) 50,57	(21) 52,43	(22) 51,78
	Італія	(47) 30,66	(40) 33,35	(42) 34,73	(45) 36,27
	Великобританія	(7) 63,28	(8) 63,70	(10) 63,32	(6) 63,22
Країни пострадянського простору	Росія	(25) 45,40	(20) 54,38	(22) 50,91	(16) 57,91
	Україна	(43) 33,10	(44) 31,11	(45) 34,08	(30) 45,13
	Казахстан	(41) 34,45	(36) 34,47	(59) 27,31	(55) 31,54
	Грузія	(42) 33,57	(31) 38,83	(63) 26,67	(74) 25,0
	Латвія	(24) 47,03	(29) 41,17	(29) 43,25	(32) 43,56
Країни, що розвиваються	Індія	(83) 14,28	(67) 21,82	(77) 21,17	(76) 22,83
	Гондурас	-	-	(97) 13,77	(98) 16,39
	Зімбабве	-	-	-	(108) 12,62
Країни, що входять до Вишеградської групи	Польща	(36) 38,08	(33) 38,15	(37) 34,90	(40) 38,67
	Чехія	(40) 36,13	(32) 38,28	(33) 36,60	(34) 40,94
	Угорщина	(34) 38,76	(30) 40,78	(32) 40,28	(37) 40,25
	Словаччина	(46) 30,98	(41) 32,19	(44) 34,39	(50) 34,32

Джерело: сформовано автором на основі [225]

Таблиця 2.7

Динаміка глобального індексу інновацій протягом 2013-2017 років

Тип країн	Країни	2013	2014	2015	2016	2017
Розвинені країни світу	Сінгапур	(1)81,4	(2) 96,6	(1)81,7	(1)100,0	(1) 80,5
	Швейцарія	(32) 44,1	(23) 51,1	(19) 49,8	(11) 55,7	(12) 55,9
	Данія	(38) 42,3	(33) 45,4	(27) 46,5	(17) 50,8	(19) 50,0
	Норвегія	(27) 45,3	(39) 41,6	(45) 40,1	(43) 40,7	(47) 40,2
	Австралія	(29) 44,3	(7) 59,9	(13) 52,9	(8) 57,5	(10) 58,1
	Фінляндія	(10) 55,0	(15) 55,5	(11) 54,1	(9) 57,2	(11) 56,5
	США	(52) 36,7	(41) 41,1	(49) 39,0	(50) 38,5	(54) 38,1
	Японія	(57) 35,0	(57) 37,5	(55) 37,0	(55) 37,4	(60) 37,1
Розвинені країни Європи	Німеччина	(50) 37,3	(27) 47,7	(22) 48,2	(29) 46,0	(20) 49,8
	Франція	(25) 45,7	(18) 52,5	(17) 50,5	(16) 51,1	(18) 50,6
	Італія	(53) 36,4	(48) 39,7	(54) 37,3	(48) 39,1	(51) 38,9
	Великобританія	(35) 43,2	(12) 56,2	(12) 53,0	(6) 60,1	(5) 60,5
Країни пострадянського простору	Росія	(46) 40,0	(30) 46,0	(24) 47,1	(23) 47,7	(23) 48,8
	Україна	(42) 41,6	(34) 45,1	(31) 45,0	(24) 47,1	(26) 47,1
	Казахстан	(74) 29,5	(88) 25,8	(99) 21,8	(47) 39,4	(57) 37,7
	Грузія	(80) 27,0	(84) 26,9	(74) 30,5	(88) 27,7	(83) 29,5
	Латвія	(63) 32,6	(71) 32,3	(58) 34,9	(59) 36,5	(56) 37,7
Країни, що розвиваються	Індія	(133) 6,5	(122) 11,7	(123) 10,5	(67) 34,1	(68) 34,3
	Гондурас	(114) 14,4	(105) 17,5	(106) 18,2	(105) 16,1	(107) 15,9
	Зімбабве	(90) 23,1	(95) 22,2	(87) 24,6	-	(77) 31,3
Країни, що входять до Вишеградської групи	Польща	(73) 29,6	(67) 34,0	(66) 32,8	(68) 34,0	(71) 33,5
	Чехія	(34) 43,7	(31) 46,0	(33) 44,5	(19) 49,3	(21) 49,6
	Угорщина	(60) 33,0	(65) 34,2	(63) 33,5	(61) 35,8	(64) 35,7
	Словаччина	(22) 47,7	(58) 36,5	(56) 36,2	(52) 38,0	(53) 38,2

Джерело: сформовано автором на основі [224]

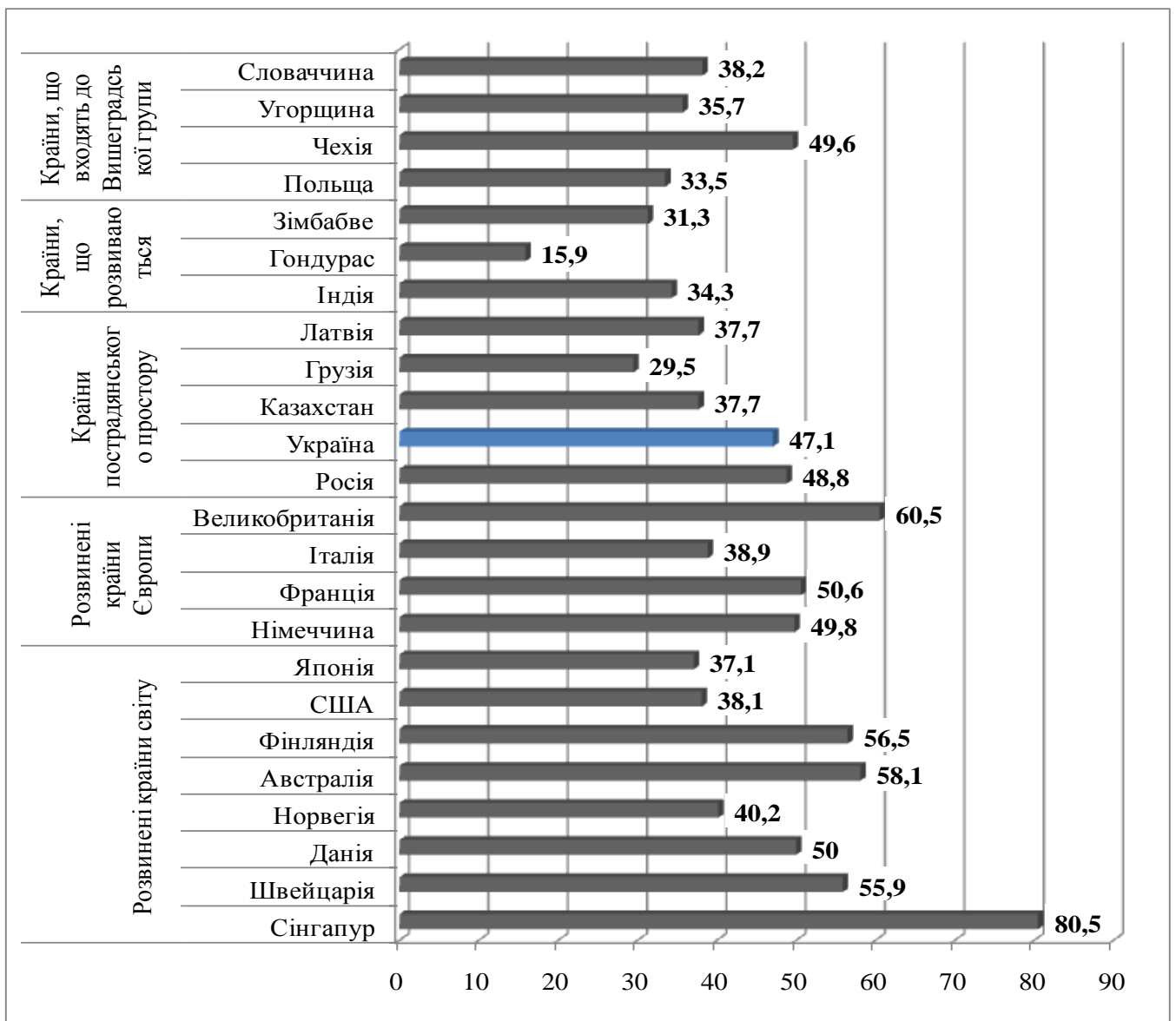
Таблиця 2.8

Поточний стан субіндексів міжнародних індексів, що здійснюють оцінку стану вищої освіти

Тип країн	Країни	Рейтинг глобальної конкурентоспроможності талантів 2017 р. 118 країн (від 0 до 100 балів)	Індекс глобальної конкурентоспроможності 2016-2017р 148 країн (від 1 до 7 балів)	Глобальний індекс інновацій 2017р 142 країн (від 0 до 100 балів)
Розвинені країни світу	Сінгапур	(1) 70,42	(1) 6,3	(1) 80,5
	Швейцарія	(12) 60,88	(4) 6,0	(12) 55,9
	Данія	(9) 61,57	(6) 5,9	(19) 50,0
	Норвегія	(17) 57,84	(7) 5,9	(47) 40,2
	Австралія	(8) 62,21	(9) 5,9	(10) 58,1
	Фінляндія	(5) 63,54	(2) 6,2	(11) 56,5
	США	(2) 69,19	(8) 5,9	(54) 38,1
Розвинені країни Європи	Японія	(14) 59,99	(23) 5,4	(60) 37,1
	Німеччина	(27) 47,20	(16) 5,6	(20) 49,8
	Франція	(22) 51,78	(21) 5,5	(18) 50,6
	Італія	(45) 36,27	(43) 4,9	(51) 38,9
Країни пострадянського простору	Великобританія	(6) 63,22	(20) 5,5	(5) 60,5
	Росія	(16) 57,91	(32) 5,1	(23) 48,8
	Україна	(30) 45,13	(33) 5,1	(26) 47,1
	Казахстан	(55) 31,54	(57) 4,6	(57) 37,7
	Грузія	(74) 25,0	(89) 4,1	(83) 29,5
Країни, що розвиваються	Латвія	(32) 43,56	(39) 5,0	(56) 37,7
	Індія	(76) 22,83	(81) 4,1	(68) 34,3
	Гондурас	(98) 16,39	(101) 3,6	(107) 15,9
Країни, що входять до Вишеградської групи	Зімбабве	(108) 12,62	(115) 3,2	(77) 31,3
	Польща	(40) 38,67	(37) 5,0	(71) 33,5
	Чехія	(34) 40,94	(27) 5,2	(21) 49,6
	Угорщина	(37) 40,25	(72) 4,4	(64) 35,7
	Словаччина	(50) 34,32	(61) 4,5	(53) 38,2

Джерело: побудовано автором на основі джерел [223; 224; 225]

З рис. 2.13 спостерігаємо, що динаміка показника «Вища освіта» (ВО) Глобального індексу інновацій (ГІІ) в 2013-2017 роки (табл. 2.7), показує негативне значення для України (-2) по рейтингу країн світу 2017 р. у порівнянні з 2016 р, не дивлячись на те, що у абсолютному значенні показник не змінився. Станом на 2017 рік Україна займає 26 місце серед 142 країн, із значенням субіндексу 47,1, що вище ніж значення в аналогічному періоді серед решти країн пострадянського простору, та вище аніж значення показника країн Вишеградської групи (табл. 2.8). Виключенням є лише Чехія, показник якої становив у 2017 році 49,6.

Рис. 2. 13. Компаратор «Вища освіта» (ВО) Глобального індексу інновацій (ГІІ) у 2017 р.

Джерело: побудовано автором на основі джерел [224]

Аналізуючи динаміку (табл. 2.7) показника спостерігаємо, що загалом за період 2013-2017 років позиція України знизилась з 42 місця на 26, у абсолютному – з 41,6 балів до 47,1.

Для виявлення ступеня залежності міжнародних індексів, які містять компоненту, що характеризує стан системи вищої освіти та рейтингом вищої освіти, обрано країни з різним рівнем розвитку економіки (24 країн), та проаналізовано дані за 2013-2017 роки стосовно субіндекса «Вища освіта і професійна підготовка» Індексу глобальної конкурентоспроможності, показника «Навички високого рівня» Глобального індексу конкурентоспроможності талантів та компаратора «Вища освіта» Глобального індексу інновацій.

Таблиця 2.9

Матриця коефіцієнтів парної кореляції між значеннями субіндексів (показників), що характеризують стан вищої освіти за країнами світу та рейтингом систем вищої освіти у 2013 - 2017 р.

	ОВО	НВР	ВОПІ	ВО
ОВО	1	0,84	0,87	0,50
НВР	0,84	1	0,89	0,63
ВОПІ	0,87	0,89	1	0,68
ВО	0,50	0,63	0,68	1

Джерело: розраховано та сформовано автором на основі даних джерел [223; 224; 225]

Отримані за допомогою пакета Statistica 12.0 результати розрахунку наведено в табл. 2.9. Як видно з даних розрахунків, значення оцінки вищої освіти сильно корелює (результат значущий) з показником «Навички високого рівня» Глобального індексу конкурентоспроможності талантів ($r = 0,84$), з субіндексом «Вища освіта і професійна підготовка» Індексу глобальної конкурентоспроможності ($r = 0,87$) та дещо менше з компаратором «Вища освіта» Глобального індексу інновацій ($r = 0,50$).

На сьогодні можемо підсумувати, що позиція України згідно останніх міжнародних компараторів (табл. 2.8) є порівняно високою, адже займає 25-35 позиції серед 118-148 країн, що свідчить про значний потенціал у міжнародному вимірі.

Тим паче, що вплив вищої освіти в умовах економіки, заснованої на знаннях та компетенціях зростає з кожним роком, особливо в контексті трансформації країн під впливом 4-ї промислової революції, яка вимагає посилення якісної складової робочої сили країн світу. Тому, в сучасних умовах, вимоги до неї (вищої освіти) також змінюються, а саме:

- зміни в вимогах до випускників: це вже не лише особи, які отримали певний перелік знань в межах навчального курсу, а й особи, які володіють навичками та вмінням продовжувати навчання протягом усього життя (навчання вчитися), можливість самостійного пошуку необхідної інформації з великого масиву та її безпосередній аналіз;

- зміна філософії самої освіти: поширення інтерактивної моделі партнерських взаємовідносини між викладачами та студентами як суб'єкта з суб'єктом на відміну від існуючої «моделі суб'єкт-об'єкт»;

- освітнє середовище, яке дає можливість професорсько-викладацькому складу відігравати роль гідна на шляху «добування знань» в таких університетах;

- послуги вищої освіти поступово зростають через посилення інтернаціоналізації послуг зі зростанням чисельності іноземних студентів за кордоном;

- університети стають все більш глобальними, тому це вимагає застосування нових критеріїв якісної оцінки якості у глобальному вимірі, широкому визнанні;

- система вищої освіти стає не тільки виробником освітніх послуг та нових знань для їх стейкхолдерів (які мають власні центри, потужні наукові центри та лабораторії, до роботи яких можуть залучати студентів таких університетів), а також їх споживачем шляхом створення потужних дослідницьких центрів у таких університетах, які б активно залучали до впровадження інновацій у різних сферах економіки та інноваційної діяльності;

- розширюється привабливість освітніх хабів;

- технології стають дедалі важливішими для освіти в усьому світі;

- кооперація в освітньому середовищі шляхом створення консорціумів стає все більш поширеним явищем;

- зміна принципу регулювання сфери вищої освіти державою, оскільки конкуренція між вищими навчальними закладами зростає через відсутність кордонів в освітньому середовищі;

- необхідність залучення університетів до проектної діяльності, спрямованої на вирішення як національних, так і глобальних проблем країн світу.

2.2. Стан результативності державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України

На сучасному етапі стан результативності державного регулювання сфери вищої освіти визначає місце та роль держави не лише на сучасному етапі, але й на перспективу, особливо актуальним є даний аспект в умовах поширення економіки заснованої на знаннях та компетенціях.

Діючий механізм державного регулювання в сфері вищої освіти на сучасному етапі не відображає ефективного використання потенціалу країни з метою забезпечення конкурентних позицій України в світовій економічній системі, що відображає попередній параграф дослідження. Аналізуючи стан та тенденції розвитку системи вищої освіти, важливо чітко визначити складові даного дослідження. Вважаємо, що слід виділити такі складові (рис. 2.14).

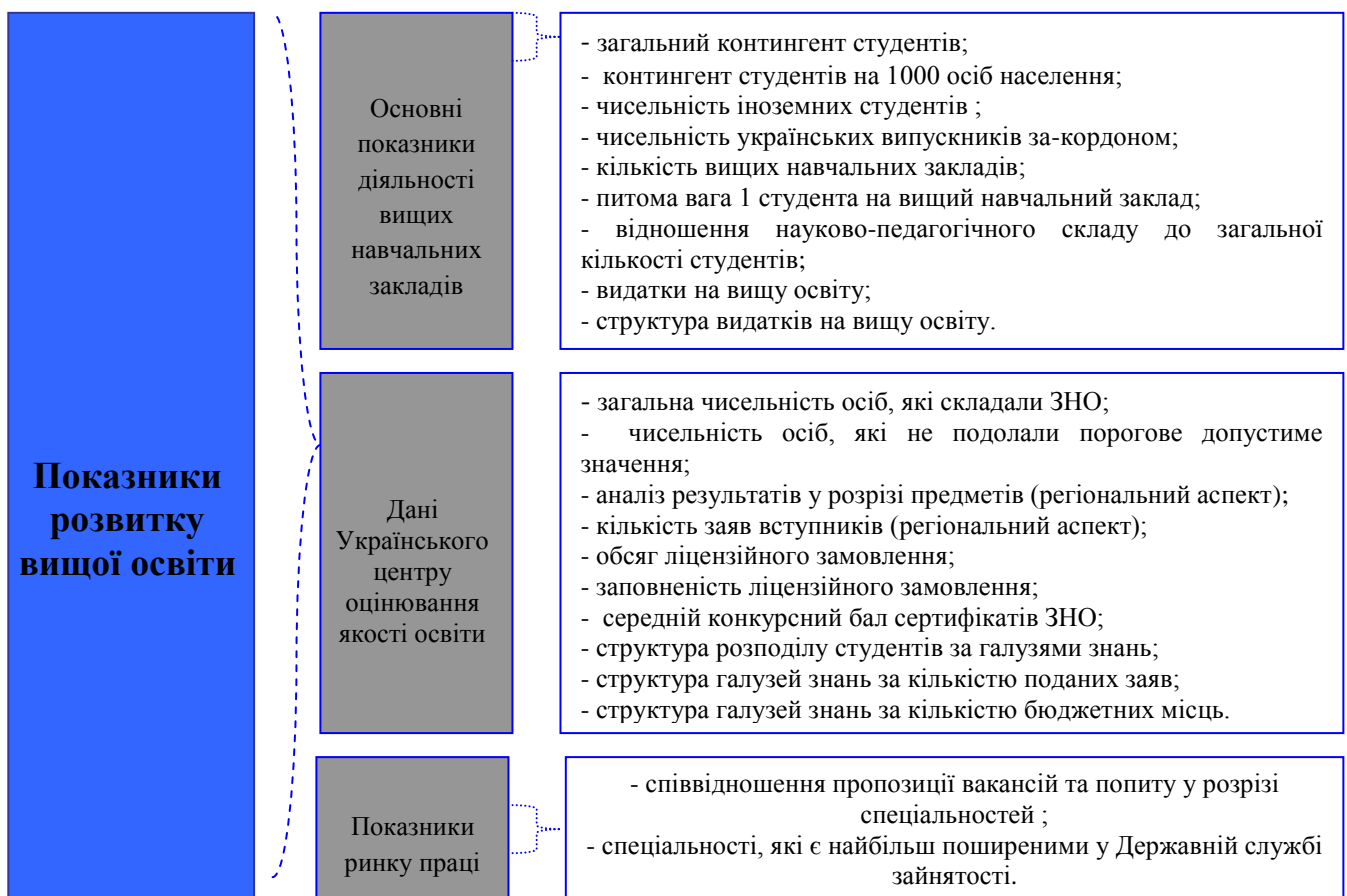

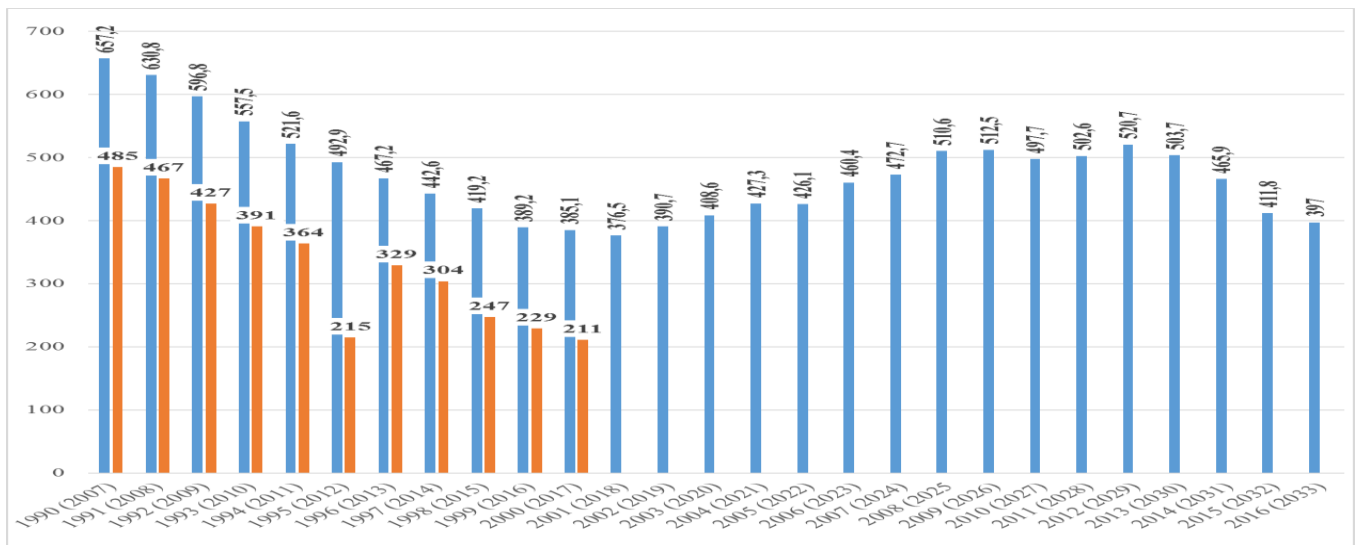
Рис. 2.14. Групування показників стану розвитку системи вищої освіти України

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [92; 118; 119; 129]

На першому етапі, вважаємо за необхідне, розглянути основні показники діяльності закладів вищої освіти України, зокрема, контингент студентів. Адже динаміка контингенту в абсолютному виразі віддзеркалює демографічну тенденцію в країні та відношення суспільства до отримання вищої освіти. Безсумнівно, для України характерною є політика масової вищої освіти, що підтверджується рівнем охоплення вищою освітою за даними ЮНЕСКО, а зокрема: 48,66 % у 1990 році та 82,31 % у 2014 році, що вище рівня охоплення вищою освітою в країнах Європейського Союзу – 28,93 % у 1990 році та 67,71 % у 2014 році.

Аналізуючи рис. 2.15 спостерігаємо, що у абсолютному виразі, починаючи з 2008 року, можна спостерігати різке скорочення зростання кількості студентів, що пов'язане із зниженням чисельності народжених (рис. 2.16), а, відповідно, і контингенту, який випускається, в результаті, мережею загальноосвітніх шкіл.

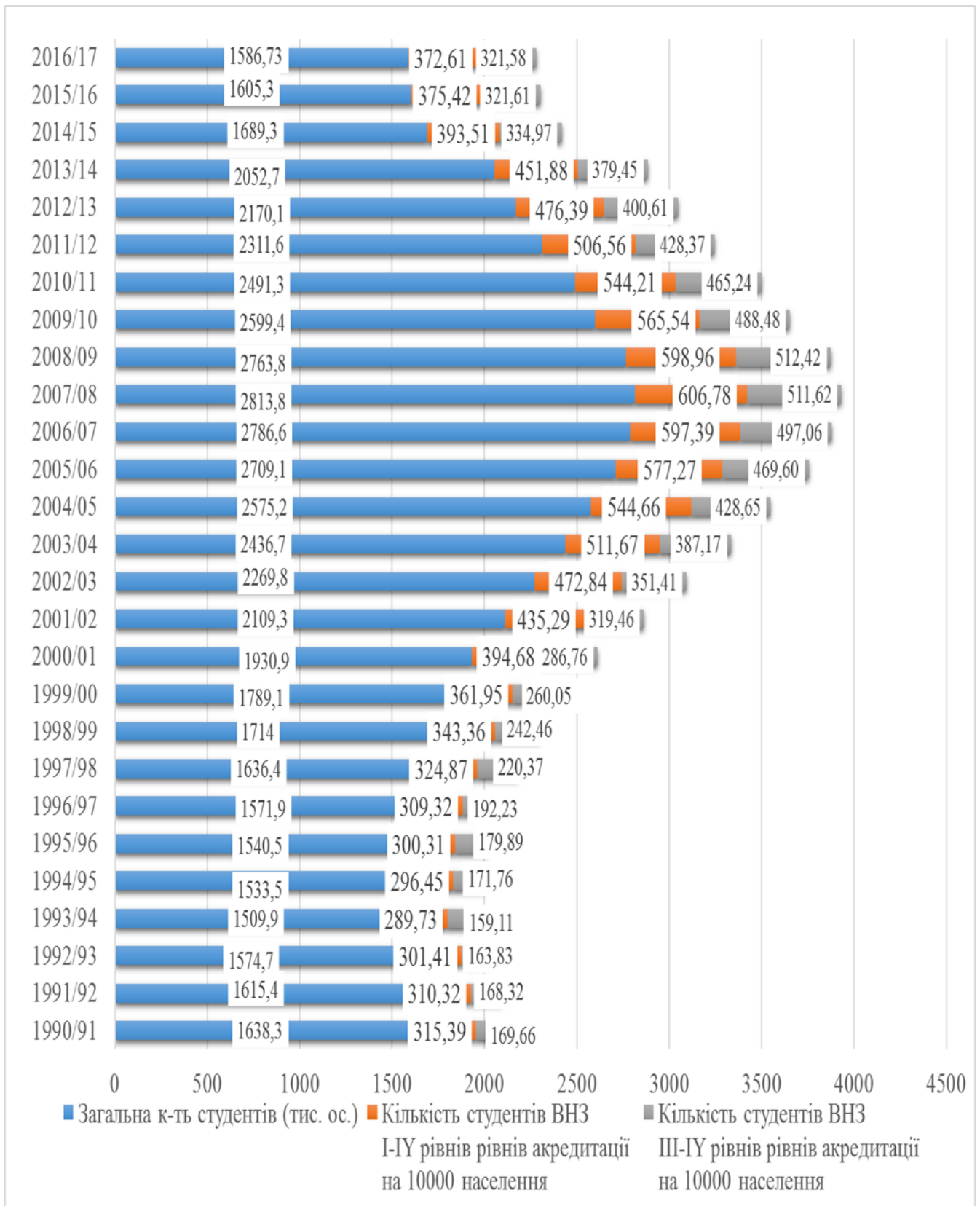
Хоча, виходячи з рис. 2.16, можемо припустити, що з 2018 року прогнозується збільшення контингенту студентів.

Рис. 2.16. Аналіз чисельності народжених з 1990-2016 роки (синім кольором) та чисельності випускників 11 класів загальноосвітніх шкіл (помаранчевим кольором) з 2007 по 2017 роки, тис. осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [92]

Крім того, як видно з рис. 2.17, попередні висновки підтверджуються динамікою зміни контингенту студентів, найнижчий показник – 2016/2017 навчальний рік, що становить 96,85 % від контингенту студентів 1990 року,

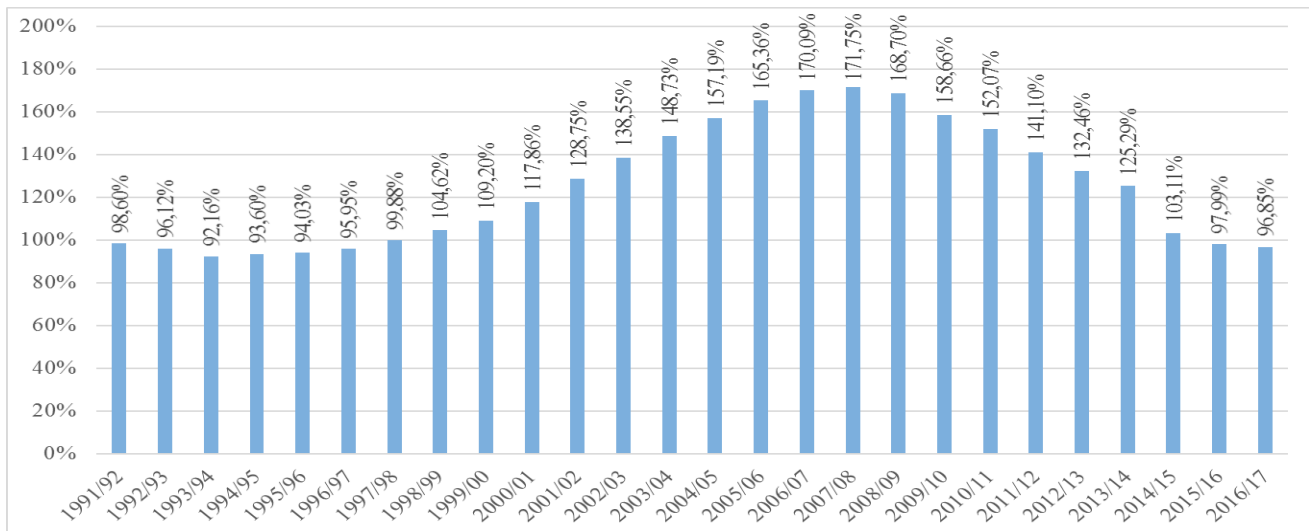

Рис. 2.15. Аналіз контингенту студентів у абсолютному виразі та на 10 000 населення з 1990-2016 років, тис. осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [92; 118]

найбільше зростання відбулось 2007/2008 навчального року і становило 171,75 % від 1990 року.

Рис. 2.17. Динаміка зміни контингенту студентів по відношенню до чисельності студентів 1990 року, %

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [92]

Крім того, варто відмітити, що на зміну контингенту значний вплив має мобільність. За даними ЮНЕСКО, зовнішня студентська мобільність з України налічує 60 328 осіб станом на кінець 2016 року, що становить 3,4 % від загального рівня мобільності, тоді як чисельність студентів, які вв'їжджають в Україну становить 57 583 особи, що дорівнює 3,2 відсотка [230; 231]. Більше того чисельність студентів, які виїжджають з України навчатися закордон з кожним роком зростає, наприклад, на кінець 2012 року чисельність українців становила 39 670 осіб або 1,1 % загального рівня мобільності у світі, а осіб, які прагнуть навчатися в Україні – 43 600 осіб або 1,2 % від мобільності. Тобто спостерігаємо, що обсяги мобільності зростають. Далі, вважаємо за потрібне розглянути до яких саме країн українці виїжджають, а з яких країн приїжджають.

Основними приймаючими країнами для українських студентів є: Російська Федерація – 21817 осіб у 2016 та, відповідно, 9586 осіб у 2012 році; Польща – 14756 осіб у 2016 та 9 485 осіб у 2012 році; Німеччина – 5850 осіб у 2016 та 5444 осіб у 2012 році. Окрім того популярними серед українців є Італія (2367 осіб), Чехія (2333 особи) та США (1509 особи) [229].

Серед іноземців, українські ЗВО є популярними для наступних країн: Туркменістан – 13485 осіб у 2016 році та 14 053 особи у 2012 році; Азербайджан – 9257 осіб у 2016 році та 7599 осіб у 2012 році; Індія – 3925 осіб у 2016 році та 3587 осіб у 2012 році. Окрім цього Україна для навчання є популярною для громадян Нігерії (3328 осіб), Іраку (2611 осіб), Узбекистану (2061 особи).

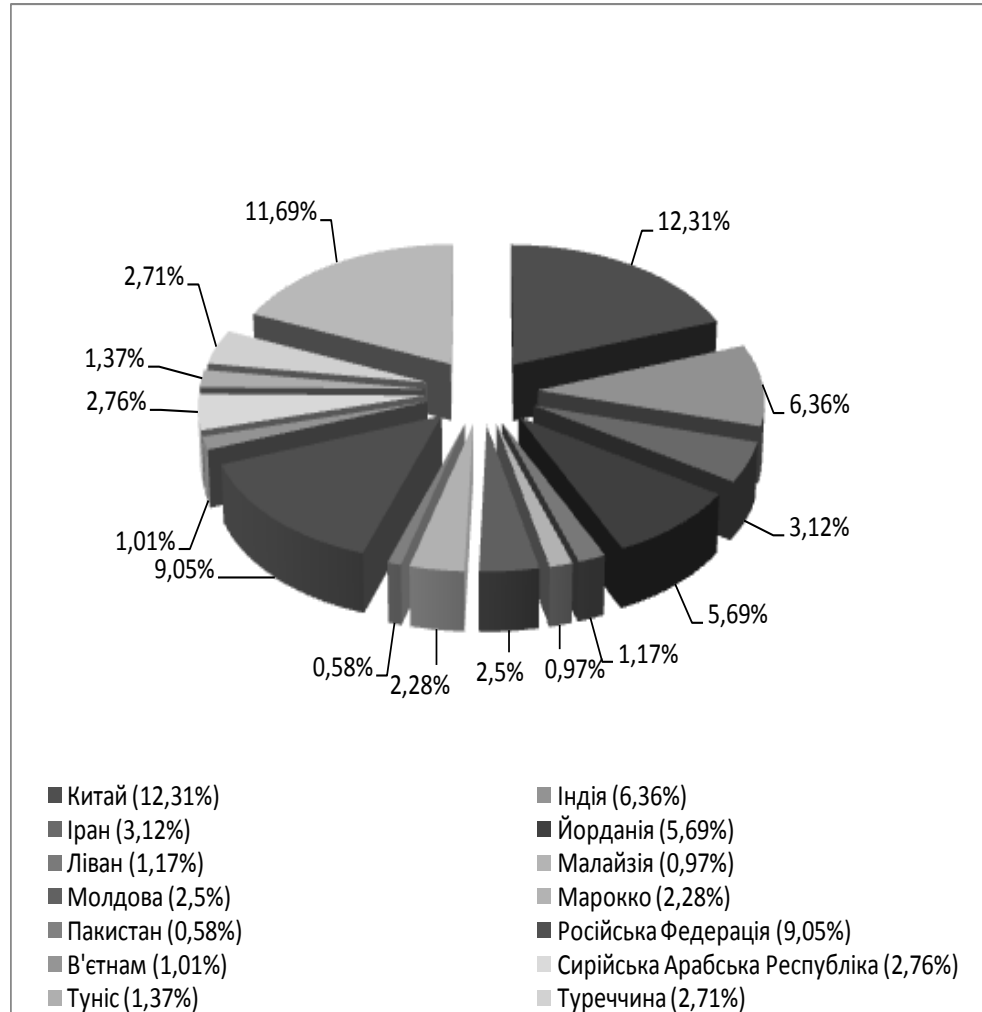
Як видно з рис. 2.18, у 2010-2012 навчального року, найбільшу питому вагу має Китай (12,31%), Туркменістан (11,69%), Російська Федерація (9,05%), тоді як у 2016-2017 навчальному році – Азербайджан (16,94%), Туркменістан (12,06%), Індія (11,29%) (рис. 2.19).

Крім того, в Україні спостерігаємо виокремлення регіонів для іноземців, зокрема: м. Київ (12249 осіб), Харківська (15551 осіб), Одеська (5343 особи), Дніпропетровська (2728 осіб) та Вінницька (2015 осіб) області [118].

Таким чином, аналіз мобільності репрезентує, по-перше, позитивну динаміку чисельності студентів, які приїжджають в Україну, хоча їх географія демонструє той факт, що Україна, як країна для навчання, є популярною виключно серед країн Близького Сходу та Азіатського континенту, серед студентів розвинених країн українські ЗВО не є популярними зокрема: (Німеччина – 60 чол, Канада – 46 осіб, Швеція – 17 осіб, Японія – 16 осіб та ін.).

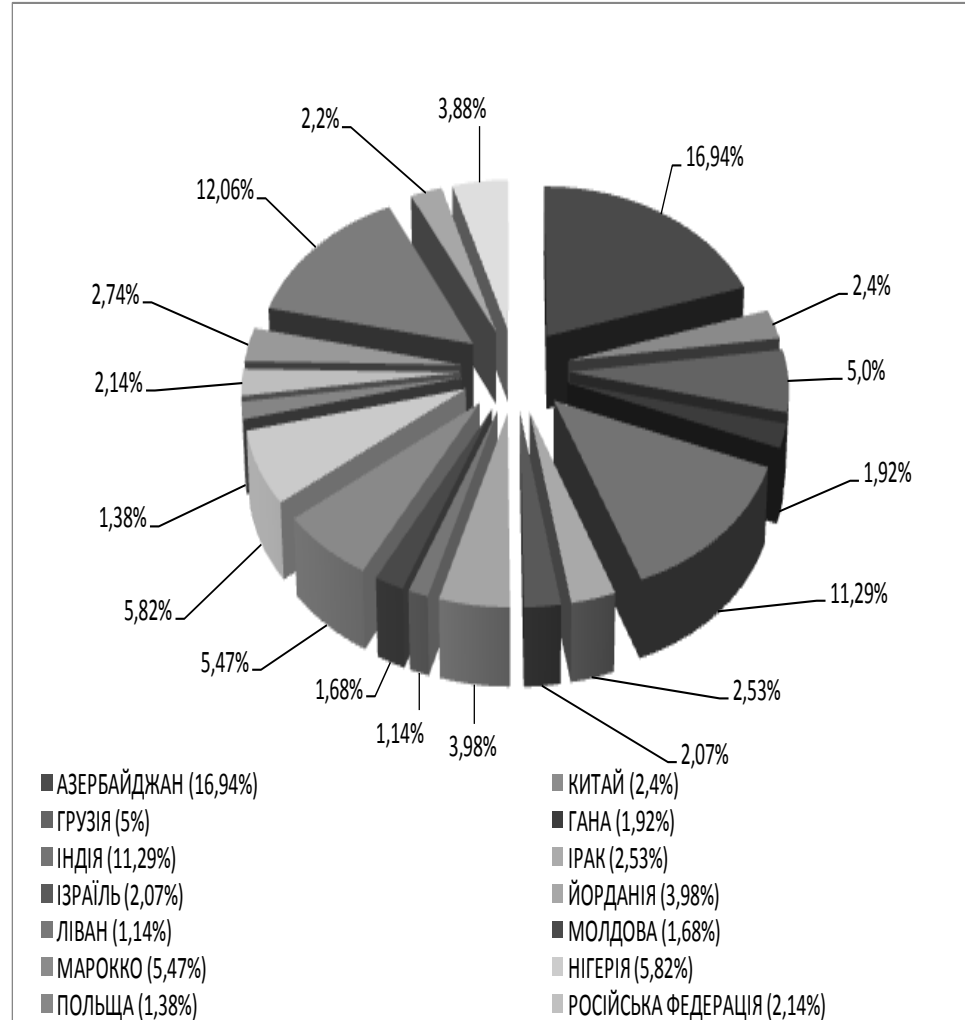
Тоді як з України з кожним роком все більше виїджає контингенту потенційних студентів національних ЗВО закордон. Проте, особливістю є те, що українці віддають перевагу ЗВО розвинених країн, в першу чергу, країн Європейського Союзу, що дає змогу висунути гіпотезу про те, що основним мотивом слугує потенційна можливість отримання диплому європейського зразка та працевлаштування з відповідним рівнем заробітної плати.

Таким чином, можемо говорити про ризик зовнішньої міграції з України у подальшому.

Рис. 2.18. Питома вага іноземних студентів за країнами у 2010-2012 навчальному році

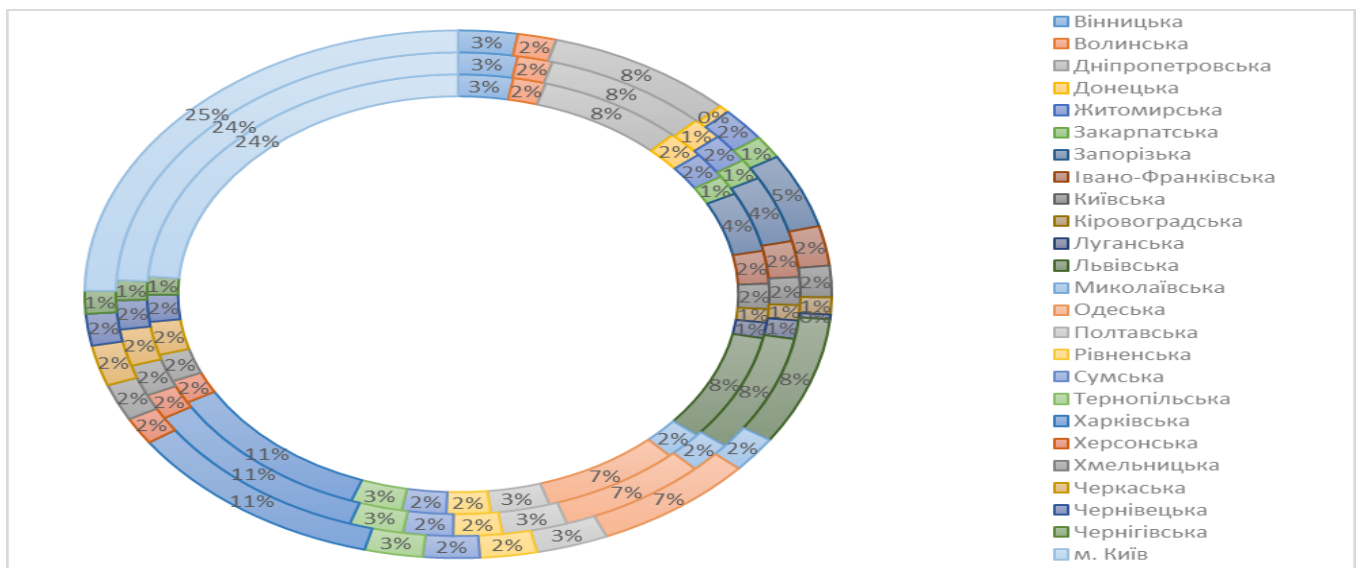
Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118]

Рис. 2.19. Питома вага іноземних студентів за країнами у 2016-2017 навчальному році

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118]

Потребує уваги також аналіз контингенту у регіональному розрізі, адже припускаємо, що в Україні існує декілька регіонів, які акумулюють більше 50 % усього контингенту студентів. Як видно з рис. 2.20, до таких регіонів належать: м. Київ (від 24,31 % у 2014 році до 23,70 % у 2016 році), Харківська (від 11,26 % у 2014 році до 11,23 % у 2016 році), Одеська (від 6,89 % у 2014 році до 7,15 % у 2016 році), Львівська (від 7,65 % у 2014 році до 7,87 % у 2016 році) та Дніпропетровська (від 7,98 % у 2014 році до 7,56 % у 2016 році) області. Найнижчу питому вагу у чисельності студентів відводять: Чернігівській (1,38-1,33%), Кіровоградській (1,03-0,98%), Закарпатській (1,37-1,43%). На контингент студентів впродовж останніх трьох років в Донецькій (з 4,47% у 2014 році до 1,96 % у 2016 році) та Луганській (з 0,28% у 2014 році до 1,15% у 2016 %) областях вплинула ситуація на Сході України, зокрема військові збройні конфлікти та здійснення антитерористичних операцій, що, в результаті, призвело до перерозподілу студентів до інших регіонів. Як бачимо впродовж 2015-2016 років контингент збільшився, оскільки найбільш потужні ЗВО було перенесено з окупованих до інших регіонів України.

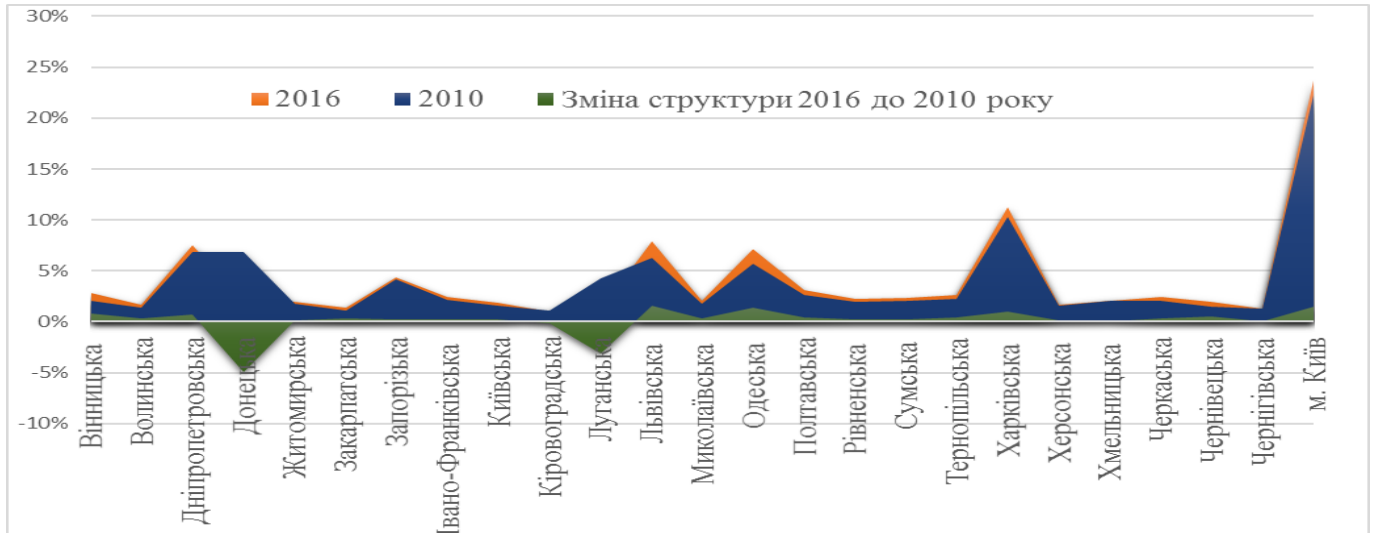

Рис. 2.20. Аналіз питої ваги студентів до загального контингенту у 2014-2016 роки за регіонами України, %

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118]

Далі, вважаємо за необхідне, проаналізувати зміну структури питої ваги студентів по відношенню до 2010 року. Зокрема, з рис. 2.21 спостерігаємо, що за останні шість років наростили свій контингент такі регіони як: Вінницька (+0,81%), Дніпропетровська (+0,68%), Полтавська

(+0,46%), Тернопільська (0,46%), Харківська (+0,96%), Черкаська (+0,33%), Чернівецька (+0,48%) області, а також значне зростання спостерігається у контингенті Львівської (+1,55%), Одеської (+1,43%) областей та м. Київ (+1,44%). Натомість різке зниження контингенту притаманне для Донецької (-4,93%), Луганської (-3,08%) областей та незначне скорочення для Кіровоградської області (-0,16%).

Рис. 2.21. Різниця у структурі питомої ваги студентів до загального контингенту у 2016 по відношенню до 2010 року за регіонами України, %

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118]

Крім того, з метою повноцінної оцінки мережі вищих навчальних закладів в Україні, розглядаємо динаміку кількості закладів вищої освіти впродовж 1990-2016 років.

Як видно з табл. 2.10, кількість ЗВО III-IV рівнів акредитації зростала до 2008 року, поступове скорочення їх кількості спостерігається з 2009 року, з огляду на політику оптимізації мережі університетів, академій та інститутів, зокрема: зміна кількості ЗВО III-IV рівнів акредитації у 2016 році відносно 2010 – 62 одиниці, 2000 – 28 одиниці, а також позитивне збільшення на 138 одиниці відносно 1990 року.

Протилежна тенденція характерна для ЗВО I-II рівнів акредитації – поступове скорочення кількості, зокрема: на 135 одиниць у 2016 році по відношенню до 2010 року, на 294 одиниць по відношенню до 2000 року та на 372 одиниці по відношенню до 1990 року. Позитивна тенденція впродовж аналізованого періоду спостерігалась з 1999 по 2003 роки.

Таблиця 2.10

Динаміка кількості закладів вищої освіти у 1990-2016 роках, од

Навчальний рік	Кількість ЗВО, од	
	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації
1990/91	742	149
1991/92	754	156
1992/93	753	158
1993/94	754	159
1994/95	778	232
1995/96	782	255
1996/97	790	274
1997/98	660	280
1998/99	653	298
1999/00	658	313
2000/01	664	315
2001/02	665	318
2002/03	667	330
2003/04	670	339
2004/05	619	347
2005/06	606	345
2006/07	570	350
2007/08	553	351
2008/09	528	353
2009/10	511	350
2010/11	505	349
2011/12	501	345
2012/13	489	334
2013/14	478	325
2014/15	387	277
2015/16	371	288
2016/17	370	287

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

З рис. 2.22 спостерігаємо, що найбільшу питому вагу коледжів, технікумів, училищ мають такі регіони як: Вінницька (4,6%), Дніпропетровська (7,8%), Львівська (5,7%), Одеська (5,1%), Харківська (8,4%) та м. Київ із 8,1% питомої ваги у 2016 році (7), тоді як питома вага у 2010 році була наступною: АР Крим (3,4%), Дніпропетровська (6,1%), Донецька (10,9%), Луганська (5,5%), Львівська (4,6%), Одеська (4,0%), Харківська (6,5%) та м. Київ (9,3%) (7б). Найбільшу питому вагу університетів, академій, інститутів у 2016 році мають такі регіони як: Вінницька (2,1%), Дніпропетровська (8,4%), Львівська (7,3%), Одеська (7,3%), Харківська (13,2%) та м. Київ (23,3%)(7в), тоді як найбільша вага у 2010 році відводилась наступним: АР Крим (4,3%), Дніпропетровська (7,2%), Донецька (7,7%), Луганська (2,9%), Львівська (6,6%), Одеська (6,3%), Харківська (10,6%) та м. Київ (19,8%) (рис. 2.23).

Рис. 2.22. Регіональний аналіз питомої ваги коледжів, технікумів, училищ у ЗВО I-IV рівнів акредитації у 2016 році, %

Рис. 2.23. Регіональний аналіз питомої ваги університетів, академій, інститутів у ЗВО I-IV рівнів акредитації у 2016 році, %

Рис. 2.24. Регіональний аналіз питомої ваги коледжів, технікумів, училищ у ЗВО I-IV рівнів акредитації у 2010 році, %

Рис. 2.25. Регіональний аналіз питомої ваги університетів, академій, інститутів у ЗВО I-IV рівнів акредитації у 2016 році, %

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Порівнюючи питому вагу у 2010 та 2016 роках, вважаємо за доречне, проаналізувати зміну питомої ваги: зокрема позитивна динаміка притаманна для коледжів, технікумів, училищ Вінницької (1,2%), Дніпропетровської (1,7%), Львівської (1,1%), Одеської (1,2%) та Харківської (1,8%) областей та для університетів, академій, інститутів Вінницької (0,7%), Дніпропетровської (1,2%), Львівської (0,7%), Одеської (1,0%), Харківської (2,6%) областей та м. Київ (3,6%).

Натомість негативна динаміка притаманна АР Крим (-3,4%), Донецькій (-6,6%), Івано-Франківській (-0,8%), Луганській (-3,4%), Чернігівській (-0,1%) областям, містам Київ (-1,2%) та Севастополь (-1,0%) для коледжів, технікумів, училищ та для університетів, академій, інститутів АР Крим (-4,3%), Донецької (-4,6%), Івано-Франківської (-0,8%), Кіровоградської (-1,0%), Луганської (-1,5%), Чернівецької (-0,1%) областей та м. Севастополь (-1,1%) (рис. 2.24 та рис. 2.25).

Як було вже відмічено вище, в Україні спостерігається політика оптимізації мережі ЗВО. З огляду на це, вважаємо за потрібне порівняти кількість населення, яке припадає на один ЗВО у країнах Європи, СНД та Україні, зокрема шляхом зіставлення кількості ЗВО університетського рівня в одній з європейських країн чи країн СНД з ЗВО усіх рівнів акредитації в Україні, що обумовлено нееквівалентністю трактувань ЗВО у національних освітніх стандартах.

Аналізуючи табл. 2.11, чіткої залежності не спостерігаємо. Більше того, для оцінки тісноти зв'язку між кількістю ЗВО та чисельністю населення, яке припадає на 1 ЗВО був вирахований коефіцієнт кореляції, який становить 0,17, що свідчить про слабку пряму залежність. Аналогічно, відсутність будь-якої залежності між чисельністю населення, яке припадає на 1 ЗВО та рейтинговим балом в межах Universitas21 ($r=-0,47$).

Таблиця 2.11

Порівняння країн Європи та СНД за кількістю населення на 1 ЗВО

Країна	Кількість ЗВО (Webometrics)	Населення, тис. чол.	Кількість населення на 1 ЗВО
Ліхтенштейн	3	37 007	12 336
Гренландія	2	57 714	28 857
Монако	1	30 500	30 500
Сан Марино	1	32 448	32 448

Продовж. табл. 2.11

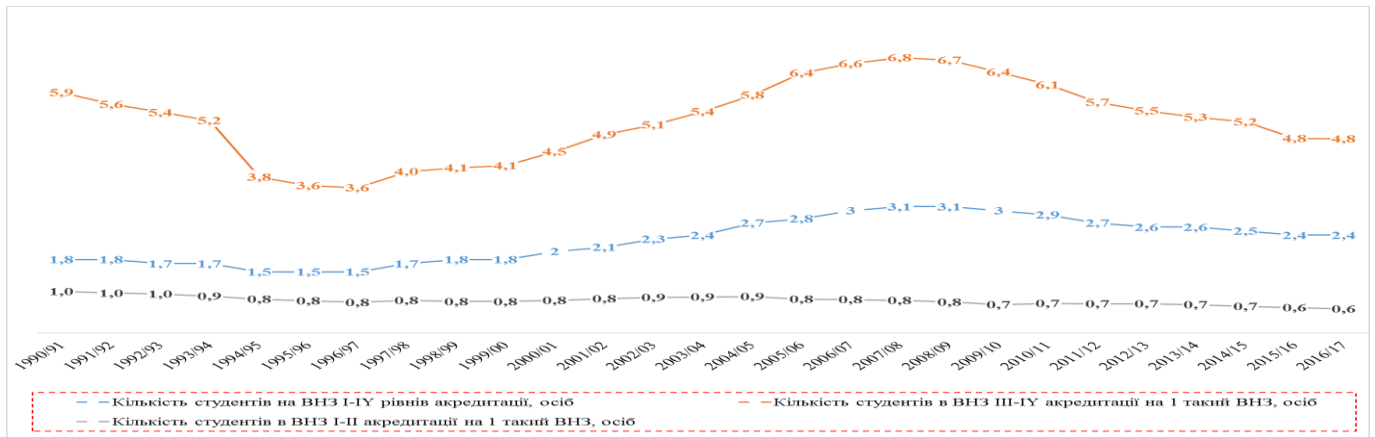
Естонія	34	1 266 375	37 246
Латвія	56	2 178 443	38 901
Ісландія	8	315 281	39 410
Боснія і Герцеговина	76	3 875 723	50 996
Словенія	39	1 992 690	51 095
Данія	84	5 556 452	66 148
Кіпр	17	1 155 403	67 965
Грузія	66	4 555 911	69 029
Норвегія	63	4 722 701	74 964
Хорватія	59	4 475 611	75 858
Швейцарія	104	7 996 026	76 885
Польща	440	38 383 809	87 236
Фінляндія	48	5 266 114	109 711
Франція	597	65 951 611	110 472
Бельгія	89	10 444 268	117 351
Чехія	82	10 162 921	123 938
Україна	306	44 573 205	145 664
Словаччина	33	5 488 339	166 313
Швеція	49	9 119 423	186 111
Німеччина	406	81 147 265	199 870
Великобританія	308	63 395 574	205 830
Туреччина	164	80 694 485	492 040
Європа та СНД	6041	905 260 983	149 853
СНД	1857	272 740 459	146 872
ЄС-28	3555	509 365 627	143 281

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [92; 186]

Далі, аналізуємо динаміку зміни кількості студентів на 1 заклад вищої освіти, у розрізі різних рівнів акредитації протягом 1990-2016 років (рис. 2.26).

Як видно з рис. 2.26, з 2005/2006 навчального року спостерігається зниження кількості студентів, яка припадає на один ЗВО I-II рівня акредитації, з 0,9 до 0,6 особи, тоді як кількість студентів, яка припадає на один ЗВО III-IV рівня акредитації демонструє поширення суспільної тенденції отримання вищого освітньо-кваліфікаційного рівня, аніж кваліфікації «молодшого спеціаліста», а саме: з 5,9 до 4,8 осіб, найвища чисельність спостерігалась у 2007/2008 навчальному році і становила 6,8 особи.

Далі, від кількісного аналізу мережі закладів вищої освіти, вважаємо за потрібне розглянути відношення науково-педагогічного складу до загальної кількості студентів у спектрі наукового ступеня чи ученого звання.

Рис. 2.26. Динаміка зміни кількості студентів на 1 заклад вищої освіти, у розрізі різних рівнів акредитації, осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Рис. 2.27-2.30 демонструє відношення кандидатів, докторів наук, доцентів та професорів до загальної кількості студентів, притаманне університетам, академіям, інститутам. Загалом, в середньому по Україні припадає 46 кандидатів наук на 1000 осіб, 10 докторів наук на 1000 осіб, 31 доцент на 1000 осіб та 8 професорів на 1000 осіб.

Найвища навантаженість кандидатами наук на 1000 студентів характерна для Чернівецької (56 осіб), Харківської (55 осіб), Івано-Франківської (54 осіб), Закарпатської (53 осіб), Львівської (53 осіб), Тернопільської (53 осіб), Кіровоградської (53 осіб), Вінницької (52 осіб) та Волинської (51 осіб) областей, тоді як найнижча для таких областей як: Київська (32 особи), Миколаївська (34 особи), Рівненська (37 осіб), Запорізька (37 осіб), Дніпропетровська (39 осіб), Луганська (39 осіб) та Полтавська (39 осіб). Найвища навантаженість докторами наук на 1000 студентів характерна для Харківської (12 осіб), Закарпатської (12 осіб), Донецької (11 осіб), Львівської (11 осіб), Чернівецької (11 осіб), Вінницької (10 осіб), Івано-Франківської (10 осіб), Одеської (10 осіб) областей та м. Київ (10 осіб), тоді як найнижча для таких областей як: Рівненська (5 осіб), Волинська (6 осіб), Київська (6 осіб), Кіровоградська (6 осіб) та Хмельницька (6 осіб).

Найбільша кількість доцентів спостерігається в наступних областях: Івано-Франківська (40 осіб), Волинська (39 осіб), Кіровоградська (38 осіб) та Харківська (38 осіб), найменша кількість – у Київській (24 осіб), Запорізькій (26 осіб),

Рис. 2.27. Відношення кандидатів наук до загальної кількості студентів в університетах, академіях, інститутах, на 1000 осіб
Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Рис. 2.28. Відношення докторів наук до загальної кількості студентів в університетах, академіях, інститутах, на 1000 осіб
Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Рис. 2.29. Відношення доцентів до загальної кількості студентів в університетах, академіях, інститутах, на 1000 осіб
Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Рис. 2.30. Відношення професорів до загальної кількості студентів в університетах, академіях, інститутах, на 1000 осіб
Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

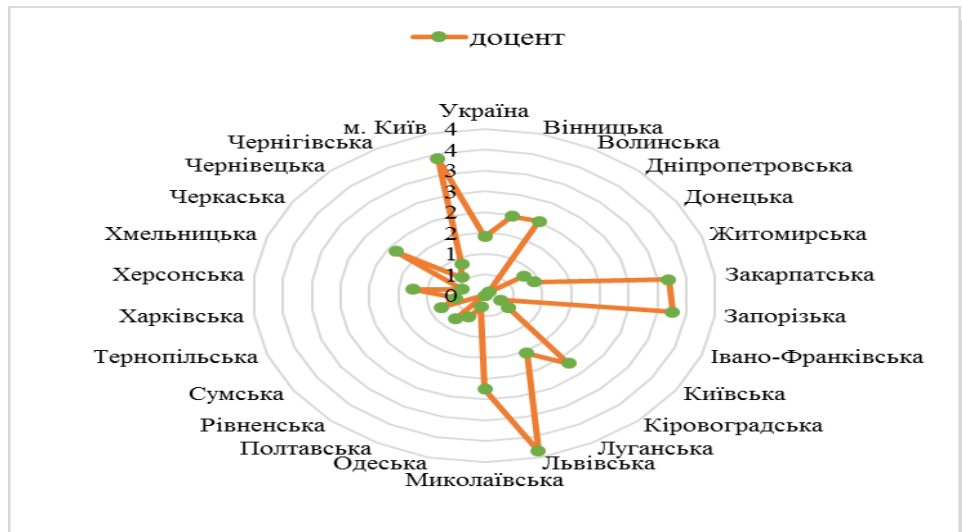
Рис. 2.31. Відношення кандидатів наук до загальної кількості студентів в коледжах, технікумах, училищах, на 1000 осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

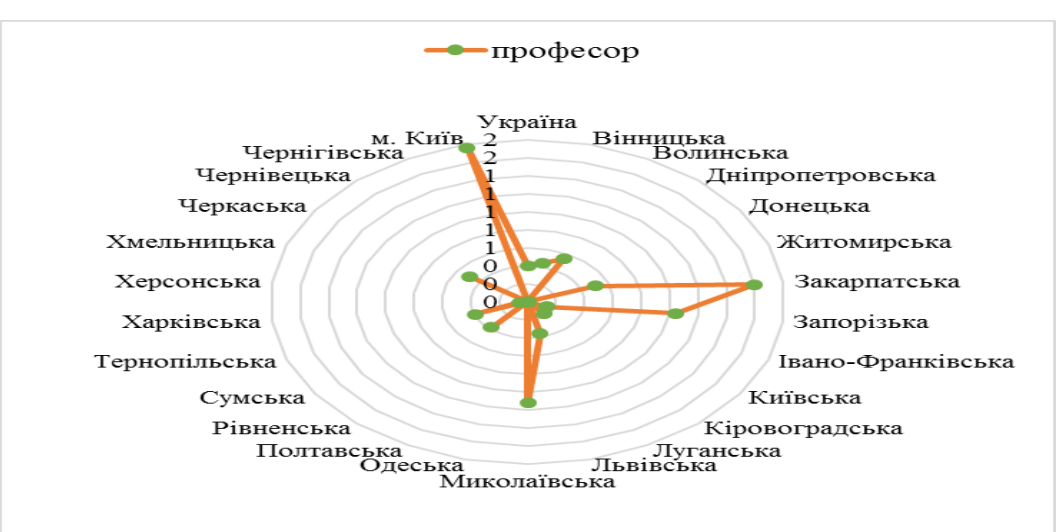
Рис. 2.32. Відношення докторів наук до загальної кількості студентів в коледжах, технікумах, училищах, на 1000 осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Рис. 2.33. Відношення доцентів до загальної кількості студентів в коледжах, технікумах, училищах, на 1000 осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Рис. 2.34. Відношення професорів до загальної кількості студентів в коледжах, технікумах, училищах, на 1000 осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [118; 119]

Миколаївській (26 осіб), Сумській (26 осіб) та Полтавській (27 осіб). Найвищий ступінь забезпечення професорами спостерігаємо в Харківській (11 осіб), Львівській (10 осіб), Донецькій (9 осіб), Івано-Франківській (9 осіб), Одеській (9 осіб) областях та м. Києві (9 осіб), що вище середнього значення по Україні (8 осіб), тоді як найнижчий в таких областях як: Волинська (5 осіб), Рівненська (5 осіб), Хмельницька (5 осіб), Житомирська (6 осіб), Запорізька (6 осіб), Київська (6 осіб), Сумська (6 осіб), Чернігівська (6 осіб).

Звичайно, варто відмітити, що в тих областях, де контингент студентів вищий, чисельність, відповідно, кандидатів та докторів наук, доцентів та професорів буде нижчою на 1000 осіб.

В середньому по Україні на 1000 студентів коледжів, технікумів, училищ припадає 5,5 кандидатів наук, 0,4 доктора наук, 1,4 доцентів та 0,4 професорів. Найвище значення відношення чисельності кандидатів наук до загальної кількості контингенту студентів коледжів, технікумів, училищ спостерігається у Закарпатській (12 кандидатів наук на 1000 осіб), Львівській (12 кандидатів наук на 1000 осіб), докторів наук у Закарпатській (1,3 доктора наук на 1000 осіб), Миколаївській (1,3 доктора наук на 1000 осіб) та м. Київ (1,7 докторів наук на 1000 осіб). З них, учене звання мають: м. Київ (3,4 доцента на 1000 осіб, 1,8 професорів на 1000 осіб), Львівська (3,9 доцента, 0,4 професорів), Закарпатська (3,2 доцента, 1,6 професорів). Крім того, є області, Сумська, наприклад, де взагалі відсутні доценти та професори серед науково-педагогічних працівників (рис. 2.31 та 2.34).

Підсумовуючи перший блок аналізу показників діяльності закладів вищої освіти, спостерігаємо, що контингент студентів різко скоротився, починаючи з 2008/2009 навчального року, що пояснюється сукупністю демографічних (зниження природного приросту та кількості молоді в структурі населення), економічних (тривала економічна криза) та адміністративних (запровадження обов'язкового зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) вступників до ЗВО, починаючи з 2008 року, що, в результаті, унеможливило вступ, навіть на контрактну основу, якщо абітурієнт не має мінімально допустимого балу) чинників.

З огляду на останній аспект, вважаємо за доцільне розглянути введення обов'язкового проходження абітурієнтами зовнішнього незалежного оцінювання

(ЗНО) з метою відсіяти можливість вступу випускників загальноосвітніх шкіл, базовий рівень знань яких не відповідає навіть мінімальним вимогам, як результат, нескладання певною кількістю абітурієнтів того чи іншого предмету є, фактично, втраченими студентами ЗВО III-IV рівня акредитації, адже для інших (I-II) такий інструмент не має обов'язкового характеру.

Тому далі, вважаємо за потрібне, проаналізувати результати складання ЗНО, як у розрізі предметів так і регіонів. Вперше ЗНО, як обов'язкова форма оцінки якості знань була запроваджена в 2008 році. Серед усіх предметів, незалежно від спеціальності на яку прагне вступати абітурієнт, обов'язковим визначено українську мову та літературу.

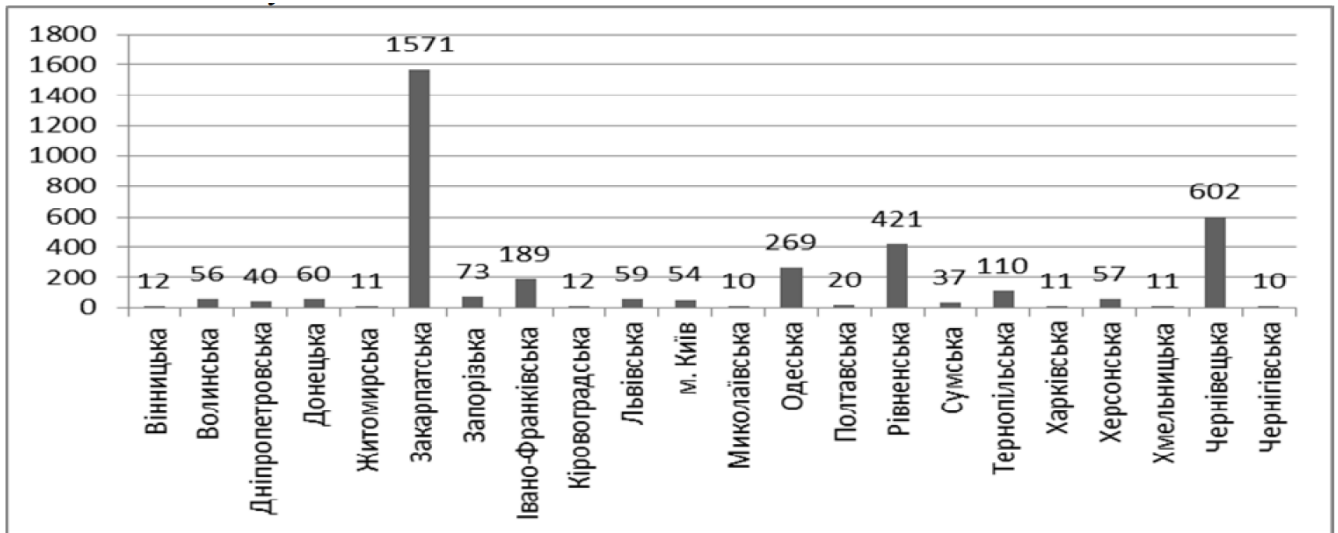
Таким чином, фактично взяли участь у ЗНО з української мови 461 211 особи, що становило 90 % від загальної кількості осіб, які зареєструвалися для проходження ЗНО з української мови та літератури. В результаті, 8,81 % від усієї чисельності осіб або 40 633 особи, тобто, фактично, незалежно від результатів складання ЗНО з інших предметів ЗВО III-IV рівнів акредитації втратили 40 633 аплікаційних заяв та потенційних абітурієнтів. Загалом, за період проведення ЗНО з української мови з 2008-2017 років пороговий поріг не пододало 273 523 особи, що середньо становить 8,9% від усіх осіб, які склали ЗНО (рис. 2.35). Крім того, враховуючи, що обов'язково, необхідно, хоча б 2 (для творчих спеціальностей) а то й 3 сертифікати із позитивними балами. Тому, фактичні втрати ЗВО у контингенті абітурієнтів ЗВО є значно вищими.

Рис. 2.35. Аналіз результатів складання ЗНО з української мови та літератури протягом 2008-2017 років, осіб

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [129]

Далі, вважаємо за потрібне розглянути регіональний аспект складання ЗНО, з рис. 2.36 спостерігаємо наступне: найбільша кількість випускників, які не склали ЗНО, у 2015 році знаходиться у Закарпатській та Чернівецькій областях, відсутні такі у Київській, Луганській та Черкаській областях. При цьому, необхідно відмітити, що при розрахунку враховувалися лише ті школи, в яких чисельність перевищувала 10 чоловік, тобто реальна чисельність випускників, які не склали ЗНО, є ще більшою.

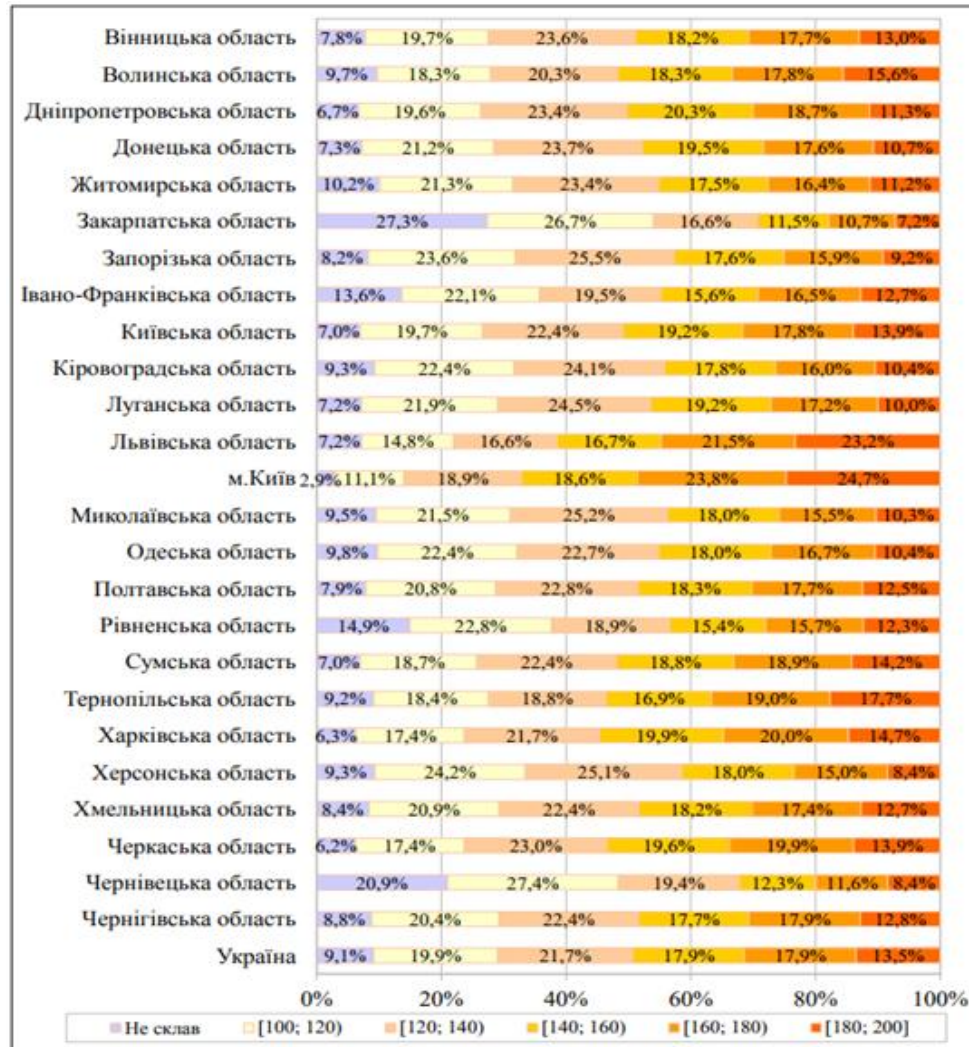
Рис. 2.36. Кількість випускників загальноосвітніх навчальних закладів, які не подолали поріг зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури у розрізі областей у 2015 році, осіб

Джерело: систематизовано автором на основі даних джерел [154]

Крім того, вважаємо що доречним буде розглянути регіональні дані щодо результатів учасників зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури (рис. 2.37 та рис.2.38).

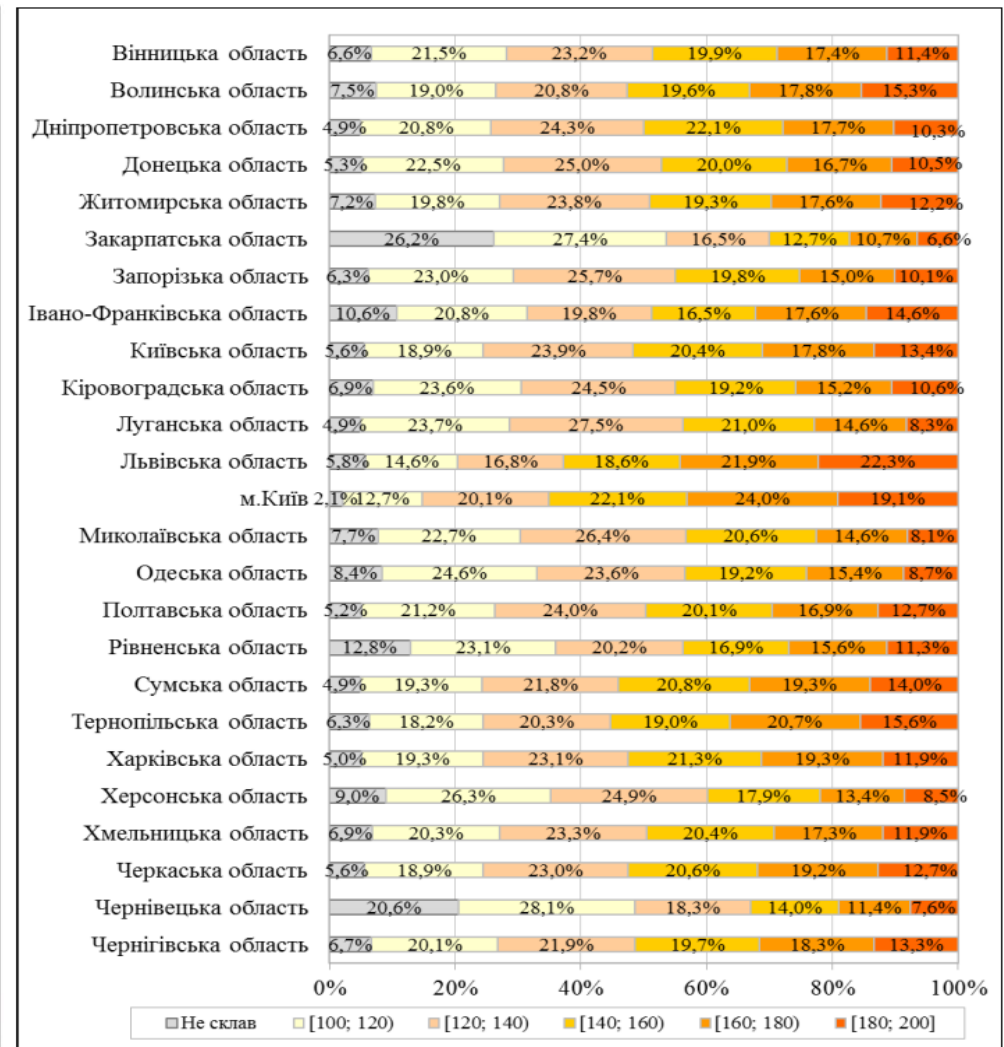
Як видно з рис. 2.37 та 2.38, «найгіршими» областями залишаються Закарпатська та Чернівецька, де відсоток осіб, які не склали ЗНО становить більше 20%. Найкращі результати демонструє м. Київ (від 2,9 до 2,1 %). Проте, вважаємо за потрібне, висунути гіпотезу про те, що регіональні дані результатів складання ЗНО не демонструють якісний склад абітурієнтів відповідних регіонів. Адже, наполягаємо на тому, що особи, які склали ЗНО на високі бали більш схильні вступати до «популярних» студентських регіонів.

Рис. 2.37. Регіональні дані щодо результатів учасників зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури у 2016 році, %

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [129]

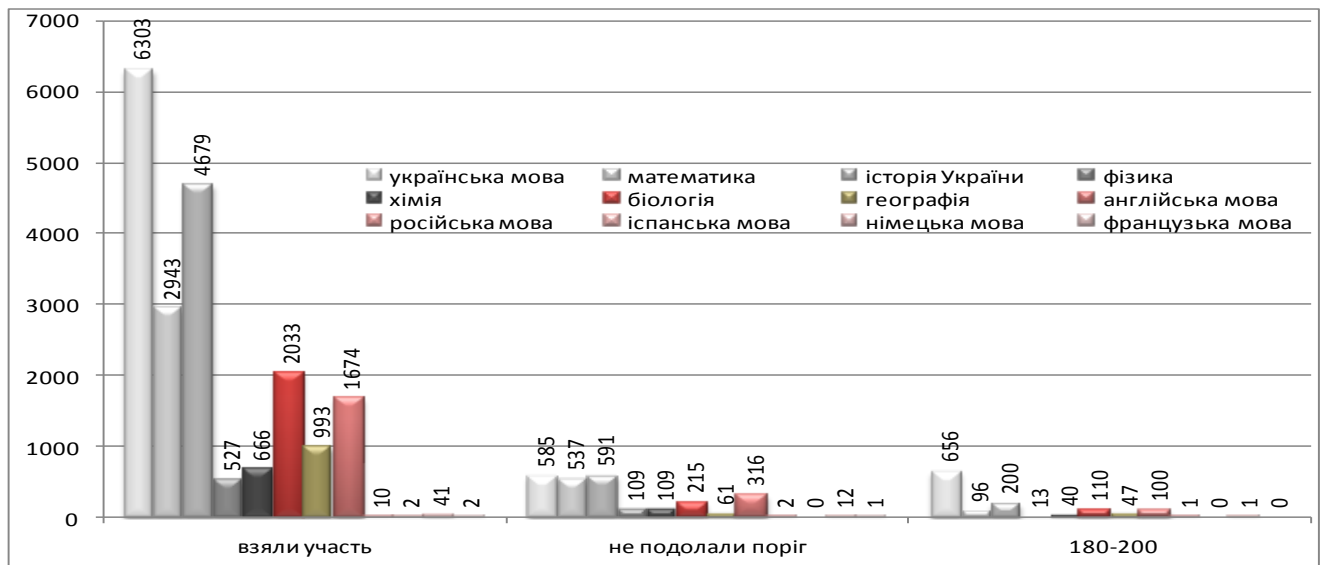
Рис. 2.38. Регіональні дані щодо результатів учасників зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури у 2017 році, %

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [129]

Перевірити нашу гіпотезу пропонуємо на основі аналізу результатів ЗНО з усіх предметів по Кіровоградській області. У 2016 році у Кіровоградській області успішно склали ЗНО з української мови (180-200 балів) 656 осіб, з математики – 96 осіб, історії України – 200 осіб, фізики – 13 осіб, хімії – 40 осіб, біології – 110 осіб, географії – 47 осіб, англійської мови – 100 осіб, російської мови – 1 особа та з німецької мови – 1 особа (рис. 2.39).

Проте, порівнюючи заяви аплікантів та безпосередньо зарахованих до ЗВО Кіровоградської області у розрізі середнього балу за сертифікатами ЗНО спостерігаємо наступне: лише 36 заяв із результатом 190-200 балів та 153 заяви із 180-190 балів було подано до регіональних ЗВО, що становить лише 14,9 % від загальної чисельності осіб з такими результатами.

Рис. 2.39. Аналіз результатів ЗНО у 2016 році по Кіровоградській області, у розрізі предметних дисциплін, бали

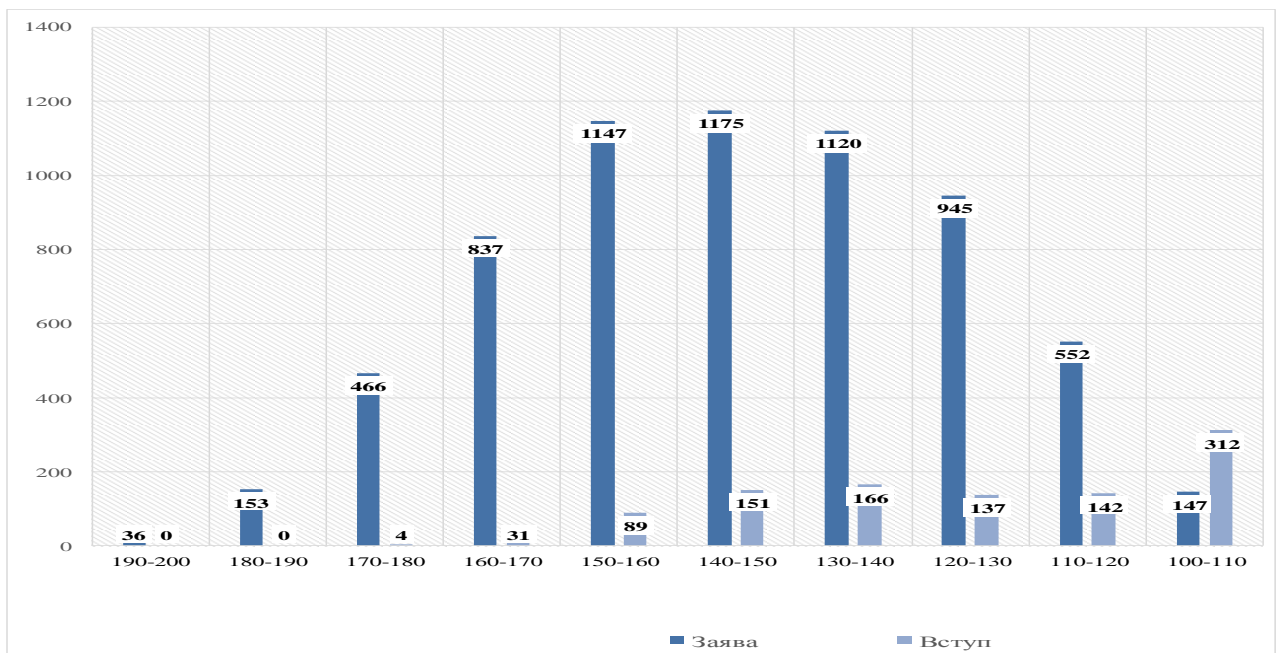
Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [129]

Проте, в результаті, до ЗВО Кіровоградської області не вступив жоден студент з такими результатами, що може свідчити про те, що університети не були пріоритетними серед абітурієнтів (рис. 2.40).

Свідченням того, що регіональні ЗВО, такі як ЗВО Кіровоградської області, отримують абітурієнтів із досить низьким рівнем знань є те, що найбільша чисельність абітурієнтів (166 осіб), які стали студентами першого курсу ЗВО

Кіровоградської області, мала середній бал сертифікатів зовнішнього незалежного оцінювання – 130-140 балів, що демонструє, порівняно, досить низький рівень знань із базових шкільних предметів.

Таким чином, до регіональних ЗВО вступають випускники шкіл області з досить низькими результатами ЗНО. В результаті, професорсько-викладацький склад університетів працює зі студентами, потенціал яких є значно меншим, ніж в університетах, де вступають апліканти з високими балами ЗНО, що вимагає більше сил та часу не лише на засвоєння матеріалу, а й на здатність продукувати щось нове та креативне такими студентами.

Рис. 2.40. Аналіз вступу за результатами ЗНО у 2016 році по ЗВО Кіровоградської області, од.

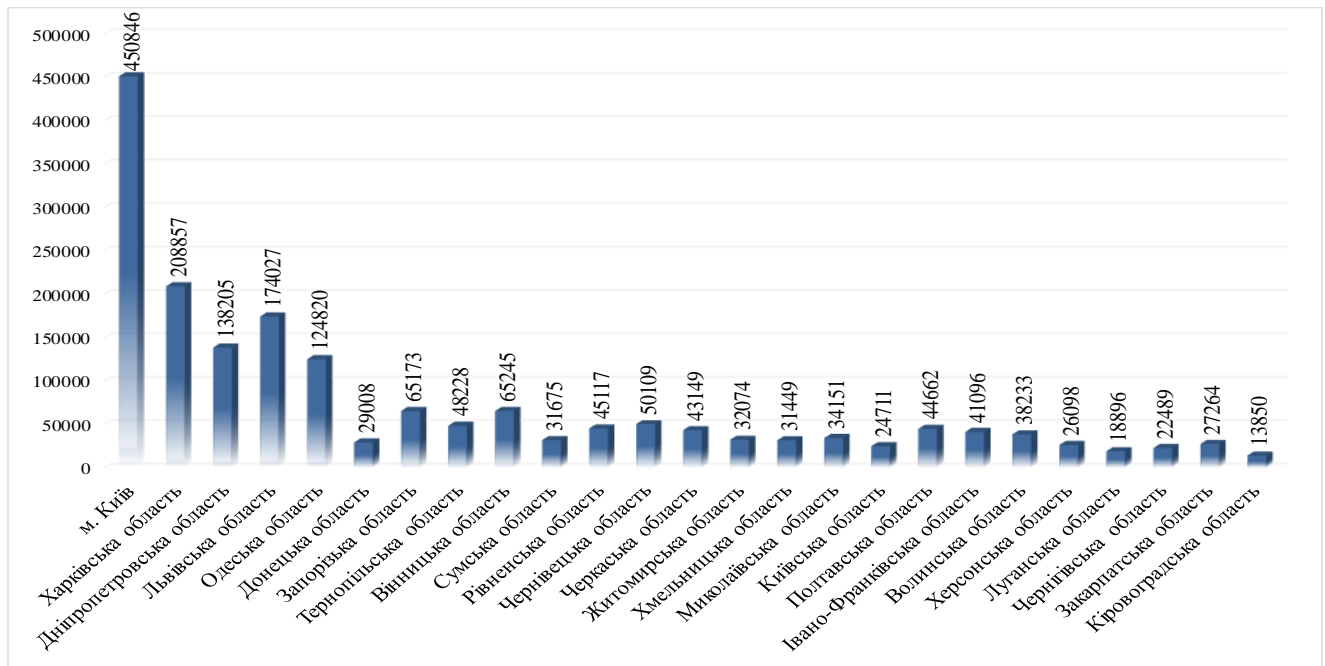
Примітка: до уваги було взято дані вступної кампанії Центральноукраїнського національного технічного університету, Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені В.Винниченка, Кіровоградської льотної академії
Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [129]

Таким чином, описана вище ситуація впливає на результат освітнього процесу, зокрема, конкурентоспроможність випускників ЗВО та зниження потенціалу регіональних ЗВО.

Стверджуємо, що в Україні, базово, вибудовується диференціація регіонів за контингентом студентів, зокрема як якісної так і кількісної складових, цим самим, в результаті, потенціал трудових ресурсів в регіонах є нерівнозначним. Більше того,

відсутність заохочень для вступу в регіональні ЗВО абітурієнтів з вищими результатами ЗНО призводить до зниження потенціалу депресивних регіонів, для яких саме людський ресурс, зокрема саме інтелектуальна еліта, є одним із шляхів виведення регіону із кризового стану. Дана ситуація стає більш критичною та свідчить про проблемний аспект у зв'язку з політикою децентралізації.

Далі, вважаємо за потрібне, проаналізувати, у розрізі всіх регіонів України ступінь зацікавленості регіоном, як місцем навчання та, потенційно, місцем майбутнього працевлаштування, кількість заяв абітурієнтів до ЗВО у 2016 році (рис. 2.41) та, відповідно, відношення заяв абітурієнтів у ЗВО певної області до загальної кількості заяв у 2016 році (рис. 2.42), що дає змогу виявити найбільш популярні регіони в Україні.

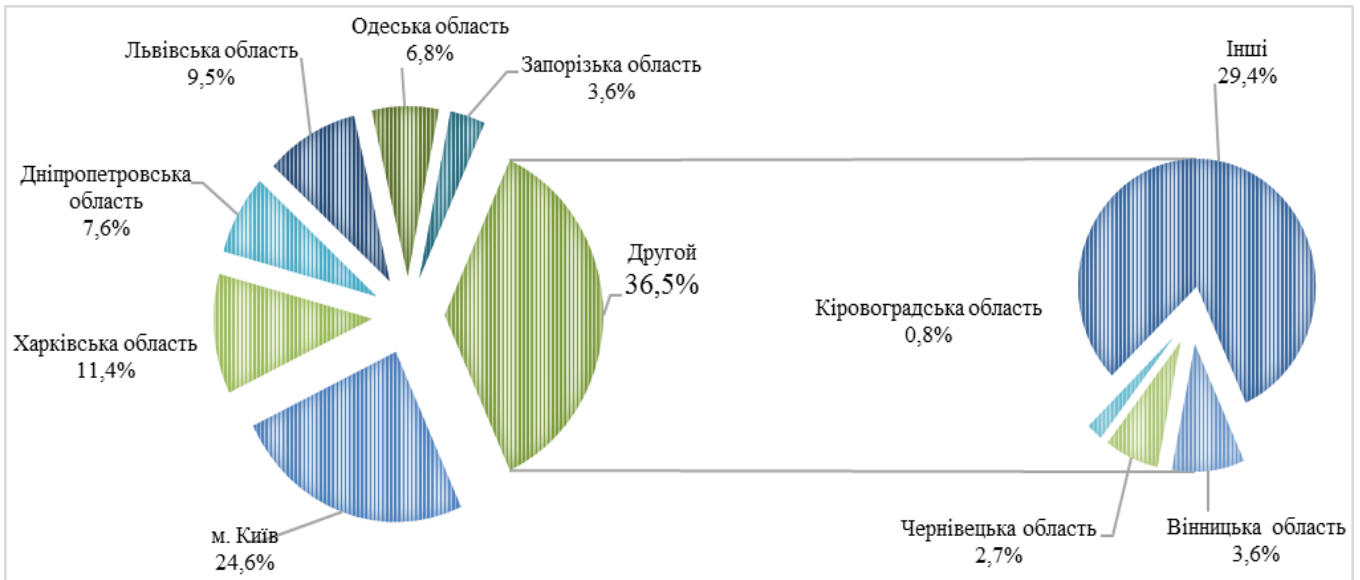
Рис. 2.41. Аналіз заяв абітурієнтів до закладів вищої освіти України за регіонами у 2016 році, од.

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [48]

Аналізуючи рис. 2.41, спостерігаємо, що найбільш популярними регіонами серед абітурієнтів є такі: м. Київ – 450 846 од. заяв, Харківська область – 208 857 од. заяв, Львівська область – 174 027 од. заяв, Дніпропетровська область – 138 205 од. заяв та Одеська область – 124 820 од. заяв. Найнижча кількість заяв (13 850 од.) –

Кіровоградська область. Не дивлячись на той факт, що дані є абсолютними, вони повністю відображають попередні висновки щодо диференціації регіонів. Проте, вважаємо, що відносний показник, який відображає відношення загальної кількості заяв у ЗВО певного регіону до загальної кількості заяв по Україні є більш важливим, адже відображає більш компаративний характер (рис. 2.42).

Як можемо спостерігати з рис. 2.42, чверть заяв абітурієнтів із усієї України припадає на м. Київ (24,6 %), Харківській області належить 11,4 % від усієї кількості, Львівська область – 9,5 %, Дніпропетровська область – 7,6 %, Одеська область – 6,8 %, Запорізька й Вінницька області – по 3,6 %. Найменша вага заяв абітурієнтів припадає на Кіровоградську область – 0,8 % від загальної кількості заяв.

Рис. 2.42. Відношення кількості заяв у заклад вищої освіти певного регіону до загальної кількості заяв по Україні у 2016 році, %

Примітка: Інші - Тернопільська - 2,6 %; Рівненська - 2,5 %; Черкаська - 2,4 %; Полтавська - 2,4 %; Сумська - 1,7 %; Житомирська - 1,8 %, Хмельницька - 1,7 %; Миколаївська - 1,9 %; Київська - 1,4 %; Івано-Франківська - 2,2 %; Волинська - 2,1 %; Херсонська - 1,4 %; Луганська - 1,0 %; Чернігівська - 1,2 %; Закарпатська - 1,5 %; Донецька - 1,6

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [48]

Проте, звичайно, порівнювати, наприклад, Кіровоградський регіон із м. Києвом, Харківською, Львівською, Дніпропетровською чи Одеською областями є недоречним, адже мережа ЗВО в цих областях є ширшою, тому, вважаємо за доречне, порівняти обсяг ліцензійного замовлення ЗВО регіону із загальною кількістю заяв по регіону у вигляді табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Порівняльна характеристика ліцензійного замовлення ЗВО із загальною кількістю заяв за регіонами України у 2016 році, од.

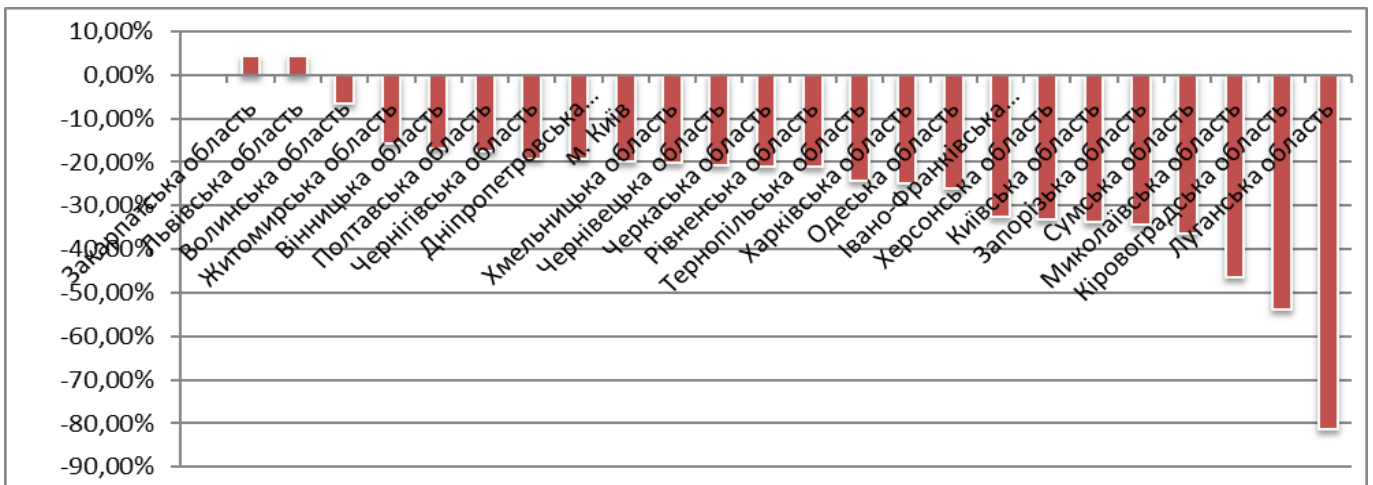
Назва області	Ліцензійний обсяг, од.	Кількість заяв, од.	Ступінь завантаженості ліцензійного обсягу ЗВО загалом,	
			Од	%
м. Київ	562 308	450 846	-111 462	-19,82
Харківська область	278 636	208 857	-69 779	-25,04
Дніпропетровська область	171 255	138 205	-33 050	-19,30
Львівська область	166 951	174 027	7 076	4,24
Одеська область	168 777	124 820	-43 957	-26,04
Донецька область	180 725	29 008	-151 717	-83,95
Запорізька область	99 438	65 173	-34 265	-34,46
Тернопільська область	63 823	48 228	-15 595	-24,43
Вінницька область	78 467	65 245	-13 222	-16,85
Сумська область	49 782	31 675	-18 107	-36,37
Рівненська область	57 231	45 117	-12 114	-21,17
Чернівецька область	63 300	50 109	-13 191	-20,84
Черкаська область	54 676	43 149	-11 527	-21,08
Житомирська область	38 048	32 074	-5 974	-15,70
Хмельницька область	39 393	31 449	-7 944	-20,17
Миколаївська область	63 690	34 151	-29 539	-46,38
Київська область	37 344	24 711	-12 633	-33,83
Полтавська область	54 235	44 662	-9 573	-17,65
Івано-Франківська область	60 969	41 096	-19 873	-32,60
Волинська область	40 963	38 233	-2 730	-6,66
Херсонська область	39 043	26 098	-12 945	-33,16
Луганська область	101 504	18 896	-82 608	-81,38
Чернігівська область	27 854	22 489	- 5 365	-19,26
Закарпатська область	26 109	27 264	1 155	4,42
Кіровоградська область	30 029	13 850	-16 179	-53,88
Загалом	2 554 550	1 829 432	-725 118	-28,38

Джерело: побудовано автором на основі [48]

З табл. 2.12 отримуємо, що загалом по Україні спостерігається незаповненість контингенту ЗВО студентами. Адже заяви абітурієнтів - це потенційна чисельність контингенту студентів першого курсу бакалаврату, звідки маємо наступну ситуацію: загалом, максимальний обсяг місць, передбачених для вступу налічує 2 554 550 од., тоді як заяв було лише 1 829 432 од, що, в результаті, свідчить про незаповненість ліцензійного обсягу ЗВО України на 725 118 чол. або на 28,38 %. При цьому,

спостерігаємо, що лише 2 регіони із усієї України не лише повністю забезпечили контингент, в середньому, студентами-першокурсниками, а й мали найбільший конкурс, адже кількість заяв перевищила кількість ліцензійного обсягу, це, зокрема, притаманно Львівській області – 174 027 заяв, що на 7 076 од. заяв більше аніж загальна кількість, а також Закарпатська область – 27 264 од., що 1 155 од. більше.

З рис. 2.43 спостерігаємо, що найбільш критичними в данному контексті, є Донецька (на 83,95 %), Луганська (на 81,38 %) та Кіровоградська (на 53, 88 %) області, незаповненість ЗВО яких більше 50 %. Проте, якщо перші два регіони, це проблемні регіони України, ЗВО яких тимчасово переміщені до інших міст України із зони антитерористичних операцій, що є логічним, адже фактичне переміщення вплинуло на процес роботи ЗВО, а отже і неспроможність надавати освітні послуги у тій мірі та обсязі що попередньо. Тоді як Кіровоградська область – є кризовою в контексті, спочатку, наповнення ЗВО абітурієнтами, а потім, в результаті, нестачею трудових ресурсів на регіональному ринку, при цьому, не беручи до уваги зовнішню трудову міграцію, що притаманна регіону.

Рис. 2.43. Групування регіонів за рівнем наповненості заявами абітурієнтів ліцензійного обсягу закладів вищої освіти регіону у 2016 році, %

Джерело: сформовано автором на основі даних джерел [48]

Продовжуючи дослідження, акцентуємо увагу на тому, що регіони з найвищим ступенем популярності (за кількістю заяв) – це регіони, де середній конкурсний бал абітурієнтів є також, порівняно, найвищим.

Далі, табл. 2.13 репрезентує ТОП-10 найкращий державних ЗВО за результатами вступної кампанії 2015, а також відповідні значення для 2 найбільших ЗВО Кіровоградського регіону з метою компаративістики.

Таблиця 2.13

Найкращі державні ЗВО за результатами вступної кампанії 2015

Місце	ЗВО	Рейтинг (від 0 до 100)	Загальна кількість заяв	Середній конкурсний бал
1	Львівський національний університет імені Івана Франка	91.29	41 028	168.34
2	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	87.39	36 430	164.45
3	Львівська політехніка	87.37	36 478	161.84
4	Київський національний торговельно-економічний університет	79.41	20 848	166.22
5	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	79.28	18 834	170.25
6	Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	77.35	17 427	166.45
7	Києво-Могилянська академія	77.05	13 373	175.48
8	Національний авіаційний університет	75.94	25 744	154.44
9	Національний медичний університет імені О.О. Богомольця	75.59	11 653	172.21
10	Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара	75.43	15 148	164.92

Джерело: побудовано автором на основі [48]

Як видно з табл. 2.13, найвищий середній бал аплікаційних заяв, притаманний ЗВО м. Києва (164,45 – 175,48), Харківська область (166,45), Львівська область (161,84 – 168,34), Дніпропетровська область (164,92).

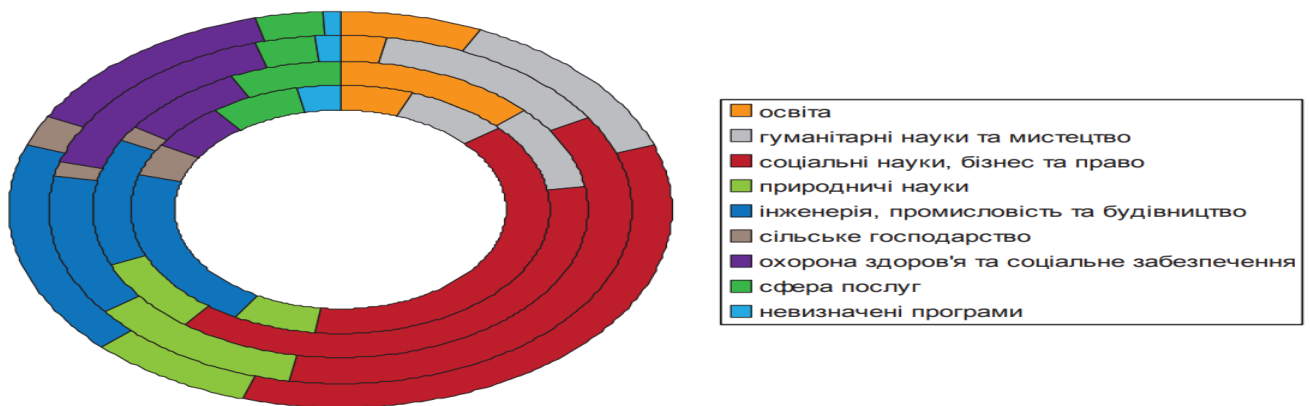

Рис. 2.44. Порівняння структури розподілу студентів за галузями освіти (зсередини назовні: Україна, Польща, Франція, Італія)

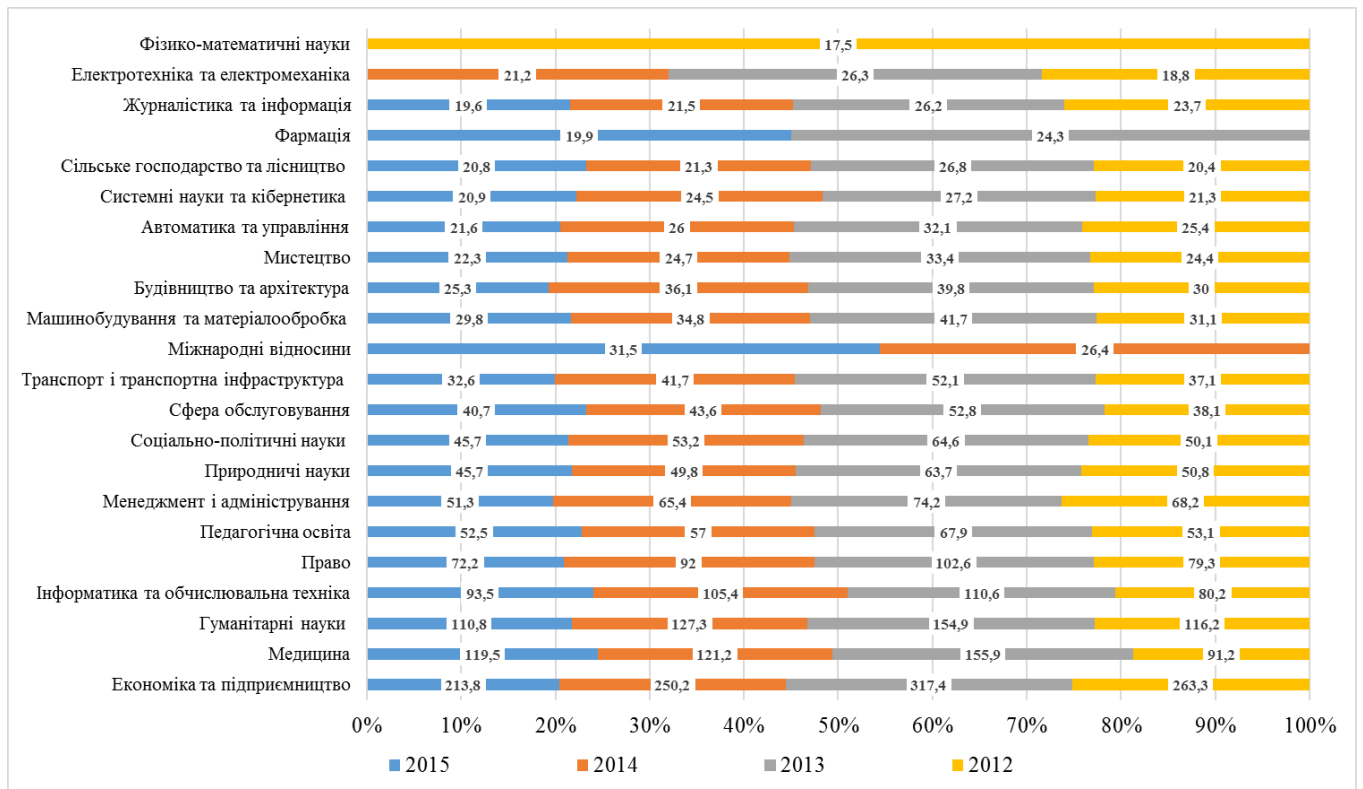
Джерело: побудовано автором на основі [242]

Отже, спостерігаємо, що попередні висновки щодо виокремлення найбільш потужних освітніх регіонів в Україні є правильними.

Проте, вважаємо за потрібне розглянути структуру розподілу студентів за галузями освіти. Загалом, бачимо, що структури розподілу студентів за галузями освіти в Україні, Польщі, Франції та Італії, в цілому, є подібними (рис. 2.44).

Далі, вважаємо за потрібне, проаналізувати які галузі знань є найбільш популярними серед абітурієнтів за кількістю поданих заяв протягом 2012-2015 років.

Рис. 2.45. Динаміка найбільш популярних галузей знань за кількістю поданих заяв в 2012-2015 роках, тис. од.

Джерело: побудовано автором на основі [48]

Як видно з рис. 2.45, впродовж 2012-2015 років найбільша кількість заяв притаманна напряму підготовки «економіка та підприємництво», а саме 263,3 тис. заяв у 2012 році, 317,4 тис. заяв у 2013 році, 250,2 тис. заяв та 213,8 тис. заяв. Гуманітарні науки, на які припадало 116,2 тис. заяв у 2012 році, знизили популярність до 110,8 тис. заяв у 2015 році. Натомість, за останні три роки

популярність медичного напрямку підготовки зросла з 91,2 тис. заяв до 119,5 тис. заяв.

Електротехніка та електромеханіка, а також фізико-математичні науки поступово знижують свою популярність. Тоді як фармацевтичний напрям підготовки, знову, ввійшов до ТОП найпрестижніших спеціальностей.

Найменшу популярність серед галузей знань у 2015 році мав напрям: «Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону», кількість заяв становила 254 одиниці, що нижче аніж у 2012 році (525 заяв).

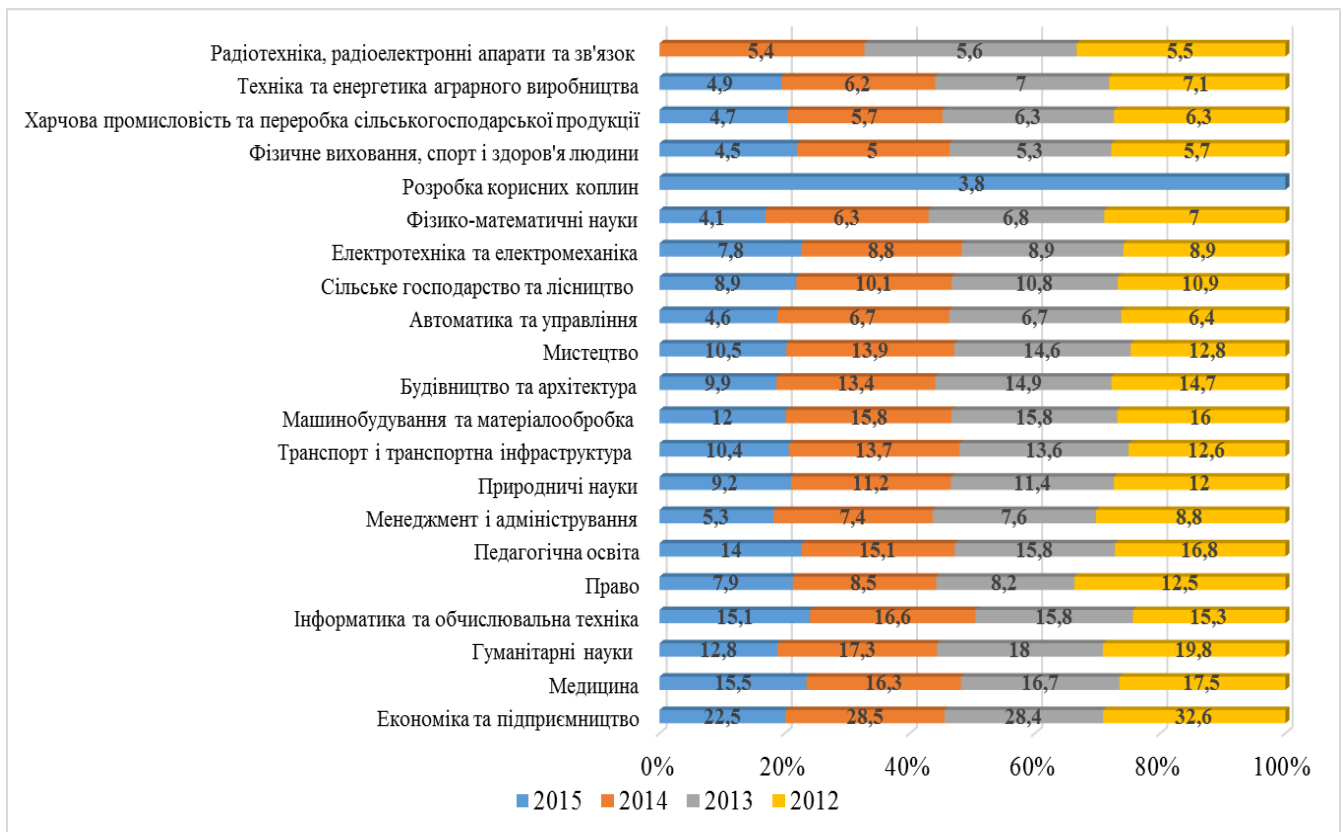
Крім того, такі напрями підготовки як «Оброблювання деревини» (827 заяв), «Державне управління» (908 заяв), «Морська техніка» (982 заяви) й «Рибне господарство та аквакультура» (1,6 тис. заяв).

З огляду на зміни пріоритетів серед аплікантів, що досліджено на рис. 2.45, далі розглядаємо ступінь фінансування галузей знань державою, виділяючи бюджетні місця вступникам на отримання відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів.

Найбільша кількість бюджетних місць, як видно з рис. 2.46, притаманна галузі знань «Економіка та підприємництво», зокрема 22,5 тис. Проте, варто відмітити, що характерним є зниження обсягу фінансування шляхом зменшення кількості бюджетних місць – з 32,6 тис. до 22,5 тис. Хоча негативна тенденція зниження кількості бюджетних місць спостерігається у всіх галузях знань.

Стрімке зниження місць гуманітарного спрямування відображає перенасичення, з точки зору Міністерства освіти та науки України, спеціалістів з даного профілю. Порівняно, стійкі позиції займають такі напрями підготовки як: медицина, педагогічна освіта, інформатика та обчислювальна техніка.

Кількість бюджетних місць за напрямом «Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону» знизилась із 301 місць (2012 рік) до 180 місць (2015 рік), що значно нижче ніж 2014 рік – 331 місць.

Рис. 2.46. Динаміка галузей знань за кількістю бюджетних місць в 2012-2015 роках, тис. од.

Джерело: побудовано автором на основі [48]

Проте, має місце збільшення кількості державного замовлення напряму підготовки «Державне управління», а саме: з 183 місць у 2012 році до 282 місць у 2015 році.

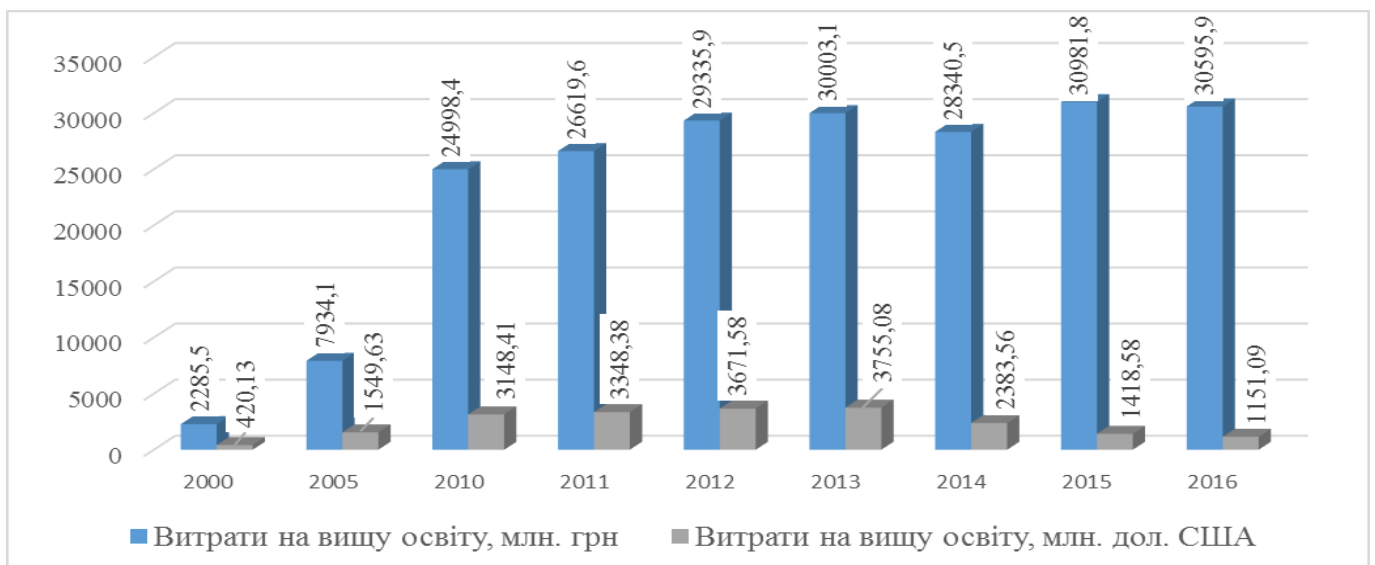
Нераціональність державного розподілу або іншими словами відсутність популярності серед абітурієнтів демонструє показник незаповненості бюджетних місць. Наприклад, напрям підготовки «Метрологія, вимірювальна техніка та інформаційно-вимірювальні технології» мав 28 % невикористаного державного замовлення у 2015 році, «Металургія та матеріалознавство» й «Електроніка» на 25% у 2015 році, для напряму «Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону» - 23 % у 2015 році та на 57 % невикористання у 2014 році.

Як результат, найменший конкурс на бюджетне місце характерний для напряму «Військові науки, національна безпека, безпека державного кордону» - 2 чол. у 2013 році та 1 чол. у 2014-2015 роках на 1 місце, тоді як найбільший

конкурс серед таких напрямів як «Міжнародні відносини», «Фармація» й «Журналістика та інформація».

Окрім фінансування державного замовлення на підготовку майбутніх спеціалістів, в межах державного бюджету передбачено витрати на утримання закладів вищої освіти, загальні суми видатків спостерігаємо у вигляді рис. 2.47. З метою більш ґрунтовного порівняння, вважаємо за потрібне здійснити аналіз видатків з урахуванням обмінного курсу долара США до гривні.

З рис. 2.47 спостерігаємо, що з 2014 року витрати на вищу освіту стрімко знизились, з 3755,08 млн. дол. США у 2013 році до 1151,09 млн. дол. США у 2016 році, що свідчить про потенційно деструктивні перспективи для сфери вищої освіти. Адже як показав кореляційно-регресійний аналіз вищеподаного параграфу ступінь фінансування впливає на потенційну можливість входження до міжнародних рейтингових систем.

Рис. 2.47. Аналіз видатків на вищу освіту у 2000-2016 роках, у млн. грн. та у дол. США, з урахування обмінного курсу дол. до грн.

Джерело: побудовано автором на основі [117;119]

Проте, окрім кількісного аналізу динаміки витрат на вищу освіту, вважаємо за потрібне розглянути структуру витрат даного фінансування (рис. 2.48).

Як видно з рис. 2.48, найбільша частка питомої ваги загального обсягу фінансування державним бюджетом відводиться на таку статтю видатків як послуги у сфері освіти, зокрема 77% у 2007 році, 87 % у 2010 році та, відповідно 92% у 2015

році, якщо у 2007 році на статтю послуги харчування відводилось 11 %, то у 2010 році лише 6 %, а у 2015 році – 3%.

Рис. 2.48. Аналіз питомої ваги витрат на вищу освіту у 2007, 2010 та-2015 роках

Джерело: побудовано автором на основі [119]

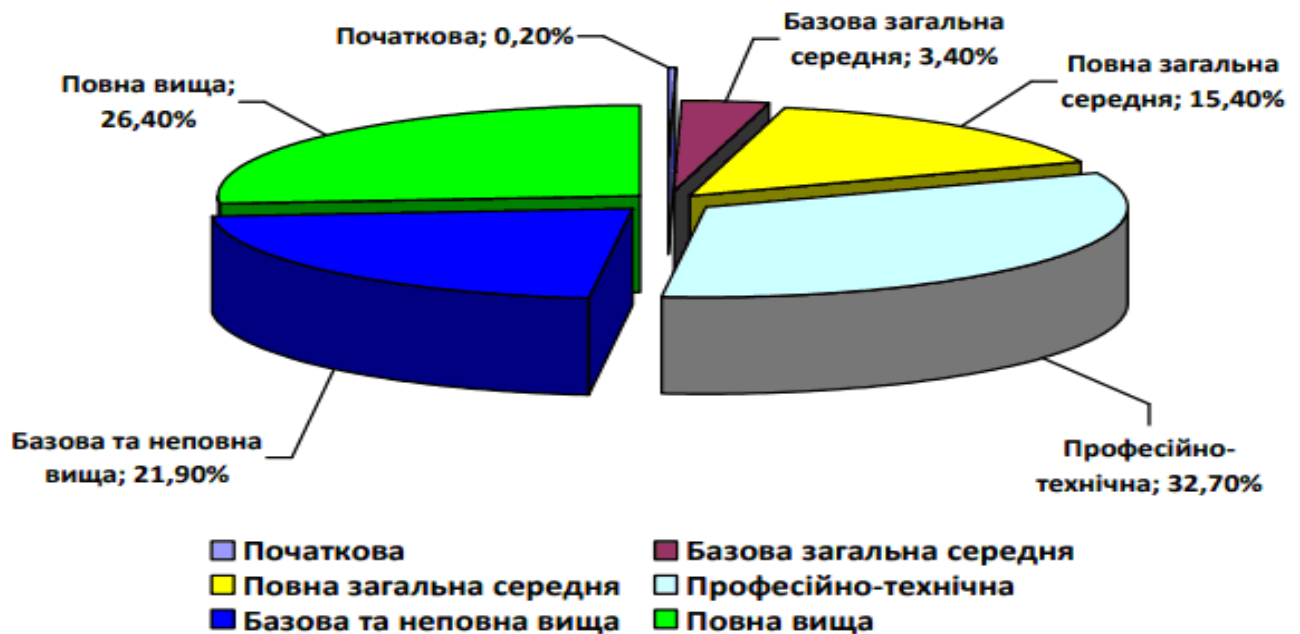
Стаття «Адміністративні послуги/Комунальні, фінансові, відрядження, будівництво та ремонт (капітальні витрати)» також скоротилась з 2% у 2007 році до 1% у 2015, більш різке скорочення спостерігається за статтею «Інвентар та обмундирування», а саме: з 4% у 2007 році до 1% у 2015 році. Така стаття як «Підручники та канцелярські товари» скоротилась з 1% до 0, «Фінансові послуги/трансферти населенню, стипендії, субсидії, поточні трансферти, капітальні трансферти» – з 4% до 3% у 2015 році.

Таким чином відмічаємо, що витрати на вищу освіту, в основному, носять підтримуючий характер спрямований на фінансування освітніх послуг (фінансування бюджетного місця), а не на розвиток, інноваційну налаштованість та переорієнтацію.

Таким чином, з метою аналізу ефективності здійснення підготовки майбутніх спеціалістів системою вищої освіти, як за рахунок державних коштів так і коштів фізичних осіб, слід проаналізувати ринок праці, який й виступає основним визначником ефективності вищої освіти в країні.

Дослідження Інституту соціології НАН України свідчать, що близько 60 % українців не можуть знайти роботу за набутою спеціальністю, а 25 % готові пожертвувати спеціальністю заради отримання роботи. Подібного роду диспропорції на ринку праці, в першу чергу, викликані відсутністю системної взаємодії між відповідними стейкхолдерами: органами державної влади, системою професійної освіти, безпосередньо працівниками та роботодавцями.

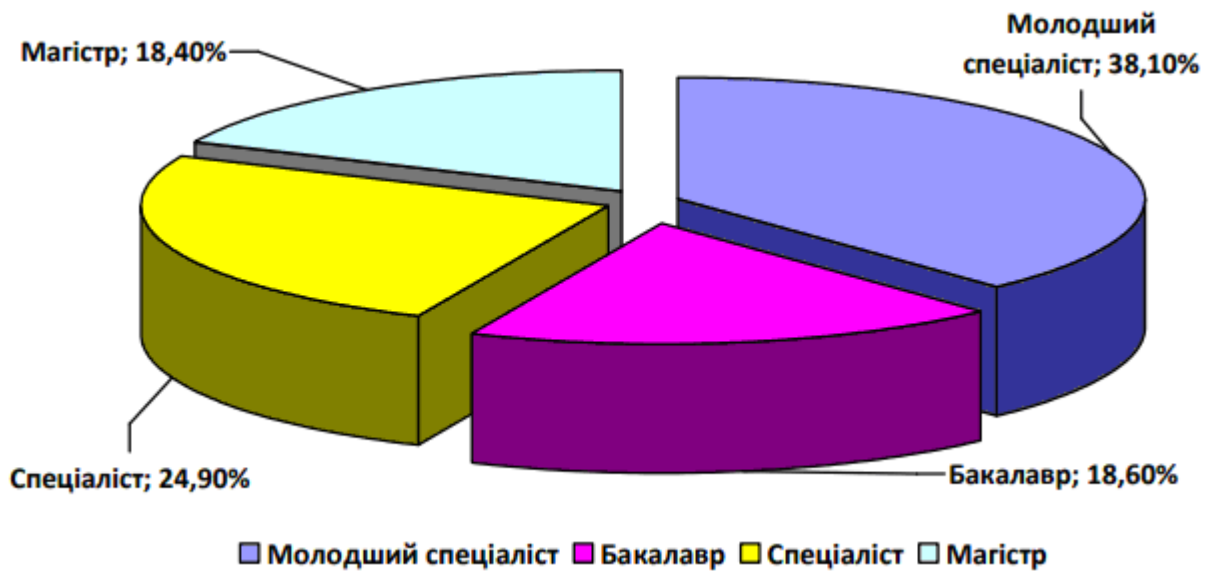
За даними державної служби зайнятості, станом на 1 липня 2015 року, серед зареєстрованих безробітних кожен четвертий мав вищу освіту, 22 % – базову та неповну вищу освіту, третина осіб закінчили професійно-технічні навчальні заклади, повну загальну середню освіту мали 15,4 % бізробітних, які шукали роботу. Порівняно з попередніми роками, збільшилась питома вага осіб з вищою освітою та зменшилась питома вага осіб із повною, а також базовою загальною середньою освітою (рис. 2.49) [103].

Рис. 2.49. Структура безробітних на 1 липня 2015 року (за освітою)

Джерело: [103]

Із загальної кількості зареєстрованих упродовж 2015 року безробітних випускників ЗВО більше третини мали освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, кожен четвертий – спеціаліста, 18,4 % – ступінь магістра та 18,6 % – бакалавра (рис. 2.50) [103].

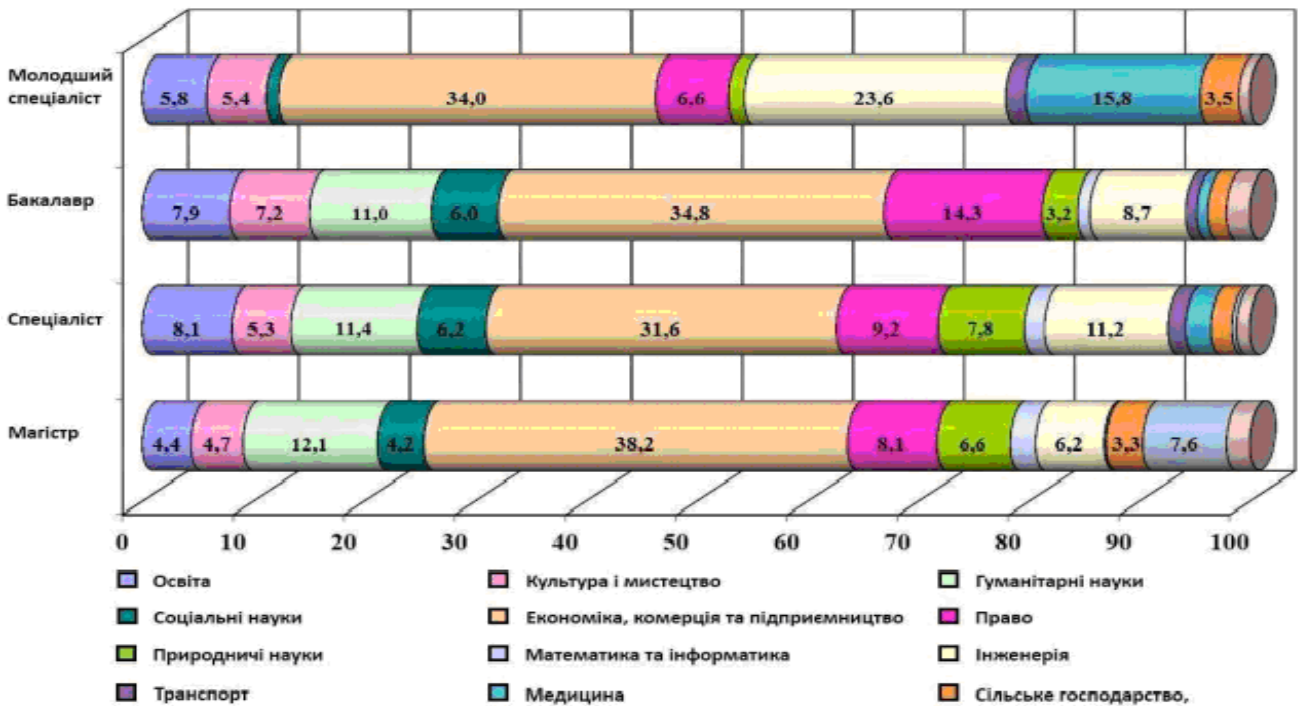

Рис. 2.50. Структура кількості безробітних (%) з числа осіб, які упродовж року з дня закінчення ЗВО зареєструвалися в службі зайнятості, на 1 липня 2015 року (за освітньо-кваліфікаційними рівнями освіти)

Джерело: [103]

Далі, з огляду на вищеподаний аналіз найбільш популярних спеціальностей серед абітурієнтів, вважаємо за доцільне проаналізувати, відповідно, напрями підготовки, які притаманні безробітним, в результаті чого спостерігаємо наступне: кожен третій безробітний з числа випускників ЗВО отримав освіту за напрямом «економіка, комерція та підприємництво», 15 % - «інженерія», майже кожний десятий – «право», близько 7 % випускників напрямів «медицина» та «гуманітарні науки».

Серед випускників з освітньо- кваліфікаційним рівнем магістр майже 38 % мали освіту за напрямом підготовки «економіка, комерція та підприємництво», 12 % – здобули освіту за напрямом «природничі науки», 8 % – за напрямом «право». Серед спеціалістів - майже третина за напрямом підготовки «економіка, комерція та підприємництво», 13 % – за напрямками «гуманітарні науки» та «природничі науки», кожен десятий – за напрямом «право»; кожен третій з числа бакалаврів мав освіту за напрямом підготовки «економіка, комерція та підприємництво», 14 % – за напрямом «право», 11 % – за напрямом «гуманітарні науки» (рис. 2.51) [103].

Рис. 2.51. Структура кількості безробітних з числа осіб, які упродовж року з дня закінчення ЗВО зареєструвалися в службі зайнятості, на 1 липня 2015 року, % (за освітньо-кваліфікаційними рівнями та напрямками підготовки)

Джерело: [103]

Аналізуючи табл. 2.14, спостерігаємо, що найбільшим залишається попит роботодавців на «кваліфікованих робітників з інструментом» (22,1% від загальної кількості заявлених вакансій на кінець грудня 2016р.) і на робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (16,0%), а найменшим – на кваліфікованих робітників сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства (1,1%) і технічних службовців (4,6%).

Впродовж 2016 року спостерігалось збільшення потреби роботодавців у працівниках усіх професійних груп, а найбільше – на робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин (на 53,4%) і на «кваліфікованих робітників з інструментом» (на 53,2%).

Таблиця 2.14

Попит та пропозиція робочої сили за професійними групами у 2016 році

Назва професійної групи	Потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад), тис. осіб	Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць, (вакантних посад), осіб
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	2,7	239
Професіонали	4,7	71
Фахівці	3,9	94
Технічні службовці	1,6	124
Працівники сфери торгівлі	4,8	114
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	0,4	552
Кваліфіковані робітники з інструментом	7,9	45
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	5,8	122
Найпростіші професії, включаючи осіб без професії	4,2	127

Джерело: [103]

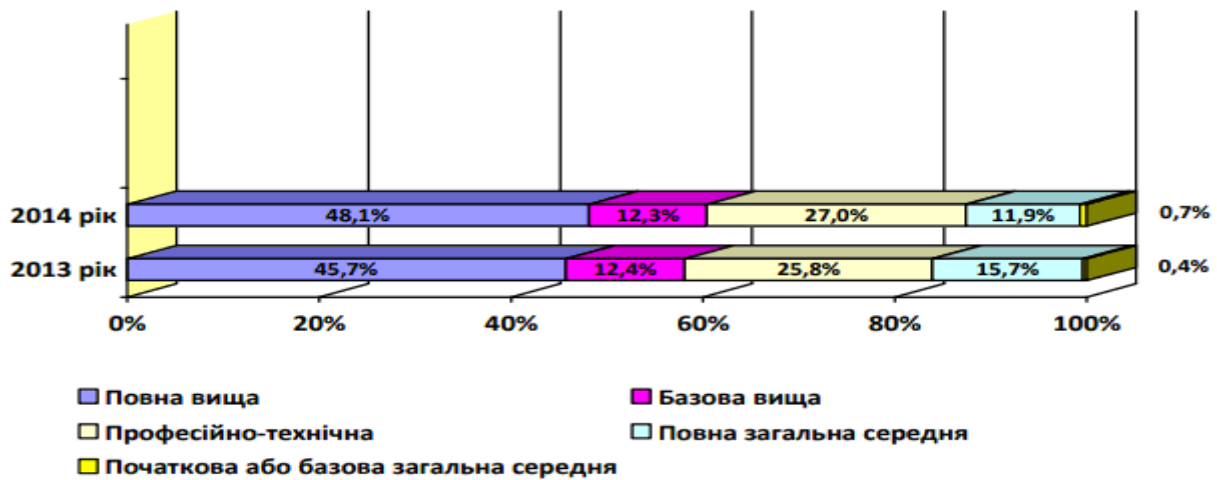
Таким чином, спостерігаємо поглиблення диспропорцій між попитом та пропозицією на робочу силу на сучасному етапі. Проте, з огляду на структуру напрямів підготовки серед абітурієнтів, бачимо зміну тенденцій в подальшому.

Ще однією загрозою є виїзд кваліфікованих фахівців за кордон. У 2014 році більше половини трудових мігрантів мали базову або повну вищу освіту, чверть – професійно-технічну освіту (рис. 2.52) [45].

Безсумнівно, ці дані відображають лише незначний сегмент трудової міграції, адже відображають статистику, сформовану на підставі даних суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність, пов'язану з працевлаштуванням громадян України за кордоном та мають відповідну ліцензію. Враховуючи той факт, що з 18 червня 2017 року громадяни України отримали безвізовий режим виїзду до країн Європейського Союзу, а деякі з країн визначили на законодавчому рівні можливість працевлаштування без необхідності отримання візи, вважаємо, що слід прогнозувати збільшення кількості громадян України, які прагнутимуть працювати

за кордоном. Таке твердження має місце, з огляду на значну частку європейських країн серед країн куди виїжджають українці працевлаштовуватися.

Рис. 2.52. Структура громадян України, які тимчасово працювали за кордоном (за рівнем освіти)

Джерело: [45]

Вищеподані результати аналізу свідчать про відсутність системного моніторингу працевлаштування випускників навчальних закладів за отриманою спеціальністю. Крім того, отримані результати є свідченням того, що функціонуюча система вищої освіти, орієнтуючись на ринок освітніх послуг, недостатньо враховує потреби ринку праці. Тому спільною проблемою ринку освіти та ринку праці є відсутність механізму прогнозування необхідних економіці фахівців, а також слабка комунікація ЗВО із потенційними роботодавцями, тобто в українських реаліях не діє модель потрійної спіралі, яка й передбачає ефективну взаємодію освіти, влади та бізнесу.

Підсумовуючи стан державного регулювання вищої освіти України, слід виділити такі наслідки:

- оптимізація мережі закладів вищої освіти шляхом скорочення кількості ЗВО;
- сформовано декілька регіонів, що акумулюють більше 50 % усього контингенту студентів, до яких належать: м. Київ, Харківська, Одеська, Львівська та Дніпропетровська області;

- контингент студентів має негативну тенденцію, що спричинене демографічним спадом, економічною кризою та адміністративною мірою щодо впровадження ЗНО, що унеможлиблює вступ до ЗВО III-IV рівня акредитації осіб, які не подолали порогове значення тесту;
- для регіональних ЗВО характерними є вступними із низьким середнім балом ЗНО, із високим віддають перевагу ЗВО містам-мільйонникам;
- різке скорочення державного фінансування на сферу вищої освіти, структура якого відображає його характер;
- структура спеціальностей, які є найбільш популярними серед абітурієнтів відображають дисонанс ринку освітніх послуг та ринку праці, а також неузгодженість між попитом та пропозицією, що підтверджується дефіцитом відповідних спеціалістів на ринку праці.

2.3. Компаративний аналіз конкурентоспроможності вищої освіти України у територіальному розрізі

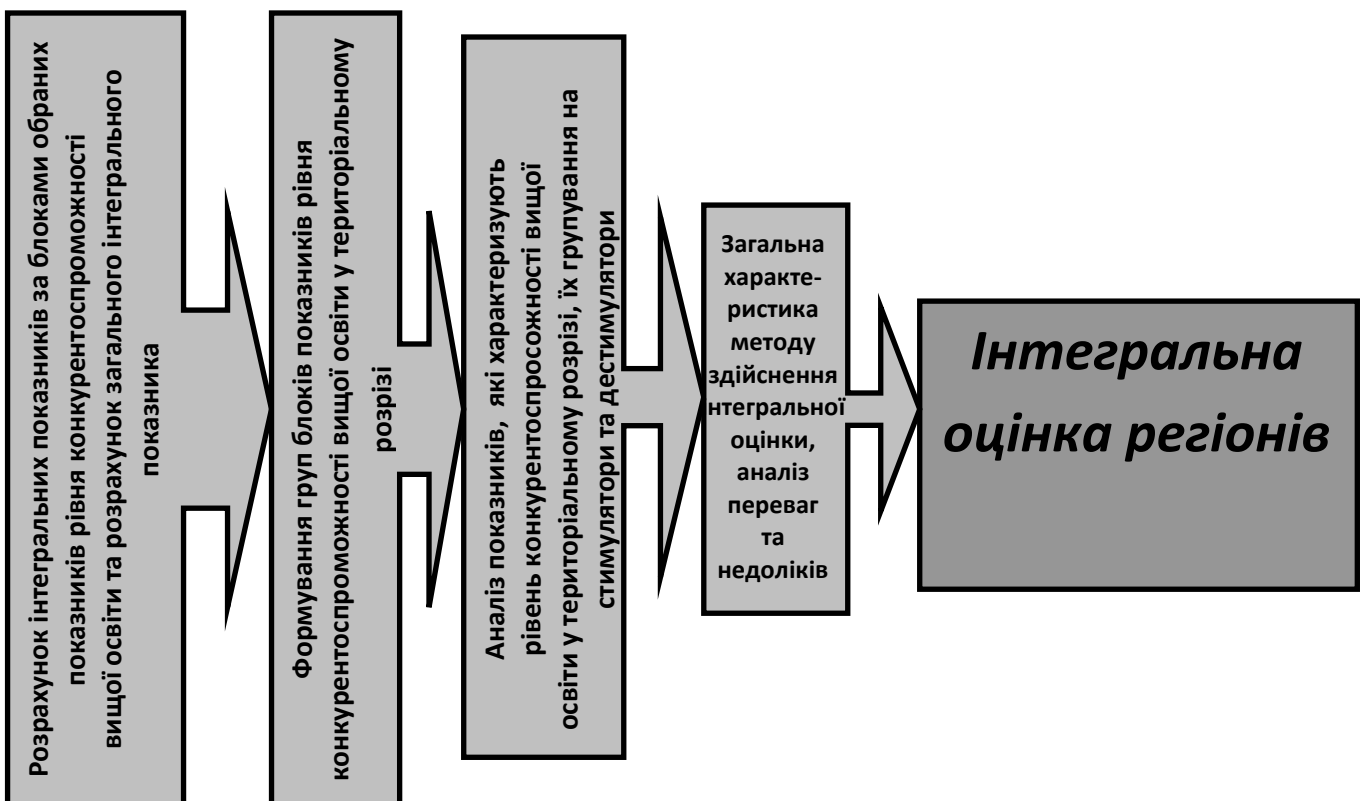
Здійснення компаративного аналізу конкурентоспроможності вищої освіти України у територіальному розрізі є досить актуальним нині, на етапі реформування сфери вищої освіти загалом та особливо гостро постає в умовах децентралізації влади, що вимагає урахування регіонального аспекту при розробці стратегії підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України.

З огляду на це, виникає необхідність здійснення компаративної оцінки рівня конкурентоспроможності вищої освіти України у територіальному розрізі. Методи оцінки, що існують постійно доповнюються новими, з огляду на турбулентність ринкового середовища та викликам до змін. Одним із методів оцінки є інтегральний, який передбачає побудову єдиного інтегрального показника, що дає змогу об'єднати багато різних за назвами, одиницями виміру, значущістю та іншими характеристиками чинників, з метою ухвалення остаточного управлінського рішення щодо рівня конкурентоспроможності вищої освіти.

Але, незважаючи на велику кількість напрацювань, сьогодні не існує єдиного підходу до компаративного аналізу конкурентоспроможності вищої освіти, тому подальшого дослідження потребує аспект компаративного аналізу конкурентоспроможності вищої освіти на підставі комплексного або комбінованого підходів, з урахуванням специфіки регіону, де функціонують окремі одиниці такої системи - ЗВО, та використанням інтегральних показників.

Для досягнення даної мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити доцільність використання інтегральних показників під час компаративного аналізу конкурентоспроможності вищої освіти;
- розробити інтегральний показник компаративного аналізу конкурентоспроможності вищої освіти, який був би економічно обґрунтованим та простим у застосуванні в процесі компаративістики для надання відповідних рекомендацій щодо побудови механізму посилення конкурентоспроможності вищої освіти.

Рис. 2.53. Алгоритм інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності вищої освіти у територіальному розрізі

Джерело: побудовано автором

З огляду на те, що компаративний аналіз буде проведений в цілому, в територіальному розрізі країни, які в своєму розвитку досить сильно відрізняються один від одного, доцільно запропонувати алгоритм здійснення такого аналізу (рис. 2.53).

Інтегральна система конкурентоспроможності вищої освіти дозволяє як кількісно, так і якісно охарактеризувати основні тенденції в розвитку регіону, вказує на слабкі місця, які необхідно усунути з ціллю покращення його рейтингу.

Загалом, поняття «інтегральний», «інтегральності» слід розуміти як результат довготривалого процесу об'єднання різного роду явищ, ознак, який, в свою чергу, дає змогу отримати абсолютно нові якості та ознаки об'єкта досліджень. Саме тому проведення комплексного інтегрального оцінювання досить часто, вважають, єдино можливим, з огляду на значний обсяг наявної інформації та необхідність її обробки з метою отримання єдиного інтегрального показника, який би врахував всі наявні компоненти та чинники, що впливають на економічний процес чи явище.

Переваги інтегрального методу оцінки полягають у тому, що він дає змогу усунути неоднозначність оцінки впливу чинників і, як наслідок, отримати найбільш точний результат [8, с. 137]. Незважаючи на те, що висновки, які отримують за допомогою інтегрального дослідження матимуть приблизний характер, але саме з їх допомогою моделювання інтегрального показника здійснюватиме більш вдале припущення у дослідженні системи показників, що можуть стати підґрунтям для власне самої оцінки. Дані висновки створюють допоміжну роль у визначенні характеру змін результативності державного регулювання вищої освіти України.

Крім того, перевагами інтегрального методу оцінки конкурентоспроможності вищої освіти, вважаються, простота виконання розрахунків, доступність інформативної бази та можливість однозначного інтерпретування отриманих результатів. Недоліками – складність визначення рівня значущості компонент результуючого інтегрального показника ефективності; обов'язковість врахування специфічних особливостей сфери в межах якого функціонує об'єкт дослідження; статичність оцінювання та ймовірність результату протягом лише певного визначеного періоду часу; необхідність визначити еталонний показник.

Аналізуючи праці науковців та практиків у сфері управління метод інтегрованих індикаторів стає все більш популярним. Зведення ряду показників в єдиний інтегральний показник дає можливість здійснення повноцінних висновків щодо розвитку досліджуваних процесів в межах регіонів, поліпшення чи погіршення ситуації в аналізованому періоді. Зведений індикатор, як результат, дає можливість зробити висновки, отримані на базі інтегрального показника, що носять орієнтовний характер, який сприяє визначенню місця регіону в сукупності порівнюваних об'єктів.

Виходячи з указаних обмежень та враховуючи необхідність взаємозв'язку показників діяльності ЗВО, вважаємо за необхідне, під час розробки інтегрального показника рівня конкурентоспроможності вищої освіти слід врахувати одночасно декількох комплексних показників, які характеризують окремі сторони функціонування ЗВО.

За методологією інтегральної оцінки, визначаємо середнє значення по кожному блоку показників згідно визначених стимуляторів та дестимуляторів по наступних формулах (2.1; 2.2; 2.3):

Для показників стимуляторів:

$$R = (Y - Y_{min}) / (Y_{max} - Y_{min}), \quad (2.1)$$

Для показників дестимуляторів:

$$R = (Y_{max} - Y) / (Y_{max} - Y_{min}), \quad (2.2)$$

де R – значення показника блоку показників інтегральної оцінки;

Y, Y_{max}, Y_{min} – поточне, мінімальне та максимальне значення показника блоку показників.

Потім для кожного регіону в межах кожного блоку обчислюється середнє значення інтегрального показника за наступною формулою (2.1):

$$W = (Y_i + \dots + Y_n) / I, \quad (2.3)$$

де W – середнє значення інтегрального показника;

$Y_i; Y_n$ – значення регіону по показниках відповідного блоку показників;

I – кількість показників відповідного блоку показників.

Отримані в такий спосіб середні значення інтегрального показника по кожному з блоків показників дадуть змогу провести загальну їх інтегральну оцінку за формулою, що подана нижче: (2.4):

$$IP = (W_i + \dots + W_n) / X, \quad (2.4)$$

де IP – показник інтегральної оцінки;

W_i ; W_n – сума середніх значень інтегрального показника по кожному блоку показників;

I – кількість блоків показників інтегральної оцінки.

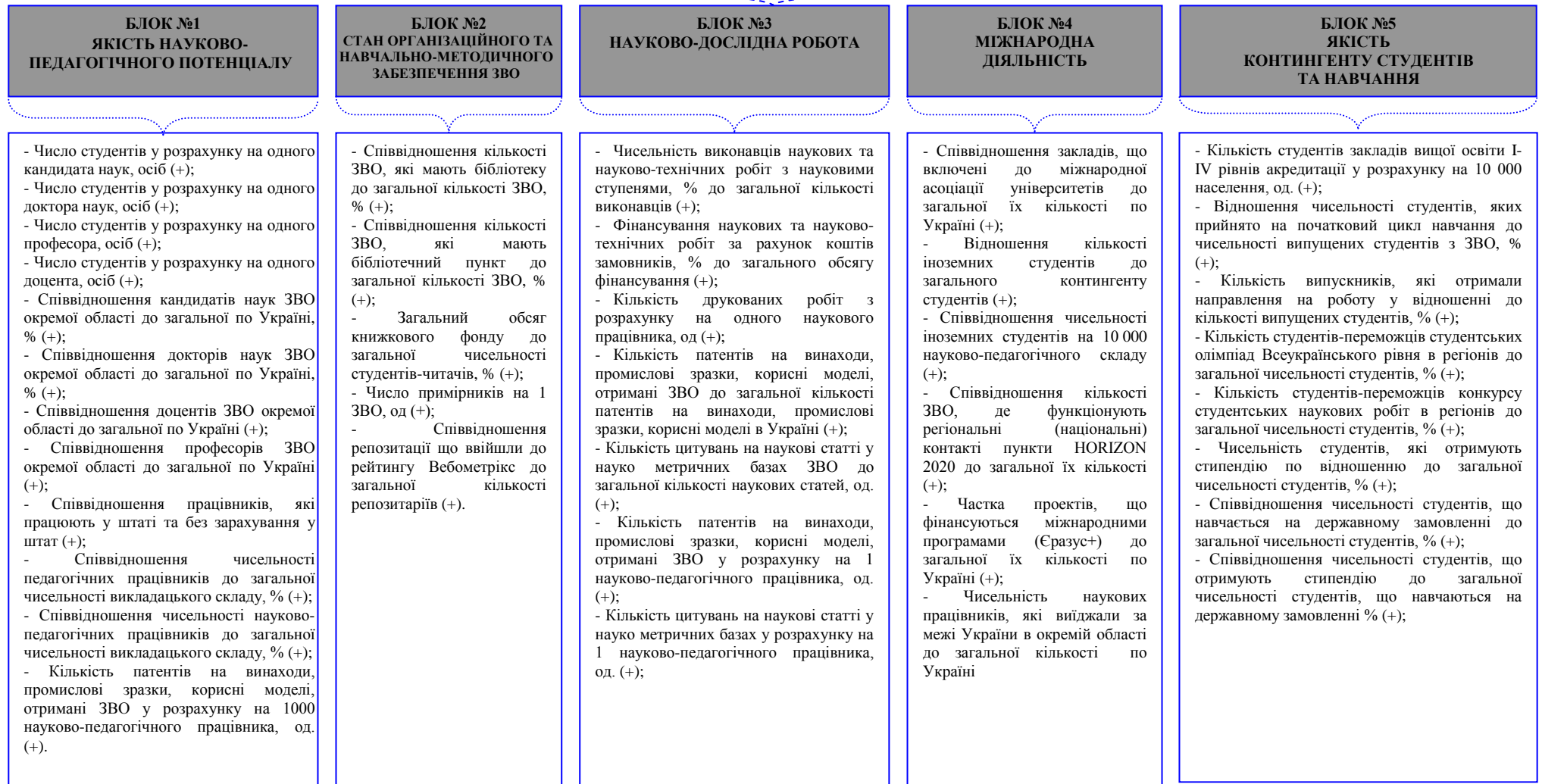
Таким чином, метою даної інтегральної оцінки є необхідність порівняння усіх регіонів України за рівнем конкурентоспроможності вищої освіти за даними 2016 року загалом та, частково, у зв'язку з відсутністю даних по деяким показникам, що пов'язані із зонами проведення антитерористичної операції, а саме частини території Луганської та Донецької областей.

Інтегральний показник представляє собою підсумок комплексної оцінки діяльності регіонів, отриманий шляхом часткового розрахунку та дослідження системи статистичних показників, які характеризують рівень конкурентоспроможності вищої освіти України.

Для практичної реалізації методики інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності вищої освіти необхідно, перш за все, провести обґрунтування системи показників, за якими буде здійснено оцінку результатів діяльності регіонів; здійснюється збір статистичної інформації, необхідної для розрахунку цих показників; формується матриця початкових даних, до якої заносяться всі показники, що характеризують діяльність кожного регіону у спектрі компаративної оцінки рівня конкурентоспроможності вищої освіти (рис. 2.54) [148]. Показники кожного з блоків наведено у Додатку Д (табл. Д.1-Д.5).

Так, перший блок показників, які характеризують стан якості науково-педагогічного потенціалу закладів вищої освіти показав, що найкраща ситуація

ПОКАЗНИКИ ЗДІЙНЕННЯ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ РІВНЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Рис. 2.54. Схема показників інтегральної оцінки рівня конкурентоспроможності вищої освіти України

Джерело: складено автором.

(+) – стимулятор; (-) – дестимулятор

склалася в таких областях як Запорізька (0,48) та Київська (0,47), при цьому найвищий показник характерний для м. Києва (0,60). Це пов'язано з тим, що, наприклад, в цих областях та в м. Києві лише кількість студентів становить 32 % забезпечення професорсько-викладацьким складом становить 30%, з них – професорів 32 %, а також кількість патентів на винаходи, промислові зразки, корисні моделі, отримані ЗВО – 35 % від загальної кількості.

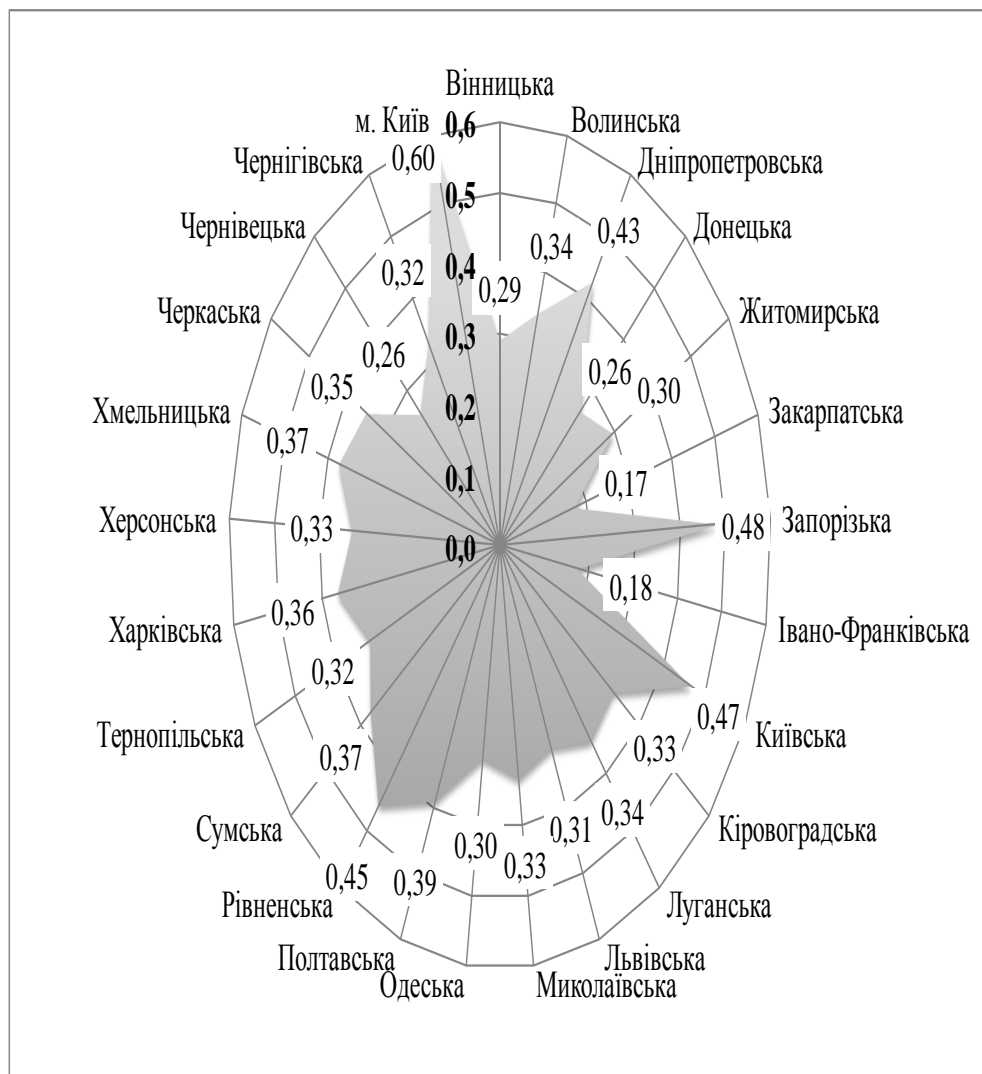
Найгірша ситуація склалася в Чернівецькій (0,26), Івано-Франківській (0,18) та Закарпатській (0,17) областях. Там, відповідно, спостерігаємо досить низький рівень якості науково-педагогічного потенціалу закладів вищої освіти, що у свою чергу можна пояснити незначною чисельністю студентів (5 % від загальної чисельності в Україні), викладацького складу (6 %), з них чисельність професорів – 5 %. Кількість патентів на винаходи, промислові зразки, корисні моделі, отримані ЗВО, на відміну від регіонів-лідерів ЗВО, становить – 5 % від загальної кількості (рис. 2.55).

Другий блок показників відображає стан організаційного та навчально-методичного забезпечення ЗВО. Зокрема, найвищий рівень забезпечення викладачів та студентів необхідним організаційним та навчально-методичним матеріалом характерний для таких областей як Луганська (0,62), Харківська (0,58) та Чернівецька (0,57).

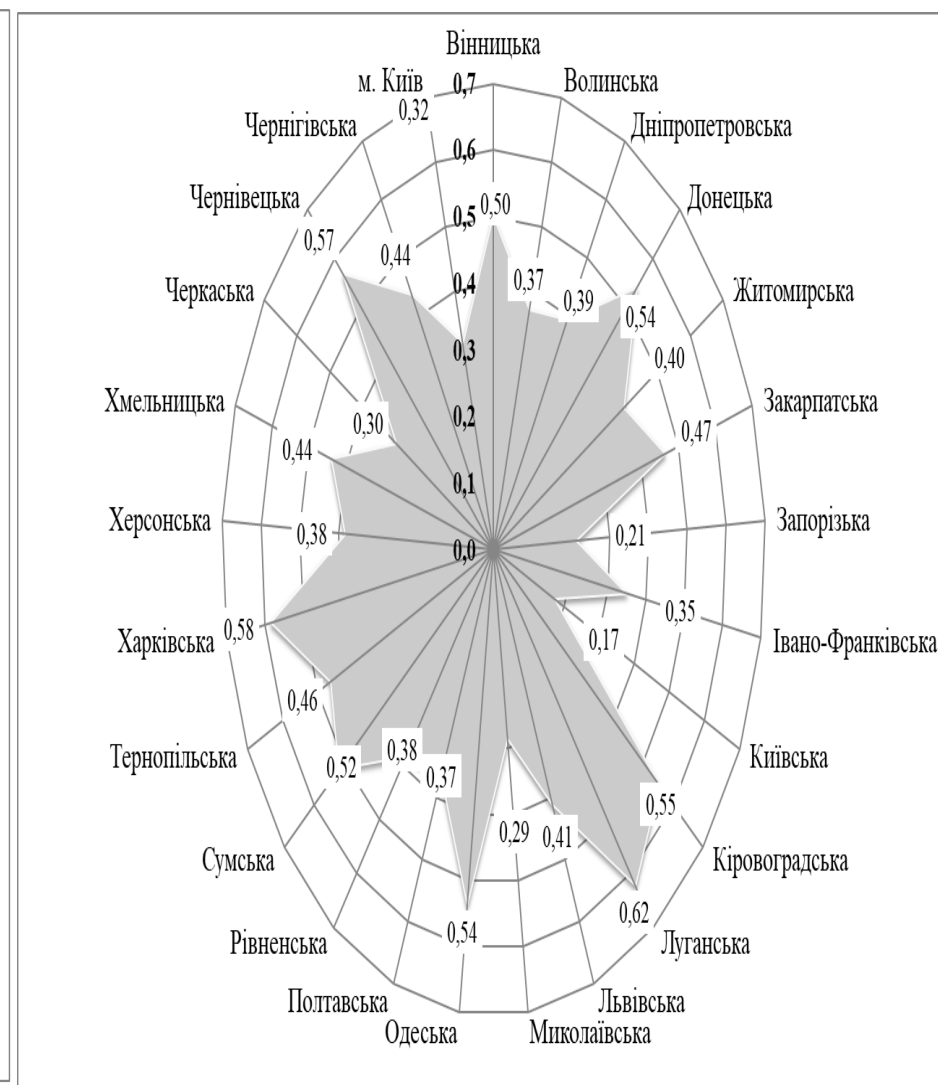
Найгірша ситуація склалася у Київській (0,17), Запорізькій (0,21) та Миколаївській (0,29) областях. Там, відповідно, спостерігаємо досить низький рівень забезпечення організаційними та навчально-методичними матеріалами, в тому числі функціонування університетських репозитаріїв, що у свою чергу можна пояснити значною кількістю приватних ЗВО, в межах яких наявні менш потужні центри організаційного та навчально-методичного забезпечення (рис. 2.56).

Загалом, показники стану науково-дослідної роботи ЗВО по Україні досить відрізняються. Найефективніша науково-дослідна робота в межах закладів вищої освіти здійснюється в Харківській (0,55), Чернівецькій (0,50) та Львівській (0,45) областях. Проте лідером серед областей є м. Київ із значенням 0,77, де розмінені університети-флагмани (рис. 2.57).

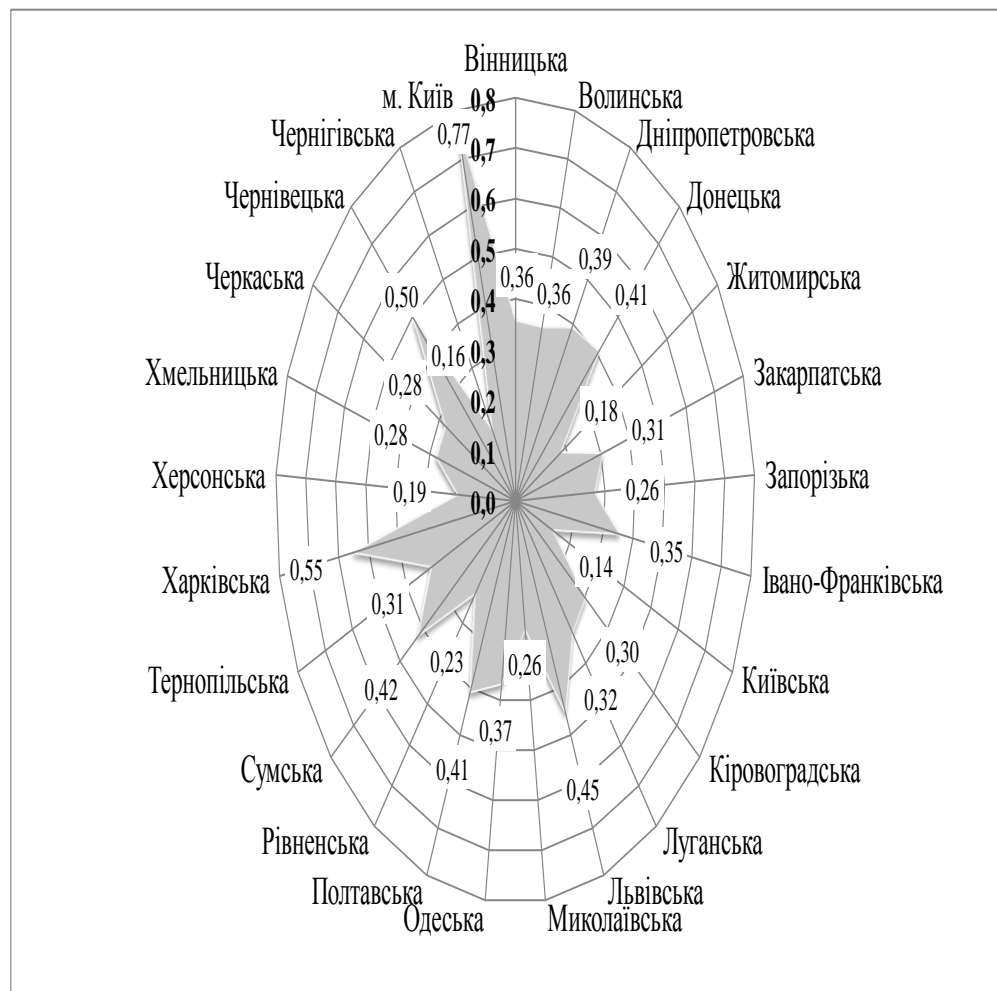

Рис. 2.55. Оцінка показників стану якості науково-педагогічного потенціалу ЗВО України в 2016 році
Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92]

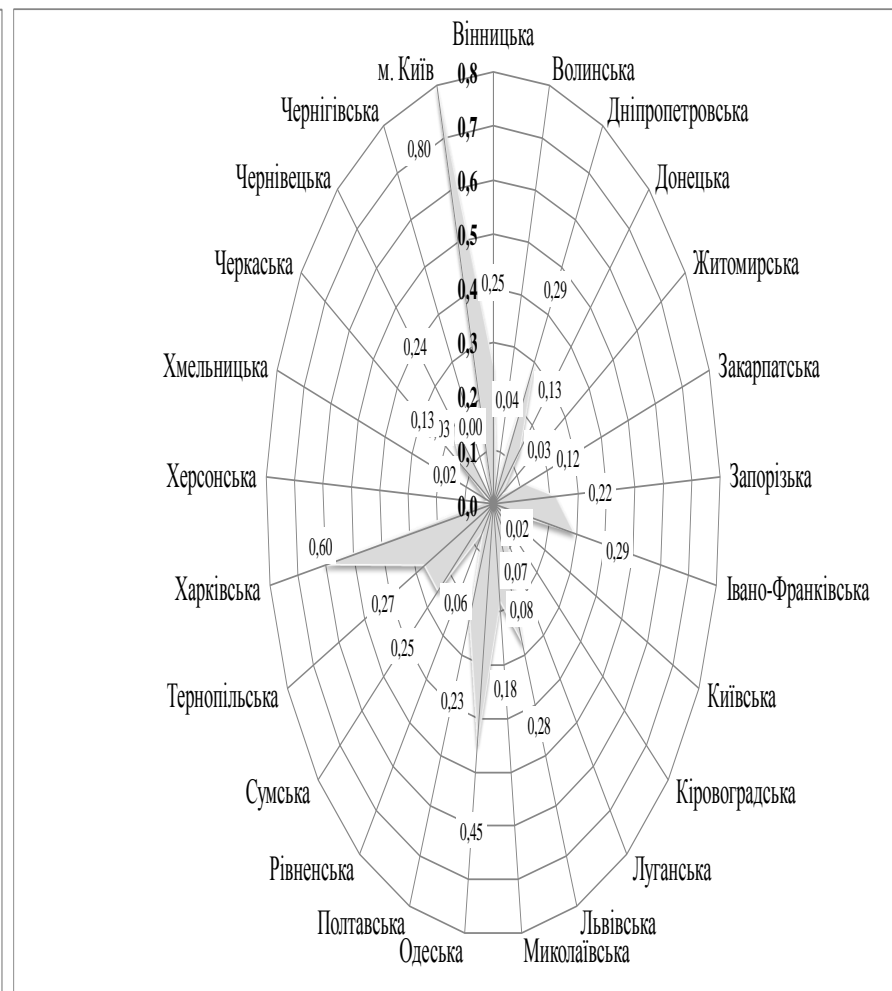

Рис. 2.56. Оцінка показників стану організаційного та навчально-методичного забезпечення ЗВО в межах регіонів України в 2016 році
Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92].

Рис. 2.57. Оцінка показників стану науково-дослідної роботи ЗВО в межах регіонів України в 2016 році

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92].

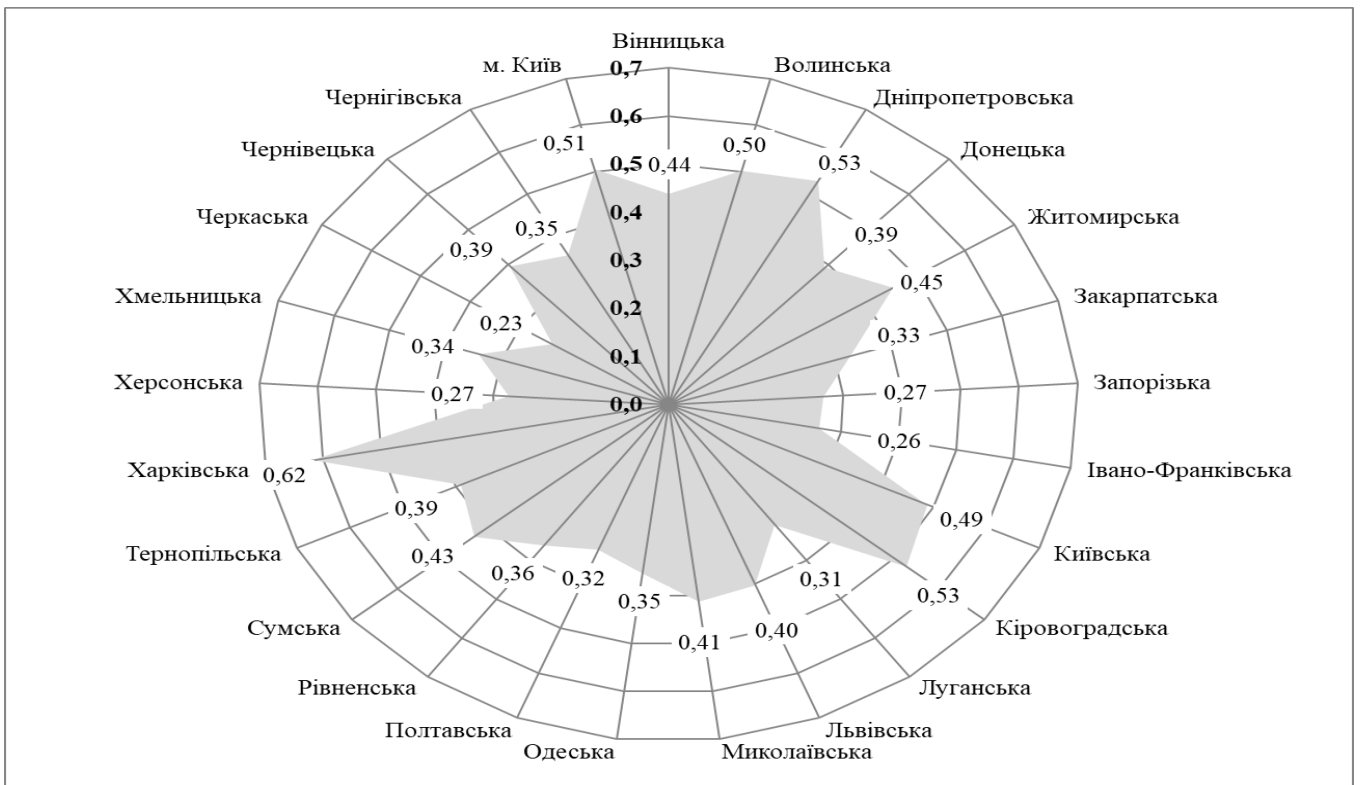

Рис. 2.58. Оцінка показників міжнародної діяльності ЗВО в межах регіонів України в 2016 році

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92].

Стан показників міжнародної діяльності ЗВО в сучасних умовах формує передумови для розвитку таких закладів, участі у грантових програмах, обміні прогресивним досвідом тощо. Ситуація яка склалася в 2016 році по даній групі показників зумовлена тим, що в Україні більшість регіонів не пристосовані до міжнародної активності, в тому числі експорту освітніх послуг. Лідерами із міжнародної активності є м. Київ (0,80), Харківська (0,60) та Одеська (0,45) області, що демонструє інтегральний показник четвертого блоку (рис. 2.58). Серед областей-аутсайдерів виокремлюємо: Херсонську, Хмельницьку та Чернігівську області.

Оцінку компоненти якості контингенту студентів та навчання відображає п'ятий блок показників інтегральної оцінки (рис. 2.59). Найвищий показник спостерігаємо в Харківській (0,62) області.

Рис. 2.59. Оцінка показників якості контингенту студентів та навчання в межах ЗВО в межах регіонів України в 2016 році

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України та наказів МОН України [82; 83; 92].

Ситуація, яка склалася в 2016 році, по даній групі показників зумовлена тим, що в Україні більшість регіонів демонструють диспропорції в компонентах

інтегрального показника блоку: регіони із високим показником співвідношення чисельності студентів, що отримують стипендію до загальної чисельності студентів, які навчаються на державному замовленні та низькі показники чисельності студентів-переможців конкурсу студентських наукових робіт, студентів-переможців студентських олімпіад Всеукраїнського рівня. Найнижчі показники притаманні Черкаській (0,23), Івано-Франківській (0,26), Запорізькій (0,27) та Херсонській (0,27) областям.

Вирахуване середнє значення по кожному блоку показників дає можливість розрахувати загальну інтегральну оцінку дослідження (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Інтегральна оцінка рівня конкурентоспроможності вищої освіти України

Регіони країни	Середнє значення блоку показників					Інтегральна оцінка
	Блок 1	Блок 2	Блок 3	Блок 4	Блок 5	
Вінницька	0,29	0,21	0,36	0,25	0,44	0,31
Волинська	0,34	0,21	0,36	0,04	0,50	0,29
Дніпропетровська	0,43	0,21	0,39	0,29	0,53	0,37
Донецька	0,26	0,21	0,41	0,13	0,39	0,28
Житомирська	0,30	0,21	0,18	0,03	0,45	0,23
Закарпатська	0,17	0,21	0,31	0,12	0,33	0,23
Запорізька	0,48	0,21	0,26	0,22	0,27	0,29
І.-Франківська	0,18	0,21	0,35	0,29	0,26	0,26
Київська	0,47	0,21	0,14	0,02	0,49	0,27
Кіровоградська	0,33	0,21	0,30	0,07	0,53	0,29
Луганська	0,34	0,21	0,32	0,08	0,31	0,25
Львівська	0,31	0,21	0,45	0,28	0,40	0,33
Миколаївська	0,33	0,21	0,26	0,18	0,41	0,28
Одеська	0,30	0,21	0,37	0,45	0,35	0,34
Полтавська	0,39	0,21	0,41	0,23	0,32	0,31
Рівненська	0,45	0,21	0,23	0,06	0,36	0,26
Сумська	0,37	0,21	0,42	0,25	0,43	0,34
Тернопільська	0,32	0,21	0,31	0,27	0,39	0,30
Харківська	0,36	0,21	0,55	0,60	0,62	0,47
Херсонська	0,33	0,21	0,19	0,03	0,27	0,21
Хмельницька	0,37	0,21	0,28	0,02	0,34	0,24
Черкаська	0,35	0,21	0,28	0,13	0,23	0,24
Чернівецька	0,26	0,21	0,50	0,24	0,39	0,32
Чернігівська	0,32	0,21	0,16	0,00	0,35	0,21
м. Київ	0,60	0,21	0,77	0,80	0,51	0,58

Джерело: складено автором

З метою визначення інтегрального індексу рівня конкурентоспроможності вищої України є доцільним здійснення оцінки вагових значень кожної зі складових, що безпосередньо входять до результуючого інтегрального показника, з використанням методу експертних оцінок [148].

Для визначення вагових коефіцієнтів було обрано метод прямої розстановки та сформовано групу з десяти експертів – керівників та провідних фахівців Міністерства освіти і науки України, закладів вищої освіти різних регіонів України, що мають досвід роботи на посаді не менше п'яти років, наявність закордонних стажувань.

За методом прямої розстановки були одержані відповідні вагові коефіцієнти для компоненти інтегральної оцінки. Статистична обробка надійності результатів експертного оцінювання потребує обчислення ступеня узгодженості думок експертів, мірою якої слугує коефіцієнт конкордації, доцільно розрахувати за допомогою програми STATISTICA 12.0. В результаті розрахунків, коефіцієнт конкордації Кендалла дорівнює 0,86, що може свідчити про досить високий ступінь узгодженості думок експертів щодо значущості обраних компонент та, відповідно, достовірності отриманих результатів.

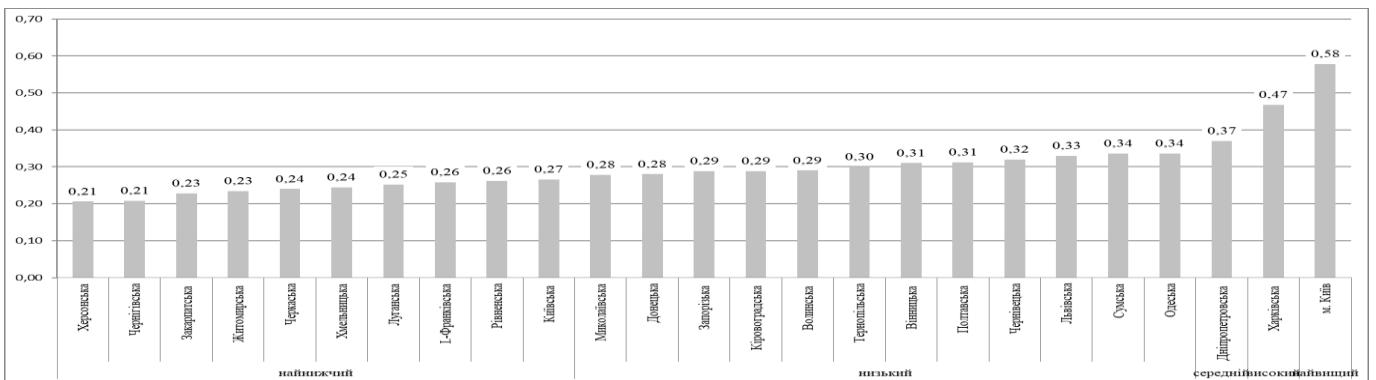
Інтегральна оцінка в цілому (табл. 2.15) дозволяє зробити висновки про суттєву диференціацію регіонів країни за більшістю досліджуваних показників. Чим вищий показник інтегральної оцінки, тим ефективніше здійснюється підготовка майбутніх спеціалістів та створюються умови для комерціалізації науково-дослідної роботи.

Далі, вважаємо за потрібне, для більшої наочності отриманих результатів, поділити регіони за рівнем конкурентоспроможності вищої освіти України на групи. Кількість необхідних інтервалів (груп) визначаємо за формулою: $k = \sqrt{N}$, де N - число дослідів чи вимірів величини.

В результаті, доцільно виокремити п'ять груп регіонів ($k = \sqrt{25} = 5$). Для того, щоб визначити ширину інтервалу використовуємо таку залежність (при умові, що ширина інтервалів є рівною): $h = R / k$, де R - різниця між максимальним та мінімальним значеннями. Отже, $h = (0,58 - 0,21) / 5 = 0,074$. Тоді межі інтервалів

становлять відповідно: 0,21-0,28, 0,28-0,36, 0,36-0,43, 0,43-0,51, 0,51-0,58. Оскільки межі інтервалів збігаються, то для виключення невизначеності віднесення межових значень ознаки до той чи іншої групи використовуємо правило: ліве число не включає в себе значення ознаки, праве — включає. Всі інтервали у даному випадку будуть закритими.

Тоді за рівнем конкурентоспроможності вищої освіти регіони України можна згрупувати таким чином (рис. 2.60): найнижчий рівень (0,21...0,28): Херсонська, Чернігівська, Закарпатська, Житомирська, Черкаська, Хмельницька, Луганська, Івано-Франківська, Рівненська та Київська області; низький (0,28...0,36): Миколаївська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Волинська, Тернопільська, Вінницька, Полтавська, Чернівецька, Львівська, Сумська, Одеська області; середній (0,36...0,43): Дніпропетровська область; високий (0,43...0,51): Харківська область; найвищий (0,51...0,58): м. Київ.

Рис. 2.60. Інтегральна оцінка рівня конкурентоспроможності вищої освіти за регіонами України в 2016 році

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України та наказів МОН України.

Відповідно до результатів інтегральної оціни визначаємо групи регіонів із високим, середнім та найнижчим рівнем конкурентоспроможності вищої освіти України (табл. 2.16), що є підставою для розробки диференційованих заходів державного регуляторного впливу на них.

Розроблення рекомендацій для регіонів України щодо підвищення рівня конкурентоспроможності вищої освіти відповідно до приналежності області до відповідної групи повинно забезпечити підвищення результативності державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти кожного з регіонів України.

Таблиця 2.16

Розподіл регіонів України за рівнем конкурентоспроможності вищої освіти України

Групи регіонів	Рекомендації щодо поліпшення рівня
Найнижчий рівень (0,21...0,28): Херсонська, Чернігівська, Закарпатська, Житомирська, Черкаська, Хмельницька, Луганська, Івано-Франківська, Рівненська та Київська області	<ol style="list-style-type: none"> 1. Сприяти покращенню організаційно-методичного забезпечення, поповненню бібліотечних фондів; 2. Забезпечити створення бібліотечних репозитаріїв та контроль із їх наповнення; 3. Створити сприятливі умови для залучення професорсько-викладацького складу до грантової участі на фінансування науково-дослідної роботи; 4. Створити сприятливі умови для залучення підприємств до впровадження інноваційної діяльності та передових технологій, відкриття науково-дослідних лабораторій; 5. Залучення підприємств для роботи зі студентами шляхом активізації практичної діяльності, що покращить їх знання. 6. Залучення закладів вищої освіти до міжнародної діяльності, активізація мобільності; 7. Створити сприятливі умови для професорсько-викладацького складу з активізації науково-дослідної роботи;
Низький (0,28...0,36): Миколаївська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Волинська, Тернопільська, Вінницька, Полтавська, Чернівецька, Львівська, Сумська, Одеська області	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реалізація кадрової політики закладів вищої освіти щодо поліпшення якісного складу професорсько-викладацького складу та укомплектування кафедр науково-педагогічними кадрами, академічно та професійно кваліфікованими, постійне підвищення рівня їх кваліфікації та професійної компетентності; 2. Створити сприятливі умови для залучення коштів на оновлення організаційно-методичного забезпечення; 3. Створити сприятливі умови для професорсько-викладацького складу з поширення та активізації науково-дослідної роботи; 4. Створення науково-дослідних лабораторій для апробації нових ідей; 5. Залучення закладів вищої освіти до міжнародної діяльності; 6. Заохочення професорсько-викладацького складу до академічної мобільності, наукових стажувань
Середній (0,36...0,43): Дніпропетровська область	<ol style="list-style-type: none"> 1. Оптимізація обсягів прийому на навчання, активне посилення профорієнтаційної роботи, розширення ступеневої підготовки фахівців; 2. Заохочувати професорсько-викладацький склад до здійснення науково-дослідної роботи; створення умов та поширення інформації щодо грантової підтримки таких досліджень закордонно, створення проектних офісів. 3. Спрямувати та сприяти встановленню кооперації закладів вищої освіти з підприємствами регіону; 4. Прискорити інтеграцію закладів вищої освіти в міжнародний простір; 5. Оновлення організаційно-технічного забезпечення закладів вищої освіти; 6. Активізація роботи з розробки репозитарію та наповнення їх бібліотечними фондами та наукових публікацій професорсько-викладацького складу.
Високий (0,43...0,51): Харківська область	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення розвитку наукової діяльності з наближенням його до параметрів дослідницького закладу вищої освіти, що сприятиме підвищенню науково-дослідної роботи та залученню фінансування. 2. Створення репозитарію бібліотечних фондів, що надасть можливість покращити доступ до інформації та наповнить його обсяг; 3. Сприяти реалізації наукових розробок, шляхом впровадження державної підтримки, встановлення прямих контактів з підприємствами, які мають потреби в таких розробках. 4. Заохочувати заклад вищої освіти до входження в міжнародні асоціації студентів. 5. Заохочувати професорсько-викладацький склад до написання наукових публікацій, поширенні наукових ідей та їх комерціалізації.
Найвищий (0,51...0,58): м. Київ	<ol style="list-style-type: none"> 1. Забезпечення участі професорсько-викладацького складу у різного роду дослідженнях закордонно, сприяти їх академічній мобільності; 2. Створення умов щодо забезпечення активізації процесу академічної мобільності серед студентів; 3. Заохочувати заклад вищої освіти до впровадження моделей якості з метою поліпшення їх діяльності та входження в міжнародні рейтингові системи. 4. Заохочувати заклад вищої освіти до входження в міжнародні асоціації студентів. 5. Підтримувати талановитих студентів та професорсько-викладацький склад, який працює з даною категорією молоді. 6. Створення сприятливих умов для виникнення дослідницьких центрів, поширення, на базі ЗВО, інноваційно-інтегрованих структур 7. Заохочувати професорсько-викладацький склад у заявленні патентів на винаходи, промислові зразки, корисні моделі тощо

Джерело: розроблено автором за даними отриманими в ході дослідження

Проведена інтегральна оцінка може слугувати комплексним підґрунтям для аналізу поточного стану результативності державного регулювання сфери вищої освіти на мезо-рівні сучасного етапу розвитку, що особливо актуально для вітчизняної системи нині, для якої характерним є превалювання елітарного підходу при здійсненні державної регуляторної політики, яка передбачає лобіювання, в тому числі й фінансове, університетів-флагманів. Така політика пояснюється «гонкою» за позиціями в міжнародних рейтингових системах. Разом з тим, це призводить до поглиблення територіальних диспропорцій та занепаду регіональних центрів вищої освіти [150; 152]. Останні є важливим компонентом в сучасних умовах поглиблення процесів інноваційних перетворень на основі концепції четвертинної спіралі, участь регіональних ЗВО в даній ситуації є обов'язковим елементом формування інноваційно-інтегрованих структур в регіонах та інноваційних екосистемах [239; 240], що є вкрай важливим на етапі децентралізації та необхідності посилення конкурентоспроможності національної економіки України загалом.

На нашу думку, формування в кожній області укрупненого регіонального центру вищої освіти надасть можливість усунувати міграційні потоки та відтік молоді з проблемних регіонів, що, в свою чергу, призводить до зниження розміру валового регіонального продукту, посилення міграційних потоків, ступеня депресивних настроїв серед населення. Такого типу формування можуть створюватися як за географічною ознакою, так і за спеціалізацією. Вважаємо, що останній призведе до позитивного ефекту посилення якості конкретних спеціальностей (вузькопрофільності) в межах певних регіонів. Наприклад, аграрний, медичний, річкового та морського транспорту, залізничний тощо.

Отже, усунення наявних територіальних диспропорцій у сфері вищої освіти призводять до посилення деструктивних тенденцій з розвитку областей України. Саме реформування системи вищої освіти здатне забезпечити не лише усунення наявних проблем, а й посилення конкурентоспроможності регіонів, з огляду на домінантність вищої освіти над сферою економіки, тобто аби забезпечити розвиток національної економіки, в першу чергу, варто посилити регуляторний вплив на конкурентоспроможність вітчизняної вищої освіти.

Висновки до розділу 2

За результатами дослідження сучасного стану результативності державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України зроблено такі висновки:

1. Проаналізовано міжнародні індекси результативності вищої освіти за країнами світу. Встановлено, що тенденції розвитку суттєво відрізняються у різних країнах, а для України характерним є значний потенціал у міжнародному вимірі, зокрема: станом на 2017 рік Україна посідає 33 місце серед 148 країн у межах компаратора «Вища освіта і професійна підготовка» Індексу глобальної конкурентоспроможності, із значенням субіндексу 5,1, що вище, ніж значення в аналогічному періоді серед решти країн транзитивної економіки та вище, аніж значення субіндексу країн Вишеградської групи, за виключенням Чехії, із значенням 5,2, що відповідає 27 позиції рейтингу; 30 місце серед 60 країн компаратора «Навички високого рівня» Глобального індексу конкурентоспроможності талантів, із значенням субіндексу 45,13, що вище, ніж значення в аналогічному періоді серед решти країн транзитивної економіки та вище, аніж значення показника країн Вишеградської групи та займає 25-35 позиції компаратора «Вища освіта» Глобального індексу інновацій серед 118-148 країн.

2. Доведено, що існує взаємозалежність між ступенем конкурентоспроможності вищої освіти та рівнем фінансування, підтвердженням чого є результати кореляційно-регресійного аналізу. Коефіцієнт множинної кореляції (R) демонструє ступінь зв'язку вихідної змінної (Y) від вхідної змінної (X), що становить 0,8955 (для U21) та 0,8561 (для QS). Розмір витрат на вищу освіту в абсолютному виразі демонструє залежність із займаною позицією рейтингів, а саме: високий ступінь витрат характерний для країн, що входять до ТОП-10 країн рейтингу. І відповідно, із збільшенням фінансування бальна рейтингова оцінка системи вищої освіти підвищується.

3. Тенденції функціонування системи вищої освіти України протягом 2007-2017 рр. визначаються скороченням кількості закладів вищої освіти протягом 2007-2017 рр, з 350 до 287 од., стрімким зниженням чисельності студентів, що припадає на один заклад вищої освіти, а саме: з 6,6 до 4,8 осіб. Однією з причин є збільшення чисельності вітчизняних абітурієнтів, які віддають перевагу освіті за кордоном, а саме в 2016/2017 навчальному році в іноземних університетах навчалось

щонайменше 72 тис. українських громадян, що в 2,3 раза більше, аніж у 2010 р. (31,7 тис. осіб).

4. Встановлено, що в Україні наявні диспропорції у навантаженості на 1000 студентів, зокрема: в середньому, припадає 46 кандидатів наук на 1000 осіб, 10 докторів наук на 1000 осіб, 31 доцент на 1000 осіб та 8 професорів на 1000 осіб. При цьому, найвища навантаженість кандидатами наук на 1000 студентів характерна для Чернівецької області (56 осіб), найнижча – Київської (32 особи); докторами наук – для Харківської області (12 осіб), найнижча – Рівненської області (5 осіб); доцентами – Івано-Франківської області (40 осіб), найменша – для Київської (24 осіб); професорами – Харківської (11 осіб), тоді як найнижча – для Волинської, Рівненської, Хмельницької (по 5 осіб) областей.

5. Встановлено, що вищій освіті притаманні асиметрії у затребуваності закладів вищої освіти, зокрема: найбільш популярними регіонами серед абітурієнтів станом на 2017 рік є такі: м. Київ – 410088 од. заяв, Харківська область – 176354 од. заяв, Львівська область – 149534 од. заяв, Дніпропетровська область – 109081 од. заяв та Одеська область – 103980 од. заяв. Найнижча кількість заяв (13024 од.) – Кіровоградська область. Визначено, що в Україні спостерігається незаповненість контингенту закладів вищої освіти студентами, адже заяви абітурієнтів – це потенційна чисельність контингенту студентів першого курсу бакалаврату та магістратури, звідки маємо таку ситуацію: загалом, максимальний обсяг місць, передбачених для вступу налічує 1599847 од., тоді як заяв було лише 1577131 од, що, в результаті, свідчить про незаповненість ліцензійного обсягу ЗВО України на 22716 чол. А втім, спостерігаємо, що деякі регіони України не лише повністю забезпечили контингент, усереднено, студентами-першокурсниками, а й мали найбільший конкурс, адже кількість заяв перевищила кількість ліцензійного обсягу, це, зокрема, притаманно м. Київ – 410088 од., що 72926 од. заяв більше, аніж загальна кількість, Львівській – 149534 заяв, що на 37666 од. більше та Харківській областям – 176354 заяв, що на 11595 од. більше.

6. Здійснено оцінку рівня конкурентоспроможності вищої освіти за регіонами України у розрізі таких складових: якість науково-педагогічного потенціалу; стан організаційного та навчально-методичного забезпечення ЗВО; рівень науково-дослідної роботи; показники міжнародної діяльності; якість контингенту студентів та навчання. За результатами оцінювання запропоновано диференційовані рекомендації щодо поліпшення рівня конкурентоспроможності вищої освіти за групами регіонів.

Результати експериментальних досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях: [146; 148; 149; 150; 152; 154; 155; 160; 227; 228; 229; 230; 231; 232; 233; 234; 235; 236; 238; 239; 240]

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1. Стратегічні пріоритети забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти

Система вищої освіти в сучасних умовах поглиблення інноваційної спрямованості економік країн світу та процесів інтернаціоналізації є унікальною сферою державного регулювання, яка спроможна прискорити економічний розвиток країни, темпів її розвитку. Доведеним є факт наявності прямого зв'язку між рівнем освіти та зайнятістю та й оберненого між безробіттям у країнах ОЕСР і ЄС [17, с. 219–220]. Пов'язано це явище з тим, що, не маючи освіти людина не може реалізуватися у трудовій сфері, знайти роботу, що позначається не лише на її способі життя, а й завдає економічних і соціальних втрат державі [28, с. 213]

Більше того, виходячи з аналізу доповідей ОЕСР, спостерігаємо, що перевага отримання вищої освіти притаманна як окремим особам, що її отримують так і державі в цілому (рис. 3.1, 3.2), що пояснює тенденцію поширення масовості вищої освіти у світі загалом та Україні, зокрема.

У середньому, як свідчить статистика 25-ти країн ОЕСР, довгострокова економічна перевага для особи з вищим ступенем освіти, у порівнянні з середнім ступенем, становить понад 175 000 доларів США для чоловіка і 110 000 доларів США для жінки. В середньому по країнах ОЕСР - приблизно в два рази більше.

Щодо державних витрат на підготовку 1 фахівця з вищою освітою, маємо наступну статистику: «чисте» повернення платникам податків державних витрат становить понад 91 000 доларів США в середньому по країнах ОЕСР.

Проте, вчені констатують, що підтримка експансії масовості вищої освіти виправдовувалась урядами різних країн, як необхідністю розв'язання проблеми молодіжного безробіття.

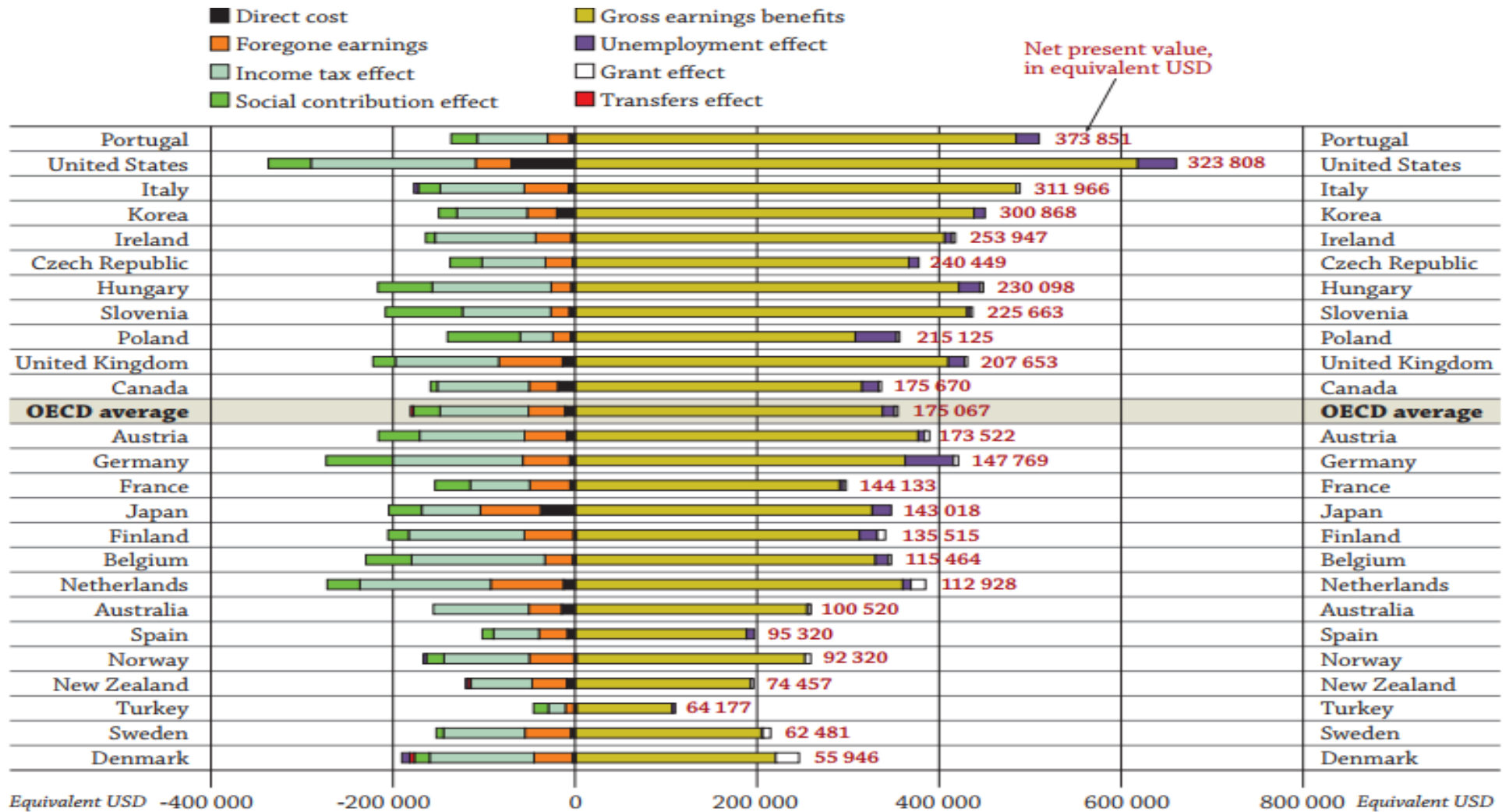

Рис. 3.1. Витрати фізичних осіб та переваги для особи, що отримує вищу освіту (у доларах США, 2012 рік)

Джерело: [186]

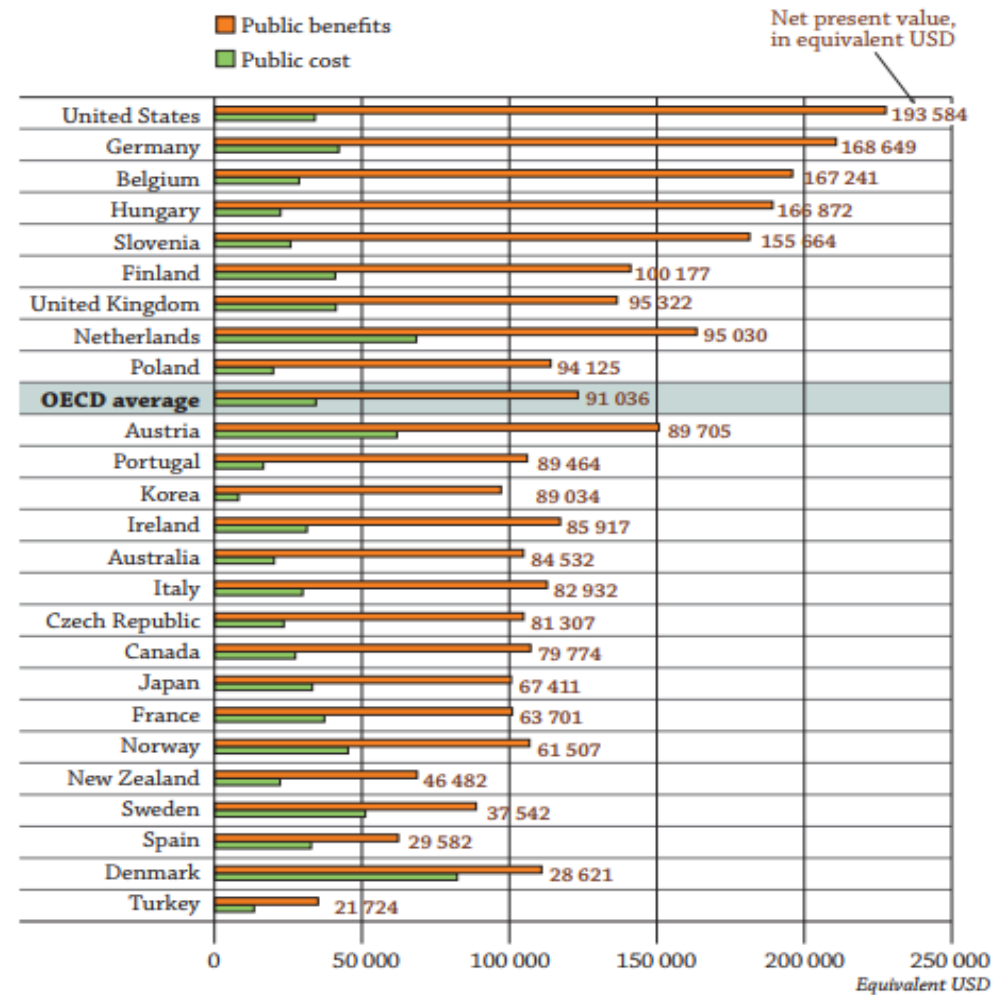

Рис. 3.2. Державні витрати та переваги для держави від отримання особою вищої освіти (у доларах США, 2012 рік)

Джерело: [186]

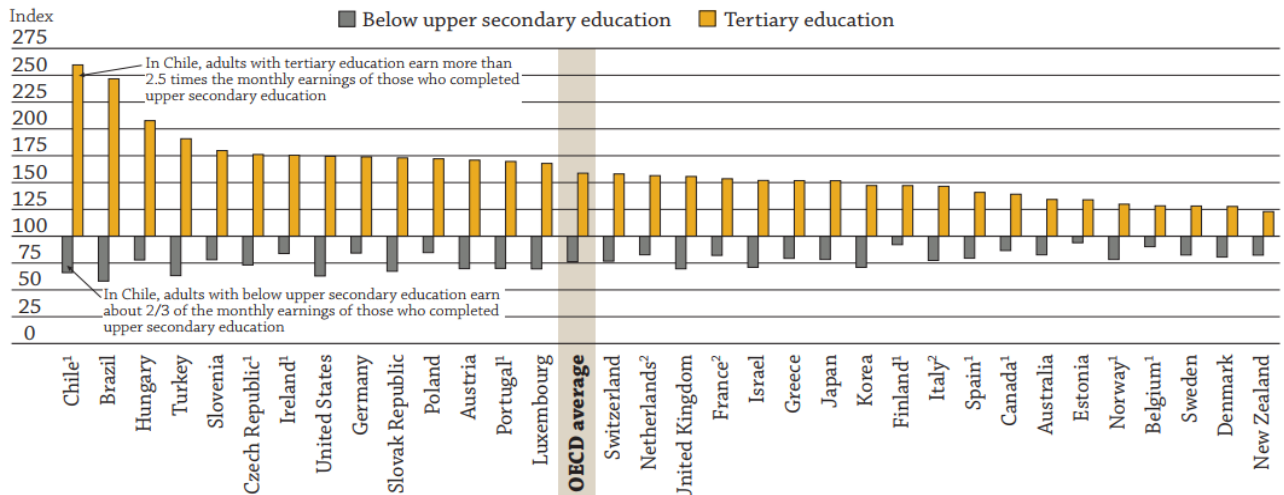
Однак у найближчі десятиліття проблема «переосвіченості», тобто великої кількості молодих безробітних, що мають вищу освіту, постане для політичної влади як найважливіший і найбільш складний аспект її діяльності. І ці складності загалом обумовлені тим, що «систему масової вищої освіти, за виключенням небагатьох елітних університетів, вже не можна розглядати як таку, що забезпечує соціальну мобільність» [182, с.192-193].

Різке зростання кількості закладів вищої освіти (різних рівнів акредитації, заснованих на різних формах власності) з низьким рівнем забезпечення професорсько-викладацьким персоналом та нерозвинутою матеріальною, лабораторною, аудиторною базами негативно вплинуло на якість підготовки фахівців – ця якість низька і диплом державного зразка про вищу освіту зараз вже далеко не завжди є критерієм професійної компетентності та гарантією успіху на ринку праці [121, с.31-33].

Додає проблем і також такий факт: серед абітурієнтів багато юнацтва, які на час вступу ще не визначились із вибором спеціальності, яку хотіли б отримати в процесі навчання. Фахівцям добре знайомі сучасні проблеми зарахування абітурієнтів, оскільки більшість з них подає документи у декілька ЗВО, на різні факультети, на різні спеціальності і до останнього не в змозі зробити вибір. У такому разі, звісно, на кінцеве рішення часто впливають зовсім випадкові фактори. Тобто, для багатьох не є важливим отримання конкретної спеціальності, а є значущим сам факт перебування в ЗВО. Більше того, впровадження ЗНО для вступу до ЗВО ще більш поглибило дану проблему, адже, як свідчить аналіз даних платформи вступ.інфо майбутнім студентам байдуже якою спеціальністю оволодіти, головне – вступити до ЗВО, а звідси формується і цілком специфічна мотивація щодо зацікавленості у відмінному навчанні та розвитку фахових навичок та вмій [128, с.7-10].

Крім того, на відміну від країн ОЕСР, де заробітна плата фахівців з вищою освітою вище від осіб з базовою освітою в 2-4 рази (рис. 3.3), для України характерним є максимальне збільшення заробітної плати на 30 %, що свідчить про неефективність державного регулювання сфери вищої освіти в Україні та

актуалізації зміни концептуальних засад такого регулювання на сучасному етапі. Крім того, наявний дисбаланс пов'язаний з оплатою праці кваліфікованих та некваліфікованих кадрів. Тому, вважаємо за доцільне, розглянути основні тренди, що притаманні розвитку вищої освіти у світі та стратегічні пріоритети, визначені світовими та європейськими інституціями, порівняти з стратегічними цілями, визначеними вітчизняними суб'єктами державного регулювання.

Рис. 3.3. Відносна заробітна плата працівників за рівнем освіти (2012 р.) 25-64-річні з доходом від працевлаштування; верхня середня = 100

Джерело: [186]

Сфера вищої освіти є потужним каталізатором ситуації в країні, тому на її розвиток справляє має ефект стан політичної та економічної ситуації, що у свою чергу впливає на ефективність роботи всієї системи вищої освіти, імідж не лише отримання вищої освіти, а й рівень конкурентоспроможності спеціалістів на ринку праці, як національному, так і міжнародному, з огляду на відкритість економік країн світу. Тому, вважаємо за необхідне, розглянути, по-перше, трансформаційні перетворення у сфері вищої освіти впродовж останніх століть, його видозміни та зокрема наявні стратегічні розриви у процесі розвитку вищої освіти, притаманні розвиненим країнам та країнам транзитивної економіки (до яких відноситься і Україна) (рис. 3.4).

З рис. 3.4, спостерігаємо, що зі зміною етапів розвитку економіки видозмінюються й вимоги до вищої освіти.

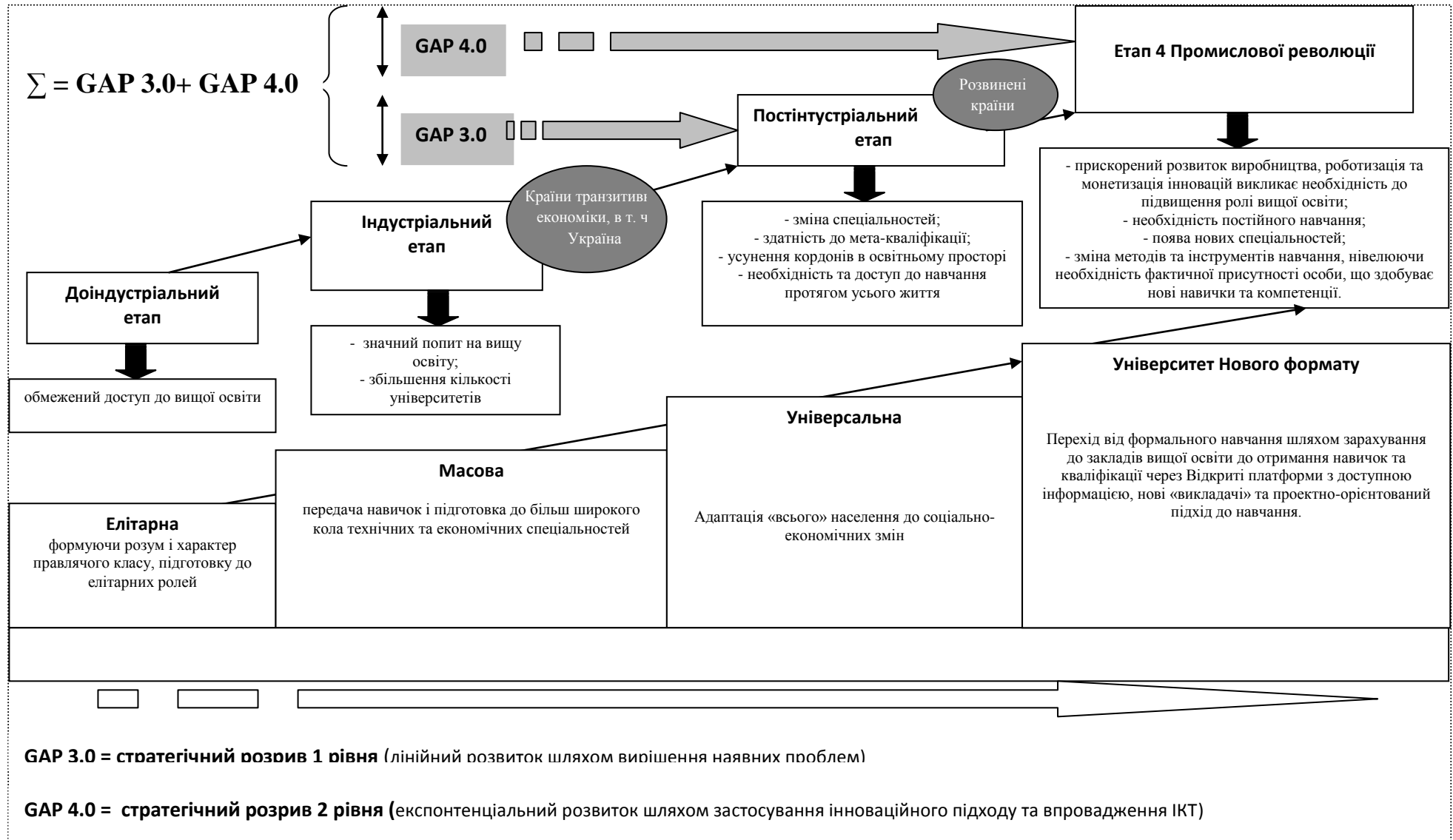

Рис. 3.4. Еволюційні перетворення у сфері вищої освіти впродовж останніх століть

Джерело: розроблено автором

Україну, на сучасному етапі трансформаційних перетворень, вважаємо за доцільне, віднести до країн транзитивної економіки, для яких характерними є структурні зрушення, направлені на розвиток ринкових інститутів, лібералізацію економіки, демократизацію усіх процесів в економіці, переходу від індустріального суспільства до постіндустріального (суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від переважного виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти і підвищення якості життя, в якому клас технічних спеціалістів став основною професійною групою і, що найважливіше, в якому впровадження нововведень все більшою мірою залежить від досягнення теоретичних знань. Постіндустріальне суспільство передбачає виникнення інтелектуального класу, представники якого на політичному рівні виступають як консультанти, експерти або технократи» [177, С. 102-118].

Третя промислова революція, її ще називають цифровою, розпочалася в другій половині ХХ ст. зі створення цифрових комп'ютерів і подальшої еволюції інформаційних технологій. Так, нині більшість розвинених країн функціонують саме в епоху Третьої Промислової революції.

За Беллом «постіндустріалізм» характеризується п'ятьма ознаками: перехід від виробництва товарів до виробництва послуг; переважанням серед працівників «класу» професійних фахівців і техніків; провідна роль теоретичних знань, як основи нововведень в економіці, політиці і соціальній структурі суспільства; орієнтація в майбутньому на методи контролю і оцінка можливих напрямів розвитку технології; прийняття рішень на засадах нової «інтелектуальної технології» [177, С. 102-118].

Всі ці ознаки притаманні Третьому етапу розвитку суспільства, ері інформатизації, на перетворення до якої й направлені реформенні процеси усіх сфер економіки, в тому числі й вищої освіти більшості країн транзитивної економіки. Адже трансформації та реформи у сфері вищої освіти мають на меті досягти зміну спеціальностей, здатність до мета-кваліфікації, усунення кордонів в освітньому просторі, необхідність та доступ до навчання протягом усього життя, тобто перейти від масової освіти до універсальної.

Таким чином, нині, Україна належить до країн зі стратегічним розривом першого рівня (GAP 1) у розвитку вищої освіти. Натомість, коли усі процеси реформування України направлені на усунення стратегічного розриву першого рівня (GAP 1), то розвинені країни світу переходять на нову стадію розвитку - промислову революцію 4.0, особливість якої полягає в масовому впровадженні кіберфізичних систем у виробництво.

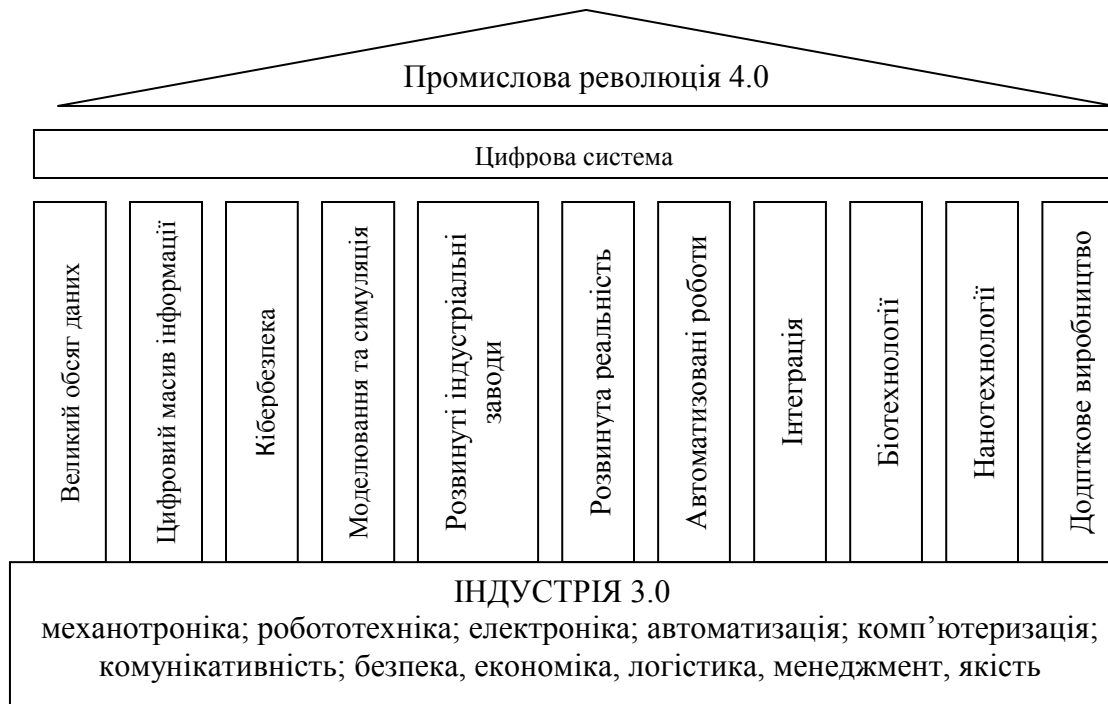
Як відзначає засновник ВЕФ Клаус Шваб, промислова революція 4.0 стирає межі між фізичними, цифровими і біологічними сферами. Передбачається, що ці кіберфізичні системи будуть об'єднуватися в одну мережу, зв'язуватися одна з одною в режимі реального часу, самоналаштовуватися і навчатися новим моделям поведінки; зможуть вибудовувати процес виробництва з меншою кількістю помилок, взаємодіяти з виробленими товарами і за необхідності адаптовуватимуться під нові потреби споживачів. Першими кроками світу до нової промислової революції стали хмарні технології, розвиток способів збору і аналізу Big Data, краудсорсинг, біотехнології, безпілотні автомобілі і медицина, заснована на 3D-друках, криптовалюта Bitcoin і технології Blockchain.

Згідно з Доповіддю Римського клубу, презентованим у 2017 році, не дивлячись на економічне зростання останніх 30 років у розвинених країнах, суспільству притаманні наступні виклики: нерівність, безробіття та зміна клімату.

Розрив між багатими і бідними збільшується, мільйони людей залишаються без роботи, а рівень реальної заробітної плати в багатьох країнах продовжує падати, який можливо усунувати через прискорення темпів економічного зростання.

Проте, як відмічає Грем Макстон та Йорген Рандерс, продовжувати нинішній шлях розвитку світової економіки не тільки неправильно, але й украй нерозумно, оскільки це лише погіршить проблеми світу. На їхню думку, виходом із ситуації є переосмислення визначення оплачуваної роботи, справедливе оподаткування бізнесу, обмеження торгівлі в разі необхідності, введення безумовного базового доходу для найбіднішої третини населення та збільшення тривалості оплачуваної відпустки.

Таким чином, рис. 3.5 відображає ключові особливості, які розмежують 2 етапи.

Рис. 3.5. Особливості розвитку Індустрії 3.0 та 4.0

Джерело: розроблено автором

Вплив Промислової революції 4.0 простежується й у сфері вищої освіти появою університетів нового формату – Університет 21, Школа 35 та інші, що передбачають нові підходи до процесу навчання, проектно-орієнтовані методики, відсутність професорсько-викладацького складу, університетів у звичній його формі. Ці всі зміни для перетворення існуючих систем вищої освіти до нового формату проявляються у стратегічному розриві другого рівня (GAP 2), який мають на сучасному етапі розвинені країни.

Більше того, трансформаційні перетворення до Університетів Нового формату в межах Промислової революції 4.0, базуються на тому, то такі установи мають здійснювати внесок у розвиток суспільства та ринку, при цьому, базуючись на зниженні залежності від державного фінансування. Тобто набувають все більше соціальне значення та фінансову автономію.

Вища освіта в межах Промислової революції 4.0, базується на наступних компонентах:

1. Зміна організаційної структури: зміна бізнес-моделей; новий формат факультетів та департаментів; розширення міждисциплінарності;

2. Зміна процедури акредитації: нові умови акредитації; «плаваючі» освітні програми; навчання в межах прискореного інноваційного розвитку;

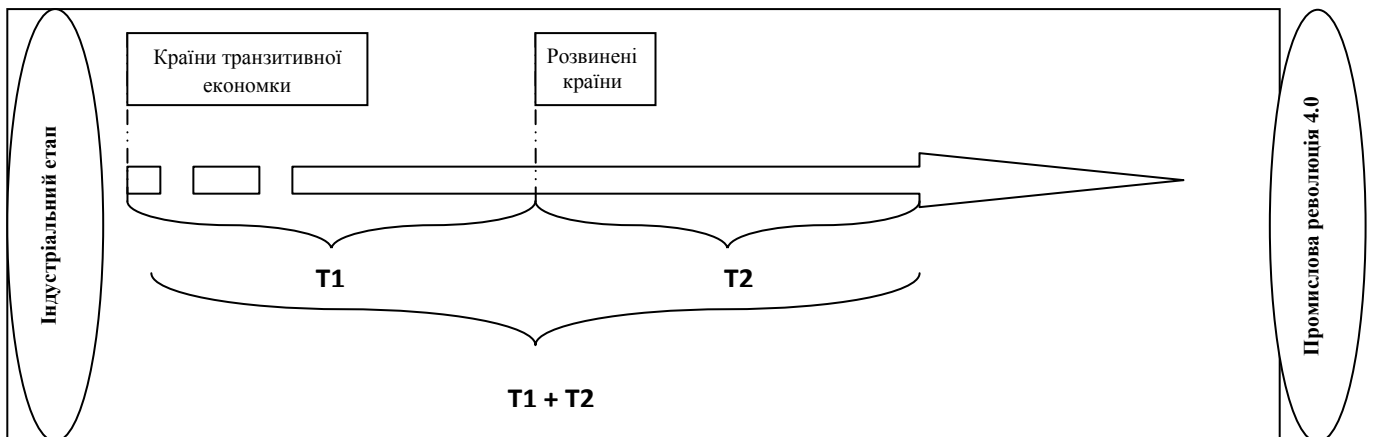
3. Цифрова культура: розвиток різноманітності цифрового життєвого циклу; нові психологічні дистанції (освіта без географічних кордонів, просторів); нові форми соціальної комунікації; глобалізація освіти; «Веб-освіта»; зміна всіх видів інформації; навчання, що спрямоване на вирішення проблем; викладач – гід з пошуку інформації.

4. Зміна методів викладання: нові підходи у викладанні; нові освітні інфраструктури; управління цифровими правами.

5. Зміни у навчанні: навчання через дистанційні платформи; нові навчальні інфраструктури; персоналізоване навчання.

6. Індивідуалізм навчання через модель «Зроби сам» (DIY education).

Отже, у той час коли процес реформування усуває GAP 1, щоб досягти рівня розвитку розвинених країн, то останні, намагаючись перейти до наступного етапу усувають GAP 2, звідси, у результаті, Україна через певний період (T1) у будь-якому випадку буде мати стратегічний розрив із розвиненими країнами загалом та у сфері вищої освіти зокрема. Графічно маємо наступне у вигляді рис. 3.6:

Рис. 3.6. Часові ланцюги усунення диспропорцій у сфері вищої освіти під призмою переходу на новий етап розвитку суспільства – Промислову революцію 4.0

Джерело: розроблено автором

Отже, аби усунути диспропорцію в системі вищої освіти, може виникнути через певний проміжок часу (T1) необхідно розробити такий механізм забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти, який би не лише усунув GAP 1, а й був би направлений на усунення стратегічного розриву 2 рівня, що в результаті дасть змогу не лише для реалізації ефективних реформ, а й допоможе зменшити часовий проміжок їх досягнення, адже на етапі переходу до Промислової революції 4.0 швидкість реагування на зміни, турбулентність існуючого середовища та прискорений процес впровадження інновацій стануть ключовими. Тому, система вищої освіти України, маючи стратегічні резерви має на сучасному етапі виробити нову стратегію направлену на тенденції та тренди розвитку вищої освіти під впливом Промислової революції 4.0, а не на трансформації постіндустріального етапу розвитку.

Тим паче, що Університет нового формату, видозмінює такі складові як викладання, дослідження, зокрема:

1. (Викладання 4.0): навчальні посібники, навчання та тренінги, що надаються викладачами; ознайомлення з масовими відкритими Інтернет-курсами (MOOCs); культивування інноваційних методів; змішане навчання.

2. (Дослідження 4.0): відкрита інновація; еволюційні та революційні інновації; нові науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, пов'язані з технічним прогресом; скорочення циклів інновацій.

3 (Послуги/Сервіси 4.0): університет як платформа (UaAP); освіта як служба (EaaS); міжнародно пов'язані програми.

Попередньо нами вже було здійснено аналіз стану системи вищої освіти України у міжнародному аспекті, де ми досліджували найбільш популярні системи оцінювання, серед яких наявні рейтинги. Не дивлячись на те, що рейтинг є одним із найбільш популярних методів оцінки, вважаємо за потрібне відмітити наступне:

1) міжнародні рейтингові системи, що існують передбачають зважену оцінку результатів різних видів діяльності університетів із домінуванням ваги здобутків у науково-дослідній та освітній діяльності. При цьому, вдосконалюючись, міжнародні методики розширюються у напрямку таких складових як: викладання й

навчання, дослідницька активність, інтернаціоналізація, наявність регіональних і соціально-орієнтованих програм, тобто, як результат ми відмічаємо, що методичні підходи є змінними з огляду на вимоги часу що вважаємо їх перевагою з-поміж інших підходів до оцінки;

2) перевагою є орієнтованість рейтингів на оцінку споживачами освітніх послуг і роботодавцями, не дивлячись на ймовірність суб'єктивізму;

3) серед недоліків варто відмітити - високу ймовірність недостовірності даних: на сайтах університетів та організацій досить часто відсутня інформація щодо вищої освіти й науки;

4) недоліком рейтингів також є досить високий ступінь суб'єктивності щодо визначення ваги складових показників оцінки в межах інтегральної оцінки;

5) досить суперечливими є бази порівняння у нормуванні складових показників інтегральної оцінки.

Таким чином, при визначенні рівня конкурентоспроможності здійснення оцінки виключно на основі ранжування, доцільно проводити комплексну оцінку є недостатньо інформативним показником.

Тому, вважаємо за необхідне, за допомогою SWOT-аналізу, проаналізувати основні тренди, передумови та наслідки розвитку вищої освіти України, здійснити позиціонування сильних та слабких сторін національної системи вищої освіти, а також її загроз та можливостей.

Застосування методу SWOT-аналізу надасть змогу виявити резерви закріплення конкурентних позицій та основні загрози та на ринку освітніх послуг. Тому, поєднавши результати рейтингових систем будуємо матрицю SWOT-аналізу (табл. 3.1).

SWOT-аналіз є одним із найпопулярніших методів стратегічного управління, що утворився як абревіатура чотирьох англійських слів: Strengths (сильні сторони), Weaknesses (слабкі сторони), Opportunities (можливості) та Threats (загрози). За допомогою даного методу можна досліджувати в нерозривному зв'язку зовнішнє та внутрішнє середовища будь-якого об'єкта економічної системи, в тому числі і сектор вищої освіти.

Таблиця 3.1

Матриця SWOT-аналізу конкурентоспроможності вищої освіти України

		МІЖНАРОДНИЙ РІВЕНЬ (НА ОСНОВІ ДАНИХ РЕЙТИНГІВ QS ТА U21)	
		Можливості (шанси)	Загрози
<p><i>Можливості (шанси) та загрози, обумовлені зовнішнім середовищем по відношенню до вітчизняної системи вищої освіти</i></p> <p><i>Сильні та слабкі сторони, обумовлені внутрішніми особливостями функціонування вітчизняної системи вищої освіти</i></p>		<p>1. активне залучення науково-освітнього потенціалу у оновленні економіки (U21- результативність);</p> <p>2. інтеграція у світовий освітній простір шляхом</p> <p>3. долучення до програм академічної мобільності та виходу ЗВО на зовнішні ринки з надання освітніх послуг (QS);</p> <p>4. залучення роботодавців до активної співпраці у навчальному процесі (U21- зв'язки);</p> <p>5. удосконалення процесу надання освітніх послуг шляхом залучення роботодавців (QS).</p>	<p>1. Повільний розвиток науково-технічного прогресу (U21- середовище);</p> <p>2. збільшення відставання від сучасних вимог ринку праці (U21- середовище);</p> <p>3. прискорення відтоку абітурієнтів до закордонних ЗВО, підвищення їх конкурентоспроможності (U21, QS);</p> <p>4. зниження життєвого рівня населення, що зменшує їх фінансову можливість на отримання вищої освіти (U21- середовище);</p> <p>5. негативні демографічні процеси (QS).</p>
		<p>Сильні сторони</p> <p>1. Збільшення кількості студентів у ЗВО;</p> <p>2. Збільшення кількості прийнятих студентів у ЗВО;</p> <p>3. Збільшення кількості випущених фахівців ЗВО.</p> <p>4. Збільшення кількості аспірантів.</p> <p>5. Збільшення кількості докторантів</p> <p>6. Можливість надавати платні послуги</p> <p>7. Збільшення кількості ЗВО</p> <p>8. Полегшення можливості продовження навчання в європейській закладах вищої освіти.</p> <p>9. Договори України про правову допомогу, що скасовують вимогу легалізації офіційних документів про освіту.</p> <p>10. можливість навчання за програмами подвійних дипломів</p>	<p>Сильні сторони</p> <p>1. значний інтелектуальний потенціал населення (U21- результативність);</p> <p>2. наявність державних гарантій освіти в нормативно-правовому полі; що визначено Конституцією (U21- середовище);</p> <p>3. широка мережа навчальних закладів, в тому числі з підготовки науково-педагогічного персоналу (QS);</p> <p>4. високий рівень охоплення вищою освітою (U21- результативність);</p>
<p>ЛІНАЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ (НА ОСНОВІ ДАНИХ ДЕРЖКОМСТАТУ)</p>	<p>Слабкі сторони</p> <p>1. Зменшення кількості студентів у ЗВО.</p> <p>2. - Зменшення кількості прийнятих студентів у</p> <p>3. ЗВО I-II рівнів акредитації.</p> <p>4. - Зменшення кількості випущених фахівців ЗВО.</p> <p>5. - Зменшення чисельності науковців.</p> <p>6. Залежність державних ЗВО від держбюджетного фінансування.</p> <p>7. - Незначна кількість інвестицій в основний капітал.</p> <p>8. - Зменшення кількості ЗВО.</p> <p>9. - Проблеми з працевлаштуванням випускників.</p>	<p>Можливості (шанси)</p> <p>1. Отримання науковцями стипендій та грантів.</p> <p>2. Удосконалення законодавчої бази відповідно до інноваційних перетворень в економіці.</p> <p>3. Збільшення контингенту іноземних студентів.</p> <p>4. Залучення ЗВО до грантових проєктів Європейського Союзу: Еразмус+ та Горизонт 2020</p> <p>5. Зміна підходів до навчання, визначених 4 Промисловою революцією.</p> <p>6. Оновлення матеріально-технічної бази відповідно до потреб університетів Нового формату</p>	<p>Загрози</p> <p>1. Зростання індексів споживчих цін (індексів інфляції) на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива.</p> <p>2. - Зниження життєвого рівня населення.</p> <p>3. - Негативні демографічні зміни.</p> <p>4. - Зростання конкуренції з боку європейських ЗВО.</p> <p>5. - зниження потенційного контингенту у зв'язку з ЗНО</p> <p>6. Зниження заробітної плати професорсько-викладацького складу</p> <p>7. Невідповідність матеріальної бази трансформаційним змінам сфери вищої освіти</p> <p>8. Несумісність навчальних програм, складність їх адаптації до європейських.</p>

Джерело: складено автором.

З огляду на популярність такого методу оцінки стану конкурентоспроможності вищої освіти як рейтинг, вважаємо за доцільне провести SWOT-аналіз системи вищої освіти України на основі критеріїв, які визначені світовими системами ранжування детермінантів вищої освіти.

Таким чином, аналізуючи вище побудовану матрицю, можемо виділити такі основні моменти:

- сильні сторони: досить потужний інтелектуальний потенціал як науково-викладацького складу так і студентів, широка мережа ЗВО по країні, що збільшує ступінь доступності вищої освіти серед її споживачів, полегшення можливості продовження навчання в європейській закладах вищої освіти у зв'язку з приєднанням України 19.05.2005 р. на конференції у Бергені до «Болонського процесу», договори України про правову допомогу, що скасовують вимогу легалізації офіційних документів про освіту, можливість навчання за програмами подвійних дипломів із європейськими університетами.

- слабкі сторони: низький рівень фінансування освітньої сфери, що знижує мотивацію науково-викладацького складу, а також слабка взаємодія із роботодавцями, що перешкоджає ефективному трансферу знань, проблеми з працевлаштуванням випускників – протягом 2000–2016 рр. серед безробітного населення у віці 15–70 років не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та ЗВО становили 14,1–18,3 %.

- можливості: участь у міжнародних грантових програмах та академічній мобільності, як посилення роботи в межах міжнародної співпраці та залучення академічної спільноти до оновлення процесів, що відбуваються в національній економіці, надання освітніх послуг іноземцям (збільшення чисельності іноземних студентів);

- загрози: демографічна криза, макроекономічні процеси в економіці, що здійснюють негативний ефект на науково-технічний потенціал та життєвий рівень населення – спроможність отримання вищої освіти, зростання конкуренції з боку європейських ЗВО – близько 58 тис. українських студентів здобувають вищу освіту за межами країни. Більше того, з кожним роком ця тенденція зростає, близько 15 %

бажаючих вступити до ЗВО III-IV рівня акредитації не можуть цього зробити у зв'язку з результатами зовнішнього незалежного оцінювання, запровадженого в Україні з 2008 року.

Таким чином, у системі вищої освіти України сильні сторони внутрішнього середовища переважають слабкі, а можливості зовнішнього середовища – загрози. У такому випадку рекомендованою є стратегія «Максі-Максі» – використовувати сильні сторони системи вищої освіти для реалізації зовнішніх можливостей. Вона полягає в активних діях для зміцнення своїх позицій на ринку освітніх послуг, в тому числі зовнішньому, тобто збільшення своєї частки, диверсифікація продуктів (відкриття нових спеціальностей, надання платних послуг, створення середовища для наукових парків на базі університетів, здійснення комерціалізації наукових розробок, підтримка генерування нових ідей та впровадження англомовного викладання для підвищення ступеня інтернаціоналізації освітніх послуг. Все це можливо здійснити за допомогою ефективного механізму державного регулювання забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти [150].

Далі, вважаємо за необхідне, здійснити аналіз стану середовища, як невід'ємної складової при розробці ефективного механізму державного регулювання.

Адже, вважаємо, що під призмою конкурентоспроможної вищої освіти країни необхідно мати на увазі також і відповідне середовище, в якому функціонують заклади вищої освіти, що пропонують освітні послуги.

Індикатори стану середовища наводимо в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Матриця індикаторів впливу на стан середовища, в якому розвивається і функціонує сфера вищої освіти

Індикатори	Український абітурієнт	Іноземець	Значення/Нормативи
Рівень доходу населення із вищою освітою (Середня заробітна плата)	+	-	5183 грн (2016) 1550 грн (2016) – мінімальна заробітна плата
Рівень безробіття	+	-	9,7 % (2016 р) 43% - вища освіта, 37% – професійно-технічна, 20% – загальна середня освіта

Продовж. табл. 3.2

Відповідність системи освіти реаліям економіки (Global Comp. Talent Index) 2015	+	+/-	3,99 (49 місце з 118 країн) Швейцарія – 6,13 (найнижчий – 2,08 (Парагвай, 118 місце)
Рівень забруднення в країні (Pollution Index for Country 2018)	+/-	+	67,24 (37 місце з 98 країн) Фінляндія – 12,07 (найнижчий – 98 місце)
Рівень безпеки в країні (GLOBAL PEACE INDEX 2016)	-	+	3,287 (156 місце з 161 країн) Ісландія – 1.192 (найнижчий – 161 місце)
Особиста безпека (Global Comp. Talent Index) 2015	-	+	57,96 (75 місце з 115 країн) Ісландія – 93,57 (найнижчий – 115 місце)
Складність візового режиму	-	+	- ЗУ України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 року; - Порядок продовження строку перебування та продовження або скорочення строку тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства на території України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2012 року № 150
Особисті права (Global Comp. Talent Index) 2015	+/-	+	56,72 (67 місце з 112 країн) Нова Зеландія – 98,84 (найнижчий – 112 місце)
Толерантність до іммігрантів (Global Comp. Talent Index) 2015	-	+	0,48 (94 місце з 116 країн) ОАЕ – 0,88 (найнижчий – 116 місце)
Взаємозв'язок заробітної плати з продуктивністю (Global Comp. Talent Index)	+	-	4,69 (14 місце з 118 країн) Катар – 5,53 (найнижчий – 118 місце, 2,68)
Інфраструктура ІКТ (Global Comp. Talent Index)	+	+	6,27 (61 місце з 118 країн) Люксембург – 9,49 (найнижчий – 118 місце, 1,67)
Рівень корупції (Social Index)	+/-	-	27,0 (107 місце з 117 країн) Данія – 91 (найнижчий – 118 місце, 17,0)
Політична стабільність (Social Index)	+/-	+	-1,93 (117 місце з 118 країн) Нова Зеландія – 1,49 (найнижчий – 118 місце, -2,44)
Свобода самовираження (Social Index)	+	+	11,0 з 16,0 (72 місце з 128 країн)
Свобода релігійного сповідання (Social Index)	+/-	+	3,0 з 4,0 можливих (54 місце з 128 країн)
Доступ до чистої води та рівень санітарії (Social Index)	+/-	+	89,12 % зі 100 % (58 місце з 128 країн)
Рівень медичного обслуговування (Social Index)	-	+	98,47 зі 100 (40 місце з 128 країн)
Наявність мережі розважальної інфраструктури	+	+	на основі опитування

Джерело: складено автором на основі міжнародних компараторів

Таким чином, аналізуючи табл. 3.2, спостерігаємо, що позиціонування вищої освіти є різним з точки зору українського та іноземного абітурієнта, тому, при розробці стратегічних пріоритетів цей аспект також необхідно враховувати.

Отже, наведені результати аналізу свідчать про наявність значної кількості слабких сторін у сфері функціонування національної системи вищої освіти, які уповільнюють процес формування інноваційно-орієнтованої моделі національної економіки, проте варто відмітити й сильні сторони вищої освіти, які притаманні національній системі та зазначені вище.

Як можемо спостерігати, на сучасному етапі розвитку для України все ще є характерним екстенсивний підхід до розвитку економіки загалом та вищої освіти зокрема, який, в свою чергу, передбачає орієнтацію на низьку якість освітніх послуг, що спричинене, в першу чергу, якістю робочих місць, яка не лише не вимагає підвищення якості освіти, а й не забезпечує мотивацію її підвищення.

Далі, вважаємо за необхідне, більш детально дослідити напрями вдосконалення конкурентоспроможності вищої освіти.

Сучасні тенденції розвитку економічних процесів, які набувають все більш турбулентного характеру, вимагають, все частіше, застосування широкого спектру математичних прийомів та інструментів з метою аргументації управлінських рішень щодо визначення напрямів подальшого розвитку тієї чи іншої діяльності. Важливої ролі набувають методи стратегічного аналізу та прогнозування, за допомогою яких, з більшою вірогідністю, можливо спрогнозувати показники на майбутнє.

З цією метою, нами було вирішено здійснити кореляційно-регресійний аналіз підсумкової позиції рейтингу U21 та його компонентів аби виявити найбільш значущі індикатори.

Для прогнозування факторів, що впливають на підсумкову позицію країни в межах міжнародного рейтингу було взято чотири основні складові компоненти рейтингу: компонента «ресурси»; компонента «середовище»; компонента «зв'язки»; компонента «випуск».

В результаті дослідження емпіричних даних, маємо можливість побудувати між ними функціональний зв'язок та, як наслідок, здійснити прогноз на майбутнє.

Загальну позицію рейтингу, яка є залежною від ряду факторів, можливо виразити шляхом нелінійної множинної регресії. Оцінки коефіцієнтів якої розраховуємо, використовуючи метод найменших квадратів (МНК) у матричній формі. Як результат, нами побудовано математичну модель, яка має наступний вигляд (3.1):

$$y=0,2387+0,2146x_1 +0,2115 x_2,+ 0,2152x_3+0,4315 x_4, \quad (3.1)$$

де y – загальна позиція в рейтингу U21;

x_1 – компонента «ресурси»;

x_2 – компонента «середовище»;

x_3 – компонента «зв'язки»;

x_4 – компонента «випуск».

Формуючи структуру регресійної моделі, з одного боку, варто включити всі фактори, що здійснюють статистичний вплив на показник, а з іншого боку, врахувати необхідність виконання умови лінійної незалежності між факторами (при наявності наближеної лінійної залежності хоча б між двома факторами, слід стверджувати про наявність між ними мультиколінеарності). Використання методу Фаррара-Глобера дало змогу встановити наявність мультиколінеарності в моделі (3.1). Перевірка за допомогою тесту χ^2 показала наявність загальної мультиколінеарності, із надійністю $p = 0,96$.

Аналіз кореляційної матриці дозволив зробити наступний висновок: між факторами x_1 та x_3 , а також x_1 та x_4 , існує тісний взаємозв'язок. Крім того, варто зазначити, що фактор x_4 має найвищий рівень впливу на значення показника y ($ryx_1=0,92$, $ryx_3=0,92$, $ryx_4=0,96$). Як наслідок, з метою усунення мультиколінеарності, вважаємо за необхідне, із регресійної моделі вилучити фактори x_1 та x_3 .

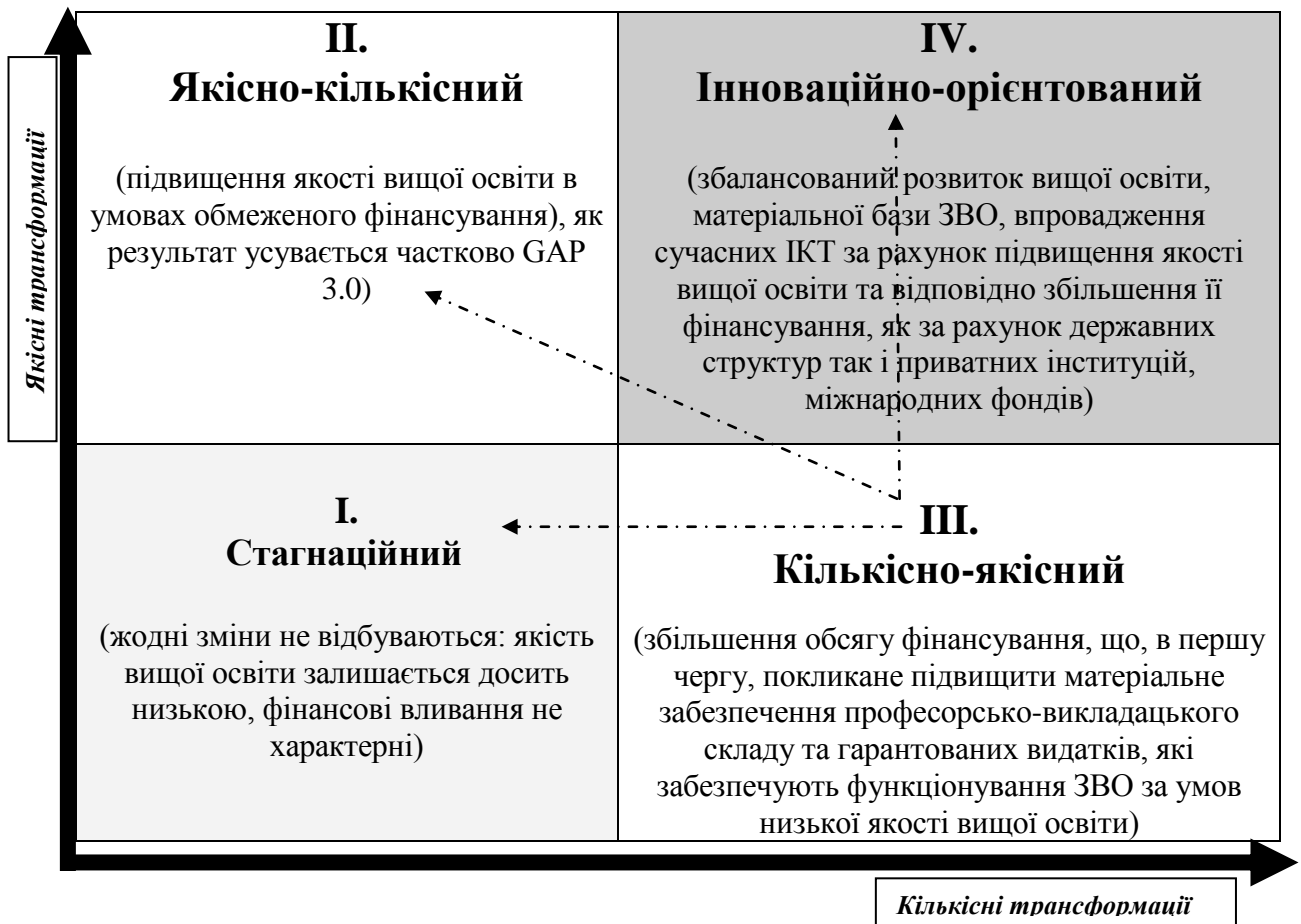
Завдяки перевірці тестом отримано значення χ^2 , в межах якого спостерігаємо, що мультиколінеарність збереглася, проте її значення дещо знизилося. Далі здійснюємо t-тест на визначення значущості коефіцієнтів регресії, який продемонстрував, що всі параметри регресійної моделі є позитивними, тобто значущими (жодний із факторів не може бути вилученим із регресійної моделі).

За результатами перевірки критерієм Фішера отримано модель, яка адекватна статистичним даним ($F = 80,685$, $F_{\text{крит}} = 1,045$).

Виходячи з розрахунків математичної моделі, приходимо до висновків, що найбільш значущими компонентами, що варто враховувати в процесі розробки стратегічних пріоритетів є:

- частка жінок-студентів у вищій освіті;
- частка жінок у професорсько-викладацькому складі ЗВО;
- оцінка якості даних. (Для кожного кількісного ряду значення дорівнює 2, якщо дані доступні для точного визначення змінної; 1, якщо є деякі дані, що відносяться до змінної, але потрібна деяка інформована коригування; і 0 в іншому випадку);
- відсоток студентів, що навчаються в приватних установах і відсоток студентів, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»;
- політичне середовище країни та рівень нормативного забезпечення;
- рівень фінансової автономії державних університетів;
- ступінь задоволеності системи вищої освіти потребам конкурентоспроможної економіки;
- кількість опублікованих статей ЗВО;
- кількість опублікованих статей ЗВО з розрахунку на душу населення;
- кількість ЗВО країни, які входять до Шанхайського рейтингу;
- ступінь зарахування до ЗВО у відсотках від числа осіб, які отримали середню освіту протягом останніх п'яти років;
- відсоток населення у віці 25-64 років з вищою освітою;
- чисельність дослідників (еквівалент повної зайнятості) з розрахунку на 1 млн. населення;
- рівень безробіття серед осіб з вищою освітою у віці 25-64 років у порівнянні з рівнем безробіття для осіб з неповною або середньою освітою без вищої освіти.

Вищевикладене доповнює попередній аналіз та дозволяє визначити основні стратегічні пріоритети щодо розробки стратегії підвищення конкурентоспроможності вищої освіти (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Матриця стратегічних пріоритетів

Джерело: побудовано автором.

Вибір стратегічних пріоритетів державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти, які, на відміну від наявних, базуються на можливих сценаріях регуляторного впливу, що визначають стратегію розвитку:

- 1) стагнаційний (жодні зміни не відбуваються: якість вищої освіти залишається досить низькою, фінансові вливання не характерні);
- 2) якісно-кількісний (підвищення якості вищої освіти в умовах обмеженого фінансування), як результат усувається частково GAP 3.0;
- 3) кількісно-якісний (збільшення обсягу фінансування, що, в першу чергу, покликане підвищити матеріальне забезпечення професорсько-викладацького складу та гарантованих видатків, які забезпечують функціонування ЗВО за умов низької якості вищої освіти);
- 4) інноваційно-орієнтований (збалансований розвиток вищої освіти, матеріальної бази ЗВО, впровадження сучасних ІКТ за рахунок підвищення якості

вищої освіти та відповідно збільшення її фінансування, як за рахунок державних структур так і приватних інституцій, міжнародних фондів);

Для України характерним є другий стратегічний пріоритет, за яким обсяг фінансових ресурсів, що виділяються для ЗВО як зі боку держави, так і з приватних джерел є відносно низьким, що суттєво унеможлиблює підвищення якості на належному рівні, а фінансування зорієнтоване виключно на забезпечення заробітної плати, розмір якої не носить мотивуючий характер. В той же час, оптимальним варіантом для України в поточному періоді є поступове підвищення якості через впровадження державно-приватного партнерства, розробка гнучкого нормативного забезпечення фінансових вливань у вищу освіту та можливість виконання замовлень підприємств, як платних послуг, що в результаті, забезпечить подальше підвищення якості вищої освіти без значних фінансових вливань зі сторони держави та підвали для четвертого стратегічного пріоритету – інноваційно-орієнтованого, який передбачає збалансований розвиток вищої освіти за рахунок підвищення якості вищої освіти та відповідно збільшення її фінансування, як за рахунок державних структур так і приватних інституцій, міжнародних фондів, позиціонування ЗВО як повноцінних та невід’ємних учасників кластерного розвитку територій, інноваційних зрушень економіки (табл. 3.3).

Однак, у разі обрання даного пріоритету, слід враховувати значні галузеві та регіональні асиметрії та диспропорції. Адже, виходячи з попереднього аналізу, в Україні присутній нерівномірний розподіл ЗВО, зокрема виокремлення університетів-флагманів, що входять до світових рейтингів та регіональні університети, які не користуються популярністю серед абітурієнтів, тому, вважаємо за доцільне, виокремити маркетингові стратегії ЗВО за такими можливими напрямками:

Стратегія проникнення представляє собою стратегію для більшості закладів вищої освіти, що прагнуть збільшити контингент студентів в межах відповідного (регіонального чи національного) ринку. Розширення проникнення на ринок - це найочевидніша стратегія, її звичайне практичне вираження - прагнення збільшити чисельність студентів. Вважаємо, що дана стратегія характерна, в першу чергу, для регіональних ЗВО.

Таблиця 3.3

Характеристика стратегічних пріоритетів підвищення конкурентоспроможності вищої освіти

Назва	Характеристика	Результати реалізації пріоритету для економіки в цілому
Стагнаційний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Фінансування вищої освіти на низькому рівні (основна частка витрат – на оплату праці і комунальних послуг, а на оновлення основних фондів – за залишковим принципом, що демонструє попередній розділ). 2. Низький рівень оплати праці науково-педагогічного складу ЗВО. 3. Незбалансованість структури і якості підготовки фахівців з потребами ринку праці 4. Надання роботодавцями переваги низькокваліфікованій дешевій робочій силі 5. Диференціація в оплаті праці не за освітньо-професійним рівнем, а за галузевим та регіональним принципом 6. Відсутність або низькі темпи оновлення основних засобів, впровадження інновацій та нововведень у виробництво 7. Значна частка робочих місць зі шкідливими та несприятливими умовами праці 	<p>Стагнація економічного розвитку, неможливість формування інноваційної моделі розвитку економіки, зниження конкурентоспроможності вітчизняної економіки та робочої сили у міжнародному аспекті</p>
Кількісно-якісний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Незначне збільшення фінансування освіти за рахунок державного бюджету і приватних коштів (переважно – за рахунок оплати навчання студентами), що дозволяє проводити також оновлення матеріально-технічної бази ЗВО повільними темпами. 2. Часткова збалансованість структури і якості підготовки фахівців за рахунок механізму державного замовлення. 3. Превалювання робочої сили низької та середньої кваліфікації. 4. Відсутність умов для належного підвищення кваліфікації і кар'єрного зростання. 5. Відсутність стимулів для творчої інноваційної діяльності. 	<p>Висока плінність кадрів, в першу чергу високо-інтелектуальних, низькі темпи економічного розвитку, повільні темпи формування інноваційної моделі економіки</p>
Якісно-кількісний	<ol style="list-style-type: none"> 1. Впровадження державно-приватного партнерства. 2. Розробка гнучкого нормативного забезпечення фінансових вливань у вищу освіту. 3. Встановлення безпосередніх зв'язків з підприємствами, в рамках яких останні вистпають замовниками різного роду послуг 4. Збільшення фінансування за рахунок приватних коштів та нарощення досвіду для можливості участі у програмах міжнародної технічної допомоги. 5. Превалювання робочої сили середньої та високої кваліфікації кваліфікації. 6. Наявність умов для належного підвищення кваліфікації і кар'єрного зростання, які відповідають інноваційним засадам. 7. Наявність стимулів для творчої інноваційної діяльності. 	<p>Пожавлення темпів економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності робочої сили та молодих фахівців на рику праці</p>
Інноваційно-орієнтований	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зростання обсягів фінансування вищої освіти як за рахунок державного бюджету, так і приватних коштів, в тому числі від виконання науково-дослідних робіт, надання ЗВО консультативних послуг та послуг з підвищення кваліфікації, що дозволяє проводити прискорене оновлення матеріально-технічної бази ЗВО, впровадження інновацій у навчання. 2. Висока якість освітніх послуг на рівні розвинених європейських країн. 3. Досягнення збалансованості структури і якості підготовки фахівців за рахунок механізмів як державного, так і регіонального замовлення. 4. Формування ринку праці з висококваліфікованою робочою силою. 5. Суттєве збільшення оплати праці кваліфікованих фахівців з вищою освітою порівняно з іншими категоріями працюючих. 6. Прискорене оновлення основних засобів, активізація впровадження інновацій. 7. Поліпшення умов праці на робочих місцях. 8. Передумови для поширення навчання протягом усього життя 	<p>Високі темпи економічного розвитку, прискоренні темпи формування інноваційної моделі економіки, зростання рівня конкурентоспроможності економіки, підвищення конкурентоспроможності робочої сили, формування потужного середнього класу в країні</p>

Джерело: доповнено автором на основі джерела [38].

Основним недоліком даної стратегії окремих ЗВО для сфери вищої освіти загалом є те, що її досягнення відбувається, в основному, за рахунок використання інструментів маркетингу під час агітації або шляхом зниження ціни на освітні послуги, таким чином наслідування даної стратегії при розробці.

Стратегія розвитку ринку означає адаптацію та виведення існуючих освітніх послуг на ринок освітніх послуг для іноземних абітурієнтів, тобто здійснення їх експорту. Для успішного здійснення стратегії необхідно підтвердити наявність контингенту іноземних абітурієнтів, які прагнуть отримувати такі послуги. Головним ризиком такої стратегії може стати відсутність потенційних споживачів та невідповідність послуг – потребам. Відносно аспекту потенційного ринку іноземних абітурієнтів, тоді ЗВО України, зокрема технічна та медична освіти, розглядається як привабливі для іноземних громадян; збільшення студентського контингенту відбувається, в основному, за рахунок самостійного притоку іноземних студентів (прийнятна ціна та наявність договорів щодо нострифікації). Проте, варто відмітити, що за останні роки, у зв'язку із нестабільною ситуацією в країні (військові конфлікти) та відмова у нострифікації дипломів українських ЗВО стратегія «пасивного очікування» є вже менш ефективною.

Інструментом здійснення є впровадження англomовного викладання, що збільшує приток іноземних абітурієнтів.

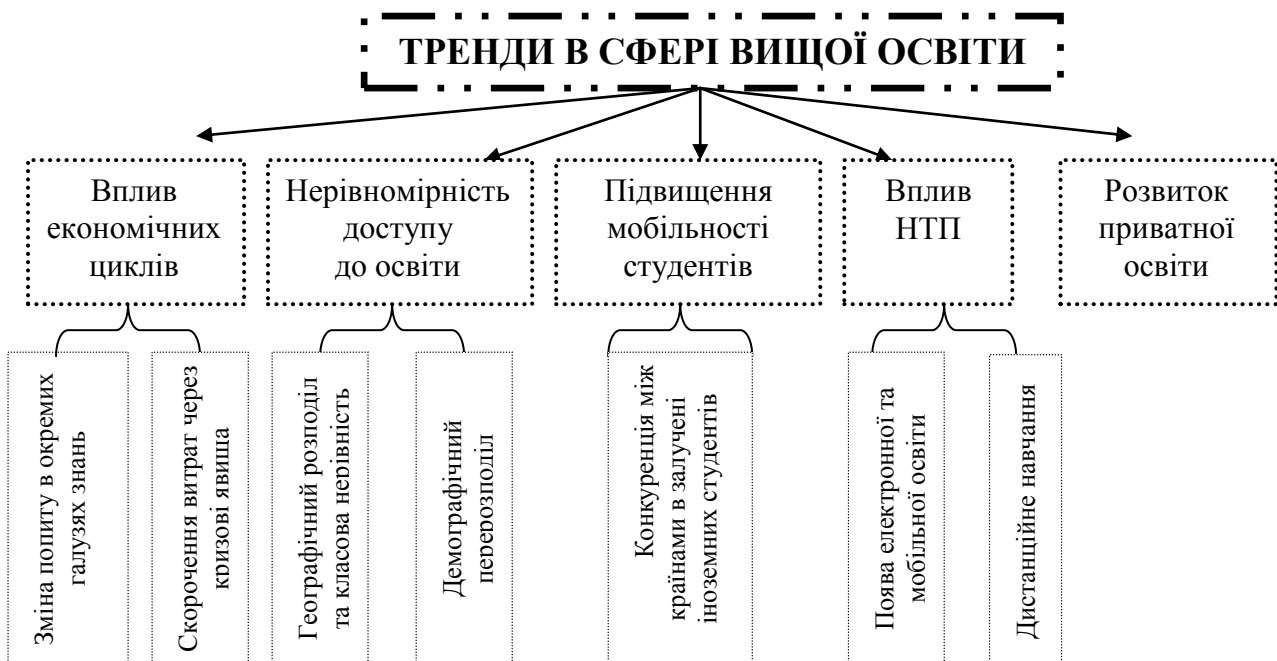
Стратегія розвитку товару - пропозиція на існуючому ринку нових спеціальностей чи спеціалізації, можливість подвійних дипломів та наявність можливості зарубіжних стажувань. Така стратегія типова для провідних ЗВО країни.

Стратегія диверсифікації представляє собою найбільш витратну і ризиковану стратегію, яка використовується при вичерпанні можливостей зростання на існуючих ринках, зміну кон'юнктури ринку, що характерно для України (виїзд українських абітурієнтів за кордон, у зв'язку з вибором престижніших зарубіжних ЗВО), вигідних можливостей і високою потенційною вигодою захоплення нового ринку. Така стратегія в межах розробки державного механізму може застосовуватися частково, виключно для ЗВО із особливим статусом – університети, які увійшли в міжнародні рейтинги.

Таким чином, вважаємо, що виокремлення окремо маркетингових стратегій, поряд із сценаріями стратегічних пріоритетів надасть змогу максимально вірно спрямувати наявні можливості ЗВО на підвищення їх конкурентоспроможності, зокрема, та вищої освіти загалом.

Удосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти викликає необхідність розробки та впровадження стратегії розвитку освітньої діяльності на національному рівні. У процесі розробки концептуальних засад удосконалення механізму органи регуляторної політики мають пріоритетні завдання, які визначають бажаний стан об'єкта регулювання за умов досягнення ним стратегічних цілей.

На підставі узагальнення результатів досліджень, організованих ЮНЕСКО [60], які були оприлюднені на Світовій конференції з питань вищої освіти, виокремлено п'ять основних трендів сучасного глобального ринку освітніх послуг, зокрема: вплив економічних циклів; нерівність доступу до освітніх послуг; вплив демографічних факторів; вплив НТП; зростання приватної вищої освіти; підвищення мобільності студентів (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Сучасні тенденції розвитку глобального ринку освітніх послуг

Джерело: побудовано автором

Крім того, ОЕСР було визначено наступні тенденції та виклики, притаманні розвитку вищої освіти на сучасному етапі, зокрема:

- збільшення кількості осіб, зарахованих до контингенту закладів вищої освіти;
- підвищення віку студентів у вищій школі;
- вища частка залученого населення до безперервної освіти;
- зростає потреби у навчанні в навичках з ІКТ;
- інтернаціоналізація вищої освіти та навчання;
- підвищення приватного забезпечення освіти та навчання.

Досліджуючи процес формування та розвитку державної політики у сфері вищої освіти, виявлено, що державне управління вищою освітою України за формальними ознаками відповідає стандартам європейських країн, але є суттєві відмінності у функціональних обов'язках, які полягають у порядку формування управлінських органів, їх складу та функціональних повноважень.

Проведені опитування працедавців і випускників закладів вищої освіти щодо якості вищої освіти України показало, що лише 14,5% респондентів оцінюють якість вищої освіти як високу.

Основна маса опитаних вважають якість освіти середньою (44,9%) або низькою (29,6%). При цьому, в топ основних причин низької якості вищої освіти в Україні входять такі, як невідповідність викладання вимогам ринку праці, невідповідність структури освіти реальним потребам ринку праці, слабка матеріальнотехнічна база закладів вищої освіти, низький середньоосвітній рівень студентів та їх слабка зацікавленість в якісній освіті. Існують істотні дисбаланси між обсягом і структурою підготовки робочої сили з вищою освітою і потребами ринку праці. За результатами опитувань близько 50% населення України працює в повній або частковій невідповідності зі спеціальністю і кваліфікацією, отриманою при здобуванні вищої освіти. До того ж серед випускників закладів вищої освіти повністю за фахом працюють лише 22%. У результаті працедавцям доводиться закладати до своїх бюджетів кошти для перепідготовки фахівців з вищою освітою.

Реальною проблемою є нестача абітурієнтів для спеціальностей, спеціалістів, які є затребуваними працедавцями, і надлишок їх на престижних спеціальностях [19].

Як і на початку XXI ст., так і сьогодні сфера української освітньої політики має такі характерні ознаки: обмежені ресурси, їх переважно нераціональне використання, системний дефіцит бюджетного фінансування, відсутність пріоритетного статусу в суспільстві, низький рівень активності інших учасників освітньої політики тощо [20, с. 7]. Все вищезазначене негативно впливає на реалізацію прав громадян на якісну вищу освіту та рівний доступ до якісної вищої освіти. Таким чином, на сучасному етапі реформування національної системи вищої освіти до європейського освітнього простору необхідно визначити основні пріоритетні напрями державного регулювання національної системи вищої освіти.

Нові горизонти розвитку Болонського процесу були представлені на Конференції: «Болонський процес – Європейський простір вищої освіти», в якій прийняли участь міністри, відповідальні за вищу освіту у 47 країнах Європейського простору. Вони зустрілися в Бухаресті 26 та 27 квітня 2012 року, щоб розглянути досягнення Болонського процесу та домовитися про майбутні пріоритети ЄПВО (Європейського простору вищої освіти), що вилилося в Бухарестське Комюніке. Серед розглянутих питань мали місце такі:

- глобальна мобільність студентської молоді;
- глобальні і регіональні підходи до забезпечення якості;
- проведення реформ у вищій освіті для підвищення конкурентоздатності випускників ЗВО на ринку праці [120].

Відповідно ключовими цілями, що були сформульованими міністрами стали: забезпечення якісної вищої освіти, покращення спроможності випускників до працевлаштування та посилення мобільності.

За результатами зустрічі підписано Бухарестське комюніке «Використання всього потенціалу – Консолідація Європейського простору вищої освіти».

У межах комюніке були обумовлені напрями інвестицій у вищу освіту з огляду на теперішню ситуацію, коли Європа переживає фінансово-економічну кризу, що робить перспективи працевлаштування випускників більш

невизначеними. З огляду на це, міністри зобов'язалися забезпечувати максимально високий можливий рівень фінансування вищої освіти та підтримувати вищі навчальні заклади у забезпеченні потреб держави у висококваліфікованих, професійно-мобільних, конкурентоспроможних фахівців із творчим потенціалом, професійним мисленням та широким світоглядом, необхідних для стійкого економічного розвитку.

Відповідно до таких завдань міністри взяли на себе відповідальність у співпраці в зазначеному напрямі аби зменшити рівень безробіття серед молоді.

Актуальним залишається питання підтвердження міністрами своїх зобов'язань підтримувати відповідальність держав за вищу освіту та визнання необхідності відкрити діалог щодо фінансування та управління у вищій освіті. Важливим є також подальший розвиток належних інструментів фінансування заради досягнення цілей Болонського процесу консолідація Європейського простору вищої освіти[13].

У 2012 р. в умовах загострення економічної конкуренції, потреби ринків праці у висококваліфікованих працівниках ЄС модернізував стратегічні орієнтири розвитку освіти та професійної підготовки у державах-членах у документі «Переосмислення освіти: інвестиції у професійні навички задля кращих соціально-економічних результатів», зокрема:

— розбудова навичок для ХХІ ст.: трансверсальних та базових здатність вчитися, критично мислити, математичних, природничих компетентностей, підприємництва, ІКТ-компетентності, спілкування сучасними іноземними мовами; а також професійних навичок;

— стимулювання відкритого та гнучкого навчання;

— покращення результатів навчання, ефективності оцінювання та визнання освітніх результатів й кваліфікацій, включно з результатами неформального навчання;

— якнайширше застосування потенціалу ІКТ і відкритих освітніх ресурсів;

— підтримка європейського вчительства, що передбачає запровадження нового порт- фоліо компетентностей для вчителів та управлінців, інноваційних методик викладання;

— оптимізація фінансування на засадах спільної відповідальності, що позиціонується як інструмент підвищення продуктивності та економічного зростання;

— подальший розвиток державно-приватного партнерства [188]

Визнаючи успіхи і проблеми у досягненні Цілей розвитку тисячоліття і той факт, що потрібна нова програма розвитку після 2015 року – в 2012 році на Конференції ООН зі сталого розвитку у Ріо-де-Жанейро держави домовилися створити відкриту робочу групу для розробки комплексу Цілей сталого розвитку.

Після більш ніж року переговорів, Відкрита робоча група представила рекомендації щодо цілей у сфері сталого розвитку. 193 держави-члени ООН досягли консенсусу щодо підсумкового документу нової програми «Трансформація нашого світу: Порядок денний сталого розвитку 2030», в результаті було розроблено 17 цілей сталого розвитку з 169 цільовими показниками, на противагу попереднім восьми цілям розвитку тисячоліття, які передбачали досягнення 21 цільового показника.

Цільові показники сталого розвитку у сфері освіти до 2030 року:

- Забезпечити рівний доступ для всіх жінок і чоловіків до недорогої та якісної технічної, професійної й вищої освіти, у тому числі до університетів.
- Значно збільшити кількість молоді та дорослого населення, які мають відповідні знання та навички, в тому числі технічні і професійні, забезпечення зайнятості, створення гідних робочих місць і розвитку підприємницької діяльності.
- Ліквідувати гендерну нерівність в освіті і забезпечити рівний доступ до всіх рівнів освіти та професійної підготовки для соціально незахищених категорій населення, у тому числі осіб з обмеженими можливостями, представників корінних народів і дітей з особливими потребами.
- Забезпечити, щоб всі молоді люди і значна частина дорослого населення, як чоловіків, так і жінок, вміли читати і рахувати.
- Забезпечити, щоб всі учні набували знання та навички, необхідних для сприяння сталому розвитку, у тому числі, за допомогою навчання з питань сталого розвитку та сталого способу життя, прав людини, гендерної рівності, заохочення

культури миру та ненасильства, виховання громадян світу і визнання культурного розмаїття та вкладу культури в сталий розвиток.

- Створити та модернізувати навчальні заклади з урахуванням потреб дітей, інвалідів та гендерних аспектів та гарантувати безпечне, ненасильницьке, інклюзивне та ефективне середовище для навчання.

- До 2020 року значно збільшити у всьому світі кількість стипендій, доступних для країн, що розвиваються, зокрема найменш розвинених країн (малих острівних держав і країн Африки), для здобуття освіти у закладів вищої освіти, у тому числі професійно-технічної підготовки та навчання інформаційно-комунікаційним технологіям, технічним, інженерним і науковим програмам у розвинених країнах та інших країн, що розвиваються.

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр., (затверджена Указом Президента України 25 червня 2013 р.) визначила стратегічні завдання розвитку вищої освіти, серед яких:

- приведення мережі закладів вищої освіти (нині ЗВО) і системи управління вищою освітою у відповідність із потребами розвитку національної економіки та запитів ринку праці;

- створення дослідницьких університетів, розширення автономії закладів вищої освіти;

- перегляд та затвердження нового переліку професій педагогічних і науково-педагогічних працівників;

- розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентнісний підхід, узгоджених із новою структурою освітньо-кваліфікаційних (освітньо-наукового) рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій;

- розширення взаємодії вищих навчальних закладів (нині ЗВО) з установами Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України щодо розвитку наукових досліджень у сфері вищої освіти;

- залучення роботодавців до співпраці з вищими навчальними закладами (нині ЗВО), зокрема, до участі у розробленні стандартів вищої освіти, організації

проходження практики студентами, вирішенні питань надання першого робочого місця випускникам;

- подальше вдосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів (нині ЗВО), як передумови забезпечення рівного доступу для здобуття вищої освіти;

- переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів (нині ЗВО) [127].

Модернізаційний порядок денний для вищої освіти, визначений у стратегії «Освіта і підготовка 2020», охоплює підвищення кількості випускників вищих навчальних закладів; підвищення якості викладання та навчання; промоцію мобільності студентів і викладачів та кроскордонне співробітництво; посилення «трикутника знань» шляхом взаємодії освіти, досліджень та інновацій; запровадження механізмів ефективного управління й фінансування у галузі вищої освіти.

Порядок денний передбачає доступність освіти, рівноправну і якісну освіту для всіх — дітей, молоді та дорослих, охоплюючи всі її форми (формальну, неформальну й інформальну) і всі її ланки від виховання дітей молодшого віку до вищої освіти й навчання дорослих.

Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” [104], яка визначає мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України.

Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі. Для цього рух уперед здійснюватиметься за векторами: розвитку, безпеки, відповідальності та гордості. У межах зазначених чотирьох векторів руху Стратегія передбачає реалізацію 62 реформ і програм розвитку держави, одна з яких реформа освіти. Проте, серед десяти першочергових

реформ реформа освіти не зазначена. Крім того, серед 25 ключових показників стратегічних індикаторів реалізації Стратегії відсутні ті, що стосуються розвитку вищої освіти та оновлення напрямів підготовки науково-педагогічних працівників.

Розуміючи те, що освіта – це один з основних важелів цивілізаційного поступу й економічного розвитку держави, Міністерство освіти і науки України розробило проект Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років [5].

Досвід розвитку освітньої системи України після 1991 р. свідчить, що на сьогодні на системному рівні в освіті переважають моделі змін, які, або тільки їх імітують, або трансформація наявних інституцій, організаційних і освітніх практик передбачає дію навздогін: вона не передбачає прогнозу й моделювання проблеми, а є спонтанною реакцією на появу цієї проблеми.

Для забезпечення функціонування освіти як основи сталого розвитку країни, виходу її на рівень найрозвиненіших постіндустріальних країн світу необхідно забезпечити творення нових форм організації освітньої діяльності, заснованих на прогнозуванні й швидкому реагуванні на виклики.

Відповідно до проекту Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років реформа освіти передбачає всеосяжну трансформацію освітнього сектора, в результаті якої необхідне виконання низки завдань, а саме:

- освіта повинна перетворитися на систему, здатну до саморегуляції – відповідно до викликів суспільного розвитку, які постійно змінюються;
- освіта має перетворитися на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, у якому учні й студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знанням протягом життя та застосовувати це знання в практичній діяльності;
- освіта має продукувати індивідів, здатних забезпечити прискорене економічне зростання та культурний розвиток країни, свідомих, суспільно активних громадян, конкурентоспроможних на європейському та світових ринках праці;
- освіта має стати реальною гарантією забезпечення високих соціальних стандартів.

Необхідним напрямом реалізації реформ вищої освіти є модернізація системи підготовки й перепідготовки науково-педагогічних та управлінських кадрів в освітньому секторі.

У розділі 4 Концепції визначено стратегічні орієнтири підготовки сучасного викладача, здатного забезпечити реалізацію принципу випереджального навчання, а саме:

- розробка в нормативних документах системи внутрішнього й зовнішнього забезпечення якості вимог до наукового та професійного профілю сучасного викладача-дослідника;

- розробка сукупності принципово нових моделей підвищення професійної кваліфікації викладачів, що будуть ґрунтуватись на поліваріантних схемах організації та змісту навчання, просування кращих освітніх практик;

- запровадження протягом 2015–2020 років комплексу заходів, спрямованих на системне заохочення наукової та професійної активності викладачів, їх академічної мобільності (міжнародної і внутрішньої), розширення практик творчих відпусток і стажування (зокрема за кордоном), підтримку вітчизняних наукових видань, скеровану на включення їх до провідних наукометричних баз;

- оволодіння викладачами новітніми інтерактивними, індивідуалізованими, командними та проектними навчальними технологіями спільного вироблення нового знання;

- побудова академічного середовища з системою формалізованих і неформалізованих цінностей і культури, орієнтованих на якісно інший професійний рівень.

Іншим документом, що окреслює стратегічні напрями модернізації вищої освіти, є проект Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, що запропонований Міністерством освіти і науки для громадського обговорення [122].

У зв'язку з тим, що метою реформування є створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір,

реалізація стратегії розрахована на 2015–2020 роки, включаючи такі основні завдання реформ:

- забезпечення конституційних прав громадян на якісну вищу освіту та рівного доступу до якісної вищої освіти;
- реорганізація системи управління вищої освіти з метою забезпечення захисту національних, регіональних і місцевих інтересів, а також інтересів усіх суб'єктів національної системи вищої освіти України;
- трансформація університетів у центри незалежної думки, які здатні продукувати ідеї для прискореної модернізації країни;
- забезпечення справедливої конкуренції між закладами вищої освіти як запоруки високої якості вищої освіти;
- створення належного зв'язку між ринком праці та системою вищої освіти;
- інтеграція вищої освіти України у світовий і європейський освітньо-науковий простір.

Основними принципами реформ є: людиноцентричність; наукова обґрунтованість; готовність до системних змін; реалістичність; послідовність.

Реалізацію Стратегії запропоновано здійснити шляхом виконання десяти напрямів, провідним із яких, на наш погляд, є розділ 3.9 “Професійний розвиток персоналу вищої школи”, що передбачає досягнення якісно нового стану рівня академічного персоналу української вищої школи, який визначається такими характеристиками:

- безумовною участю в наукових дослідженнях, що знаходяться в актуальному полі сучасної фундаментальної та прикладної тематики;
- навчання здобувачів вищої освіти сучасним науковим знанням з використанням новітніх навчально-інформаційних технологій;
- здатність до співпраці із здобувачами вищої освіти в побудові їх освітньої траєкторії в межах моделі студентоцентричного навчання;
- спроможність до роботи в умовах інституціональної відкритості закладів вищої освіти, знання іноземних мов та орієнтації на академічну мобільність;

– сповідування академічного етносу, побудованого навколо цінностей чесності, взаємопідтримки, поваги до прав і свобод, відповідальності, активного опору корупційним проявам і плагіату [122].

Безумовно, досягнення таких характеристик передбачає здійснення конкретних кроків у модернізації системи підготовки та перепідготовки викладачів вищої школи, таких як:

– вироблення комплексу заходів, що стимулюють формування такої моделі поведінки викладачів, яка базована на науковому світогляді, критичному й незалежному мисленні, культурній відкритості й толерантності;

– поширення нових уявлень про науковий і професійний профіль викладача-дослідника, які повинні бути відображені в нормативних документах системи (внутрішнього та зовнішнього) забезпечення якості;

– розроблення сукупності принципово нових моделей підготовки та підвищення професійної кваліфікації викладачів;

– системне заохочення наукової та професійної активності викладачів, їх академічної мобільності;

– запровадження в систему підготовки викладачів опанування новітніми навчальними технологіями спільного вироблення нового знання;

– побудова академічного середовища з системою цінностей та культури, орієнтованих на якісний особистісно-професійний розвиток викладачів та здобувачів вищої освіти.

Модернізація вищої освіти передбачає оновлення системи підготовки здобувачів вищої освіти всіх рівнів на основі новітніх стандартів, що відповідають сучасному стану розвитку Європейської та світової освіти.

Сучасне покоління стандартів розроблено на засадах функціональнодіяльнісного підходу щодо визначення виробничих функцій випускника, зміст його типових завдань діяльності й умінь, назви змістових модулів дисциплін, які мають за мету формування цих умінь. Зокрема, підготовку викладачів вищої школи регламентував Галузевий стандарт вищої освіти за спеціальністю 8.000005 “Педагогіка вищої школи”, який затверджено ще у 2005 р. (Освітньо-

кваліфікаційна характеристика магістра за спеціальністю специфічних категорій 8.000005 “Педагогіка вищої школи” кваліфікації 231 “Викладач університетів та вищих навчальних закладів” : галузевий стандарт вищої освіти України; офіційне видання).

У зазначеному нормативному документі не знайшов відображення компетентнісний підхід, який за часів розробки стандарту ще не було сформувано українським педагогічним співтовариством.

Суттєвим кроком модернізації вищої освіти в Україні є затвердження нового переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти та створення механізму його впровадження. [102; 103].

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки “Про особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти” від 06 листопада 2015 р. № 1151 затверджено таблиці відповідності переліків галузей знань, напрямів і спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка здобувачів вищої освіти, новому переліку 2015 р. Зокрема, спеціальність 8.000005 “Педагогіка вищої школи” за новим переліком відповідає спеціальності 011 “Науки про освіту у галузі знань” 01 “Освіта”. Перехід до нового переліку спеціальностей не відбувається автоматичною зміною назви спеціальності, а потребує розробки нового нормативного забезпечення, зокрема нових освітніх стандартів.

Нові стандарти вищої освіти є наступним поколінням стандартів і замінюють собою Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які розроблялись у 2002–2014 рр. відповідно до законодавства.

Стандарти базуються на компетентісному підході й поділяють філософію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та в міжнародному Проекті Європейської Комісії “Гармонізація освітніх структур у Європі” [237].

Запропоновані напрями удосконалення державного регулювання системи вищої освіти потребують розробки заходів їх реалізації, що можуть бути представлені у вигляді табл.Ж.1 (Додаток Ж).

Таким чином, зазначенні засади подальшого реформування державної політики у сфері вищої освіти України покликані підвищити її конкурентоспроможність та усунути наявні дисбаланси шляхом: упорядкування мережі закладів вищої освіти; забезпечення концентрації університетського потенціалу аби підвищити його глобальну конкурентоспроможність; вирівнювання територіальних диспропорції у вищій школі (за кількістю студентів на 10 тис. населення регіони істотно відрізняються), надаючи можливість фінансових дотацій та преференцій; приведення контингенту студентів, аспірантів, докторантів до реальної ресурсної бази вищої освіти; запровадження національної системи ранжування закладів вищої освіти як об'єктивну основу їх концентрації, конкурсного добору і ліквідації слабших із них шляхом закриття або об'єднання із більш потужними [150]; поділ університетів на глобальні та регіональні, розробка стратегій для кожної з груп; запровадження спеціальних державних програм підтримки університетів, що увійшли до кращих за провідними світовими рейтингами; укрупнення існуючих закладів вищої освіти шляхом їх об'єднання в потужні національні регіональні університети, посиливши їх освітньо-науковий потенціал і вплив та інноваційний розвиток відповідного регіону; запровадження незалежного зовнішнього аудиту ЗВО з метою перевірки якості вищої освіти.

3.2. Напрями вдосконалення державного механізму регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України

У сучасному глобалізованому світі людський ресурс стає центром відтворювальних процесів. Свідченням чого цього є зростання значення людського капіталу, який формується під впливом дії системи вищої освіти, освітньої діяльності. Саме вища освіта впливає на розвиток природних здібностей та навичок людини до праці, зокрема інтелектуальної, сприяє моральному і духовному вихованню студентів, слухачів, створює умови для формування нових компетенцій.

Досвід зарубіжних країн щодо подальшого соціально-економічного розвитку держави свідчить, що існують фундаментальні основи для забезпечення сталого

розвитку країни і одним із інструментів його забезпечення є саме вища освіта. Адже освітній рівень, освітній потенціал нації виступає важливим чинником становлення, збереження і зміцнення національної безпеки будь-якої країни.

Проблеми вдосконалення державного механізму регулювання вищою освітою залишаються актуальними впродовж багатьох років. Останніми роками вони набули особливого значення в умовах розгортання процесів реформування й модернізації вищої освіти України. З огляду на це, в умовах зростаючої конкуренції на глобальному ринку освітніх послуг, загострюється проблема дослідження національних систем вищої освіти зарубіжних країн (Додаток Е).

Серед основних типів національних освітніх систем виділяють атлантичну, континентальну, гібридну [14]. Відмінності між даними моделями подано в табл. 3.4.

Як видно з табл. 3.4 Україні на сучасному етапі притаманні ознаки як атлантичної так і континентальної моделей, при цьому віднести вітчизняну вищу освіту до гібридної моделі, вважаємо, не є доцільним.

Трансформаційні перетворення на шляху європеїзації вищої освіти, впровадження засад кращих європейських практик поки не демонструють позитивних змін, а навпаки, виходячи з рейтингових позицій та міграційних потоків абітурієнтів, негативно впливають на конкурентоспроможність вищої освіти України, адже без комплексних перетворень та структурних зрушень в економіці не можливі якісні зміни у сфері вищої освіти. Тому вдосконалений механізм державного регулювання конкурентоспроможності має якомога більше бути адаптивним не лише реаліям вітчизняної вищої освіти, а й змінам у сфері вищої освіти на глобальному ринку освітніх послуг.

Виходячи з цього, вважаємо за доцільне, дослідити наявні практики з управління вищою освітою у світі та їх компаративістику з Україною.

Таблиця 3.4

Відмінності між моделями управління вищою освітою

Моделі	Характеристика											
	Сучасні тенденції розвитку	Країни	Витрати на вищу освіту в абсолютному виразі, на 10 тис. осіб населення	Рівень централізації	Структура управління	Наявність спеціалізації	Роль держави, ступінь її участі	Рівень автономності	Наявність безпосередніх зв'язків між університетом та бізнесом	Рівень самоврядування	Рівень зв'язків з громадськістю	Непрямої контроль з боку держави
Атлантична	Традиційно ліберальна атлантична модель переживає «одержавлення»	США, Великобританія, Ірландія, Канада, Австралія, Нова Зеландія	Вище 9000 тис. дол. США	децентралізація управління, за якої керівництво вищою освітою законодавчо й фактично здійснюється на рівні штатів	пірамідальна, тобто включає горизонтальний і вертикальний поділи	модель «пізньої професійної диференціації», у якій вибір спеціальності у ЗВО не зумовлюється автоматично типом закінченої школи	забезпечує лише інфраструктуру та освітні послуги на базовому рівні	наявний високий ступінь інституціональної та фінансової автономії ЗВО	тісний зв'язок з бізнес-спільнотою	Самоврядування розвинуте на високому рівні	Широкі зв'язки з громадськістю розвинуті на високому рівні	+
Континентальна	державно центрична континентальна модель – лібералізацію	Нідерланди, Німеччина, Франція, Італія, Литва	Від 4500 до 9000 тис. дол. США	централізація управління, тобто концентрація більшості функцій, відповідних прав і повноважень у центральних владних структурах	наявність переважно вертикальних зв'язків, підпорядкованість або субординація суб'єктів управління	рання спеціалізація учнів	Пряме державне регулювання, здійснює державне замовлення	Наявний тісний взаємозв'язок з державними структурами	безпосередні зв'язки «університет - бізнес» є незначними	Самоврядування розвинуте на достатньому рівні	Широкі зв'язки з громадськістю розвинуті на достатньому рівні	-
Гібридна (Змішана)	переймає характеристики двох, не втрачаючи при цьому національної самобутності	Країни Центральної Європи Азії	До 4500 тис. дол. США	+/-	Наявність вертикально - горизонтальних зв'язків	+/-	Вплив держави присутній	Незначні взаємо-зв'язок з державними структурами	Незначні зв'язки «університет - бізнес»	Рівень самоврядування розвинуте, але не на високому рівні	Зв'язки з громадськістю розвинуті, але не на високому рівні	+/-
УКРАЇНА			340 тис. дол. США	Централізація управління	Вертикальні зв'язки	Модель пізньої спеціалізації	Пряме державне регулювання, здійснює державне замовлення	Наявний тісний взаємо-зв'язок з державними структурами	Незначні зв'язки «університет - бізнес»	Нерозвинуте самоврядування	Незначні зв'язки з громадськістю	-

Джерело: систематизовано автором

Наприклад, Осмо Ківінен і Рісто Рінне - дослідники з університету Турку - виділяють три моделі вищої освіти з погляду взаємодії вищої освіти, держави й ринку: американська модель (крайня децентралізація; тверда конкуренція, ринкове управління, відкритість); західноєвропейська модель (державне фінансування; державний контроль – “оціночна держава”; доступ у ЗВО за допомогою вступних процедур); скандинавська модель (державне фінансування; управління на основі розвинутого механізму законодавства; конкуренція, контрольована державою; мінімальний приватний сектор).

З погляду взаємодії вищої освіти, держави й ринку, Україна переймає характеристики двох моделей: західноєвропейської та скандинавської. Проте, варто відмітити, що, на відміну від скандинавської моделі, в Україні відсутній розвинений механізм законодавства з управління вищою освітою, в результаті чого, низька конкурентоспроможність вищої освіти на глобальному ринку.

Тоді як, за типом управління вищої освіти виокремлюють: унітарний тип управління («сильний центр – незначна роль регіональної влади») спрямований на нівелювання територіальних відмінностей і вирівнювання освітнього і наукового ландшафту країни (США, Німеччина); федеративний тип («сильний центр – значуща роль регіонів») характеризується досягненням своєрідного балансу повноважень між центральною і регіональною владою щодо системи вищої освіти (Франція, Великобританія, Іспанія) та; конфедеративний тип управління у вищій освіті передбачає відносини, за яких «незначною є роль центру - провідною є регіонів» (Канада, Швейцарія).

За типом управління вищої освіти для України характерним є унітарний тип із високим рівнем централізації управління, незначною роллю регіональних властей.

Особливістю сучасного стану системи вищої освіти України, державного механізму регулювання її конкурентоспроможності є невідповідність існуючого механізму, в основі якого покладено ієрархізацію структурних елементів та, відповідно, наявність вертикальних зв'язків між ними, що суперечить інтенсивному підходу в напрямку підвищення конкурентоспроможності вищої освіти, направленої на підвищення якості підготовки, застосуванні нових методів та прийомів у процесі

передачі знань, формуванні компетенцій, побудові нової моделі освітнього процесу, розвитку сфери науки та інновацій, залучення закладів вищої освіти до процесу капіталізації їх ідей та винаходів, соціалізації сфери вищої освіти, вимогам інноваційної моделі економіки, в межах якої саме вища освіта, як сфера державного регулювання стає найбільш стратегічно важливою. Саме вища освіта в умовах переходу до нової стадії розвитку суспільства, спричиненою 4 Промисловою революцією, яка не лише призводить до зміни інструментів та методів введення господарства, а й трансформує систему вищої освіти, поодинокими прикладами такого перетворення є, наприклад, Університет 21 чи Школа 45, в основі діяльності яких, при передачі знань, лежать нові методи та цінності вищої освіти, є вкрай важливою та невід'ємною складовою.

Інтенсифікація розвитку системи вищої освіти покликана прискорити процес реформування та усунення наявного дисонансу щодо високої частки охоплення вищою освітою, рівня людського розвитку в Україні та низького рівня конкурентоспроможності національної економіки, адже такий дисбаланс свідчить про серйозні інституціональні недоліки, притаманні механізму функціонування самої економіки та відсторонення сфери вищої освіти в його межах, що, в свою чергу, є неможливим, базуючись до принципів такої ефективної моделі як «потрійна спіраль» (яка передбачає функціонування за схемою «університети –промисловість – уряд»). Застосування такого підходу надасть відчутний економічний, соціальний та науково-технічний ефект для економіки країни.

Окрім того, переорієнтація діяльності та засад функціонування системи вищої освіти, в межах якої принципом роботи усіх ЗВО стане проектоорієнтованість, що забезпечить, в свою чергу, інтеграцію та процес поглинання системи вищої освіти в економічну систему загалом, адже спровокує більш ефективну роботу наявного професорсько-викладацького складу, талановитого студентства чи наукової еліти через більш ефективне використання робочого часу, зниження його втрат у зв'язку з ефективною реалізацією тих чи інших проектів виключно компетентними на це групами виконавців, оминувши безпосередньо функціональні обов'язки кожного з учасників, тобто за принципом «вміння-завдання», а не «посада-завдання». Такого

роду переорієнтація на деієрархізацію в системі вищої освіти, із горизонтальними зв'язками, може слугувати ефективним інструментом забезпечення умов формування конкурентоспроможності вищої освіти в цілому, адже підвищить ефективність роботи ЗВО в цілому.

Сучасне середовище є настільки відкритим та глобалізованим, що відсутність комплексного бачення наявних проблем в самій системі призводить до сповільнення економічного зростання при наявності значних на це ресурсів. Так, наприклад, система вищої освіти, не є вже виключно продуцентом висококваліфікованих фахівців, яких готують аби забезпечити ринок праці, а також ще є її сфера економіки, яка є більш стратегічно важливою аніж будь-яка галузь промисловості. Через те, що остання є джерелом нових ідей, яких потребує як приватний так і державний сектор, забезпечує та відповідає за рівень збалансованості ринку праці, ступеня інноваційної налаштованості підприємств, створення осередків ідейності, які можливо трансформувати в безпосереднє благо того іншого. Таким чином, розвиток національної системи вищої освіти можливий лише шляхом вдосконалення механізму державного регулювання її конкурентоспроможності.

Вище викладене зумовлює необхідність розробки напрямів удосконалення механізму забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти, який би у повній мірі відповідав сучасним умовам формування інноваційної моделі економіки, заснованої на знаннях та компетенціях.

Таким чином, основною метою його функціонування є підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України для забезпечення потреб інноваційної моделі економіки, що можливо досягнути удосконаливши механізм регуляторної політики.

Загалом, механізм — це сукупність взаємоузгоджених організаційних структур, конкретних форм, методів і важелів регулювання, за допомогою яких реалізуються чинні, в конкретному середовищі та умовах, економічні закони та досягається процес відтворення економіки та економічних процесів загалом.

Функціонування будь-якого механізму підпорядковується чітко визначеній меті, завданням, принципам та закономірностям. Залежно від цього окреслюються

напрями регулюючого впливу механізму, його основних складових, суб'єктів та важелів. Взаємоузгодженість усіх структурних елементів забезпечує отримання позитивних результатів дії такого механізму. Поряд з тим, умови, за яких відбувається реалізація будь-якого механізму є досить турбулентними, тому кожен механізм має бути адаптованим до реалій зовнішнього та внутрішнього середовища. Особливо актуальним є вивчення зовнішнього середовища в умовах глобалізації.

Концептуальна схема даного механізму та шляхи його вдосконалення представлено на рис. 3.9.

Основними напрямками вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України є: підвищення якості освітніх послуг; адаптивність потребам ринку праці, їх випередження; розвиток сфери науки та інновацій; соціалізація сфери вищої освіти.

Основними суб'єктами виступать заклади вищої освіти, науково-дослідні установи (інституції), роботодавці (їх об'єднання), органи державної влади й місцевого самоврядування, об'єднаних територіальних громад, абітурієнти й випускники ЗВО, молоді фахівці, громадські незалежні організації та інші стейкхолдери.

Далі, перейдемо до аналізу сутності основних принципів функціонування механізму.

Принцип інтеграційності передбачає взаємозв'язок вищої освіти з державним та приватним секторами аби забезпечити економічну ефективність їх спільної діяльності, об'єднавши інтелектуальний ресурс з матеріально-технічним та інституційним.

Принцип аксіологізму (етимологія терміну «аксіологія» - наука про цінності, учення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини; розділ філософії) означає формування середовища для трансферу не лише знань, навичок та компетенцій, а й цінностей, що в результаті забезпечать розвиток гуманності суспільства, дотримання етичності у відносинах між усіма учасниками системи, дотримання засад етики відносин та взаємоповаги, як в процесі роботи так і до результатів

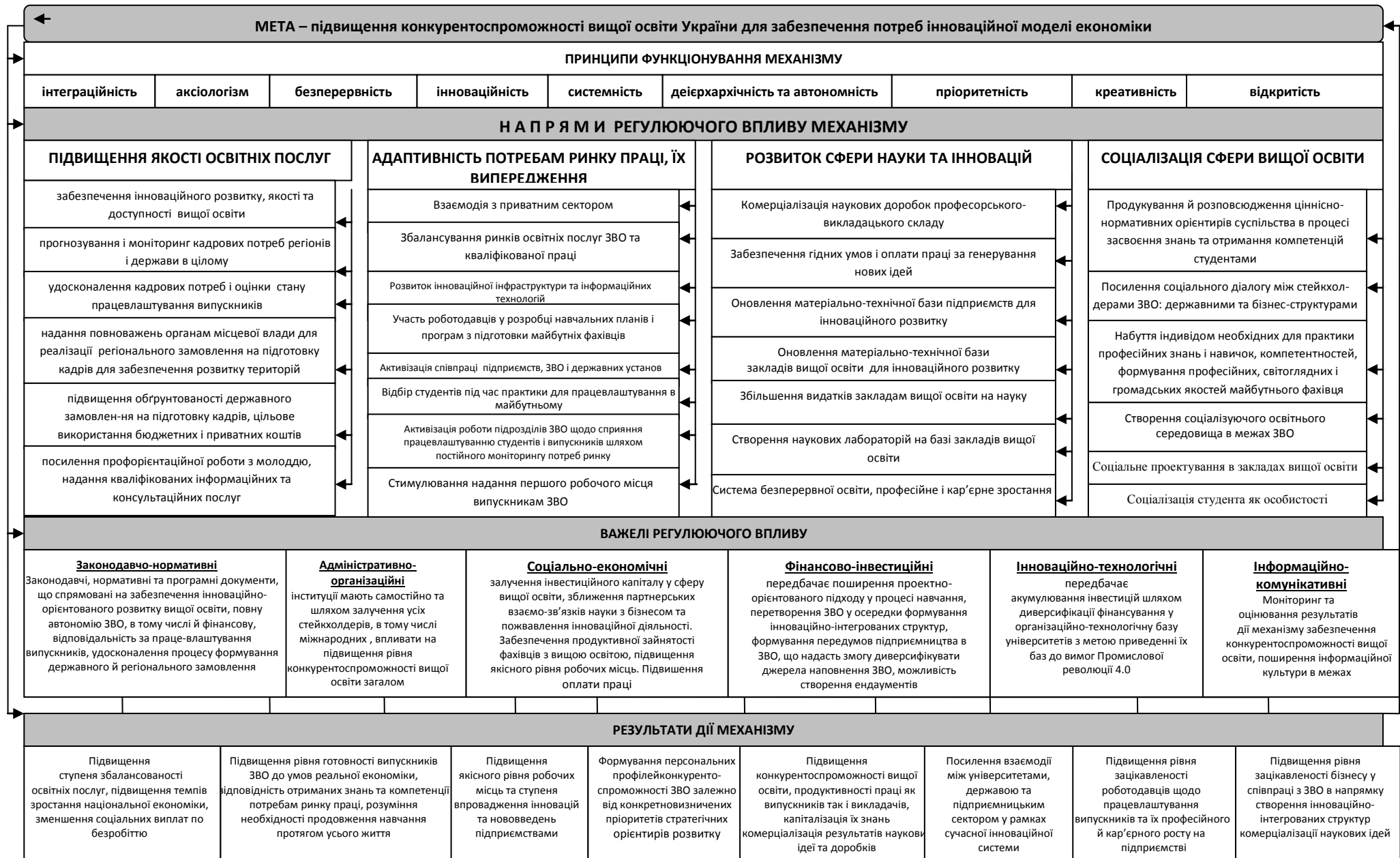

Рис. 3.9. Концептуальна схема вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України. Джерело: розроблено автором

їх діяльності (в тому числі недопустимість плагіату ідей, що суперечить засадам даного принципу).

Принципи безперервності свідчать про доцільність реалізації заходів щодо підвищення конкурентоспроможності на всіх етапах життєвого циклу без виключення, навчити культурі безперерного навчання з метою згладжування протиріч між зростаючим обсягом нових знань та обмеженими можливостями їх засвоєння в традиційних умовах.

Принцип інноваційності вказує на необхідність забезпечення закладів вищої освіти, по-перше, сучасними матеріально-технічними засобами, які мають використовуватися в навчальному процесі та, по-друге, прогресивними способами та методами, у безпосередній роботі, що, як результат, дасть змогу посилити інноваційний характер вищої освіти в цілому.

Принцип системності полягає у можливостях досягнення більш вагомого результату на основі злагодженої взаємодії усіх учасників функціонування механізму на всіх рівнях, комплексності всієї системи, що в результаті забезпечило б синергетичність результатів діяльності системи.

Принцип деієрхархічності та автономності полягає у формуванні горизонтальних зв'язків у ЗВО, впровадження інновацій (переорієнтації до проектно-орієнтованого підходу у процесі навчання) у процесі діяльності, наданні більш широкого кола повноважень для своєчасного моніторингу потреб територій та суб'єктів господарювання в освітніх послугах ЗВО, у тому числі підготовки фахівців, інноваційно-інвестиційних проектів чи інших послуг тощо.

Даний принцип повинен стати основним для забезпечення автономності не лише в процесі освітньої діяльності, а й фінансової автономії, що надасть змогу не лише створювати університетські ендаументи, а й вільно розпоряджатися ними, що може слугувати ефективним інструментом забезпечення інноваційності діяльності, а отже й підвищення конкурентоспроможності шляхом переходу на дуальні засади вищої освіти та можливість входження до складу кластерних утворень.

Принцип креативності означає створення середовища для інтелектуального розвитку, умов реалізації ідей, стимулювання бажання отримувати та збагачувати

знання, орієнтації на зміни та розширення горизонту існуючих знань, навичок та змін.

Принцип відкритості передбачає, що ЗВО мають бути сприятливими до нових ідей, соціалізованим учасником як в межах національної економіки так і світової спільноти у напрямку взаємодії із соціальними партнерами та охочими стейкхолдерами.

Крім того, механізм спрямований на удосконалення його складових – законодавчо-нормативної, адміністративно-організаційної, соціально-економічної, фінансово-інвестиційної та інформаційно-комунікативної.

Законодавчо-нормативна складова механізму регулювання конкурентоспроможності вищої освіти потребує оновлення існуючої законодавчої бази (табл. 3.3), розробки й прийняття ряду документів, що дозволили б забезпечити інноваційно-орієнтований розвиток вищої освіти, повну автономію ЗВО, в тому числі й фінансову, відповідальність за працевлаштування випускників, удосконалити процес формування державного й регіонального замовлення, що надасть змогу оптимізувати витрати на вищу освіту та можливість їх переорієнтації на оновлення матеріально-технічної бази, що унеможливило б забезпечення якісної підготовки в сучасних умовах (табл. 3.3).

Адміністративно-організаційна складова механізму регулювання конкурентоспроможності вищої освіти передбачає, що інституції мають самостійно та шляхом залучення усіх стейкхолдерів, в тому числі міжнародних впливати на підвищення рівня конкурентоспроможності вищої освіти загалом.

Соціально-економічна складова важелів регулювання передбачає залучення інвестиційного капіталу у сферу вищої освіти, зближення партнерських взаємозв'язків науки з бізнесом та поживлення інноваційної діяльності. Забезпечення продуктивної зайнятості фахівців із вищою освітою, підвищення якісного рівня робочих місць та відповідно матеріального заохочення до отримання вищої освіти. Підвищення матеріального заохочення викладачів ЗВО, що, в свою чергу, підвищить якість викладання, мотивуючи професорсько-викладацький склад.

Диверсифікація оплати праці кваліфікованої та некваліфікованої праці. Стимулювання інноваційного розвитку підприємства.

Фінансово-інвестиційна складова важелів регулюючого впливу передбачає поширення проектно-орієнтованого підходу у процесі навчання, що дасть змогу в майбутньому комерціалізувати наукові ідеї та доробки, перетворення ЗВО у осередки формування інноваційно-інтегровані структури, де університети виступали б генераторами ідей, формування передумов підприємництва в ЗВО, що надасть змогу диверсифікувати джерела наповнення ЗВО, можливість створення ендаументів. Диверсифікація джерел фінансування шляхом залучення не лише приватних інвестицій, а й програм міжнародної технічної допомоги. Комерціалізація освітніх послуг, надання платних послуг через формування інноваційних центрів.

Інноваційно-інвестиційна складова важелів регулюючого впливу передбачає акумулювання інвестицій шляхом диверсифікації фінансування у технологічну базу університетів з метою приведення їх баз до вимог 4 промислової революції.

Інформаційно-комунікативна складова механізму регулювання конкурентоспроможності вищої освіти передбачає здійснення постійного моніторингу та оцінювання результатів дії даного механізму на забезпечення конкурентоспроможності вищої освіти, зокрема його впливу на стан сфери вищої освіти. Зворотній зв'язок та швидке реагування з огляду на турбулентність глобального освітнього середовища. Поширення інформаційного впливу культури в межах 4 промислової революції, оскільки остання видозмінює наявні вимоги до інформаційного простору ЗВО шляхом виникнення локальних серверів з величезним обсягом інформації, що постійно оновлюється.

Однак реалізація масштабних інноваційно-прогресивних перетворень та інвестиційних проектів може виявитися неможливою внаслідок відсутності практики впровадження систем менеджменту забезпечення якості у сфері вищої освіти. Тому, вважаємо за доцільне, розглянути особливості забезпечення якості вищої освіти закордоном, кращі світові практики та впровадження систем менеджменту якості вітчизняними ЗВО.

3.3. Система забезпечення якості освітніх послуг у сфері вищої освіти

В сучасних умовах ринкової економіки, рівень розвитку будь-якої країни, поряд із геополітичним розташуванням, природно-кліматичними умовами, наявністю природних та біоресурсів, залежить від інтелектуальної складової її населення. Дана складова, в свою чергу, охоплює широкий спектр важливо необхідних напрямків для перспектив розвитку держави – її економіко-соціального рівня, політичної стабільності та захищеності населення, інноваційної спрямованості подальшого розвитку, схильності до економічного зростання та підвищення добробуту, що є важливим елементом захищеності її громадян, які є головною цінністю будь-якої країни. Таким чином, в умовах глобалізаційних перетворень та превалювання ринкових умов господарювання рівень розвитку людського капіталу є вкрай важливим, адже для основних споживачів, що зацікавлені у використанні людських ресурсів – роботодавців, досить вагомою стає компонента знань, вмінь, таланту працівника, схильності до постійного навчання, креативності мислення, винахідливості тощо. Особливо гостро дана проблема виникає нині, коли більшість розвинених країн світу переходять на новий етап свого розвитку – формування економіки знань.

Як показує зарубіжний досвід, з огляду на те, що висококонкурентна третинна освіта є потужним індикатором розвитку та високого рівня людського капіталу, українська економіка потребує модернізації механізмів національної системи вищої освіти шляхом комплексної перебудови всієї системи, посиливши інвестиції у дану сферу та взаємодію між учасниками освітнього процесу та суб'єктами, які мають потребу у висококваліфікованих кадрах, а саме – роботодавцями, зокрема перейти від стадії «де-юре» взаємодії на «де-факто», адже теоретична база підготовки не може у повній мірі забезпечити підготовку практичну, що, як наслідок, щорічно призводить до випуску студентів, не адаптованих до реалій ринку праці, або, іншими словами, відсутність практичних навичок та підготовки не дає змогу випускникам у повній мірі конкурувати на ринку праці. Тому реформування підготовки кадрів закладами сфери вищої освіти повинно ґрунтуватися, в першу чергу, на посиленні співпраці з потенційними роботодавцями та підготовці

студентів до необхідності постійного саморозвитку та самоосвіти, адже в умовах турбулентного середовища конкурентнозданий фахівець із схильністю до швидкого перенавчання, постійного вдосконалення рівня якості своїх знань та навичок є затребуваним у будь-якій сфері.

Спробою усунути проблему низької конкурентоспроможності національної системи вищої освіти, як було виявлено в ході аналізу у попередньому розділі, є створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, що: формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його Міністерству освіти та науки України (МОН) для затвердження; аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти; проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти; формує галузеві експертні ради у складі від дев'яти до п'ятнадцяти членів на строк не більше ніж три роки з числа осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менше п'яти років, крім представників органів студентського самоврядування; формує і подає МОН перелік спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, згідно із Законом України «Про вищу освіту» для внесення в установленому порядку Кабінетові Міністрів України; погоджує розроблені МОН стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю; формує єдину базу даних із питань запроваджених вищими навчальними закладами спеціалізацій, за якими здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти; приймає рішення про акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми; формує критерії оцінки якості освітньої діяльності, зокрема наукових здобутків, закладів вищої освіти, за якими можуть складатися рейтинги закладів вищої освіти та ін. [40].

Зважаючи на необхідність підвищення ефективності управління якістю освітніх послуг в Україні, важливе значення має вивчення досвіду розвинених країн світу щодо впровадження прогресивних підходів до управління якістю надання освітніх послуг ЗВО.

Розвиток концепції управління якістю надання навчальних послуг в Європейському Союзі вже має тривалу історію. Нині, Європейський простір вищої освіти налічує 47 держав-членів, що приєдналися до Болонського процесу [178].

Таким чином, проблема підвищення рівня якості управління ЗВО є досить поширеною і, з огляду на її визначальну складову, пошук прийняттого та ефективного вирішення можливий лише із використанням моделей управління чи менеджменту якості.

Як відмічає О. М. Левченко, характеризуючи процес упровадження сучасних підходів до управління якістю освітніх послуг на принципах загального менеджменту якості, необхідно як слід формувати відповідну систему якості ЗВО. Ця система має бути спрямованою не лише на вирішення поточних проблем якості освітніх послуг, а передусім на задоволення потреб та очікувань як студентів, так і викладацького складу, керівників підприємств, які працевлаштовують випускників навчального закладу, або отримують послуги з підвищення кваліфікації та перенавчання для своїх працівників, а також місцевої громади [70].

Як показує практика, одним із найбільш поширених підходів до управління якістю освітніх послуг вищої освіти є модель Загального управління якістю (англійською - Total Quality Management, TQM), яка передбачає участь всього персоналу організації у створенні високоякісної продукції або послуги на всіх етапах її життєвого циклу від стадії маркетингу, проектування, виробництва, експлуатації, обслуговування до утилізації.

Концепція якості TQM ґрунтується на таких принципах як: залучення вищого керівництва та всього персоналу; орієнтація на споживача; процесний і системний підхід; постійне вдосконалення якості; прийняття рішень на основі фактів; налагодження партнерських відносин із постачальниками [147].

Більш розгорнуто основні принципи управління якістю для вищої освіти відповідно до TQM виглядають наступним чином: (рис. 3.10).

В університетах США, Франції, Великобританії та інших розвинених країнах проблеми загального управління якістю розглядають у трьох площинах [69]:

Рис. 3.10. Основні принципи управління якістю згідно з концепцією TQM

Джерело: систематизовано автором [148].

1. Викладання TQM як самостійної навчальної дисципліни у процесі навчання як у ЗВО, так і в процесі післяуніверситетської підготовки.

2. Організація викладання інших дисциплін із використанням принципів та методів TQM.

3. Організація управління ЗВО на основі принципів та методів TQM.

Знайомство з TQM починається з розгляду еволюції поняття якості відповідно до чотирьох концепцій якості: відповідність стандарту; відповідність використанню; відповідність вартості; відповідність прихованим вимогам [69].

Загалом, методологія TQM почала застосовуватись у сфері вищої освіти з початку 90-х років ХХ століття. Результатом позитивного впровадження принципів TQM у діяльність ЗВО розвинених країн та країн, що розвиваються, стало підвищення успішності студентів, покращення якості навчальних програм, розширення залучення викладацького складу і персоналу ЗВО до підвищення якості зростання попиту на випускників даних ЗВО.

На думку більшості дослідників, існують певні переваги у створенні системи управління якістю ЗВО в контексті ідеології TQM, яка передбачає застосування процесного та системного принципів. Так, в основі системного підходу закладена парадигма менеджменту якості, заснованої на концепції міжсистемних зв'язків і взаємодій, що розглядають як сукупність взаємообумовлених елементів зовнішнього середовища та внутрішньої структури підприємства.

Перевага процесного підходу полягає у забезпеченні неперервного контролю зв'язків окремих процесів у межах системи взаємопов'язаних і взаємозумовлених бізнес-процесів, що ґрунтуються на реалізації вимог стандартів серії ISO 9000-2000 [147].

Застосування ДСТУ ISO 9001-2000 для створення системи управління якістю (СУЯ) надання освітніх послуг – це не одноразова кампанія, а вагома і складна інновація. Створення СУЯ – завдання, що вимагає подекуди нетрадиційних підходів до його вирішення та передбачає відповідність принципам системності, має відбуватися шляхом реалізації завдань взаємопов'язаних етапів. Для цього потрібно дотримуватися такої послідовності:

1. Створення команди з формування політики якості й опису основних процесів у ЗВО.

2. Підготовка і мотивація персоналу закладу, навчання уповноважених з якості, менеджерів і аудиторів. Важливо, щоб кожний співробітник усвідомив свою роль, відповідальність і повноваження у рамках системи менеджменту якості. Обов'язковою умовою є залучення осіб, що навчаються, як основних споживачів освітніх послуг.

3. Розробка (проектування) системи, що дозволяє ефективно управляти процесами, діями і завданнями на всіх рівнях.

4. Розробка системи внутрішнього аудиту, що дозволить оцінити ступінь готовності структурних підрозділів ЗВО працювати якісно, відповідно до вимог ДСТУ ISO 9001-2000.

5. Впровадження системи управління якістю надання навчальних послуг [147].

Одним з основних завдань третього, четвертого і п'ятого етапів запропонованої послідовності є створення пакету документів, які регламентують виконання всіх процесів у системі управління якістю надання освітніх послуг.

Сучасні підходи щодо створення чи модернізації системи управління якістю надання освітніх послуг передбачають обов'язкове створення кожним навчальним закладом таких документів як: інформаційний пакет ECTS; документально оформлені політика та цілі у сфері якості; настанова; оформлені у документах,

методики, що вимагає ДСТУ ISO 9001-2000, в яких викладені політика, цілі, механізми і критерії якості освітніх послуг та методики, які для цього застосовуються [147].

Ще одним поширеним підходом до управління якістю освітніх послуг у сфері вищої освіти є запровадження критеріїв Європейського фонду менеджменту якості (англійською - European Foundation for Quality Management, EFQM). Критерії Європейського фонду менеджменту якості базуються на дев'яти основних критеріях (рис. 3.11).

Рис. 3.11. Модель Європейського фонду менеджменту якості (EFQM)

Джерело: складено та доопрацьовано автором за даними [212]

П'ять з них – критерії «Можливостей», а інші чотири – критерії «Результатів» [212]. Критерії «Можливостей» характеризують потенційні можливості організації, а «Результатів» - досягнуті результати [212].

Модель Європейського фонду менеджменту якості у сфері вищої освіти була розроблена університетом Халлам Шеффілд у Великобританії. Серед основних переваг моделі для ЗВО виділяють: розуміння та передбачення потреб студентів та їх очікувань, демонстрація далекоглядного лідерства; залучення співробітників; розвиток взаємовигідних відносин тощо [212].

Наведений у табл. 3.5 перелік факторів впливу на якість навчання у порівнянні з принципами TQM, критеріями EFQM і вимогами міжнародного стандарту ISO 9001 дає підстави для висновку про те, що зазначені фактори повністю відповідають спільній ідеології TQM, на якій, власне, їх і базовано [14].

Таким чином, сучасний стан якості вищої освіти викликає занепокоєння, що призводить до необхідності управління якістю надання освітніх послуг вітчизняними ЗВО.

Порівняльна характеристика моделей управління якістю освіти у розрізі факторів, що впливають на якість підготовки ЗВО

№ з/п	Фактори, що впливають на якість підготовки	Принципи TQM	Критерії EFQM	Вимоги ISO 9001:2000
1.	Рівень підготовки абітурієнтів	Орієнтація на споживача. Налагодження взаємовигідних стосунків з постачальниками.	Використання потенціалу персоналу.	7.3.2. Вхідні дані проектування та розроблення
2.	Рівень підготовки викладачів, підбір кадрів, підвищення їх кваліфікації, рівень соціального захисту	Роль вищого керівництва. Залучення персоналу	Роль вищого керівництва. Політика і стратегія. Задоволеність персоналу.	6.2. Людські ресурси
3.	Організація учбового процесу, впровадження наукових досягнень у навчальний процес	Процесний підхід	Управління процесами.	7.2. Проектування та розроблення 7.5. Виробництво і надання послуг
4.	Оснащеність навчальним обладнанням, підручниками, посібниками, обчислюваною та оргтехнікою, використання інформаційних технологій	Системний підхід	Раціональне використання ресурсів.	6.3. Інфраструктура 6.4. Виробниче середовище
5.	Гуманітаризація навчання, позанавчальна виховна робота	Процесний підхід	Управління процесами.	7.3.3. Вихідні дані проектування та розроблення
6.	Організація самостійної роботи студентів	Залучення персоналу	Використання потенціалу персоналу.	7.5. Виробництво і надання послуг
7.	Мотивація студентів до якісного навчання	Залучення персоналу	Задоволеність споживачів.	7.3.3. Вихідні дані проектування та розроблення
8.	Контроль знань, умінь та навичок студентів	Прийняття рішень на підставі фактів	Управління процесами. Результати роботи	8.2.4. Моніторинг та вимірювання продукції 8.3. Управління невідповідною продукцією
9.	Оцінка рівня підготовки студентів роботодавцями, суспільством	Орієнтація на споживача	Задоволеність споживачів і суспільства. Результати роботи	8.2.1. Задоволеність замовника
10.	Рівень самооцінювання і удосконалення	Постійне удосконалення	Результати роботи	8.2.2. Внутрішній аудит 8.4. Аналізування даних 8.5. Поліпшення
11.	Рівень відповідності вимогам державної акредитації	Орієнтація на споживача	Задоволеність споживачів і суспільства. Результати роботи	1.1. Загальні положення
12.	Зв'язок з роботодавцями і колишніми студентами	Орієнтація на споживача	Задоволеність споживачів і суспільства. Результати роботи	7.2. Процеси, що стосуються замовників 7.2.3. Зв'язок із замовником
13.	Організація продовження навчання	Постійне удосконалення	Управління процесами. Результати роботи	8. Вимірювання, аналізування та поліпшення

Джерело: складено автором [147]

Дослідження позитивного досвіду розвинених країн, ЗВО яких входять до світових рейтингів, а випускники користуються попитом на ринку праці, щодо впровадження у свою діяльність принципів Загального управління якістю, відповідно до вимог системи якості ISO 9001:2000, дає змогу констатувати необхідність впровадження даних підходів українськими ЗВО аби підвищити конкурентоспроможність випускників на ринку праці як у національному, так і у міжнародному контексті.

Як результат, з боку державного регулювання необхідно сформувати чіткий механізм впровадження принципів Загального управління якістю (TQM) у діяльності ЗВО, створити консалтинговий комітет щодо впровадження підходів до менеджменту якості освіти при Міністерстві освіти та науки, сприяти обміну позитивним досвідом застосування моделей управління якістю освіти із зарубіжними ЗВО через проведення на державному рівні круглих столів, конференцій та семінарів, що в результаті надасть змогу очільникам ЗВО України перейняти зарубіжний досвід щодо посилення конкурентних позицій своїх випускників на ринку праці [147].

Як зазначає Ветті, трансформаційність вищої освіти викликає необхідність зміни якісної компоненти. По-перше, контексту, по-друге, стейкхолдерів (якість пов'язана з конкретними стейкхолдерами, у межах чого розглядають окремо якість кожного досліджуваного стейкхолдера). Зокрема, наукові доробки В. Вройштейна, М. Мідлхорста і Д. Харвея та Ф. Гріна підкреслюють важливість і цінність розгляду якості із різних точок зору зацікавлених сторін [237].

Світовою практикою виділено різні підходи до якості, які можуть бути застосовані в межах систем забезпечення якості. Інституції забезпечення якості можуть застосовувати як один, окремо взятий підхід, так і всі у сукупності, відповідно до різних навчальних систем та традицій [237].

Існує три основні підходи до визначення якості - акредитація, оцінка та аудит.

Акредитація - це оцінка того, чи відповідає установа чи програма пороговим стандартам та відповідному статусу. Отримання акредитації може мати наслідки для самого ЗВО (наприклад, дозвіл на експлуатацію) та / або його студентів (наприклад,

для отримання грантів). Акредитація є комплексною та вивчає місію, ресурси й безпосередньо освітній процес у ЗВО. Акредитація є широко використовуваним методом забезпечення якості в країнах ОЕСР. У США акредитація обох програм і установ є основним методом забезпечення якості (В. Ітон, 2004). Акредитацію програм регулярно використовують близько половини європейських агентств якості освіти. Акредитацію установ здійснюють регулярно близько 22% агентств Європи, наприклад німецькі, австрійські агентства та деякі в асоційованих країнах. Процедури акредитації також можуть зосереджуватися на QAA; наприклад, одним із завдань німецької установи Акредитації є здійснення акредитації інших установ (ENQA, 2003).

Оцінка - це формування певного балу якості, на основі пунктів, яким має відповідати ЗВО, в цьому відношенні вона виходить за межі акредитації, тобто здійснює бінарне судження (Ділл, 2000).

Якісний аудит перевіряє ступінь, того, як установа досягає власних явних або неявних цілей, визначають якісний аудит як тричастий процес, перевіряючи: відповідність запланованих процедур якості відповідно до заявлених цілей; відповідність якості фактичній діяльності та планам; ефективність діяльності у досягненні поставлених цілей». Вихід - це опис того, наскільки правильні вимоги ЗВО. Академічні аудити проводять на рівні навчального закладу. Проте, на відміну, від акредитації чи оцінки, аудити не спрямовані на те, щоб зробити всебічний огляд ресурсів та заходів ЗВО або програм, а також безпосередньо оцінювати якість навчання. Навпаки, аудит зосереджено на тих, хто проводить процеси, що впроваджуються ЗВО з метою забезпечення та підвищення якості навчання. У Європі інституційний аудит регулярно використовують 28% установ, що забезпечують якість. Його використовують на регулярній основі в Ірландії та Великобританії, а також деяких агентствах Північних та асоційованих країн.

Використання аудитів програм не є дуже поширеним явищем для європейського забезпечення якості освіти (ENQA, 2003).

Таким чином, забезпечення моніторингу якості вищої освіти є комплексним явищем. Вважаємо за доцільне, проаналізувати підходи до забезпечення

моніторингу якості вищої освіти в більшості європейських країнах та Україні (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз підходів до забезпечення моніторингу якості вищої освіти в більшості європейських країн та Україні

№	Оціночна позиція	Європейські країни	Україна
1.	Об'єкти		
	Мережа ЗВО	Розгалужена, ЗВО різних типів	Розгалужена, ЗВО різних типів і рівнів акредитації.
	Форма власності ЗВО	Державна (переважає), муніципальна, приватна	Державна (переважає), комунальна, приватна
2.	Рівні та суб'єкти		
	Державне підпорядкування		
	Національний	Конференція Міністрів освіти, Міністерство освіти	Міністерство освіти (МОНУ), ДСЯО
		Міносвіти відповідних регіонів/земель/округів	Управління освіти ОДА
	Регіональний	Конференція ректорів землі	Рада ректорів області
	Внутрішній ЗВО	Постійнодіючі комісії за спеціальностями	Ректорат
		Ректорат	Навчальний відділ
	Громадська ініціатива		
	Громадські моніторингові організації	Впливові незалежні агенції, асоціації роботодавців, рейтингові компанії, інформаційні ресурси	Поодинокі пілотні проекти
	Пріоритетність рівнів моніторингу		
Рівні моніторингу	Індивідуальний Внутрішній ЗВО Регіональний Національний	Національний Регіональний Внутрішній ЗВО Індивідуальний	
3.	Концептуальні засади та особливості системи моніторингу		
	Мета	Забезпечення відповідності Європейським стандартам та постійне підвищення якості вищої освіти	Контроль якості вищої освіти відповідно до вимог державних освітніх стандартів
	Спрямованість	Особистісно-суспільно- державна (визначається споживачами освітніх послуг, потребами ринку праці)	Державно-адміністративна (визначається діючим законодавством)
	Принципи	Автономії моніторингових агенцій, сумісності (з базами міжнародних моніторингових), нормативності (міжнародної)	Централізації, державного адміністрування, сумісності (з державними базами даних), нормативності (державної)
	Процедура моніторингу якості вищої освіти	Динамічна, варіабельна, спрямована на постійне вдосконалення	Статична, неадекватна вимогам часу

Джерело: опрацьовано автором [161]

Як видно з табл. 3.6, Україні притаманний абсолютно протилежний підхід до забезпечення моніторингу якості, який відображає командно-адміністративні підвалини його побудови, що суперечить принципам та підходам світових стандартів якості, їх контролю та моніторингу.

У сучасних умовах поширення економіки знань та переходу до інноваційної моделі економіки, підвищення якості вищої освіти стає все більш важливим, зокрема, з огляду поглиблення процесів глобалізації в освітньому просторі. З огляду на цей аспект, інструменти та принципи систем управління якістю стають все більш популярними для поліпшення якості освітніх послуг у закладах вищої освіти.

Крім того, необхідність впровадження таких систем спричинена прискореним розвитком систем вищої освіти, що вимагає створення формалізованих систем, здатних забезпечити виконання академічних стандартів. Все це, в свою чергу, можливо, виключно, завдяки впровадженню систем управління якістю, сумісних із стандартом ISO 9001:2008, який розроблено для закладів вищої освіти.

Більше того, на думку Міхальської-Цвік, посилення роботи із впровадження систем управління якістю у вищі навчальні заклади є необхідною умовою на сучасному етапі їх функціонування аби забезпечити належний рівень якості навчання студентів та започаткувати механізми, що сприяють постійному вдосконаленню освітніх процесів, в умовах зростаючої конкуренції на ринку освітніх послуг, яка гостро посилюється при зниженні кількості випускників загальноосвітніх шкіл. Як наслідок, все це спричиняє до посиленої уваги вирішення даної проблеми зі сторони національних та наднаціональних інституцій, які активно впроваджують різні види програм моніторингу для здійснення процесу оцінки та порівняння систем вищої освіти.

Серед наднаціональних інститутів, що забезпечують якість у сфері освіти, центральне місце належить Європейській асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA), метою якої є сприяння співпраці, обмін досвідом та інтеграція систем управління якістю.

ENQA взяла на себе зобов'язання проводити розробку реєстру агентств, який ґрунтується на загальних стандартах належної практики та трансформації мереж в

асоціації, яка буде відкритою для агентств країн, що долучилися до Болонської декларації.

Для Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти, яку, в свою чергу, базовано на європейських стандартах та інструкціях (ESG), характерними є наступні основні принципи:

- зацікавленість студентів, роботодавців та держави, в цілому, у високій якості вищої освіти;
- ключове значення автономії установ та агентств, збалансоване розумінням того, що автономія несе серйозну відповідальність;
- система зовнішнього забезпечення якості повинна відповідати своїм цілям і не ускладнювати роботу навчальних закладів більше, ніж це необхідно для реалізації системи своїх завдань.

ESG містить три складові:

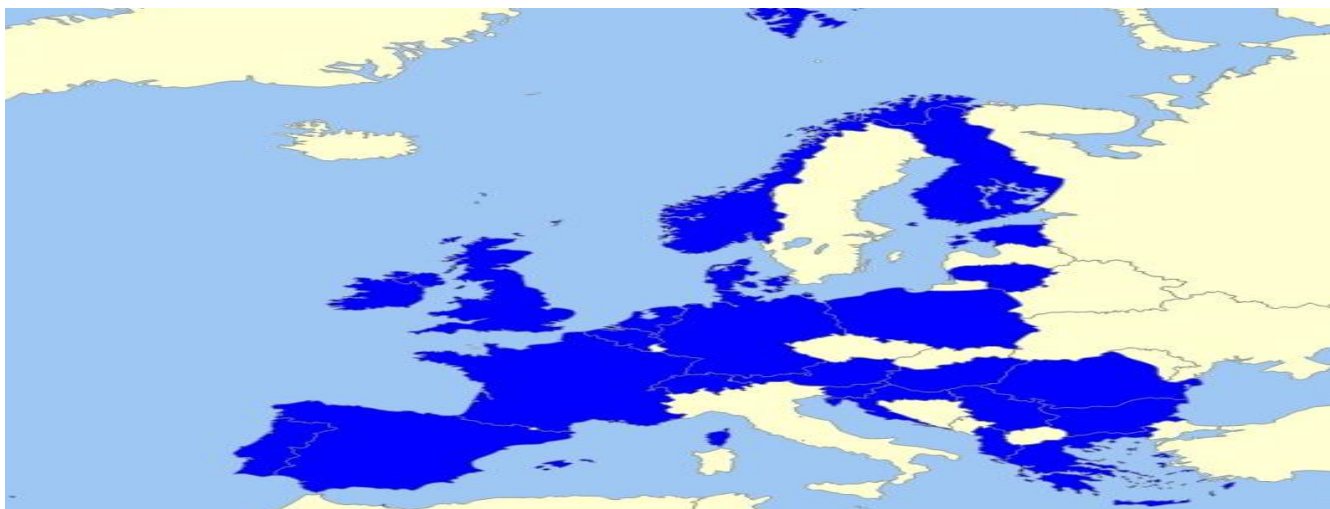
- 1) внутрішнє забезпечення якості у закладах вищої освіти;
- 2) зовнішня якість вищої освіти;
- 3) забезпечення якості діяльності агентств у сфері зовнішнього забезпечення якості [237].

Членство в ENQA складається із європейських агентств із якості та інших організацій із забезпечення якості в галузі вищої освіти, що працюють та проводять фактичну діяльність із забезпечення якості протягом, щонайменше, двох років. Члени ENQA відповідають стандартам і керівним принципам забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, що підтверджується зовнішнім оглядом Моделі досконалості Європейського фонду управління якістю (ENQM).

З огляду на актуальність питання, кількість країн-членів із кожним роком збільшується (табл. 3.1, Додаток 3).

Як ми можемо спостерігати з рис. 3.12, більшість європейських країн приєднані до процесу ENQM, за виключенням Італії, Швеції, Чехії, Словаччини, Македонії, Хорватії, Боснії та Герцеговини. Україна, до речі, також є осторонь західноєвропейської тенденції.

Проте, незважаючи на позитивні результати, у висновку Звіту «Десятиріччя» в 2014 році, було визначено основні виклики для Сталого розвитку освіти, які стосувались, зокрема, вищої освіти, серед яких такі як:

Рис. 3.12. Карта країн, які приєдналися до ENQM

Джерело: побудовано автором на основі [237]

- переведення зобов'язань на реалізацію вимагає скоординованих змін на декількох рівнях - в області управління, планування, академічних програм, управління об'єктами та фінансових систем;
- розширення інновацій у розвитку персоналу та різних інституцій для трансформації навчальних програм та педагогіки;
- обмеження в дисциплінах, як і раніше є перешкодами, для вивчення складних питань та підготовки студентів, здатних вирішувати важкі задачі [173].

Незважаючи на те, що прогрес «Десятиріччя» був неоднорідним у розрізі регіонів, все-таки, авторами було виокремлено низку напрямів, в яких було досягнуто значного прогресу вищими навчальними закладами для досягнення сталого розвитку. До них належать, зокрема, публікація більше ста декларацій про вищу освіту та зобов'язань, що підписані інституціями у всьому світі, та які демонструють, що вища освіта для сталого розвитку поступово переорієнтовується на нове мислення; введення спеціальних курсів та відкриття науково-дослідних центрів; успіхи інституційного лідерства; збільшення попиту студентів на освіту з питань сталого розвитку; збільшується потенціал дистанційних та онлайн-підходів до навчання; збільшується кількість програм професійного розвитку

викладацького складу вищої освіти; розширення мережі закладів вищої освіти, які пропонують вивчення курсу сталого розвитку; підвищення інтересу до досліджень, що стосуються сталого розвитку [175].

Одним із можливих шляхів, який дозволить вищим навчальним закладам протистояти жорсткій конкуренції на освітньому ринку, є розробка та впровадження систем управління якістю відповідно до міжнародного стандарту ISO 9001-2000 «Система управління якістю. Вимоги» [178].

Однією із найбільш популярних систем управління якістю є ISO 9001: 2008. Цей стандарт встановлює вимоги щодо впровадження системи управління якістю в організації, незалежно від її розміру або виду діяльності, включаючи вищі навчальні заклади.

З огляду на переваги впровадження систем управління якістю вищі навчальні заклади все частіше вирішують приєднатися до подібного роду систем [179; 181], серед яких такі як: економічно ефективний метод звітності, поширення керованого фокусу шляхом переорієнтації процесів, зокрема як продуктивності, так і рівня обслуговування, врахування більш широкого кола стейкхолдерів, покращення використання даних для цілей забезпечення якості та поліпшення зазначених умов праці та зарахування студентів [183].

Взявши до уваги, основні вимоги ISO 9001, їх реалізація повністю відповідає сталому розвитку системи освіти. Рішення щодо відповідальності керівництва призведе до реалізації процедур контролю якості, в той час, коли такі вимоги як моніторинг та періодичний перегляд програм, заохочення та оцінка студентів є реалізацією освітньої послуги. При впровадженні вимог щодо управління ресурсами розглядаються питання забезпечення якості викладацького персоналу, навчальних ресурсів та стандартів підтримки студентів.

Процес впровадження подібного роду систем управління якістю є досить складним, проте має багато переваг. Університети, які впровадили систему управління якістю відповідно до стандарту ISO 9001, виступають як надійні та досить організовані. В першу чергу, це можливість підвищення їх престижу серед споживачів та перспектива збільшення рейтингової позиції університетів, що

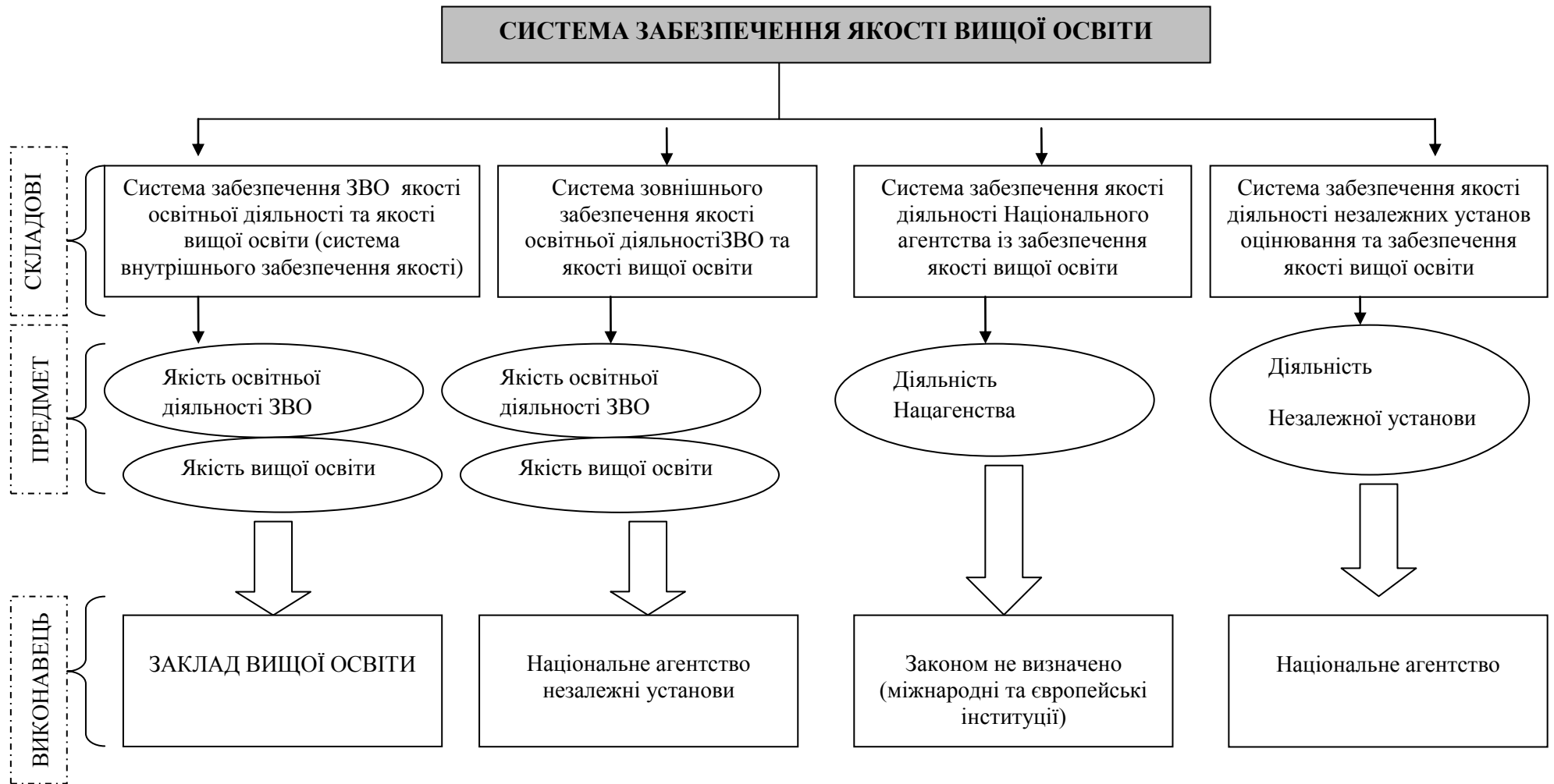
безпосередньо залежить від переваг, які приносить система управління якістю [187; 190]: забезпечення системи управління ресурсами та знаннями; постійний процес вдосконалення роботи університету; гарантія ефективного інформаційного потоку щодо поставлених завдань та їх реалізації; покращення функціонування університету та його управління; швидке та ефективне вирішення проблем; уникнення помилок (а не їх вирішення); зміна підходу до якості освіти; вдосконалення планування та бюджетної дисципліни; підвищення продуктивності та ефективності університету; зростання відповідальності, мотивації та прихильності працівників.

Далі, аналізуючи попередні аспекти питання забезпечення якості освітніх послуг у сфері вищої освіти, у призмі підвищення конкурентоспроможності вищої освіти, вважаємо за доцільне відобразити модель забезпечення якості освітніх послуг у сфері вищої освіти, використовуючи позитивний досвід європейських інституцій та країн в цілому, який полягає у формуванні ефективних моніторингових агенцій, метою яких є забезпечення відповідності Європейським стандартам та постійне підвищення якості вищої освіти шляхом реформування пріоритетності рівнів контролю та моніторингу: не від національного до індивідуального, а навпаки - від індивідуального до національного.

Контент-аналіз нового Закону України “Про вищу освіту” свідчить про підвищену увагу до питань забезпечення якості вищої освіти та освітньої діяльності українських ЗВО. Об’єктами оцінювання стають освітні програми, освітня діяльність ЗВО, результати навчання та компетентності студентів, здобуті під час навчання. У новому Законі про вищу освіту в окремому розділі закріплено правові засади забезпечення якості вищої освіти в Україні (статті 16–25).

Основні складові системи забезпечення якості вищої освіти представлено на рис. 3.13.

Будь-яка структурно повна система містить у собі ряд підсистем. Саме скоординована діяльність підсистем зобов’язана забезпечувати якість вищої освіти на тому рівні, який буде відповідати стандартам та рекомендаціям забезпечення якості в Європейському освітньому просторі.

Рис. 3.13. Складові системи забезпечення якості вищої освіти в межах чинного законодавства

Джерело: побудовано автором на основі даних [40]

Для системи вищої освіти України незалежні установи з оцінювання та забезпечення якості є абсолютно новим інституціональним суб'єктом, діяльність яких є одним із ключових елементів визнання якості освітнього процесу (освітніх програм) закладу вищої освіти як на національному так і міжнародному рівнях.

Загально визнаними світовими підходами до реалізації процедури забезпечення та оцінки якості вищої освіти є: репутаційний, результативний та загальний.

Підхід, основою якого є експертний механізм для оцінки рівня професійних освітніх програм та закладів вищої освіти – це репутаційний. Аналіз кількісних показників діяльності ЗВО є важливим для результативного підходу.

Загальний підхід ґрунтується на принципах “всезагального управління якістю” (TQM) та вимогах щодо систем менеджменту якості Міжнародної організації із стандартизації (ISO). Оцінка якості вищої освіти спрямована на визначення відповідності встановленим стандартам та критеріям, а також на підвищення рівня якості освіти в країні. (Особливості яких подані вище).

Історичні та національні традиції обумовлюють політичні, географічні та соціально-економічні фактори та є причиною для урізноманітнення моделей, які забезпечують якість вищої освіти.

На сьогодні у сфері оцінки якості вищої освіти вченими було виділено наступні моделі: англійська, американська та французька. Детальна характеристика кожної з них наведена в табл. 3.7.

Основою англійської моделі виступає внутрішня самооцінка академічної спільноти ЗВО. Французька, або, як прийнято її називати, континентальна, модель формується на базі зовнішньої оцінки, а також відповідальності ЗВО перед державою та суспільством. Третя, американська модель – це успішне поєднання французької та англійської моделей.

Головною відмінністю європейських практик у порівнянні з американською є те, що уряду притаманна значна роль та більш широкі повноваження щодо визначення цілей здійснення оцінки якості, самих аспектів її здійснення, способів та організації процесу (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Порівняльна характеристика моделей забезпечення якості освіти

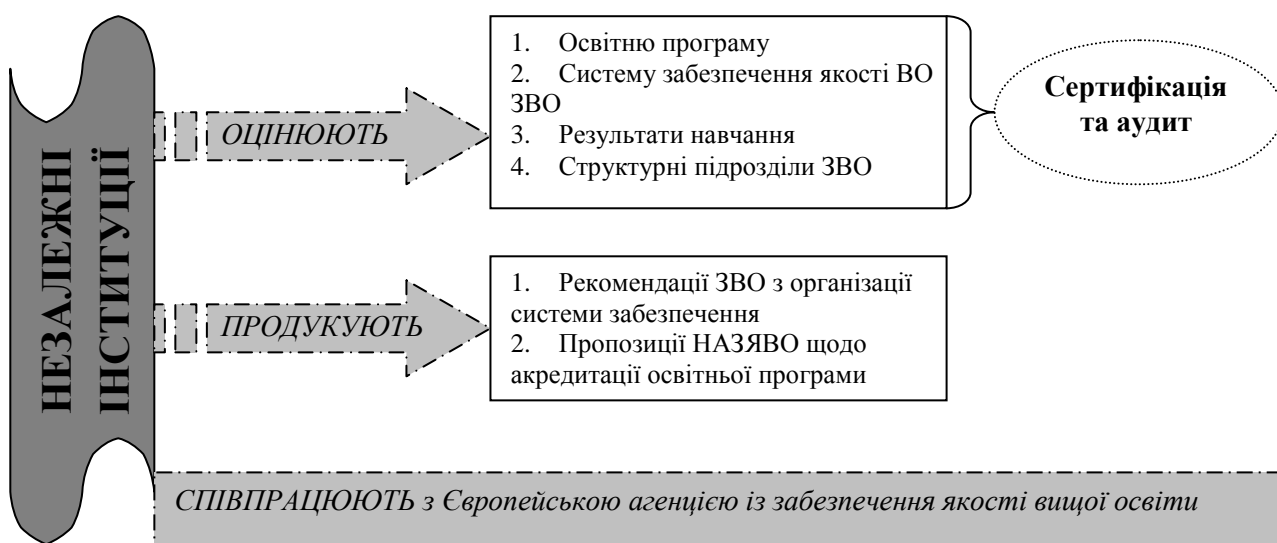
Назва	Характеристика	Принципи оцінювання якості вищої освіти
Англійська	<p>проведення внутрішньої самооцінки академічною спільнотою ЗВО. Ця модель функціонує у Великобританії, Німеччині, країнах Латинської Америки. Головна роль в забезпеченні якості освіти належить внутрішній системі забезпечення якості, яка ґрунтується на відповідальності викладацького складу, керівників вишів та їх структурних підрозділів. Контроль за якістю здійснюють спеціальні комісії. Зараз ця модель трансформується за рахунок введення елементів зовнішнього контролю якості освіти.</p>	<p>“директивний принцип оцінювання” (наприклад, Великобританія) — уряд створює квазіпосередницькі установи, такі як Агентство гарантування якості у вищій освіті (QAANE), що виконують метаоцінювання організацій, пов’язаних з оцінкою якості вищої освіти.</p>
Французька	<p>зовнішня оцінка відповідальності ЗВО перед суспільством та державою. Вона реалізується через механізми атестації, акредитації та інспекції. У Скандинавських країнах, Латвії, Чехії, Естонії саме державні органи формулюють цілі та найбільш важливі компоненти оцінювання. У французькій моделі самооцінка ЗВО не виконує важливу роль. Контроль за діяльністю ЗВО здійснює Національний комітет з оцінки ЗВО чи інша подібна інституція.</p> <p>Європейська модель оцінювання якості передбачає оцінювання агентствами, які створені за ініціативою уряду та асоціацій ЗВО. Цим агентствам на законодавчій основі надані всі повноваження з оцінки та визнання якості освіти. Вони мають кожні 5 років проходити процедуру перевірки з боку Європейської асоціації з оцінки якості вищої освіти (ENQA).</p>	<p>“унітарний принцип оцінювання” (Франція, колишній СРСР) — держава контролює систему, процес і результати оцінювання;</p>
Американська	<p>модель існує вже понад 150 років і передбачає оцінювання якості вищої освіти незалежними агентствами. У США відсутні державні органи управління у сфері вищої освіти та не існує поняття “державна акредитація ЗВО”. Американська вища освіта контролюється переважно самими навчальними закладами. ЗВО самостійно створюють власні системи гарантування якості, засновані на відповідності освітніх програм, матеріальних ресурсів, науково-методичного забезпечення, кадрів і структури управління певним вимогам суспільства, особистості та держави.</p> <p>Процедура проходження акредитації/сертифікації у США є добровільною з боку ЗВО та складається з двох компонентів оцінювання: зовнішньої оцінки, яку проводять незалежні агенції, створені за ініціативою професійних асоціацій та ЗВО, і внутрішньої процедури — самооцінки. Незалежні агенції проводять аудит діяльності ЗВО та надають рекомендації щодо покращення якості. Отримання сертифіката від американських агенцій за результатами незалежного оцінювання сприяє підвищенню соціального статусу освітньої установи.</p> <p>Основною метою проходження незалежної акредитації є підвищення якості вищої освіти шляхом розробки критеріїв та напрямів розвитку ЗВО, забезпечення механізму захисту освітніх закладів, інформування спільноти про стан системи вищої освіти.</p> <p>Кожне незалежне американське агентство має свій перелік критеріїв оцінки. Їх аналіз дає змогу виокремити основні спільні параметри: цілісність установи; мета, планування та ефективність; управління та адміністрування; освітні програми; професорсько-викладацький та допоміжний персонал; бібліотека, комп’ютерна база тощо; обслуговування студентів та забезпечення умов для навчання; матеріальна база; кошти.</p>	<p>“кооперативний принцип оцінювання” (США) — уряд не втручається безпосередньо у процедуру оцінювання, але співпрацює з посередницькими громадськими організаціями та підтримує їх;</p>

Джерело: систематизовано автором на основі джерела [161]

Отже, беручи за критерій, роль та повноваження держави в самій процедурі оцінювання слід виокремити три головні принципи оцінки якості вищої освіти.

Аналізуючи підходи до оцінки якості вищої освіти, слід зазначити, що ефективність механізму оцінки якості може бути забезпечено лише шляхом здійснення як внутрішньої самооцінки так і зовнішнього оцінювання.

Функціонування незалежних інституцій з оцінювання якості, згідно чинного законодавства відносять до підсистеми зовнішнього забезпечення якості вищої освіти. Схематично систему зовнішнього забезпечення освітньої діяльності ЗВО представлено на рис. 3.14.

Рис. 3.14. Система зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності ЗВО та якості вищої освіти: процедури та заходи

Джерело: побудовано автором

Одним із найбільш ефективних механізмів забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі є здійснення міжнародної акредитації.

Схему механізму незалежної акредитації освітньої програми наведено на рис. 3.15.

Безпосередньо процес незалежної акредитації розпочинається з процедури подання заявки та пакету необхідних документів закладом вищої освіти до обраного агентства з оцінювання якості.

Наступним етапом є здійснення самої самооцінки за відповідними показниками та критеріями, які розробляє кожна незалежна агенція самостійно.

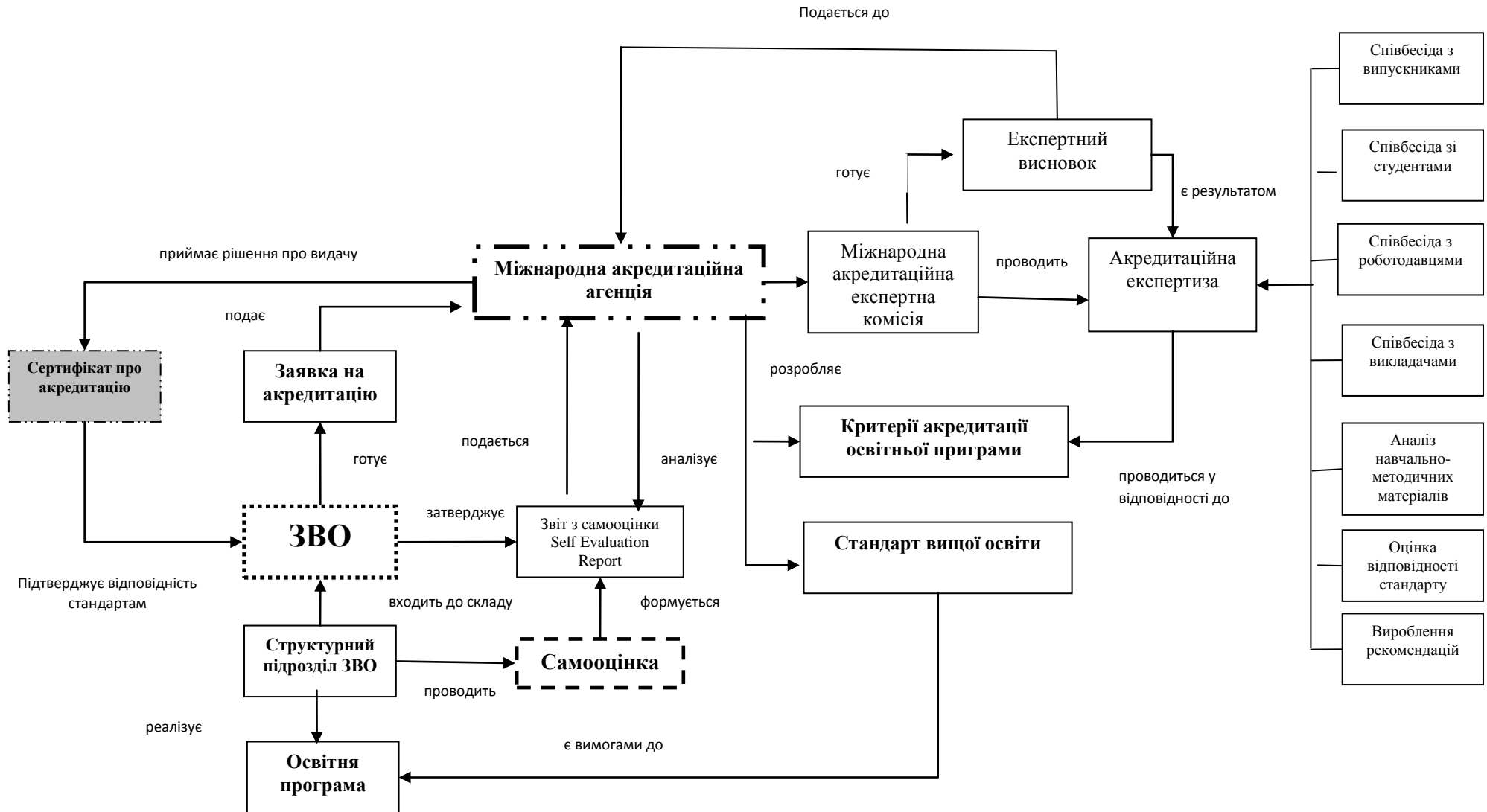

Рис. 3.15. Схема механізму незалежної акредитації освітньої програми

Джерело: побудовано автором.

На етапі здійснення самооцінювання та безпосередньо складання звіту (Self-Evaluation Report) заклад вищої освіти отримує дані щодо сильних та слабких сторін, закроз та можливостей, доцільність встановлення міжнародних зв'язків, репутації серед роботодавців та відгуки випускників (Alumni).

У процесі складання звіту експертна комісія може здійснити візит до закладу з метою отримання додаткової інформації чи перевірки наданої (відповідність до програм стандартів якості тощо).

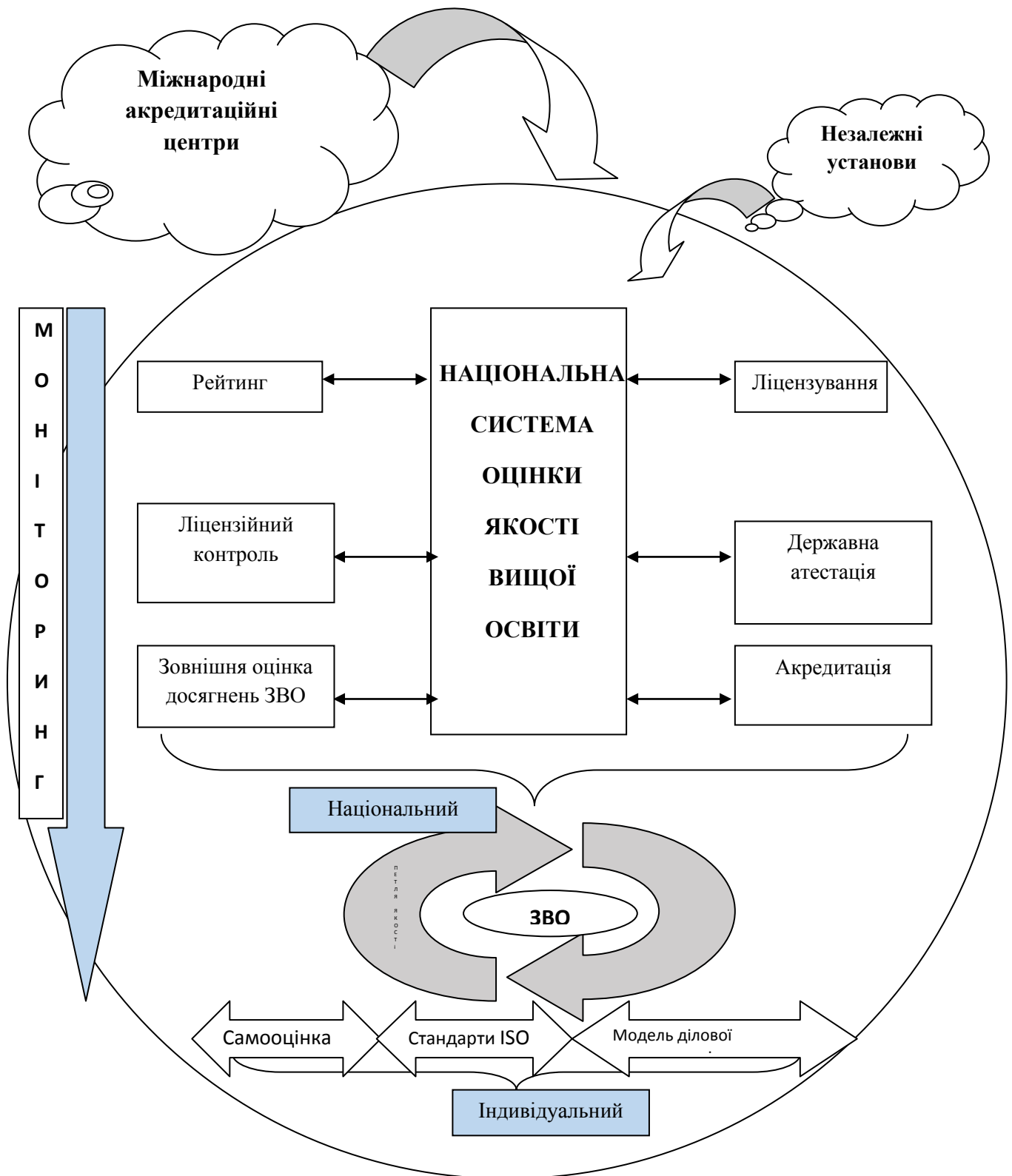
За результатами огляду комісія формує акредитаційний висновок з усіма зауваженнями та практичними рекомендаціями. Відповідно до висновків кожного з етапів незалежного оцінювання агенцією приймається відповідне рішення щодо надання акредитації та сертифікату відповідності визначеним стандартам якості. Дана акредитація не є примусовою чи обов'язковою для закладу вищої освіти, тому останні у праві самостійно приймати рішення щодо проходження такої перевірки.

Отримавши акредитацію міжнародного рівня, заклад вищої освіти підвищує рівень якості пропонованих освітніх послуг та, як результат, конкурентоспроможність. Крім того, ЗВО має можливість покращити якість освітнього процесу, реалізуючи всі рекомендації, що були надані незалежною агенцією з оцінювання якості вищої освіти.

Процедура проходження зовнішнього оцінювання міжнародними акредитаційними агенціями сприятиме не лише забезпеченню якості освітніх програм таких ЗВО, а й підвищенню рівня якості їх освітніх послуг, що, в підсумку, забезпечить посилення конкурентоспроможності, яке є особливо актуальним в умовах трансформаційної перетворень.

Виходячи з вищесказаного, вважаємо за доцільне сформувати модель забезпечення якості освітніх послуг у сфері вищої освіти у вигляді рис. 3.16:

Для підтвердження гіпотези щодо переваг впровадження стандартів якості для діяльності ЗВО зокрема та вищої освіти в цілому, вважаємо за потрібне, детально дослідити вплив впровадження ISO 9001:2000 у закладах вищої освіти, на прикладі освітніх установ Словаччини.

Рис. 3.16. Модель забезпечення якості освітніх послуг у сфері вищої освіти

Джерело: побудовано автором

Технічний університет у м. Кошице був першим в Словацькій Республіці університетом, який після довгого і вимогливого процесу впровадив систему управління якістю. Як результат, в 2006 році університет отримав сертифікат на систему менеджменту якості у відповідності до ISO 9001:2000 в галузі освіти, наукових досліджень та бізнес-процесів. І тоді, після регулярного перегляду якості, університет захистив функціональність системи управління якістю та отримав новий сертифікат відповідно до ISO 9001: 2009 [226].

Основними напрямками діяльності Технічного університету щодо системи управління якістю були визначені наступні: організаційна безпека системи управління якістю; підготовка матеріалів до Ради з якості Технічного університету; оцінка внутрішнього та зовнішнього аудиту в Технічному університеті; оцінка основних процесів Технічного університету; метрологічна безпека процесів в Технічному університеті; право інтелектуальної власності [226].

Проте, вважаємо, щоб краще дослідити вплив процесу впровадження ISO 9001:2009 у Технічному університеті слід здійснити аналіз зміни показників діяльності університету шляхом аналізу показників закладу вищої освіти за рейтингом ARRA [171]. Використовуючи програму STATISTIKA 12.0, вважаємо за необхідне здійснити кореляційно-регресійний аналіз у спектрі кожного факультету університету, виходячи з даних 2005-2015 років.

Як наслідок, ми отримали наступні регресійні моделі, результати яких демонструє табл. 3.8:

Таблиця 3.8

Регресійні моделі у розрізі факультетів Технічного університету
в м. Кошице (Словаччина)

Назва факультету	Рівняння
Факультет мистецтв	$Y = -0.51814 + 0.21069X_1 + 0.20041X_2 + 0.20060X_3 + 0.20101X_4 + 0.19972X_5$
Економічний факультет	$Y = -0.05622 + 0.18805X_1 + 0.20448X_2 + 0.20922X_3 + 0.19044X_4 + 0.20766X_5$
Факультет металургії	$Y = -0.51289 + 0.20604X_1 + 0.20118X_2 + 0.19095X_3 + 0.20373X_4 + 0.20058X_5$
Факультет гірничих наук, екології, технологічного процесу та геотехнології	$Y = -0.49925 + 0.20377X_1 + 0.19975X_2 + 0.20085X_3 + 0.20791X_4 + 0.19862X_5$
Факультет електротехніки та інформатики	$Y = -7.30442 + 0.23671X_1 + 0.19118X_2 + 0.20353X_3 + 0.31616X_4 + 0.20762X_5$
Факультет машинобудування	$Y = 4.57648 + 0.19940X_1 + 0.05223X_2 + 0.32201X_3 + 0.21006X_4 + 0.19810X_5$
Факультет електротехніки та інформатики	$Y = -7.30442 + 0.23671X_1 + 0.19118X_2 + 0.20353X_3 + 0.31616X_4 + 0.20762X_5$
Факультет цивільного будівництва	$Y = 0.38919 + 0.18587X_1 + 0.20241X_2 + 0.19721X_3 + 0.20094X_4 + 0.21144X_5$
Факультет технологій виробництва	$Y = -1.45190 + 0.22662X_1 + 0.20296X_2 + 0.20788X_3 + 0.19202X_4 + 0.20032X_5$
Факультет авіації	$Y = -1.14049 + 0.26288X_1 + 0.17983X_2 + 0.14280X_3 + 0.17262X_4 + 0.20777X_5$

Джерело: розраховано автором на основі джерела [171]

Позначення:

де

Y — загальна оцінка факультету відповідно до рейтингу ARRA;

X1 — освіта та навчання;

X2 — зацікавлені в навчанні;

X3 — публікації та цитування;

X4 — аспірантура;

X5 - грантові програми.

Таким чином, аналізуючи моделі, можна зробити наступні висновки: для позиції рейтингу факультету мистецтв, найбільш впливовим компонентом є «Освіта та навчання», а найменш значущим — «Грантові програми»; для економічного факультету найважливішим компонентом є компонент «Публікації та цитування», найменш значущим — «Освіта та навчання».

Найважливішим компонентом для позиції рейтингу факультету металургії є компонент «Освіта та навчання», найменш значущим - «Публікації та цитування»; для факультету гірничих наук, екології, технологічного процесу та геотехнології найбільш значущим компонентом є компонент «Аспірантура», а найменш — «Грантові програми».

Натомість, для позиції рейтингу машинобудування, найбільш впливовим компонентом є «Публікації та цитування», а найменш значущим — «Зацікавлені в навчанні»; для факультету електротехніки та інформатики найважливішим компонентом є компонент «Аспірантура», найменш значущим — «Зацікавлені в навчанні».

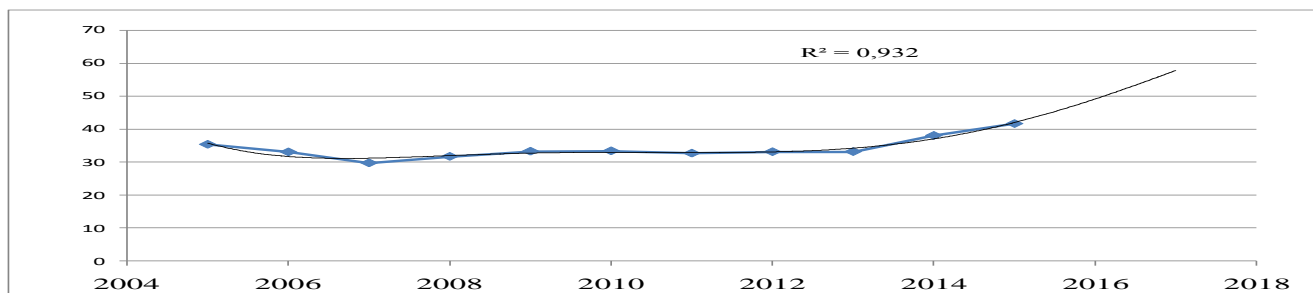
Найважливішим компонентом для позиції рейтингу факультету цивільного будівництва є компонент «Грантові програми», найменш значущим — «Освіта та навчання»; для факультету виробничих технологій найбільш значущим є компонент «Освіта та навчання», а найменш — «Аспірантура»; тоді як для факультету аеронавтики найважливішим є компонент «Освіта та навчання», а найменш — «Публікації та цитування».

Таким чином, співвідношення кількості денної та заочної форми навчання на одного викладача / професора / доцента; співвідношення професорів, доцентів та викладачів з аспірантами до загальної кількості викладачів; співвідношення кількості професорів та доцентів до кількості всіх викладачів: найбільш істотні змінні для таких факультетів як: мистецький, металургії, технологій виробництва та аеронавтики.

Для економічного факультету та факультету машинобудування, найбільш значущими змінними виступають наступні: кількість публікацій, що індексовано за останні 2 роки, число цитувань в індексованих журналах за роки на одного викладача та кількість цитувань на одну публікацію. Тоді як для факультетів гірничих наук, екології, технологічного процесу та геотехнології й електротехніки та інформатики найбільш значущими змінними є співвідношення середньої кількості випускників аспірантури до середньої кількості усіх студентів-аспірантів першого року; співвідношення середньорічної кількості випускників аспірантури очної форми до кількості професорів та доцентів; співвідношення кількості аспірантів очної форми до кількості студентів бакалаврату та магістратури денної форми навчання. Отже, найбільш значущими змінними є грантове фінансування від агентств KEGA та VEGA на одного викладача; грантове фінансування від агентства APVV на одного викладача; грантове фінансування за рахунок іноземних інституцій на одного викладача; грантове фінансування від усіх вищезгаданих установ на одного викладача для факультету цивільного будівництва.

Окрім того, вважаємо за необхідне, передбачити позицію Технічного університету в межах рейтингу на наступні роки аби спрогнозувати очікувані значення займаної позиції серед словацьких ЗВО на основі наявних екстрапольованих значень шляхом обчислень лінійного наближення (рис. 3.17).

Рис. 3.17. Реальні (2005-2015) та спрогнозовані (2016-2017) позиції рейтингу TUKE (усереднено для університету)

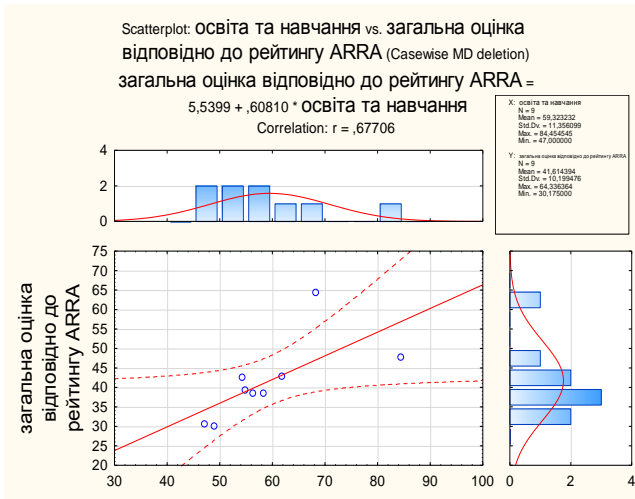
Джерело: побудовано автором на основі [171]

Як видно з рис. 3.17, позиція Технічного університету в майбутньому має здатність до зростання. У Додатку И наведені спрогнозовані позиції у розрізі факультетів. Більше того, аналізуючи отримані результати, ми можемо підсумувати, що впровадження систем управління якістю у навчальних закладах забезпечує відносно стійке становище університету в короткостроковій перспективі та покращення цієї позиції у майбутньому.

Свідченням цього є сертифікація університету в 2006 році, повторна сертифікація у 2009 році та зростання індикатора в майбутньому. Проте в контексті факультетів ми спостерігаємо, що система управління якістю не забезпечує винятково позиції зростання, але створює всі умови для використання їх інструментів з контролю якості, визначених відповідно до умов сертифікації.

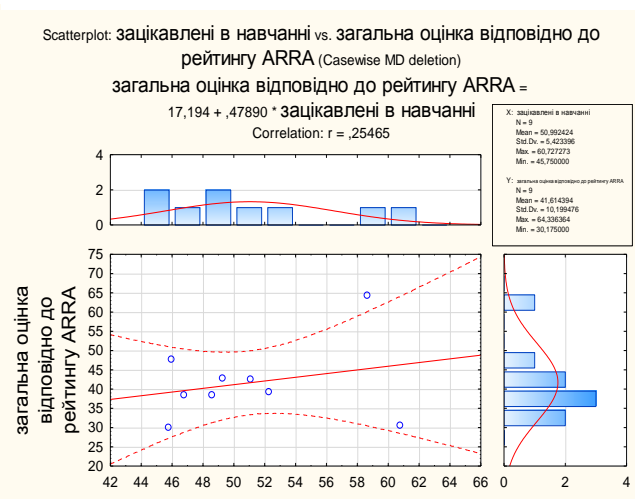
Аналізуючи отримані результати з рис. 3.18-3.22 видно, що розрахункові значення коефіцієнта Пірсона (освіта та навчання, зацікавлені в навчанні, публікації та цитування, аспірантура, грантові програми – загальна позиція) засвідчують тісноту взаємозв'язку досліджуваних величин – високий та дуже високий. Виключенням є отриманий коефіцієнт кореляції для змінних «Зацікавлені в навчанні – загальна позиція», що становить 0,2546. Таким чином, процес впровадження системи управління якістю в закладах вищої освіти, на прикладі Технічного університету, продемонстрував підвищення конкурентоспроможності університету, підтвердженням чого є зростаюча позиція у зовнішньому рейтингу та, яка, відповідно, до прогнозу – зростатиме й далі.

Отже, використовуючи принципи стандартів ISO 9001 в навчальному процесі, навчальний заклад фактично підвищує його конкурентоспроможність, у тому числі покращує якісну складову пропозиції таких випускників на ринку праці. Окрім цього, як було проаналізовано, кожен факультет має власні можливості для закріплення та посилення своїх позицій, які є індивідуальними. Проте, слід зазначити, що завдяки динамічному розвитку освітнього середовища аналізований університет повинен продовжувати працювати у напрямку стратегії із поліпшення якості, що можливо завдяки доповненню ISO 9001:2008 більш новітніми вимогами - методологією «План-до-Перевірка-Акт», та концепцією ідентифікації й управління ризиками для запобігання несприятливих наслідків, які були запроваджені в рамках нових стандартів ISO в 2015 році, що допоможе зміцнити позиції університету в майбутньому.

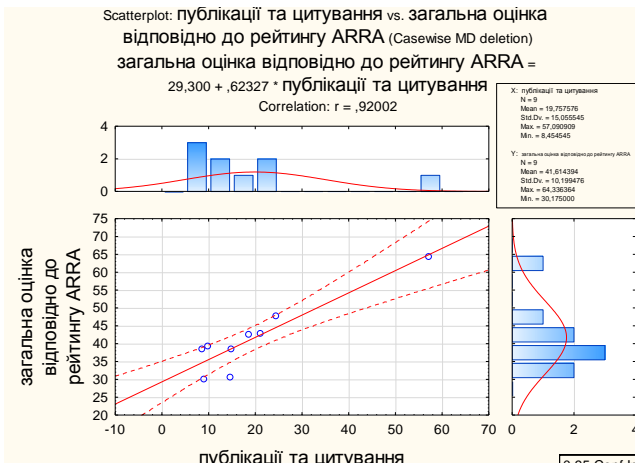
Рис. 3.18. Кореляційна матриця взаємозалежності змінної «освіта та навчання» Технічного університету та загальної його позиції рейтингу ARRA

Джерело: побудовано автором на основі [171]

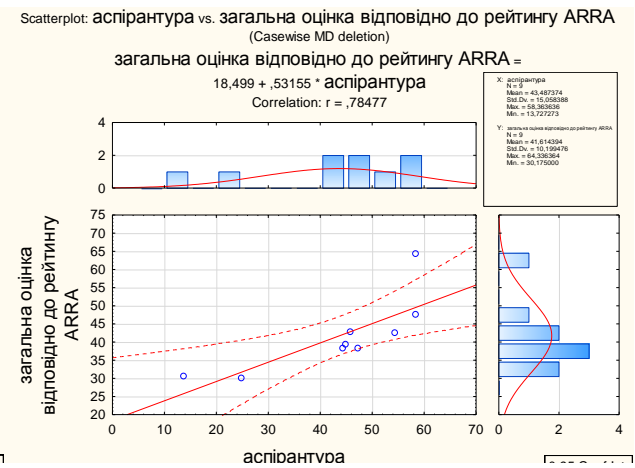
Рис. 3.19. Кореляційна матриця взаємозалежності змінної «зацікавлені в навчанні» Технічного університету та загальної його позиції рейтингу ARRA

Джерело: побудовано автором на основі [171]

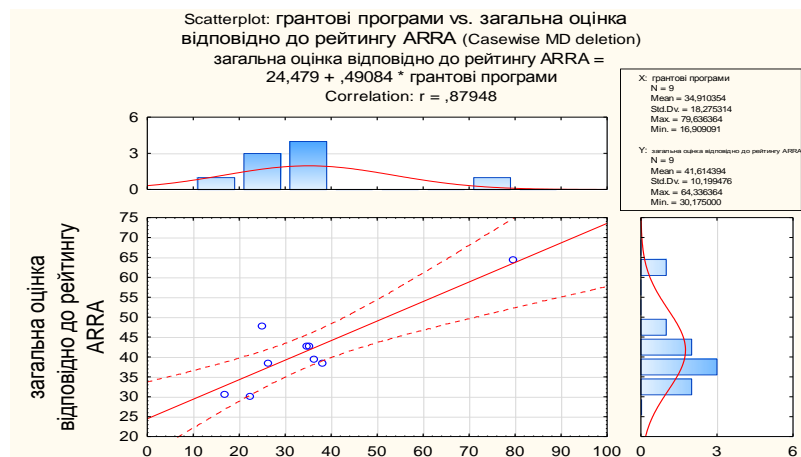
Рис. 3.20. Кореляційна матриця взаємозалежності змінної «публікації та цитування» Технічного університету та загальної його позиції у рейтингу ARRA

Джерело: побудовано автором на основі [171]

Рис. 3.21. Кореляційна матриця взаємозалежності змінної «аспірантура» Технічного університету та загальної його позиції у рейтингу ARRA

Джерело: побудовано автором на основі [171]

Рис. 3.22. Кореляційна матриця взаємозалежності змінної «грантові програми» Технічного університету та загальної його позиції рейтингу ARRA

Джерело: побудовано автором на основі [171]

Таким чином, сучасний стан якості вищої освіти України викликає занепокоєння, що призводить до необхідності управління якістю надання освітніх послуг вітчизняними ЗВО. Дослідження позитивного досвіду розвинених країн, ЗВО яких входять до світових рейтингів, а випускники користуються попитом на ринку праці, щодо впровадження у свою діяльність принципів Загального управління якістю, відповідно до вимог системи якості ISO 9001:2000, дає змогу констатувати необхідність впровадження даних підходів українськими ЗВО аби підвищити конкурентоспроможність випускників на ринку праці як у національному, так і у міжнародному контексті [237].

Як відмічає О. М. Левченко, характеризуючи процес упровадження сучасних підходів до управління якістю освітніх послуг на принципах загального менеджменту якості, необхідно як слід формувати відповідну систему якості ЗВО. Ця система має бути спрямованою не лише на вирішення поточних проблем якості освітніх послуг, а передусім на задоволення потреб та очікувань як студентів, так і викладацького складу, керівників підприємств, які працевлаштовують випускників навчального закладу, або отримують послуги з підвищення кваліфікації та перенавчання для своїх працівників, а також місцевої громади [70].

Як результат, впровадження систем управління якістю надають змогу усунути існуючі проблеми управління навчальним процесом у вітчизняних університетах, посилити увагу на якості освітніх послуг, що пропонуються та, таким чином, сприятимуть підвищенню позицій закладу вищої освіти в межах ринку освітніх послуг. Такого роду стратегія виступає ефективним інструментом в умовах відкритого ринку освітніх послуг, в межах якого конкуренція з кожним роком зростає, що, в результаті, вимагає від вітчизняних університетів кроків із посилення їх конкурентоспроможності та визнання не лише в межах національного виміру, а й закордоном.

Висновки до розділу 3

За результатами дослідження напрямів вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України зроблено такі висновки:

1. Встановлено, що зі зміною етапів розвитку економіки видозмінюються й вимоги до вищої освіти. Україна належить до країн зі стратегічним розривом першого рівня (GAP 3.0) у розвитку вищої освіти. Тоді як процес реформування усуває GAP 3.0, щоб досягти рівня розвитку розвинених країн, останні, намагаючись перейти до наступного етапу, усувають GAP 4.0, особливість якої полягає в масовому впровадженні кіберфізичних систем у виробництво. Незмінність регуляторних заходів призведе до того, що через певний час Україна все одно матиме стратегічний розрив, порівняно із розвиненими країнами як в економіці, так і сфері вищої освіти.

2. Обґрунтовано, що дія механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України повинна спрямовуватися на якомога більш повне усунення стратегічних технологічних розривів, притаманних вищій освіті на сучасному етапі. Вдосконалено механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти, який містить чітко визначену мету, принципи, напрями регулюючого впливу, важелі та результати дії.

3. За допомогою методу SWOT-аналізу визначено сильні і слабкі сторони, можливості та загрози конкурентоспроможності вищої освіти України в контексті інноваційної моделі економіки. Констатовано, що сьогодні найбільшу загрозу подальшому розвитку вітчизняної конкурентоспроможності вищої освіти України з огляду на інноваційні перетворення та посилення інтернаціоналізації становить зростання конкуренції з боку європейських ЗВО, зниження потенційного контингенту у зв'язку із ЗНО, невідповідність матеріальної бази трансформаційним змінам сфери вищої освіти, несумісність навчальних програм, складність їх адаптації до європейських та зниження заробітної плати професорсько-викладацького складу, що створює загрозу кадровій безпеці національних ЗВО.

4. Запропоновано матрицю стратегічних пріоритетів, яка базується на кількісно-якісному аспекті, зокрема якісний аспект виражено у вигляді якості вищої освіти, а кількісний – через обсяг її фінансування. Для України характерним є другий стратегічний пріоритет, за яким обсяг фінансових ресурсів, що виділяються для ЗВО як з боку держави, так і з приватних джерел є відносно низьким, що суттєво унеможлиблює підвищення якості на належний рівень, а фінансування зорієнтоване виключно на забезпечення заробітної плати, розмір якої не має мотивуючого характеру.

5. На основі прогресивного досвіду зарубіжних країн розроблено методичні підходи щодо удосконалення комплексу заходів із запровадження закладами вищої освіти сучасних моделей управління якістю, який полягає у забезпеченні відповідності Європейським стандартам та постійне підвищення якості вищої освіти шляхом реформування пріоритетності рівнів контролю та моніторингу: не від національного до індивідуального, а навпаки – від індивідуального до національного.

6. Для підтвердження гіпотези щодо переваг впровадження стандартів якості для діяльності ЗВО зокрема та вищої освіти в цілому досліджено вплив впровадження ISO 9001:2000, на прикладі освітніх установ Словаччини. У результаті чого констатовано, що впровадження систем управління якістю забезпечує порівняно стійке становище ЗВО в короткостроковій перспективі та покращення цієї позиції у майбутньому.

Результати експериментальних досліджень даного розділу наведено в таких публікаціях:[147; 153; 154; 157; 158; 160; 227; 228; 237].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та вирішення актуального науково-прикладного завдання, що полягає у розробці теоретичних положень, методичних підходів та науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України. За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі висновки:

1. На основі аналізу наявних нормативно-правових актів, наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених запропоновано дефініцію поняття «конкурентоспроможність вищої освіти» тлумачити, з одного боку, як прояв внутрішнього вектору конкурентоспроможності – наявність достатньої кількості провідних ЗВО в межах однієї країни, що здатні забезпечувати потреби ринку праці у високоосвіченій робочій силі та з іншого – як зовнішній вектор – їх спроможність залучати до освітнього процесу в межах національної системи вищої освіти абітурієнтів із-за кордону, задовольняючи потреби обох категорій споживачів у якісних освітніх послугах шляхом використання сучасних моделей підготовки фахівців інноваційного типу. Аргументовано, що в сучасних умовах турбулентного середовища конкурентоспроможність вищої освіти виявляється також як задоволення очікувань її споживачів щодо подальшої реалізації набутих ними фахових знань, умінь та компетентностей.

2. У результаті проведення комплексного компаративного аналізу стану, тенденцій розвитку вищої освіти України доведено низьку конкурентоспроможність у контексті міжнародних рейтингових систем. Установлено наявний значний потенціал розвитку вищої освіти за умови адекватного регуляторного впливу на її розвиток. Шляхом здійснення кореляційно-регресійного аналізу визначено ступінь взаємозалежності між рівнем конкурентоспроможності вищої освіти та абсолютним обсягом її фінансування.

3. Проведено детальну характеристику регіональних аспектів конкурентоспроможності вищої освіти України, в результаті чого було сформовано

концептуальні положення щодо необхідності посилення державного регулювання в регіональному аспекті з метою усунення наявного територіального дисбалансу у сфері вищої освіти. Основною ідеєю державної регуляторної політики має стати підтримка потужних регіональних центрів та закладів вищої освіти, що дасть змогу посилити їх конкурентоспроможність та забезпечити можливість формування територіальних інноваційних екосистем.

4. Здійснено комплексну інтегральну оцінку конкурентоспроможності вищої освіти України на мезо-рівні, що дало змогу розробити диференційовані рекомендації щодо поліпшення рівня конкурентоспроможності вищої освіти за регіонами України з метою вирівнювання наявного регіонального дисбалансу відповідно до визначених блоків, зокрема якість науково-педагогічного потенціалу, стан організаційного та навчально-методичного забезпечення закладів вищої освіти, навчання, науково-дослідна робота, міжнародна діяльність, якість контингенту студентів.

5. Розроблено методологічні засади визначення стратегічних пріоритетів державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти. Обґрунтовано оптимальний варіант стратегічного пріоритету для України в поточному періоді, який передбачає поступове підвищення якості через впровадження державно-приватного партнерства, розробку гнучкого нормативного забезпечення фінансових вливань у вищу освіту та можливість виконання замовлень підприємств як платних послуг, що в результаті забезпечить подальше підвищення якості вищої освіти без значних фінансових вливань з боку держави та підвалини для четвертого стратегічного пріоритету – інноваційно-орієнтованого, який передбачає збалансований розвиток вищої освіти за рахунок підвищення якості вищої освіти та, відповідно, збільшення її фінансування як за рахунок державних структур, так і приватних інституцій, міжнародних фондів, позиціонування закладів вищої освіти як повноцінних та невід’ємних учасників кластерного розвитку територій, інноваційних зрушень економіки.

6. Розроблено концептуальні напрями вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти в контексті формування

інноваційної моделі економіки та викликів Промислової революції 4.0, що включають відповідні принципи, напрями, важелі та результати дії механізму. Обґрунтовано, що дія механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України повинна, в першу чергу, бути спрямованою на усунення наявних стратегічних технологічних розривів першого та другого рівнів (GAP 3.0, GAP 4.0), що в результаті не лише забезпечить підвищення конкурентоспроможності вищої освіти на інноваційних засадах, а й зробить можливим сталий розвиток економіки в цілому.

7. Запропоновано методичні підходи щодо удосконалення комплексу стимулюючих заходів із запровадження закладами вищої освіти сучасних моделей управління якістю, які базуються на використанні прогресивного досвіду країн світу і спрямовані на посилення якості вищої освіти. Це, передусім, повинно забезпечити підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України, знизити деструктивні тенденції з відтоку вітчизняних абітурієнтів за кордон та посилити інноваційні процеси в системі вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авер'янов В. Зміна домінант у доктринальному тлумаченні предмета адміністративного права / В. Авер'янов // Правова держава. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ, 2005. – Вип. 16. – 672 с.
2. Авксентьєв М. Ю. Рекомендації щодо вдосконалення планування розвитку вищої освіти/ М. Ю. Авксентьєв/ Молодий вчений.2015. – №2 (17). – с.54-57.
3. Александров В. Освітня послуга : суть та моделі якості / В. Александров // Освіта та управління. – 2006. – Т. 9, ч. 1. – С. 156-164.
4. Аристотель. Сочинения: В 4 т. / Аристотель [АН СССР; Институт философии / под ред. В.Ф. Асмус] – М.: Мысль, 1975. – 550с. Т. 1 – 550 с.
5. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : [курс лекцій] / Г. В. Атаманчук. — М. : Юрид. лит., 1997. — 400 с.
6. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления [Текст] : курс лекц. / Г. В. Атаманчук. – 3-е изд., доп. – М. : ОМЕГА–Л, 2005. – 584 с.
7. Бабаєвська В. [Бабаєвська В. Л. Теоретичні засади формування ринку освітніх послуг / В. Л. Бабаєвська // Економіка, менеджмент, підприємництво. – 2002. – № 9, ч. 2. – С. 81–87.
8. Баканов, М. И. Теория экономического анализа [Текст] / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 201 с.
9. Бакуменко В. Д. Виявлення комплексу проблем державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України, розробка пропозицій щодо вдосконалення системи державного управління цими процесами [Електронний ресурс] : наук.-дослід. роб. / В. Д. Бакуменко, Д. О. Безносенко. – К. : НАДУ ; Центр навчання і досліджень з європейської та євроатлантичної інтеграції України. – 41 с. – Режим доступу : <http://www.napa-eurostudies.org.ua/2-2.rtf>.
10. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти / В.Ю. Биков // Монографія. – К.: Атіка, 2009. – 684 с.

11. Бібік Н.М. Компетентісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – С. 47-52.
12. Болонський процес: стан, проблеми, шляхи реалізації. Бюро Євроосвіта. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.osp—ua.info/html/ch2/epvo.html>.
13. Бухарестське комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: освіти». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Bucharest%20Communique%202012\(2\).pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Bucharest%20Communique%202012(2).pdf).
14. Вахштайн В. С. Две модели образовательных систем: континентальная и атлантическая / В. Вахштайн // Прогнозис. – 2006. – № 3. – С. 321–352, с. 324. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.intelros.ru/pdf/prognosis/321-352_vahshtain.pdf
15. Винстон Г. Субсидии, рыночная власть и образовательная среда: особенности экономики образования / Гордон Винстон ; пер. с англ. А. Ковалевой // Вопросы образования. – 2006. – № 8. – С. 87.
16. Вільна багатомовна онлайн-енциклопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Вікіпедія>
17. Верхоглядова Н. І. Економічний вимір якості вищої освіти як складової національної конкурентоспроможності: монографія / Н. І. Верхоглядова. – Донецьк : Вид-во ДНУ, 2004. – 196 с.
18. Вхідження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження : моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики» ; кер. авт. кол. Т.В.Фініков. – К. : Таксон, 2012. – 54 с. – Бібліогр.: с.50-53.
19. Галаган А.И. Сравнительный анализ эффективности современных систем образования / А.И. Галаган // Социально-гуманитарные знания. – 2006. – №5. – С. 216-230.

20. Гальперіна В.О. Освітня політика в трансформаційному суспільстві: соціально-філософський аналіз. Автореферат дис. канд. філос. наук, спец.09.00.03 / В. О.Гальперіна. – Київ, 2003. – 17 с.
21. Гегель Г.В. Философия права / Г.В. Гегель. – М., 1990. – С. 228.
22. Гжесюк О. А. Розвиток міжнародних ринків освітніх послуг : автореф. дис. канд. екон. наук .: 25.00.02 / Аліна Олександрівна Гжесюк ; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана. – К., 2012. – 18 с.
23. Гличев А.В. Основы управления качеством / А.В. Гличев – М.: Издательство АМИ, 1998. – 478 с.
24. Головій Л. До питання визначення поняття «освітня послуга» / Л. Головій // Адміністративне право. – 2008. – №7. – С.43-46.
25. Гордон Винстон ; пер. с англ. А. Ковалевой // Вопросы образования. – 2006. – № 8. – С. 87.
26. Грейсон младший Джексон, О Делл Карла. Американский менеджмент на пороге XXI века: Пер. с англ. – Москва: Экономика, 1991. – 319 с.
27. Гринькевич О. С. Застосування теорії нечітких множин у рейтинговій оцінці конкурентоспроможності ВНЗ / О. С. Гринькевич, О. З. Сорочак [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ek/2011_1-3/9.pdf
28. Грішнова О.А. Людський розвиток: [навч. посібник] / Грішнова О.А. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
29. Гуменюк В. Нетрадиційні ресурси управління якістю освіти / В. Гуменюк // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2006. – № 1. – С. 64-69.
30. Данилова И. Ю. Многоуровневая модель организации научно-исследовательской работы студентов как средство обеспечения качества образования в вузе : дис. кандидата пед. наук : 13.00.08 / Ирина Юрьевна Данилова. – Рязань, 2010. – 174 с.
31. Державне управління : [словник-довідник] / [За заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка]. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228 с.

32. Джордж Ваймерскирх А. TQM. Всеобщее управление качеством. – СПб. – 252 с
33. Дубровка О. В. Система маркетингу в державному управлінні вищою освітою України : автореф. дис. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Олег Васильович Дубровка ; Національна академія державного управління при Президентові України. – К., 2005. – 18 с.
34. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с, с. 614 – 615.
35. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / ред. кол. : О.С. Мельничук (голов. ред. та ін.) ; [уклад. Р. В. Болдирев та ін.] ; ред. В. Т. Коломієць, В. Г. Складенко). – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 4. – Н–П. – 2008. – 656 с.
36. Етимологічний словник української мови (у 7 томах) [Текст] / Під ред. О. С. Мельничука, В. Т. Коломієця, О. Б. Ткаченко; – Т. 2. – К.: «Наукова думка», 1985. – 570 с.
37. Жигочька Н. В. Моделювання, оцінка та менеджмент якості освітніх послуг : Дис. канд. екон. наук : 08.03.02 / Наталія Володимирівна Жигочька ; Київський національний економічний університет. – К., 2002. – 219 с.
38. Жукова В.О. Організаційно-економічний механізм регулювання конкурентоспроможності випускників вищих навчальних закладів України : Дис. канд. екон. наук : 08.00.03 / Владислава Олександрівна Жукова; Кіровоград. нац. техн. ун-т. – Кіровоград, 2013. – 249 с.
39. Закон України „Про вищу освіту” від 17.01.2002 р. №2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.
40. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 2443–VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2443-19#n108> (із змінами від 22.05.2018 року).
41. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2443-19#n108>.

42. Закон України “Про захист економічної конкуренції Верховна Рада України» від 11.01.2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
43. Закон України “Про освіту” від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
44. Зиновьев И.Ф. Формирование и реализация кадрового экономического потенциала в аграрной сфере. Монография. – Симферополь: ЧП «Предприятие Феникс», 2008. – 407с.
45. Зовнішня трудова міграція. Статистичні таблиці та графічні матеріали // Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350814>.
46. Иващенко С. А. Маркетинговые стратегии и конкуренто-способность вуза: монография / С. А. Иващенко. – Ростов- на-Дону: Ростовский гос. экон. ун-т «РИНХ», 2006. – 205 с.
47. Ильенкова С. Д. Показатели качества образования [Електронний ресурс] / С.Д. Ильенкова. – Режим доступу: http://www.elitarium.ru/2006/08/04/pokazateli_kachestva_obrazovaniya.html.
48. Інформаційна система “Конкурс”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vstup.info/2016/i2016o12.html#reg>.
49. Каленюк І.С. Економіка освіти: [Навч. посібн.] / І. С. Каленюк. – К.: Знання України, 2003. – 316 с.
50. Каленюк І. С. Каленюк І. С. Економічні ризики розвитку вищої освіти в Україні / І. С. Каленюк, О. В. Куклін // Економіка та держава. – 2017. – № 11. – С. 52-55.
51. Каленюк І.С. Інтеграція вищої освіти України в європейський та світовий освітній простір: економічний вимір: монографія / І.С. Каленюк, О.І. Гонта, М.П. Вербовий, Н.І. Холявко; За заг. ред. д.е.н., проф. Каленюк І.С. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2011. – 165 с.

52. Каленюк І. С. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні / І.С. Каленюк, О. В. Куклін, В. А. Ямковий // Економіка України. – 2015. – № 2. – С. 70-83.
53. Каленюк І. С. Розвиток вищої освіти та економіка знань : [монографія] / І. С. Каленюк, О. В. Куклін. – К. : Знання, 2012. – 343 с.
54. Карзун І.Г. Інтегральна оцінка рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти / І. Г. Карзун // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво – 2016. – № 3 (90). – С. 3-7.
55. Качество продукции-основной фактор ее конкурентоспособности / В.М. Рыков; Байкальский гос-ый ун-т экономики и права, г. Иркутск. // Науч. статья. –2012. – №2. – С. 25.
56. Ковалева Г.С. Основные подходы сравнения оценки качества математического и естественнонаучного образования в странах мира. – М.: Прогресс, 1996. – 250 с.
57. Колот А. Трансформація чинників розвитку вищої освіти: причина, природа, змістові характеристики //Вища школа. – 2008. – № 1. – С. 47-55.
58. Комарова О. А. Формування освітнього потенціалу суспільства: методологія, методика, практика: автореф. дис. ... д.е.н. : 08.00.03. / О. А. Комарова ; Державна установа „Інститут економіки та прогнозування НАН України”, К., 2009. – 40 с., с. 11.
59. Комяков О. М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. канд. екон. наук / О. М. Комяков. – К., 2000. – 19 с.
60. Конференция ЮНЕСКО 2009 «Trends in global higher education : tracking an academic revolution» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183168e.pdf>.
61. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : [Монографія] / М. Х. Корецький. – К. : Вид-во УА Д У, 2002. – 260 с.
62. Королюк Ю. Г. Кластерний аналіз регіональних систем у контексті державного регулювання соціально-економічного розвитку / Ю. Г. Королюк // Держава та регіони. Сер. : Держ. упр. – 2009. – № 4. – С. 174-179.

63. Корчагова Л. А. Оценка конкурентоспособности вуза / Л. А. Корчагова // Маркетинг в России и за рубежом. – 2007. – № 5. – С. 48-54.
64. Кравченко О. М. Теоретичні підходи до визначення поняття “механізм державного управління” / О. М. Кравченко // Державне управління: удосконалення та розвиток [Електронний ресурс] : електрон. наук. фах. вид. – 2009. – № 3. – Режим доступу : <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=56>.
65. Лазарев В. А. Конкурентоспособность вуза как объект управления / В. А. Лазарев. – Екатеринбург: Издательский Дом «Пригородные вести», 2003. – 160 с.
66. Левченко А.О. Зарубіжний досвід функціонування кластерних утворень та шляхи його використання в Україні / А.О. Левченко, І.О. Царенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки : зб. наук. пр. - Кропивницький : ЦНТУ, 2017. - Вип. 31. - С. 71-79. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/6885>.
67. Левченко О.М. Інноваційний вимір розвитку вищої освіти України: сучасні реалії та перспективи: колективна монографія / [За заг. ред. д.е.н., проф. О.М. Левченка]. – Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2015. – Ч. I. – 580 с.
68. Левченко, О.М. Інноваційно-інтегровані структури в сучасній економіці: їх класифікація / О.М. Левченко, О.В. Ткачук, І.О. Царенко // Ефективна економіка. – 2017. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5791>.
69. Левченко О.М. Концептуальні засади державного регулювання процесу відтворення професіонального потенціалу України : Дис. д-ра екон. наук : 08.00.03 / Левченко Олександр Миколайович ; Н.-д. екон. ін-т. - К., 2010. – 413 с.
70. Левченко О. М. Напрями трансформації підходів до менеджменту якості освітніх послуг вищих навчальних закладів України / О. М. Левченко// Економіка і регіон. ПолтНТУ. – 2011. – №2(29). – С. 113-117.
71. Левшин М.М. Необхідність використання міжнародних стандартів якості ISO у практиці вищих навчальних закладів України. [Електронний ресурс] / М.М. Левшин, С.А. Свіжевська. – Режим доступу:

http://www.nmu.org.ua/ua/content/infrastructure/structural_divisions/science_met_dep/statti_akr/neobkh-dn-st-vikoristannya-m-zhnarodnikh-standart-v-yakost-iso-u-praktits-vishchikh-navchalnikh-zakl.php?print=Y.

72. Лернер И. Я. Процесс обучения и его закономерности / И. Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 96 с.

73. Логинов Е.В. Физиологические основы дифференцированного обучения: методологический аспект // Непрерывное образование: опыт, проблемы, перспективы.– Самара: СГПУ, 1997-1998. – 250 с.

74. Ляшенко О. Стратегія якості як основа освітньої політики країн світу / Моніторинг якості освіти: світові досягнення та українські перспективи / За заг. ред. О.І. Локшиної. – К.: “К.І.С”. – 2004. – С. 9-14.

75. Малиновський В. Я. Державне управління [Текст] : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – вид. 2-ге, доп. та переробл. – К. : Атіка, 2003. – 576 с.

76. Маркс К. Сочинения в 50-ти томах / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 23. – С. 182-183.

77. Маршал А. Принципы политической экономии : Пер.с англ. / А. Маршал. – М : Прогресс, 1983. –Т.1 – 415 с.

78. Масляева О.О. Економічна сутність категорії «конкурентоспроможність»: дефініція та систематизація / О.О. Масляева // Ефективна економіка. – 2011. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=737>.

79. Михайліченко М. В. Рейтингування як механізм оцінювання якості освітніх послуг [Електронний ресурс] / М. В. Михайліченко. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/282/1/31.pdf>.

80. Моисеева И. В. Теоретические подходы изучения конкурентоспособности вуза [Электронный ресурс] / И. В. Моисеева. – Режим доступа: <http://sisupr.mrsu.ru/2008-1/pdf/19-moiseeva.pdf>.

81. Моисеева Н. Маркетинг и конкурентоспособность образовательного учреждения (вуза) / Н. Моисеева, Н. Пискунова, Г. Костин // Маркетинг. – 1999. – № 5.– С. 77-89.

82. Наказ МОН від 14.07.2017 №1038 “Про підсумки Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук у 2016/2017 навчальному році” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2017/07/20/nakaz-mon-vid-14-07-2017-1038-pro-pidsumky-vseukrajinskoho-konkursu-studentskyh-naukovyh-robot-z-pryrodnychyh-tehnichnyh-ta-humanitarnyh-nauk-u-2016-2017-navchalnomu-rotsi/>
83. Наказ МОН від 31.07.2017 № 1098 “Про підсумки Всеукраїнської студентської олімпіади 2016/2017 навчального року” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://imzo.gov.ua/2017/08/02/nakaz-mon-vid-31-072017-1098-pro-pidsumky-vseukrajinskoji-studentskoji-olimpiady-2016-2017-navchalnoho-roku/>
84. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
85. Обеспечение качества высшего образования в республике Таджикистан ; под ред. Х. Н. Факерова. – Душанбе : Ирфон, 2012. – 184 с.
86. Оболенська Т. Є. Маркетинг освітніх послуг : вітчизняний і зарубіжний досвід : [монографія]. – К., 2001. – 208 с.
87. Огнев'юк В. Освіта як сфера „майбутнього” часу / В. Огнев'юк // Персонал. – 2003. – №9. – С.66-71.
88. Оксамитна С. М. Міжгенераційна освітня мобільність у розрізі трьох вікових когорт населення сучасної України / С. М. Оксамитна // Наукові записки НаУКМА. – 2006. – Т. 58: Соціологічні науки. – С. 58–66.
89. Оснач О. Ф. Промисловий маркетинг: підручник для ВНЗ / О. Ф. Оснач, В. П. Пилипчук, Л. П. Коваленко. – Київ: Центр учбової літератури, 2011. – 363 с.
90. Островерхова Н. Оцінка якості освіти // Освіта і управління. – 2005. – Т. 8, № 1. – С. 109-113.
91. Офіційний сайт Аналітичного центру CEDOS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedos.org.ua>
92. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

93. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>
94. Панфілов О.Ю. Управління якістю освіти – Сутнісний аспект / О.Ю. Панфілов, О.О. Савченко // Вісник Національної Юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – Х.: Право, 2012. – № 4 (14). – С. 16 -24.
95. Патора Р. Ринок освіти в системі кадрового забезпечення стратегічного розвитку країни : автореф. дис. докт. екон. наук: 08.09.01 / Роман Патора ; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Л., 2002. – 42 с.
96. Пащенко Н.И. Конкурентоспособность вузов и стратегии их деятельности в условиях региональной конкуренции: дис. канд. экон. наук / Н.И. Пащенко. Уфа, 1999. – 191 с.
97. Піхняк Т. А. Проблеми механізму державного регулювання економічного зростання [Електронний ресурс] / Т. А. Піхняк. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_1/statti/pixnyak/pixnyak.htm.
98. Плинокос Д.Д. Державне регулювання експорт освітніх послуг вищими навчальними закладами України : Дис. канд. екон. наук : 08.00.03 / Дмитро Дмитрович Плинокос; Кіровоград. нац. техн. ун-т. – Кіровоград, 2013. – 236 с.
99. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державної служби якості освіти України» від 14.03.2018 № 168 . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-p>
100. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» від 30.12.2015 № 1187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248779880>
101. Поташник М. [Управление качеством образования: Практикоориентированная монография и методическое пособие / Под ред. М.М. Поташника. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 448 с.
102. Про Затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 102. Про

особливості запровадження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 р. № 266 : Наказ Міністерства освіти і науки від 06.11.2015 р. № 1151.

103. Пропозиція робочої сили та попит на неї. Статистичні таблиці та графічні матеріали (оновлено 02.11.15) // Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350802>.

104. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020 : Указ Президента України // Урядовий кур’єр. – 2015. – № 6.

105. Психология физической культуры и спорта : учебник для студентов вузов / [ред. А. В. Родионов]. – М. : Академия, 2010. – 366 с.

106. Психологічна енциклопедія / [автор-упоряд. О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.

107. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки: Навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / Пухтаєвич Г. О. – К.: КНЕУ, 2003. – 148 с.

108. Романова И.Б. Управление конкурентоспособностью высшего учебного заведения/ И.Б. Романова. – Ульяновск: Средневож. науч. центр, 2005. – 137 с.

109. Рудницька Р. М. Механізми державного управління: сутність і зміст [Текст] / Р. М. Рудницька, О. Г. Сидорчук, О. М. Стельмах ; за наук. ред. д. е. н., проф. М. Д. Лесечка, к.е.н., доц. А. О. Чемериса. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 28 с.

110. Свінцов О. М. Інститут освіти у структурі ринкової економічної системи / Свінцов О. М. // Наукові праці ДонНТУ. – 2005. – Вип. 89 – 3. – (Серія : Економічна). – С. 40-44.

111. Свінцов О. М. Механізм державного структурного регулювання економіки України та його реалізація / О. М. Свінцов, Н. Я. Скірка, П. П. Гаврилко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.9. – С. 265-272.

112. Селезнева Н. А. Качество высшего образования: опыт системного исследования / Н. А. Селезнева // Оценка качества профессионального образования :

доклад 5 мая 2001 / под общей редакцией В. И. Байденко, Дж. Ван Занворта. – М. : Исследовательский центр проблем подготовки специалистов, 2001. – С. 76-114.

113. Середня заробітна плата за регіонами за місяць. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/reg_zp_m/reg_zpm17_u.htm б.

114. Словарь-справочник по педагогике. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://didacts.ru/slovari>

115. Смит А. Исследование о причинах и богатстве народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.

116. Социологический энциклопедический словарь / Г. В.Осипов. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М.), 2000. – 481 с.

117. Статистика курса доллар США. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://net.dn.ua/money/stat.php>.

118. Статистичний бюлетень «Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України» початок 2016/17 навчального року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm

119. Статистичний збірник «Вища освіта в Україні» 2017 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publosvita_u.htm

120. Степко М.Ф. Виступ на семінарі для координаторів ЄКТС, 20.09.2012 р. «Розвиток болонського процесу протягом 2000-2011 рр. і завдання на період до 2020 р.»

121. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» /А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.

122. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2016/18-strategiya-reformuvannya-vishhoi-osviti-20.doc+&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>

123. Тардаскіна Т. М. Складові конкурентоспроможності ВНЗ та визначення методів її оцінки / Т. М. Тардаскіна, І. Г. Зубкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2013/Economics/6_135194.doc.htm

124. Теорія економічного аналізу: навч. посібник / А. Г. Загородній, Г. І. Кіндрацька, З. О. Коваль, О. І. Тивончук. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 328 с.

125. Трещевский Ю. И. Механизм государственного регулирования российской экономики: методология исследования, особенности формирования и повышение эффективности [Текст] : автореф. дис... док. экон. наук : 08.00.01 / Ю. И. Трещевский. – Воронеж : [б. и.], 1999. – 20 с.

126. Трохимець О. І. Трансформація сприйняття вищої освіти / О. І. Трохимець // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 15. – С. 49-52. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2009_15_13.

127. Указ Президента України від 25 червня 2013 р. № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

128. Україна у 2007 році: внутрішнє і зовнішнє становище та перспективи розвитку: [експертна доповідь]. – К.: НІСД, 2007. – 204 с.

129. Український центр оцінювання якості освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://testportal.gov.ua/reg/>

130. Управление качеством образования : [практикоориентированная монография и методическое пособие]. – изд. второе, перераб. и доп. / под ред. М. М. Поташника. – М. : Пед. об-во России, 2006. – 448 с.

131. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах [Текст] : навч. посіб. : у 2 ч. Ч. 1. Теоретичні засади формування систем управління якістю надання освітніх послуг/кол. авт.; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В.С. Загорського. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 136 с.

132. Управління якістю освіти у вищих навчальних закладах [Текст] : навч. посіб. : у 2 ч. Ч.2. Основні документи системи управління якістю надання освітніх

послуг / кол. авт. ; за заг. ред. чл.-кор. НАН України В. С. Загорського. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 196 с.

133. Ушенко Н.В. Освітні потреби в умовах розбудови економіки знань / Н. В. Ушенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2013. – № 4 (70). – С. 22-31.

134. Фасхиев Х. А. Оценка конкурентного потенциала и конкурентоспособности высшего учебного заведения [Электронный ресурс] / Х. А. Фасхиев, И. М. Гараев. – Режим доступа: <http://kamri.ru>.

135. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью вуза / Р.А. Фатхутдинов // Высшее образование в России. – 2006. – № 9. – С. 37-38.

136. Федоренко В. Г. Політична економія [Текст] : підручник / В.Г. Федоренко, О. М. Діденко, М. М. Руженський [та ін.] ; за наук. ред. д. е. н., проф. В. Г. Федоренка. – К. : Алерта, 2008. – 487 с.

137. Филенко Ю. А. Региональные аспекты конкурентоспособности вуза / Ю. А. Филенко // Вестник Новосибирского государственного университета. Сер. Социально-экономические науки. – 2009. – № 3. – С. 88–92.

138. Фініков Т. Сучасна вища освіта: світові тенденції та Україна / Т. Фініков. – К. : Таксон, 2002. – 176 с.

139. Хамініч С. Ю. Якість сучасної освіти України в умовах європейської інтеграції / С. Ю. Хамініч, Н. Ю. Білоусова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №11(113). – С. 62-68.

140. Харингтон Дж. Управление качеством в американских корпорациях / Дж. Харингтон – Пер. с англ. – М.: Экономика, 1990. – 296 с.

141. Харченко Н. П. Поняття механізму держави, наукові пошуки теоретико-правової дефініції / Н. П. Харченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского [Текст]. – 2007. – Т. 20 (59). – № 2. – С. 278-284. – (Серия “Юридические науки”).

142. Хміль Ф.І. Основи менеджменту : підручник. – 2-ге вид., випр., доп. – К.: Академвидав, 2007. – 576 с.

143. Ходжаян А.О. Конкуренентоспроможність національної економіки: сутність, методи оцінювання, сучасний стан: Монографія. / А.О.Ходжаян – Черкаси: Вертикаль, 2010.– 431 с.

144. Холявко Н. І. Сектор вищої освіти в системі інноваційного розвитку національної економіки / Н. І. Холявко. // Економіка і управління. – 2014. – №1. – С. 33–37.

145. Царенко І.О. Вплив соціально-мережових технологій на якість підготовки фахівців / О. М. Левченко, І. О. Царенко // Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю : матер. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 травня 2016 р.). – Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2016. – С. 159-162.

146. Царенко І.О. Гендерна політика у сфері вищої освіти: проблеми нерівності та шляхи їх вирішення / І.О. Царенко // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 3 (19). – С. 110-117.

147. Царенко І.О. Зарубіжний досвід управління якістю надання освітніх послуг вищими навчальними закладами / І. О. Царенко // Стратегія качества в промышленности и образовании : матер. XI Междунар. конф. (1-5 червня 2015 р.). – Варна, 2015. – Т. 1. – С. 289–297.

148. Царенко І.О. Інтегральна оцінка рівня конкурентоспроможності вищої освіти України в умовах переходу до інноваційної моделі економіки: регіональний аспект / І.О. Царенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: [зб. наук. пр.]. – Кропивницький: КНТУ, 2018. – Вип. 33. – С. 75-86.

149. Царенко І.О. Компаративний аналіз тенденцій вищої освіти в контексті виникнення інноваційно-інтегрованих структур / І.О. Царенко, О. В. Горпинченко // Соціально-економічні аспекти інноваційного розвитку людських ресурсів: колективна монографія / за заг. ред. М. В. Гудзь і А. В. Карпенка; Запорізький національний технічний університет. – Запоріжжя : «Просвіта», 2017. – С. 174-185.

150. Царенко І.О. Конкуренентоспроможність вищої освіти України у вимірі міжнародних систем ранжування / О.М. Левченко, І.О. Царенко // Економіка і

організація управління: [зб. наук. пр.]. – Вінниця: ДонНУ, 2016. – № 3(23). – С. 73-81.

151. Царенко І.О. Методи оцінки рівня конкурентоспроможності вищих навчальних закладів / І.О. Царенко // Науковий журнал «Молодий вчений». – Херсон, ТОВ «Видавничий дім «Гельветика», 2015. – № 2(17). – С. 122-125.

152. Царенко І.О. Особливості формування освітнього потенціалу Кіровоградської області: стан та напрями розвитку / А. О. Левченко, І. О. Царенко, О. В. Горпинченко // “Кіровоградщина – 2025: Пріоритети і можливості розвитку”: збірник тез доповідей наук.-практ. конф. (7 червня 2017 р.). – Кропивницький: Ексклюзив-Систем, 2017. – С. 45-49.

153. Царенко І.О. Підвищення конкурентоспроможності вищої освіти в Україні як передумова подальшого розвитку економіки країни / О. В. Ткачук, І. О. Царенко // Функціонування економічних систем в умовах постіндустріального розвитку : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (22-25 жовтня 2015 р.). – Харків, 2015. – С. 338-342.

154. Царенко І.О. Проблеми підготовки висококваліфікованих кадрів ВНЗ України в умовах формування інноваційної моделі економіки та напрями їх вирішення / І.О. Царенко // Проблеми і перспективи інноваційного розвитку економіки : матер. XX ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. (7-11 вересня 2015 р.). – К. ; Одеса, 2015. – Т. 1, ч. II. – С. 75-81.

155. Царенко І.О. Рейтингові системи ранжування вищих навчальних закладів: українські та світові методики / І.О. Царенко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: [зб. наук. пр.]. – Кіровоград: КНТУ, 2014. – Вип. 26. – С. 56-66.

156. Царенко І.О. Система вищої освіти України: аналіз стану та тенденцій розвитку / О.М. Левченко, І.О. Царенко // Облік і контроль в управлінні підприємницькою діяльністю : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 вересня 2017 р.). – Кропивницький: Ексклюзив-Систем, 2017. – С. 113-117.

157. Царенко І.О. Управління конкурентоспроможністю вищої освіти в Україні / І.О. Царенко // Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і

практика : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (17 квітня 2015 р.). – Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2015. – С. 178–179.

158. Царенко І.О. Трансфер освітньо-професійних знань у вимірі інноваційного розвитку економіки / О. М. Левченко, І. О. Царенко // Пріоритети розвитку підприємств у ХХІ столітті: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (12 квітня 2016 р.). – Кіровоград : КОД, 2016. – С. 7-9.

159. Царенко І. О. Фактори конкурентоспроможності вищої освіти / І. О. Царенко // Фактори впливу на формування та розвиток фінансової системи України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (28–29 листопада 2014 р.). – Львів, 2014. – Ч. 3. – С. 38–41.

160. Царенко І.О. Фінансування вищої освіти як чинник розвитку економіки знань / І.О. Царенко // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації : матер. Ювілейної Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених (29-30 березня 2018). – Тернопіль : ТНЕУ, 2018. – С. 184-187.

161. Чорна О.В. Розвиток системи моніторингу якості вищої освіти у Німеччині : Дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Ольга Володимирівна Чорна; Східноукр. нац. ун-т. ім. В. Даля – Київ, 2016. – 268 с.

162. Шамхалов Ф. Теория государственного управления / Ф. Шамхалов. – М. : ЗАО “Изд-во “Экономика”, 2002. – 638 с.

163. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: Монографія. – К.: КНЕУ, 2007 – 312 с.

164. Шилова В. І. Ринок освітніх послуг : управлінський аналіз : [монографія] / В. І. Шилова. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 144 с.

165. Шишов С. Е. Школа: мониторинг качества / С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М. : Пед. об-во России, 2000. – 320 с.

166. Щетинин В. Своеобразие российского рынка образовательных услуг / В. Щетинин // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. – №11. – С. 127-135, с. 129

167. Штуль В. П. Розвиток матеріально-технічної бази ВНЗ за концепцією маркетингу : Дис. канд. екон. наук : 08.06.01 / Валентин Петрович Штуль ; Національний університет «Львівська політехніка». – Л., 2005. – 231 с.

168. Юрин С. В. Институциональные факторы развития аграрной экономики : автореф. дис. канд. экон. наук / С. В. Юрин, 2008. – 21 с. с. 8].

169. Экономика и качество продукции В.С. Лаштун // Науч. Статья – 2001. – № 130. – С. 25-29.

170. Эффективность образования / Л. Ф. Колесников, В. Н. Турченко, Л. Г. Борисова. – М.: Педагогика, 1991. – 272 с.

171. Academic Ranking and Rating Agency (ARRA). [Electronic resource]. – Mode of access: <http://arra.sk/>

172. Adomßent, M., Fischer, D., Godemann, J., Herzig, C., Otte, I., Rieckmann, M., Timm, J. Emerging areas in research on higher education for sustainable developmentmanagement education, sustainable consumption and perspectives from Central and Eastern Europe [Text] / M. Adomßent // Journal of Cleaner Production. – 2014. – Volume 62, 1 January.

173. Adomßent, M., Otte, I. (Eds.). Higher Education for Sustainable Development in Central and Eastern Europe [Text] / M. Adomßent // Verlag fur Akademische Schriften, Bad Homburg. – 2013.

174. Armand Faganel and Slavko Dolinšek. Quality Management Systems in Higher Education. – p. 250.

175. Barton, A., Dlouha, J. In: Vavra, J., Lapka, M. (Eds.). Examining the transition toward sustainability in higher education in Central Europe [Text] / A. Barton // Current Challenges of Central Europe: Society and Environment. Faculty of Arts, Praha, UK. – 2014. – p. 44-67.

176. Becker, G.S. (1993), Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education, Ch.University of Chicago Press, 64 p.

177. Bell D. Notes on the Post-Industrial Society // The Public Interest. – 1967. – №7. – С. 102-118.

178. Bologna Declaration. Bologna: European Ministers of Education. – 1999.

179. Bolton, A. A rose by any other name: TQM in higher education [Text] / A. Bolton // *Quality Assurance in Education*. – 1995. – p. 13-18.
180. British Dictionary definitions for higher education. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/higher-education>
181. Brookes, M., & Becket, N. Quality management in higher education: a review of international issues and practice [Text] / M. Brookes // *International Journal of Quality Standards*. – 2007. – Volume 1(1). – p. 85-121.
182. Brown Ph., Scase R. Higher Education and Employment in Post-Industrial Society / Ph. Brown , R. Scase // *The Student's Companion to Sociology*. – Oxford: Blackwell Publ., 1997. – P.186-192.
183. Buckler, C., Creech, H. Shaping the Future We Want: UN Decade of Education for Sustainable Development. final report. UNESCO. – 2014.
184. Colman, A. M. (2001). *A dictionary of psychology*. Oxford: Oxford University Press.
185. *Constructing Knowledge Societies : New Challenges for Tertiary Education* [Электронный ресурс] / The World Bank. Washington D. C. – Режим доступа : <http://www.prcon.ru/book/salnikov/vovtorykh-poluchateli-obra>
186. *Education at a Glance 2016: OECD Indicators*. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://download.ei-ie.org/Docs/WebDepot/EaG2016_EN.pdf.
187. European Association for Quality Assurance in Higher Education. [[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.enqa.eu/>
188. European Commission (2012c). *Rethinking education: investing in skills for better socio- economic outcomes*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2012) 669 final [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/education/news/rethinking/com669_en.pdf.
189. Davenport, T. H., & Prusak, L. (1998). *Working Knowledge*. Boston: Harvard Business School Press., p. 5.
190. Dimitrova, E. The ‘sustainable development’ concept in urban planning education: lessons learned on a Bulgarian path [Text] / E. Dimitrova // *J. Clean. Prod.* –

2014. – Volume 62. – p.120-127. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.06.021>.

191. Dlouha, J. Higher education for sustainable development in the Czech Republic, Slovakia and Slovenia. In: Adomssent, M., Otte, I. (Eds.) [Text] / J. Dlouha // Higher Education for Sustainable Development in Central and Eastern Europe. Verlag fur Akademische Schriften, Bad Homburg. – 2013. – p. 56-92.

192. Dlouha, J., Barton, A., Dlouhý, J., Kapitulcinova, D. Mapping Opportunities for Developing Education for Sustainable Development (ESD) Competences, Region East. UE4SD project. – 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ue4sd.eu/images/RegionalMapping/RMappingEast.pdf>.

193. Dlouh J., Glavi P., Barton A. Higher education in Central European countries and Critical factors for sustainability transition [Text] / J. Dlouh // Journal of Cleaner Production. – 2017. – Volume 151. – p. 670-684.

194. Dornbusch, R., Fischer, S., (1996), Macroeconomics [Macroeconomica], Osnovu, Kiev, 476 p.

195. Drucker, P.T. (2005). Managing for Results. Collins. An imprint of Harper Collins Publishers.

196. Dudek-Burlikowska M., Quality estimation of sale process with usage of quality methods in chosen company [Text] / M. Dudek-Burlikowska // Journal of Achievements in Materials and Manufacturing Engineering. – 2007. – Volume 20. – p. 531-534.

197. Global Flow of Tertiary-Level Students [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flowviz.aspx>.

198. Gordon G. Approaches to effective internal processes to quality management: an initial analysis / G. Gordon // Tertiary Education and Management. – Vol. 4. – No. 4. – 1998. – P. 295–301.

199. Harvey L. External quality monitoring in the market place / L. Harvey // Tertiary Education and Management. – Vol. 3. – No. 1. – 1997. – P. 25–35.

200. International Standardization Organization., 2012. Quality management principles. Geneva: ISO Central Secretariat. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.iso.org.

201. Implementing Quality Management Systems in Higher Education Institutions. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.researchgate.net/publication/221923369_Implementing_Quality_Management_Systems_in_Higher_Education_Institutions.

202. ISO 9000 standards. (n.d., n.d. n.d.), from ISO 9001 checklist. [Electronic resource]. – Mode of access: www.iso-9001-checklist.co.uk/iso-9000-standards.html.

203. Jacobsson P. Plea for more consistent definition of quality in education and research / P. Jacobsson // Quality and communication for improvement: proceedings 12th opean AIR Forum, University Claude Bernard Ecole Normale Supérieure Lyon, France, September 9–12, 1990, Enschede: EAIR, a European Higher Education Society; Utrecht: Lemma. – P. 59–84.

204. Jensen H. T., Kralj A., McQuillan D., Reichert S. The Slovak higher education system and its research capacity. European University Association. Sectoral Report. – 2008.

205. Koscielniak, C. Higher education for sustainable development in Poland, Latvia and Georgia. In: Adomssent, M., Otte, I. (Eds.), Higher Education for Sustainable Development in Central and Eastern Europe [Text] / C. Koscielniak // Verlag fur Akademische Schriften, Bad Homburg. – 2013. – p. 40-55.

206. Labodova, A., Lapčík, V., Kodymova, J., Turjak, J., Pivko, M. Sustainability teaching at VSBtechnical university of Ostrava [Text] / A. Labodova // J. Clean. Prod. – 2014. – Volume 62. – p. 128-133. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.03.019>.

207. Levchenko, O. The impact of cluster development on the countries' national competitiveness / O. Levchenko, O. Tkachuk, I. Tsarenko // Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences. - 2017. - V(23), Issue 139. – P. 90–93. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/7155>.

208. Marx, K., Engels, F., Yu.B. (1955) "Works in 50 volumes" [Sochinenia v 50 tomah], Politisdat, Moscow, Vol. 23, p. 182-183.

209. Michalska-Ćwiek J. The quality management system in education – implementation and certification [Text] / J. Michalska-Ćwiek // Journal of Achievements in Materials and Manufacturing Engineering. – 2009. – Volume 37/2. – p. 743-750.

210. Milutinovic, S., Nikolic, V. Rethinking higher education for sustainable development in Serbia: an assessment of Copernicus charter principles in current higher education practices [Text] / S. Milutinovic // J. Clean. Prod. – 2014. – Volume 62. – p. 107-113. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://doi.org/10.1016/j.jclepro.2013.05.028>.

211. Minbaeva, D. B. (2007, April). Knowledge transfer in multinational corporations. Management International Review , 47, pp. 567-593.

212. Model criteria. EFQM. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.efqm.org/efqm—model/model—criteria>.

213. Nikolic, V., Ranitovic, J., Milutinovic, S. Greening of higher education in the Republic of Serbia [Text] / V. Nikolic // Envigogika. – 2015. – Volume 10(20). [Electronic resource]. – Mode of access: <http://doi.org/10.14712/18023061.453>.

214. Organisation for Economic Cooperation and Development. Gross domestic product (GDP). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>.

215. Organisation for Economic Cooperation and Development. Population. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://data.oecd.org/pop/population.htm>.

216. Piotrowski M., Quality in education [Text] / M. Piotrowski // ITE, Radom. – 1999.

217. QS Higher Education System Strength Rankings 2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2016>

218. Schultz, Theodore W. Investment in Human Capital, p. 205.

219. Smith, A. (2007), The research on causes and wealth of nations [Issledovania o prichinah i bagatstve narodov], Ecsmo, Moscow, 960 p., p. 285

220. Sohail, M., Daud, S., & Rajadurai, J. Restructuring a higher education institution: a case from a developing country [Text] / M. Sohail // International Journal of Educational Management. – 2006. – Volume 20(4). – p. 279-290.

221. Statistical Office of the Slovak Republic. [Electronic resource]. – Mode of access: <https://slovak.statistics.sk>.

222. S.K. Ho, TQM an Integrated Approaching. Implementing Total Quality through Japanese 5S and ISO 9000, Kogan Page, London, 1996.

223. The Global Competitiveness Report 2016-2017 [Электронный ресурс] / K. Schwab // World Economic Forum, 2016. – 400 p. – Режим доступа: www.weforum.org/gcr.

224. The Global Innovation Index 2017 [Электронный ресурс] / S. Dutta, B. Lanvin, S. Wunsch-Vincent // Cornell University, INSEAD, and WIPO, Ithaca, Fontainebleau, and Geneva, 2017. – 433 p. – Режим доступа: www.globalinnovationindex.org.

225. The Global Talent Competitiveness Index 2017 [Электронный ресурс] / B. Lanvin // INSEAD, 2016. – 359 p. – Режим доступа: http://www.gtci2017.com/documents/GTCI_2017_web_r3.pdf

226. Technická univerzita v Košiciach. Riadenie kvality. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.tuke.sk>.

227. Tsarenko I.O. Higher education's funding model of Georgia and Ukraine in the context of European Higher education Area / O.M. Levchenko, A.O.Levchenko, O.V Tkachuk, I.O. Tsarenko // Strategic priorities for developing Ukraine and Georgia: innovation and partnership. Under Ed. D. G. Lukianenko and T. Beridze, 2018. p. 181-199.

228. Tsarenko I.O. Higher education as a factor of human capital development / O. M. Levchenko, I. O. Tsarenko // International Scientific-Practical Conference Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : Conference Proceedings (29 January, 2016). – Klaipeda, 2016. – P. 175-179.

229. Tsarenko I.O. La mobilité académique comme la tendance de développement du système de l'enseignement supérieur / O. Levchenko, I. Tsarenko // Глобальні

проблеми економіки та фінансів : IV Міжнар. наук.-практ. конф. (28 грудня 2015 р.) : зб. тез наук. роб. – Київ ; Прага ; Відень, 2015. – С. 33–37.

230. Tsarenko I.O. La mobilité académique: défis et perspectives pour l'Ukraine / O. Levchenko, F. Roussier, I. Tsarenko // Ефективні моделі управління в сучасних умовах: теорія і практика : збірник тез доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 червня 2016 р.). – Кіровоград: Ексклюзив-Систем, 2016. – С. 11-14.

231. Tsarenko I.O. Le système d'enseignement supérieur en Ukraine: les tendances du développement de la mobilité académique / I.O. Tsarenko // Мови, науки та практики: матер. Першої Міжнар. франкофонної наук.-практ. конф. в Україні (19-20 жовтня 2017 р.). – К.: Логос, 2017. – С. 146-148.

232. Tsarenko I.O. Peculiarities of the higher education competitiveness in the context of international comparisons / I.O. Tsarenko // L'Association 1901 "SEPIKE". – Osthofen, Deutschland, Poitiers, France, Los Angeles, USA, 2015. – Ausgabe 9. – P. 196-200.

233. Tsarenko I.O. The Competitiveness of Higher Education of Ukraine according to the International Context / I.O. Tsarenko // Actual Problems of Economy and Business : Abstracts of the Materials of All-Ukrainian Scientific Conference (22 November 2017). – Кropyvnytskyi: ПВЛ ЦУНТУ, 2017. – С. 11-14.

234. Tsarenko I.O. The competitiveness of higher education of Ukraine according to the international dimension / I.O. Tsarenko // Baltic Journal of Economic Studies. – Riga: Izdevnieciba 'Baltija Publishing', 2016. – Volume 2, Number 1. – P. 107-113.

235. Tsarenko I.O. The impact of funding model on the development of higher education of Ukraine: challenges and opportunities / I.O. Tsarenko // Modern tendencies of fiscal policy in European economic space: Monograph / A. Krysovatyu, O. Kyrylenko. O. Kneyaler et al.; edited by Doctor of Economics, Prof. Andriy Krysovatyu. – Ternopil: TNEU, 2017. – P. 112-119.

236. Tsarenko I.O. The Impact of Higher Education on National Economic and Social Development: Comparative Analysis / O.M. Levchenko, A.O. Levchenko, O.V. Horpynchenko, I.O. Tsarenko // Journal of Applied Economic Sciences. – Craiova, 2017. – Volume XII, Summer, Number 1, 3(49). – P. 850-862.

237. Tsarenko I.O. The quality management system in educational institutions of Slovak Republic: Impact on the Ranking's position / I.O. Tsarenko // Міжнародний науковий економічний журнал «Бізнес Інформ»: [наук. журн.]. – Харків, 2018. – № 3. – С. 71-80

238. Tsarenko I.O. The position of higher education in Ukraine in the comparison of the international trends in higher education / I. O. Tsarenko // Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні, екологічні та гуманітарні аспекти : IV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. студ. і молодих учених (21 грудня 2015 р.) : зб. матеріалів конф. – Чернігів, 2015. – С. 370–373.

239. Tsarenko I.O. The Role of Universities in Cluster development of Countries' Economy / O. Levchenko, I. Tsarenko // Central European Conference in Finance and Economics (CEFE 2017). – Technical University of Košice, 2017. – P. 470-478.

240. Tsarenko I.O. The role of universities in forming the innovation ecosystem / O.M. Levchenko, H.I. Kuzmenko, I.O. Tsarenko // Innovative economics and management. – Volume 5–2. – 2018. – P. 10-16.

241. University Systems Ranking: Citizens and Society in the Age of the Knowledge [Http://www.lisboncouncil.net/publication/publication/38-university-systems-ranking-citizens-and-society-in-the-age-of-knowledge.html](http://www.lisboncouncil.net/publication/publication/38-university-systems-ranking-citizens-and-society-in-the-age-of-knowledge.html)

242. UNESCO Institute for Statistics. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/>

243. U21 Ranking of National Higher Education Systems. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.universitas21.com/article/projects/details/152/u21-ranking-of-nationalhigher-education-systems>

244. Welsh, J., & Dey, S. Quality measurement and quality assurance in higher education [Text] / J. Welsh // Quality Assurance in Education. – 2002. – Volume 10(1). – p. 17-25.

245. Westerheijden D.F. Peers, performance and power: quality assessment in the Netherlands // Peer review and performance indicators: quality assessment in British and Dutch higher education / eds.: Leo C.J.Geodegebuure, Peter A.M.Maassen, Don F.Westerheijden. Utrecht: Lemma. P.183-207.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1

Підходи до розуміння поняття вищої освіти

Підходи	Розробники	Основа підходу	Сутність підходу	Недоліки
Енциклопедичний	Ф. Гербарт, Вдосконалили: Т. Циллер, Ф. Дерпфельд, В. Рейн	Дидактична система	Розповсюджений у ХХ ст. у країнах СРСР. Виховне навчання, головною цінністю якого є не стільки в передачі студентам знань, скільки з групуванням цих знань для виховання почуттів студентів та волі. Навчання – інтелектуальний процес. Ефективність навчання залежить від правильного розподілу змісту на послідовні частини та процес навчання: підготовка, викладення, узгодження, узагальнення, використання.	Обмеження самостійності студентів, підпорядкування процесу навчання жорсткому формалізму, нав'язування викладачеві форми та методів проведення лекцій, семінарських та практичних занять
Структурний	К. Сосницький	Структурність, сучасність, життєвість, логічність	Розповсюджений в даний час в західних країнах. Подолання протистоянь між стрімким розвитком науки, досягнення якої повинні бути відображені у програмах та перевантаженням самих програм. В програмах повинні відображатися як систематичні знання в межах окремих дисциплін, так і система науки в цілому.	Відсутність виділення керівних ідей при відборі змісту; недостатня увага питанням світосприйняття
Проблемно-комплексний	Б. Суходольський	Необхідність інтеграції різних предметів	Зміст освіти повинен складати актуальні проблеми науки, техніки, економіки. Більше уваги на пізнання дійсності	Не має на меті забезпечити професійної підготовки студентів. Певні труднощі у викладанні, оскільки викладачі здебільшого є фахівцями вузького профілю
Прогресивістський	Дж. Дьюї XIX – ХХ ст.	Освіта як процес дослідження. Дидактична система	Розповсюджений на початку ХХ ст. у США, активізація у 60-х роках ХХ ст. Пізнання є засобом подолання труднощів та вирішення проблем, з якими він має справу протягом життя. Освіта носить не тільки інтелектуальний характер, а й охоплює почуття, волю, індивідуальну та суспільну діяльність. Максимальна свобода студентам. Впровадження рольових ігор, формування практичних навичок в ході вирішення проблем	Основна увага не та отримання спеціальності, а на розвиток інтересу до праці та формуванню соціальної відповідальності

Діалогічний	В.Біблер	Наука та освіта – як феномен культури	Основна увага – фундаментальним наукам	Не забезпечує глибокого розуміння науки
Формальний	Е. Шмідт	Філософія І. Канта та ідеї Песталоцци	Освіта розглядається тільки як засіб розвитку здібностей та пізнавальних інтересів студентів. Перенесення вмінь з формальних дисциплін на всі інші.	В програмах відображають тільки інструментальні предмети, та не розглядаються надбання з інших сфер
Екземпляристський	Г. Шейерлем	Дидактична система, Принципи синергетики, «генеративне навколишнє середовище»	Розглядають головну проблему змісту освіти як проблему видалення протистояння між необхідністю скорочення обсягу та необхідністю зберегти багатий образ світу. Пропонують: - освіту за прикладом; не послідовне викладення матеріалу, а тільки окремі теми.	Неможливість засвоєння багатьох предметів
Синергетичний		Універсальна еволюційна картина світу	Сучасне інформаційне суспільство Від поняття знати-вміти-навички перехід до проекту, сценарію. Тобто стирається межа між суспільно науковим та гуманітарним знанням. «Навчання протягом життя»	
Гуманістичний	Л. Фейербах	Система, в якій людина, проблеми її існування і розвитку виходять на перший план, а система освіти, зокрема вищої що продукує еліту будь-якого суспільства як каталізатора реформ	Метою та головним змістом гуманізації системи вищої освіти є усвідомлення людини як аксіологічної складової в освітньому процесі основним. Завданням освіти стає перехід від декларації принципів гуманізму до створення умов для різнобічного розвитку особистості. Саме в такому секторі освіта набуває стратегічного значення та стає не лише інструментом соціально-політичного прогресу, а й однією з його об'єктивних умов.	

Джерело: доповнено автором джерело [126]

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1

Функції вищої освіти в умовах становлення передумов до переходу до економіки знань

Функції вищої освіти	Зміст функцій
Виховна	Передбачає здійснення активного, цілеспрямованого впливу на людину з метою формування у неї соціально необхідних особистісних якостей
Когнітивна	Полягає у наданні та засвоєнні індивідом глибоких знань різноманітного характеру. Значення цієї функції особливо зростає зараз, коли перед людиною стоїть завдання засвоєння максимального обсягу знань в процесі здобуття вищої освіти
Соціально-культурна	Полягає у підготовці кожного покоління людей до самостійного життя в мінливому навколишньому середовищі, підвищенні значущості освіченості людини для швидких темпів соціально-економічного розвитку, впливі на формування соціальної структури суспільства, а також відтворенні культурних традицій та позитивних рис національного менталітету
Інтеграційна	Полягає у забезпеченні взаєморозуміння та співіснування різних етнічних культур, її збереженні і якомога повнішому використанні в процесі надання знань
Економічна	Полягає у забезпеченні нею більш високого доходу і сприяння зростанню життєвого рівня як окремої людини, так і всього суспільства.
Інноваційна	Полягає у генеруванні (через дослідження), акумулюванні та поширенні нових знань у навчальному процесі, використанні сучасних технологій (педагогічних, інформаційних, організаційних, інженерно-технічних тощо) з метою підвищення якості та ефективності підготовки фахівців.
Працересурсна	Полягає у тому, що вищі навчальні заклади не лише забезпечують підготовку кадрів, але й сприяють наявності і закріпленню робочої на певній території для відповідних галузей, що особливо важливо для депресивних регіонів в умовах низького рівня життя населення.
Інформаційна	Полягає в поширенні інформації стосовно новітніх досліджень, технологій за рахунок трансферу знань
Профорієнтаційна	Полягає в інформуванні абітурієнтів та інших зацікавлених осіб про реальний стан і потреби ринку праці у розрізі професій і спеціальностей
Аксіологічна	Полягає в залученні студентської молоді до високих надбань культури українського народу, посилює роль громадянських цінностей, займається питанням громадянського виховання студентів,
Психологічна	полягає в тому, щоб громадянські цінності, відображені у формі суспільно-політичних програм, правових норм, моральних принципів, художньо-мистецьких творів та естетичних концепцій були освоєні і закріплені на рівні конкретної особистості, стали її власним духовно-моральним надбанням
Комунікативна	Полягає в забезпеченні взаємозв'язку між викладачами і студентами з метою обміну почуттями, думками, поглядами, світоглядними та ціннісними позиціями з питань громадянського життя, суспільно-політичних, правових, моральних та естетичних відносин в українському суспільстві. Комунікативна функція символізує кроки, які покликані робити викладачі з метою забезпечення навчально-виховного діалогу зі студентами, під час обговорення, осмислення, практичного вирішення питань громадянського змісту й спрямованості. В тому числі нині комунікативна функція вищої освіти досить широко розкривається і у вигляді спілкування між викладачами та студентами у соціальних мережах, які нині є досить популярним явищем комунікації.
Організаційна	полягає в організації різних видів та напрямів діяльності студентів, пов'язаної з використанням, збереженням і примноженням громадянських цінностей у повсякденному житті, навчанні, праці, дозвіллі
Креативна	Полягає в активному залученні студентів до науково-дослідної, пошукової, культурно-творчої діяльності, спрямованої на збереження, розвиток, збагачення цінностей громадянського суспільства, зокрема, здобутків у галузі національної науки та культури

Джерело: доповнено автором джерело [38]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1

Підходи до визначення сутності дефініції «механізм»

Автор	Визначення
1	2
Н. Харченко [141]	механізм – це сукупність взаємозалежних і взаємодіючих частин або елементів при наявності, з одного боку, внутрішньої упорядкованості й узгодженості між ними, а з іншого боку – диференціації й відносної автономності.
Ю. Трещевський [125]	сутність механізму державного регулювання економіки виражає відносини суб'єктів, що утворюють цілісну систему, яка включає органи державної влади, учасників господарської діяльності та зовнішнє середовище у формі потреб, інтересів і цілей суб'єктів економічної діяльності. Таким чином сутність механізму державного регулювання економіки як загальної категорії являє собою відносини між господарюючими суб'єктами та органами державної влади з приводу господарської діяльності.
Т. Піхняк [97]	механізм державного регулювання – це спосіб організації економічних відносин між державою, підприємствами, населенням, іншими країнами та міжнародними інституціями з метою стабілізації соціально-економічної ситуації в країні та створення передумов для економічного зростання
Г. Атаманчук [6]	механізм державного управління визначають як інструмент реалізації функцій держави та її виконавчих органів
В. Бакуменко [9]	механізм державного управління визначають як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей
О. Кравченко [64]	механізм державного управління визначають як комплексну систему державного управління, складовими якої є конкретні механізми управління (економічний, мотиваційний, політичний, правовий тощо), які в сукупності здатні забезпечити збалансоване та ефективне функціонування єдиного державного механізму
В. Малиновський [75]	механізм державного управління визначають як сукупність засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів із використанням відповідних методів управління спрямованих на реалізацію цілей державного управління
Р. Рудницька, О. Сидорчук, О. Стельмах [109]	механізм державного управління визначають як штучно створену складну систему, призначена для досягнення визначених цілей, яка має визначену структуру, сукупність правових норм, методів, засобів інструментів державного впливу на об'єкт управління
В. Федоренко [136]	механізм державного управління визначають як систему, що призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, методи, важелі інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням
Г. Атаманчук [5].	Механізм управління – це складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності управлінського об'єкта
О. Комяков [59]	Механізм державного регулювання – це сукупність організаційно-економічних методів та інструментів, за допомогою яких виконуються взаємопов'язані функції для забезпечення безперервної, ефективної діяльності відповідної системи (держави) на підвищення функціонування економіки
Ф. Шамхалов [162]	Під механізмом держави в широкому розумінні визначає механізм практичної реалізації державної влади, а у вузькому - конкретний засіб впливу держави на суспільство для вирішення поставлених завдань або розв'язання протиріч
В. Князєв, В. Бакуменко [31]	Механізм державного управління – це сукупність практичних заходів, засобів, важелів, стимулів, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей
М. Корецький [61]	Механізм державного регулювання економіки можна визначити як систему засобів, важелів, методів, стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій
С. Юрін [168]	Механізми економічного регулювання становлять інституціональну сукупність ідентифікованих за функціональною ознакою інститутів, які виконують специфічну роль у системі регуляторних впливів на ринковий процес
О. Свінцов, Н. Скірка, П. Гаврилко, О. Завійська, [110]	Механізм регулювання економіки визначається як сукупність таких елементів: стратегічна мета державного регулювання економіки; поточні цілі регулювання; формування чіткого переліку об'єктів регулювання; визначення структури та пріоритетності методів впливу; підпорядкування основних форм державного регулювання досягненню єдиної мети; односпрямованість їх векторів; урахування інтеграційних чинників розвитку економіки за умови чіткого визначення національних пріоритетів

Джерело: узагальнено автором на основі вивчення та систематизації наукових джерел

ДОДАТОК Г

Таблиця Г.1

Динаміка позицій країн світу згідно рейтингу національних систем вищої освіти U21

Країна	2013	2014	2015	2016	2017	Змін а 2017 ро	2013	2014	2015	2016	2017	Змін а 2017 ро
США	1	1	1	1	1	-	100	100	100	100	100	-
Швейцарія	3	6	2	2	2	+1	81.6	81.5	87.1	87.2	86.9	+5,3
Великобританія	10	8	8	4	3	+7	74.9	79.2	80.6	84.3	85.5	+10,6
Данія	5	3	3	3	4	+1	79.8	82.9	85.3	84.8	83.5	+3,7
Швеція	2	2	5	5	5	-3	85.2	86.7	84.7	82.2	83.4	-1,8
Сінгапур	9	10	9	8	6	+3	76.6	76.3	80.3	80.6	80.8	+4,2
Канада	4	3	6	9	7	-3	80.0	82.9	82.8	79.6	80.2	+0,2
Нідерланди	7	7	7	7	8	-1	78.2	80.4	81.6	81.6	80.0	+1,8
Фінляндія	6	5	4	6	9	-3	79.4	82.2	85.2	82.0	79.9	+0,5
Австралія	8	9	10	10	10	-2	77.2	78.0	77.1	77.6	79.6	+2,4
Австрія	11	12	13	13	11	-	71.8	73.7	74.6	74.7	75.0	+3,2
Бельгія	13	13	11	11	12	+1	71.0	73.1	76.0	75.7	74.2	+3,2
Норвегія	11	11	12	12	13	-2	71.8	75.0	75.3	75.3	73.9	+2,1
Гонконг	16	15	15	15	14	+2	67.6	70.6	70.3	70.9	73.7	+6,1
Нова Зеландія	14	16	16	14	15	-1	69.7	70.4	69.6	70.9	72.1	+2,4
Німеччина	15	14	14	16	16	-1	68.2	71.1	72.1	70.3	68.8	+0,6
Ізраїль	19	19	19	18	16	+3	63.8	68.5	66.4	67.6	68.8	+5
Франція	16	18	17	17	18	-2	67.6	68.7	69.3	68.3	67.5	-0,1
Ірландія	18	17	18	19	19	-1	66.8	69.7	68.8	65.2	66.7	-0,1
Японія	21	20	20	20	20	-1	59.6	64.9	65.6	64.2	63.2	+3,6
Тайвань-Китай	26	22	21	21	21	-5	56.0	61.3	63.6	62.4	60.7	+4,7
Корея	24	21	22	23	22	-2	57.6	61.6	60.5	59.7	59.0	+1,4
Іспанія	20	23	24	24	23	-3	60.5	61.1	59.9	58.3	57.3	-3,2
Чехія	25	26	23	22	24	-1	56.7	58.2	59.9	60.0	56.9	+0,2
Малайзія	27	28	28	27	25	-2	52.4	53.4	55.4	54.4	56.7	+4,3
Саудівська Аравія	28	30	30	28	25	-3	52.3	52.4	54.7	53.8	56.7	+4,4
Португалія	22	24	25	25	27	-5	59.1	60.3	58.4	56.6	55.8	-3,3
Італія	29	27	27	29	28	-1	52.1	53.7	54.7	53.8	54.5	+2,4
Словенія	23	25	26	26	28	+5	58.4	59.6	57.0	56.0	54.5	-3,9
Китай	42	35	34	30	30	-12	44.5	48.6	48.5	51.8	52.7	+8,2
Угорщина	34	29	30	31	31	-3	49.2	52.5	53.4	51.6	50.8	+1,6
Польща	30	31	32	32	32	+2	51.9	50.8	50.7	50.8	50.0	-1,9
Росія	33	35	33	34	33	-	49.5	48.6	50.4	49.1	49.9	+0,4
Чилі	35	33	31	33	34	-1	49.0	49.1	50.9	49.7	49.4	+0,4
Греція	31	32	35	36	35	-4	50.5	50.3	48.0	47.0	47.7	-2,8
Україна	35	42	41	42	35	-	49.0	43.9	43.8	42.1	47.7	-1,3
Південна Африка	46	45	39	37	37	+11	38.1	43.4	45.0	45.6	46.6	+8,5
Словаччина	37	37	36	35	38	-1	47.9	47.9	47.4	47.8	45.9	-2
Сербія	32	34	37	39	39	-7	50.0	48.7	45.9	43.9	44.1	-5,9
Туреччина	45	47	49	45	40	+5	38.9	39.1	38.1	40.7	44.0	+5,1
Аргентина	40	41	38	40	41	-1	45.8	44.9	45.1	43.7	43.5	-2,3
Бразилія	41	38	40	38	42	-1	45.6	46.1	44.6	45.1	43.1	-2,5
Хорватія	44	44	45	46	43	+1	39.2	43.7	41.6	40.5	42.5	+3,3
Румунія	39	39	42	41	44	-5	47.5	45.4	43.6	42.4	41.6	-5,9
Болгарія	38	40	43	48	45	-7	47.7	45.0	42.1	39.2	40.2	-7,5
Мексика	43	46	44	43	46	-3	42.8	42.6	41.7	41.3	40.0	-2,8
Тайланд	47	42	46	44	47	-	37.9	43.9	40.0	40.7	39.7	+1,8
Іран	48	49	47	47	48	-	37.2	37.8	39.3	39.7	38.4	+1,2
Індія	49	50	50	49	49	-	36.3	36.8	37.8	38.0	36.7	+0,4
Індонезія	50	48	48	50	50	-	35.3	38.5	38.8	36.9	33.3	-2

Джерело: складено автором на основі [243]

ДОДАТОК Д

Додаток Д1

Таблиця Д.1

Показники блоку №1 «Якість науково-педагогічного потенціалу» Інтегральної оцінки

	Число студентів у розрахунку на одного кандидата наук, осіб	Число студентів у розрахунку на одного доктора наук, осіб	Число студентів у розрахунку на одного професора, осіб	Число студентів у розрахунку на одного доцента, осіб	Співвідношення кандидатів наук ЗВО окремої області до загальної по Україні	Співвідношення докторів наук ВНЗ окремої області до загальної по Україні	Співвідношення доцентів ЗВО окремої області до загальної по Україні	Співвідношення професорів ЗВО окремої області до загальної по Україні	Співвідношення працівників, які працюють у штаті та без зарахування у штат	Співвідношення чисельності педагогічних працівників до загальної чисельності викладацького складу, %	Співвідношення чисельності науково-педагогічних працівників до загальної чисельності викладацького складу, %	Кількість патентів на винаходи, промислові зразки, корисні моделі, отримані ЗВО у розрахунку на 1000 науково-педагогічного працівника, од.
Вінницька	19,1	100,80	120,89	28,59	0,03	0,03	0,03	0,02	0,89	0,12	0,88	61,44
Волинська	19,6	161,24	186,05	25,59	0,02	0,01	0,02	0,01	0,94	0,18	0,82	26,14
Дніпропетровська	25,5	108,23	130,49	34,82	0,06	0,07	0,07	0,07	0,94	0,22	0,78	36,16
Донецька	20,5	88,38	113,18	28,04	0,02	0,02	0,02	0,02	0,88	0,20	0,80	53,61
Житомирська	24,7	125,63	154,06	35,59	0,01	0,01	0,01	0,01	0,86	0,16	0,84	5,57
Закарпатська	18,7	82,45	117,71	30,34	0,02	0,02	0,02	0,01	0,83	0,16	0,84	18,14
Запорізька	27,2	131,08	163,08	38,19	0,04	0,04	0,04	0,03	0,96	0,21	0,79	50,85
Івано-Франківська	18,4	97,58	113,19	25,24	0,03	0,02	0,03	0,02	0,85	0,17	0,83	14,10
Київська	31,0	162,26	177,02	42,25	0,01	0,01	0,01	0,01	0,97	0,22	0,78	0,00
Кіровоградська	18,7	159,23	127,39	26,47	0,01	0,00	0,01	0,01	0,94	0,14	0,86	57,18
Луганська	25,4	116,93	143,75	33,55	0,01	0,01	0,01	0,01	0,85	0,17	0,83	60,93
Львівська	18,7	93,64	104,67	27,43	0,10	0,09	0,09	0,09	0,90	0,16	0,84	20,97
Миколаївська	29,1	116,19	126,25	38,11	0,01	0,02	0,02	0,02	0,84	0,20	0,80	28,52
Одеська	21,1	99,95	105,49	31,52	0,08	0,08	0,07	0,08	0,85	0,13	0,87	24,94
Полтавська	25,6	124,15	144,77	37,42	0,03	0,03	0,03	0,03	0,90	0,24	0,76	41,31
Рівненська	26,9	191,95	200,11	35,81	0,02	0,01	0,02	0,01	0,90	0,32	0,68	32,43
Сумська	24,2	142,22	163,05	38,39	0,02	0,02	0,02	0,02	0,84	0,25	0,75	42,72
Тернопільська	19,0	116,55	135,74	28,89	0,03	0,02	0,03	0,02	0,93	0,17	0,83	45,64
Харківська	18,2	82,76	88,82	26,14	0,14	0,15	0,14	0,16	0,89	0,05	0,95	35,90
Херсонська	24,9	118,72	137,71	33,64	0,01	0,01	0,01	0,01	0,90	0,20	0,80	32,06
Хмельницька	21,2	159,73	188,17	29,35	0,02	0,01	0,02	0,01	0,96	0,18	0,82	16,91
Черкаська	25,3	135,19	143,45	34,72	0,02	0,02	0,02	0,02	0,89	0,23	0,77	27,83
Чернівецька	17,7	93,58	120,04	29,89	0,02	0,02	0,02	0,02	0,87	0,06	0,94	53,89
Чернігівська	22,0	153,70	173,12	29,53	0,01	0,01	0,01	0,01	0,94	0,08	0,92	1,72
м. Київ	23,4	97,30	112,09	36,12	0,24	0,28	0,23	0,28	0,84	0,19	0,81	40,58

Джерело: Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92].

Додаток Д2
Таблиця Д.2

Показники блоку №2 «Стан організаційного та навчально-методичного забезпечення ЗВО» Інтегральної оцінки

	Співвідношення кількості які мають бібліотеку до загальної кількості ЗВО	Співвідношення кількості ЗВО, які мають бібліотечний пункт до загальної кількості ЗВО,	Загальний обсяг книжкового фонду до загальної чисельності студентів-читачів, %	Число примірників на 1 ЗВО, од	Співвідношення репозитації що ввійшли до рейтингу Вебометрікс до загальної кількості репозитаріїв
Вінницька	0,74	0,46	59,95	148 962,83	0,09
Волинська	0,82	0,43	53,78	113 830,29	0,00
Дніпропетровська	0,53	0,22	80,24	267 231,08	0,02
Донецька	0,73	0,56	73,49	179 551,52	0,04
Житомирська	0,74	0,25	53,99	123 801,90	0,10
Закарпатська	0,80	0,18	82,29	167 562,93	0,07
Запорізька	0,51	0,09	51,28	239 211,75	0,00
Івано-Франківська	0,84	0,15	37,93	187 692,25	0,06
Київська	0,60	0,18	48,69	102 989,05	0,00
Кіровоградська	0,89	0,17	95,63	117 764,50	0,13
Луганська	0,57	0,50	95,58	107 268,42	0,17
Львівська	0,43	0,30	71,02	276 593,48	0,05
Миколаївська	0,58	0,31	35,59	141 221,31	0,06
Одеська	0,53	0,17	85,74	378 518,18	0,08
Полтавська	0,58	0,13	48,63	222 738,78	0,11
Рівненська	0,52	0,35	57,35	190 351,87	0,07
Сумська	0,47	0,05	109,89	362 300,40	0,07
Тернопільська	0,65	0,29	41,02	125 467,90	0,20
Харківська	0,66	0,14	80,03	301 839,55	0,14
Херсонська	0,83	0,21	66,55	120 422,75	0,05
Хмельницька	0,67	0,21	83,18	201 758,72	0,06
Черкаська	0,55	0,28	41,81	165 945,25	0,06
Чернівецька	0,94	0,07	105,21	230 569,56	0,06
Чернігівська	0,84	0,21	91,65	170 326,06	0,00
м. Київ	0,34	0,18	45,43	330 887,56	0,06

Джерело: Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92].

Додаток Д3
Таблиця Д.3

Показники блоку №3 «Науково-дослідна робота» Інтегральної оцінки

	Чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт з науковими ступеням до загальної кількості виконавців, %	Фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок коштів замовників, % до загального обсягу фінансування	Кількість друкованих робіт з розрахунку на одного наукового працівника*2015	Кількість цитувань на наукові статті у науко метричних базах ЗВО до загальної кількості наукових статей, од.	Кількість патентів на винаходи, промислові зразки, корисні моделі, отримані ЗВО до загальної кількості патентів на винаходи, промислові зразки, корисні моделі в Україні	Кількість патентів на винаходи, промислові зразки, корисні моделі, отримані ВНЗ у розрахунку на 1 науково-педагогічного працівника, од.	Кількість цитувань на наукові статті у науко метричних базах у розрахунку на 1 науково-педагогічного працівника, од.
Вінницька	0,64	0,00	0,68	0,04	0,16	0,95	0,04
Волинська	0,28	0,00	0,69	0,65	0,03	0,44	0,40
Дніпропетровська	0,19	0,23	0,70	0,41	0,23	0,60	0,39
Донецька	0,07	0,03	0,37	0,38	0,10	0,89	1,00
Житомирська	0,46	0,00	0,52	0,12	0,01	0,09	0,05
Закарпатська	0,61	0,01	0,17	0,52	0,03	0,30	0,51
Запорізька	0,00	0,08	0,56	0,11	0,17	0,85	0,08
Івано-Франківська	0,44	0,00	0,51	1,00	0,03	0,23	0,25
Київська	0,61	0,03	0,32	0,00	0,00	0,00	0,00
Кіровоградська	0,10	0,00	0,94	0,07	0,04	0,95	0,02
Луганська	0,01	0,00	0,59	0,37	0,06	1,02	0,21
Львівська	1,08	0,05	0,40	0,49	0,19	0,35	0,61
Миколаївська	0,02	0,05	1,00	0,19	0,04	0,48	0,03
Одеська	0,72	0,04	0,40	0,49	0,19	0,42	0,31
Полтавська	0,99	0,00	0,95	0,08	0,10	0,69	0,06
Рівненська	0,55	0,00	0,41	0,03	0,05	0,54	0,01
Сумська	0,15	0,02	0,82	0,62	0,08	0,71	0,54
Тернопільська	0,49	0,00	0,58	0,12	0,10	0,76	0,11
Харківська	0,64	0,33	0,73	0,49	0,50	0,60	0,55
Херсонська	0,64	0,00	0,00	0,12	0,04	0,53	0,02
Хмельницька	0,67	0,00	0,48	0,41	0,03	0,28	0,06
Черкаська	0,18	0,02	0,50	0,55	0,05	0,46	0,16
Чернівецька	0,79	0,00	0,57	0,42	0,11	0,90	0,68
Чернігівська	0,12	0,00	0,62	0,29	0,00	0,03	0,07
м. Київ	0,87	1,00	0,88	0,48	0,99	0,68	0,51

Джерело: Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92].

Додаток Д4
Таблиця Д.4

Показники блоку №4 «Міжнародна діяльність» Інтегральної оцінки

	Співвідношення закладів, що включені до міжнародної асоціації університетів до загальної їх кількості по Україні	Відношення кількості іноземних студентів до загального контингенту студентів	Співвідношення чисельності іноземних студентів на 10 000 науково-педагогічного складу	Співвідношення кількості ЗВО, де функціонують регіональні (національні) контакти пункти HORIZON 2020 до загальної їх кількості	Частка проектів, що фінансуються міжнародними програмами (Єразус+) до загальної їх кількості по Україні	Чисельність наукових працівників, які виїжджали за межі України в окремій області до загальної кількості по Україні
Вінницька	0,14	0,59	0,70	0,00	0,03	0,04
Волинська	0,14	0,02	0,03	0,00	0,04	0,00
Дніпропетровська	0,49	0,27	0,38	0,09	0,15	0,38
Донецька	0,56	0,04	0,04	0,05	0,08	0,02
Житомирська	0,07	0,02	0,02	0,00	0,06	0,02
Закарпатська	0,07	0,24	0,24	0,05	0,07	0,03
Запорізька	0,28	0,32	0,54	0,00	0,08	0,08
Івано-Франківська	0,21	0,58	0,66	0,14	0,06	0,06
Київська	0,07	0,02	0,03	0,00	0,01	0,02
Кіровоградська	0,00	0,15	0,19	0,05	0,00	0,01
Луганська	0,14	0,13	0,18	0,00	0,01	0,01
Львівська	0,28	0,14	0,14	0,19	0,45	0,47
Миколаївська	0,21	0,32	0,50	0,00	0,03	0,03
Одеська	1,05	0,54	0,63	0,14	0,19	0,13
Полтавська	0,28	0,37	0,60	0,00	0,08	0,05
Рівненська	0,07	0,10	0,15	0,00	0,04	0,02
Сумська	0,14	0,48	0,71	0,05	0,09	0,05
Тернопільська	0,28	0,49	0,70	0,00	0,09	0,04
Харківська	0,84	1,00	1,00	0,14	0,22	0,40
Херсонська	0,00	0,07	0,10	0,00	0,03	0,01
Хмельницька	0,07	0,00	0,00	0,00	0,02	0,03
Черкаська	0,14	0,23	0,36	0,00	0,04	0,03
Чернівецька	0,14	0,47	0,47	0,14	0,14	0,07
Чернігівська	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,01
м. Київ	0,98	0,34	0,45	1,00	1,00	1,00

Джерело: Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [92].

Додаток Д5
Таблиця Д.5

Показники блоку №5 «Якість контингенту студентів та навчання» Інтегральної оцінки

	Кількість студентів ЗВО III-IV рівнів акредитації у розрахунку на 10 000 населення, од.	Відношення чисельності студентів, яких прийнято на початковий цикл навчання до чисельності випущених студентів з ЗВО, %	Кількість випускників, які отримали направлення на роботу у відношенні до кількості випущених студентів, %	Кількість студентів-переможців студентських олімпіад Всеукраїнського рівня в регіонів до загальної чисельності студентів, %	Кількість студентів-переможців конкурсу студентських наукових робіт в регіонів до загальної чисельності студентів, %	Чисельність студентів, які отримують стипендію по відношенню до загальної чисельності студентів, %	Співвідношення чисельності студентів, що навчається на державному замовленні до загальної чисельності студентів, %	Співвідношення чисельності студентів, що отримують стипендію до загальної чисельності студентів, що навчаються на державному замовленні %
Вінницька	0,13	0,93	0,80	0,12	0,09	0,42	0,39	0,62
Волинська	0,11	0,83	0,95	0,06	0,07	0,74	0,66	0,59
Дніпропетровська	0,21	0,61	0,64	0,20	0,39	0,80	0,65	0,75
Донецька	0,00	0,77	0,09	0,09	0,18	0,72	0,61	0,66
Житомирська	0,09	0,94	1,00	0,05	0,09	0,31	0,21	0,93
Закарпатська	0,08	0,95	0,58	0,01	0,00	0,27	0,32	0,40
Запорізька	0,25	0,51	0,17	0,15	0,19	0,12	0,14	0,61
Івано-Франківська	0,14	0,76	0,14	0,08	0,05	0,01	0,00	0,91
Київська	0,06	0,77	0,75	0,03	0,06	1,00	1,00	0,25
Кіровоградська	0,03	1,00	0,76	0,06	0,02	0,90	0,75	0,69
Луганська	0,01	0,67	0,01	0,02	0,02	0,71	0,74	0,28
Львівська	0,32	0,54	0,01	0,37	0,30	0,61	0,59	0,48
Миколаївська	0,14	0,60	0,61	0,10	0,14	0,63	0,60	0,48
Одеська	0,30	0,52	0,29	0,22	0,19	0,39	0,38	0,54
Полтавська	0,20	0,67	0,59	0,18	0,25	0,04	0,08	0,58
Рівненська	0,16	0,60	0,22	0,05	0,07	0,57	0,45	0,78
Сумська	0,20	0,50	0,46	0,18	0,34	0,66	0,62	0,48
Тернопільська	0,23	0,87	0,13	0,14	0,08	0,45	0,32	0,93
Харківська	0,45	0,65	0,41	0,74	0,98	0,53	0,44	0,74
Херсонська	0,12	0,63	0,29	0,03	0,09	0,30	0,35	0,38
Хмельницька	0,13	0,61	0,38	0,06	0,06	0,47	0,43	0,59
Черкаська	0,16	0,55	0,02	0,08	0,10	0,40	0,56	0,00
Чернівецька	0,16	0,96	0,67	0,09	0,07	0,16	0,10	0,95
Чернігівська	0,09	0,74	0,36	0,04	0,02	0,68	0,76	0,14
м. Київ	1,00	0,00	0,00	1,00	0,70	0,36	0,32	0,68

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України та наказів МОН України [82; 83; 92].

ДОДАТОК Е

Таблиця Е.1

Характеристика моделей вищої освіти деяких країн світу

Країна	Характеристика				
	Участь держави	Взаємодія з бізнес-сектором	Рівень ступінчастості системи	Специфіка/ основна особливість	Тенденції розвитку
Великобританія	<p>Два типи вищої освіти: університетська (автономна, елітарна) та неуніверситетська (державна, масова освіта). Система агентств посередників освіти: загальне та стратегічне планування (Департамент освіти і професійного навчання), фінансове забезпечення (регіональні Ради з фінансування вищої освіти), контроль якості в освіті (Агентство із забезпечення якості, Агентство зі статистики вищої освіти, Аналітичний інститут вищої школи, Королівська інспекція)</p>	<p>Університетська освіта – автономна; Не університетська (зокрема політехнічна) тісно взаємодіє з ринком праці, задовольняє його</p>	<p>Двухрівнева система: бакалаврат та магістратура</p>	<p>Спеціалізовані університети працюють в системі державного замовлення, академічні («старі») університети - автономні</p>	<p>Спрощення інституційності шляхом введення управлінських моделей, в основі яких покладено делегування повноважень; зниження автономії університетів</p>
Нідерланди	<p>Два типи університетів - «старі» університети, забезпечують збереження освітніх традицій і професійні школи (Hogescholen), реалізують систему «раннього професійного вибору»; відповідно випускники наукового освіти (wo) та вищої професійної освіти (hbo). Вища освіта регламентується Національною інспекцією за трьома напрямками: якість навчання, ефективність використання ресурсів, рівність доступу до освіти; фінансування здійснюється через Центральний фінансовий інститут:</p>	<p>Hogescholen тісно взаємопов'язані з бізнес-структурами; численні міжнародні освітні програми, спрямовані на вирішення завдань міжнародного ринку праці та окремих корпорацій</p>	<p>Залежно від навчального закладу: бакалавр, магістр, інженер (hbo); інженер, докторандус, магістр права, або Master (wo)</p>	<p>Установа «незалежних трестів» (Stichting Vangnet НВО) з ініціативи вузів для зниження ризиків автономізації вузів. Функції тресту - антикризове управління вищою освітою, освітою, аудит освітньої діяльності</p>	<p>Лібералізація освіти, зниження автономізації вузів</p>
Австрія	<p>Університети, вищі школи (прикладні напрямки), педагогічні інститути, академії (культурологічний напрям), коледжі (Адміністративно-соціальне спрямування). Федеральне міністерство освіти контролює всю систему вищої освіти. Освіта фінансується державою і безкоштовно для жителів країни</p>	<p>Взаємодія ВНЗ і підприємств в питаннях працевлаштування випускників</p>	<p>Трирівнева система: бакалаврат + магістратура + докторантура</p>	<p>Високий рівень академічної свободи для студентів, індивідуальні плани і траєкторії навчання</p>	<p>Лібералізм вищого утворення, залучення іноземців для навчання в університетах</p>

Швейцарія	Два види вищої освіти: академічне і прикладне (після середньої професійної освіти). Муніципальне фінансування (кантони) вищої освіти, два університети - федеральне фінансування. Відсутня Міністерство освіти; питання освіти вирішують відразу кілька урядових департаментів	Тісний зв'язок прикладного освіти і бізнесу: науково-дослідницька робота і оплачувані стажування для студентів	Дворівнева система: бакалаврат + магістратура	Крайня децентралізація управління вищою освітою при реалізації стратегії доступності освіти в цілому; кілька видів національних програм (швейцарська, німецька, французька, американська, італійська); різноманіття різноманітних курсів навчання	Лібералізація освіти; забезпечення доступності якісної освіти для всіх верств населення
Німеччина	Багатовимірне освіта: університети, інститути, вищі школи (мистецтво або прикладні науки), професійні академії (двоїсте освіту: паралельне навчання на підприємстві і в професійній школі). Управління вищою освітою здійснюється на федеральному рівні наступними структурами: Федеральним міністерством освіти і науки, Федеральним міністерством економіки, Федеральним міністерством праці та соціального порядку	Державна програма, бюджетне фінансування на паритетних засадах з підприємствами	Чотири ступені: ліцензіат, магістр, спеціаліст (для технічних спеціальностей), доктор	Високий рівень академічної свободи для студентів, індивідуальні плани і траєкторії навчання	Стандартизація освіти, розширення практикоорієнтовний і прикладної освіти; високий рівень соціальної відповідальності того, хто навчається
Франція	Дві системи вищої освіти: швидке (3 роки - сфера обслуговування або промисловість) і довгий (5 років, академічну освіту). Високий ступінь централізації освіти, в основному державне фінансування і контроль Міністерства у справах молоді, федерального освіти і науки та Міністерства соціальної політики, праці і солідарності	Висока ймовірність працевлаштування, тісний зв'язок з підприємствами - система стажувань студентів	3 ступені бакалавр (ліцензіат) магістр-доктор.	Престижність вищих шкіл з вузькими професійними знаннями. Державна монополія на видачу дипломів та привласнення кваліфікацій	Стандартизація освіти, розширення прикладного освіти в рамках вищих шкіл
Іспанія	Вища освіта представлена університетами, семінаріями, коледжами, технічними училищами (школами) Висока автономність вузів при загальному контролі Міністерства освіти	Тісна співпраця освіти і підприємств в сфері, регулюється законодавчо (Єдиний закон про кваліфікаціях і професійній підготовці)	Власна градація (Diplomatura - Licenciatura - Doctorado), загальноєвропейське визнання за еквівалентом бакалаврат-магістратура-докторантура	Відсутність дипломів бакалавр / магістр (європейський еквівалент); 3 циклу навчання; жорстка градацій установ вищої освіти по циклам (повний цикл тільки в Університетах і вищих школах)	Політехнічна спрямованість освіти, стандартизація

Італія	Два типу освіти: університетська і освіту в галузі мистецтв (під контролем Міністерство вищої школи і наукових досліджень, «академічна олігархія») і не університетського (приватні заклади, заклади для іноземців, професійну освіту - муніципальний контроль)	Організація стажувань і можливість підписання контрактів з випускниками	Власна градація (визнання за еквівалентом): Лауреа (C.L.) - бакалавр; Diploma Universitario (C.D.U.) або Съюола dirette a fini speciali - магістр, Dottorado-доктор	Автономія університетів, академічна свобода, немає обмежень на кількість студентів	Стандартизація освіти, підвищення якості освіти
Ізраїль	Три типу вищої освіти: державне (під контролем Міністерства освіти); державно-релігійне; незалежне. Представлено університетами, вищими школами та коледжами. Управління державно-суспільне (вища рада управління (Політичні та громадські діячі) і сенат (професора, співробітники вузів, студенти). Фінансування здійснюється за рахунок дотацій держави, благодійних організацій та плати за навчання	Можливості державного розподілу випускників, організація стажувань на підприємствах Європи	3 ступені бакалавр - магістр - доктор.	Висока якість освіти, державно-громадське управління, великі державні інвестиції в сферу освіти	Розвиток недержавного сектора освіти
Фінляндія	Два типи навчальних закладів (академічні інститути, вузи) і професійно-технічних шкіл (аграрні і політехнічні). Контролює Міністерством освіти і культури; воно ж здійснює фінансування і виділення дотацій на вищу освіту	Політехнічні вузи спрямовані на задоволення потреб регіонів у фахівцях, є система співпраці з роботодавцями та дослідницькими інститутами	В університетах - бакалавр, магістр, ліцензіат (аналог кандидата наук в Україна), доктор. В політехнічних інститутах - фахівець	Практична відсутність приватного сектора вузів, адміністративна автономія університетів, створення політехнічних освітніх кластерів	Підвищення якості освіти і рівня наукових досліджень, розвиток програм міжнародного співробітництва молоді, розвиток трансферу технологій вузів, укрупнення і злиття вузів
Норвегія	Два типу вузів (університети (академічну освіту) і коледжі (професійна освіта) під контролем Міністерства Освіти і науки. Приблизно половина вузів в країні - приватні. Управління державно-суспільне, із залученням громадських органів управління (Рад)	Тісна співпраця освіти і роботодавців, участь в розробці стандартів, змісту навчання, присвоєння кваліфікацій	Бакалавр-магістр-доктор	Завдання освіти - забезпечення суспільних потреб і загального добробуту країни. Вища освіта в країні є і безкоштовно (крім деяких освітніх програм)	Децентралізація вищої освіти, розвиток міжнародного співробітництва та системи безперервної освіти
Швеція	Два типу закладів (академічні та професійні). Управління державно-суспільне (консультаційні ради, Шведське національне агентство з питань освіти), в тому числі за активної участі студентів (Шведське національне об'єднання студентів)	Зв'язок між вузами і виробництвами, вузи відповідають на потреби виробництва, різноманіття виробничої практики за бажанням студента	Бакалавр-магістр-доктор	Багато освітні програми (в тому числі і приватні) - безкоштовні, висока автономія вузів, єдиний освітній стандарт	Демократизація освіти, розвиток системи безперервної освіти, гуманізація освіти

США	Відсутність загальнонаціональної системи освіти. Децентралізація освіти і передача функцій контролю, управління і фінансування вищої освіти на рівень штатів	Інституційна автономія освіти; фінансова незалежність вищих навчальних закладів; пряму взаємодію вузу з економічною системою; самоврядування	Трирівнева система «бакалаврат + магістратура + докторантура»	Домінує «приватний сектор» вищої освіти (недержавні комерційні університети), відсутність «освітніх посередників», самостійність університетів	Загальна тенденція - посилення державного впливу, спроби зниження автономії вузів
Канада	Суспільно-державне управління та фінансування. Об'єднання університетів в одну асоціацію, що представляє їхні інтереси на державному та світовому ринку (Association of Universities and Colleges of Canada)	Бізнес-орієнтація і розвиток соціальної згуртованості через можливості освіти	Трирівнева система «бакалаврат магістратура докторантура»	Відсутність єдиного освітнього стандарту (юрисдикція провінцій); високий відсоток іноземних студентів у вищій школі	Масовізація освіти; орієнтація на зв'язок науки і практики
Австралія	Суспільно-державне управління (всього 2 приватних університету); державна система управління Рада міністерств (MTNCO). Державне регулювання освітніх програм	Бізнес-орієнтація освіти, система стажувань	Трирівнева система «бакалаврат магістратура докторантура»	Єдині жорсткі освітні стандарти; виділені пріоритетні університети (група 8 - GO8)	Масовізація і інтернаціоналізація; широке поширення дистанційної освіти
Японія	Жорстка ієрархія університетів: університети повного циклу (4 роки); університети прискореного циклу (2 року); професійні коледжі; технічні інститути. Наявність державних і приватних вузів під державною системою управління. Високий рівень державного контролю та стандартизації освіти	Жорстка зв'язок вуз-виробництво, система розподілу і працевлаштування	Трирівнева система «бакалаврат магістратура докторантура»	«Культ освіти». Залежно від рівня університету випускнику надається робоче місце	Перетворення університетів в національні університетські корпорації; поширення конкуренції вузів
Китай	Вища освіта представлена університетами та коледжами під управлінням Міністерства освіти	Тісний зв'язок з виробництвом, орієнтація на ринок праці і запити роботодавців	Трирівнева система «бакалаврат магістратура докторантура»	Державна система розподілу випускників вузів, жорсткі освітні стандарти	Демократизація і масовізація освіти, диверсифікація освіти в сфері форм власності вузів, відхід від закритої системи освіти
Мексика	Система державного утворення, жорсткі освітні стандарти, регламент освіти задає Національна Асоціація Університетів та Інститутів	Державне працевлаштування, зв'язок з ринком праці	Трирівнева система: ліцензіат / бакалаврат + магістратура + докторантура	Технічна і академічна спрямованість освіти, наявність академічних освітніх центрів, ступінь «професійний розвиток» (фахівець / власник)	Забезпечення масовості і доступності освіти; встановлення зв'язку науки і освіти; розробка єдиних національних стандартів

Бразилія	Система державних (20%) і приватних (80%) університетів. Безкоштовне державне утворення, автономія вузів	Державне працевлаштування, зв'язок з ринком праці	Дворівнева система «бакалаврат + магістратура	Відсутність освітніх стандартів	Масовізація освіти, посилення адміністративної відповідальності сектора освіти, стандартизація, розвиток зв'язку освіти з наукою і практикою
Сінгапур	Включає політехнічні інститути, технологічний університет, незалежні університети, національні, державні, приватні вузи під контролем Міністерства освіти	Зв'язок з державної і глобальною економікою	Трирівнева система: бакалаврат + магістратура + докторантура	Інтелектуальна модернізація, міжнародні освітні стандарти	Інтернаціоналізація освіти, запровадження навчання на англійській мові

Джерело: узагальнено автором на основі вивчення та систематизації наукових джерел

ДОДАТОК Ж

Таблиця Ж.1

Концептуальні засади вдосконалення державного регулювання системи вищої освіти України

Засади	Шляхи реалізації
Розроблення стратегії розвитку системи вищої освіти	<p>Стратегічне планування є ефективним інструментом забезпечення розвитку складових національної системи вищої освіти.</p> <p>Розробка, затвердження на державному рівні та реалізація ефективної стратегії розвитку системи вищої освіти дозволить вищим навчальним закладам здійснювати довгострокове планування своєї діяльності, забезпечувати високу якість надання освітніх послуг, реалізовувати перспективні дослідницькі проекти та інтегруватися у глобальний науково-технічний простір</p>
Розроблення, перегляд та вдосконалення законодавства, яке регулює відносини у сфері вищої освіти, та забезпечення дотримання правових норм усіма суб'єктами надання освітніх послуг	<p>Перегляд нормативно-правової бази, яка регулює відносини у сфері вищої освіти, а саме:</p> <ul style="list-style-type: none"> - скасування нормативно-правових актів, які з тих чи інших причин не працюють або суперечать нормам Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2015; - внесення змін до діючих нормативно-правових актів з метою приведення їх у відповідність до вимог Закону України «Про вищу освіту»; - розроблення нових нормативно-правових актів з метою реалізації норм Закону України «Про вищу освіту»; - проведення заходів щодо імплементації Закону України «Про вищу освіту». <p>Розроблення нових стандартів освітньої діяльності ЗВО з урахуванням потреб ринку праці.</p> <p>Контроль за дотриманням суб'єктами надання освітніх послуг у сфері вищої освіти норм законодавства.</p> <p>Забезпечення ефективних підходів до фінансування системи вищої освіти, розроблення нормативної бази щодо регулювання ціноутворення на ринку освітніх послуг із врахуванням як державного так і приватного сектору вищої освіти.</p> <p>Забезпечення ефективних підходів щодо усунення регіональних дисбалансів на ринку освітніх послуг.</p>
Розробка та забезпечення використання інноваційних технологій в навчальному процесі	<p>Розроблення концепції інноваційних моделей навчання у вищій школі.</p> <p>Забезпечення системи вищої освіти висококваліфікованими кадрами, їх державна підтримка.</p> <p>Створення умов для підвищення рівня кваліфікації науково-педагогічних працівників.</p> <p>Розроблення державних цільових програм щодо підтримки впровадження інноваційних технологій в навчальний процес та активізації наукової діяльності ЗВО.</p> <p>Забезпечення розвитку дистанційного навчання.</p> <p>Активне запровадження в навчальному процесі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.</p> <p>Створення та сприяння розвитку на базах провідних закладів вищої освіти технопарків та наукових лабораторій.</p> <p>Підвищення рівня комерціалізації наукових досліджень.</p> <p>Створення середовища для підприємницької складової сучасних закладів вищої освіти.</p>
Забезпечення поступового переходу до міжнародних стандартів функціонування ринку освітніх послуг	<p>Адаптація системи вищої освіти України до норм, стандартів і основних принципів Європейського простору вищої освіти. Модернізація системи вищої освіти.</p> <p>Постійне удосконалення змісту вищої освіти та організації навчального процесу шляхом приєднання до системи Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA).</p> <p>Сприяння та підвищення ефективності та якості вищої освіти. Забезпечення мобільності студентів та науково-педагогічних працівників.</p> <p>Законодавче та інституційне забезпечення, фінансова підтримка процесу інтеграції вищої освіти.</p> <p>Підтримка лібералізації змісту вищої освіти.</p>
Підвищення якості надання освітніх послуг	<p>Розробка концепції забезпечення якості вищої освіти шляхом створення зовнішніх Акредитаційних та Аудиторських центрів з перевірки якості.</p> <p>Розробка прозорих процедур моніторингу якості вищої освіти. Перегляд та скасування дублюючих функцій контролюючих органів. Залучення громадських чи неформальних організацій та представників навчальних закладів до процедури контролю за рівнем надання освітніх послуг у сфері вищої освіти.</p>

Підтримання макроекономічної стабільності у сфері вищої освіти	Удосконалення системи формування державного замовлення на підготовку фахівців у сфері вищої освіти шляхом. Розроблення та запровадження в системі вищої освіти методики обґрунтування та прогнозування фінансових витрат на вищу школу. Сприяння пошуку та впровадження додаткових, позабюджетних джерел фінансування вищої освіти. Повна децентралізація бюджетного фінансування.
--	--

Джерело: складено автором на основі [18]

ДОДАТОК 3

Таблица 3.1

The comparative characteristics of ESD transition factors for countries of Central and Eastern Europe

Transition Factors	Czech Republic	Hungary	Poland	Serbia	Slovakia	Slovenia
Education for Sustainable Development – understanding	The term is not adopted by policy-makers and wider public; perceived as vague (ideological) term.	The term is understood in accordance with UN documents and national SD strategy; priority in teacher education	Not wide public support for SD. Environmental education includes economy and social dimension. No university has SD obligatory course.	SD misunderstood e translated as sustainable economic development. Orientation towards corrective & preventive measures and methodologies rather than SD principles	SD topics have been incorporated into relevant subjects; more than half of Slovak universities today have specific subjects devoted to SD. Initiatives to adopt a holistic approach: inclusion of social and economic dimensions in environmentally oriented HE teaching	Lack of discussion on SD in documents (e.g. climate change). SD and Global education programs. SD study programs on PhD level
ESD e policy documents	National EE strategy since 1992; national ESD strategy since 2008 - driven by UNECE documents. For HE level e recommendations.	National Sustainable Development Strategy (2007). Since 2012 – SD is a part of obligatory higher education Institutional Development Plan.	SD principle in the Constitution (1997). National SD Strategy. National Strategy & Action Plan for EE and ESD. Not specific goals for HE level.	National SD and ESD strategy, local strategies – include awareness. Strategy of Education Development in Serbia to 2020p (2012) - emphasis on HE.	System of ESD documents: strong accent on sustainability in all universities (“sustainable university” e Lüneburg declaration). Institutionalized cooperation of Ministry of Education and Ministry of Environment – Committee for ESD.	No national ESD strategy. ‘White Book’ on education includes ESD topic; working group for ESD established by the Ministry of Education.
ESD - implementation	ESD driving force - UNECE Strategy. Implementation failed (ESD Action Plan adopted but not fulfilled).	10 from 17 HEIs have institutional SD Strategy (need to comply with EU tendering process). No practical steps taken to introduce ESD into the curriculum or institutional administration.	3 driving forces for HE in general: Ministry, Accreditation Council, universities (HEIs have strong autonomy).	Implementation driven by national SD strategy and UNECE document (not congruent with the meaning of ESD); Strong factor: interest of students	ESD implemented topdown; system is centralized. Dialogue in ESD field has started. Action plan comprehensive but not approved by the government (formalism).	Bottom-up - all 4 public universities have integrated sustainability principles into their curricula; 4 HEIs or departments thereof also signed the Higher Education Sustainability Initiative for Rio+20 in 2012
Competences (innovative approaches)	HE teaching - cognitive goals, not oriented on competence development. Especially transdisciplinary competence missing.	-	-	Transmissive teaching; not promoting students' initiative – no innovation. No competences for collaboration (e.g. with business).	Discussions on new pedagogies held with multiple stakeholders. Not required or systemically supported in HE system.	Not in the centre of attention
Research	SD research interdisciplinary and transdisciplinary (indicators for political decision-making). ESD research developing (Envigogika journal).	Project of the Institute of Educational Research and Development on “Quality development on Higher Education” focused on e.g. the environmental aspects, as energy consciousness and environmental consciousness.	-	HEIs are still rather education than research institutions	Needs analysis in ESD; applied environmental research. No theoretical underpinning. Analysis of academic carrier of researcher and educators at HEIs in SR with regards to its optimization. Annual evaluations of fulfilment of National Action Plan objectives for ESD in HE sector.	Focus on: innovative projects in the field of ESD; analytical studies on ESD principles: ethics, didactics, etc.

Джерело: [237]

ДОДАТОК И

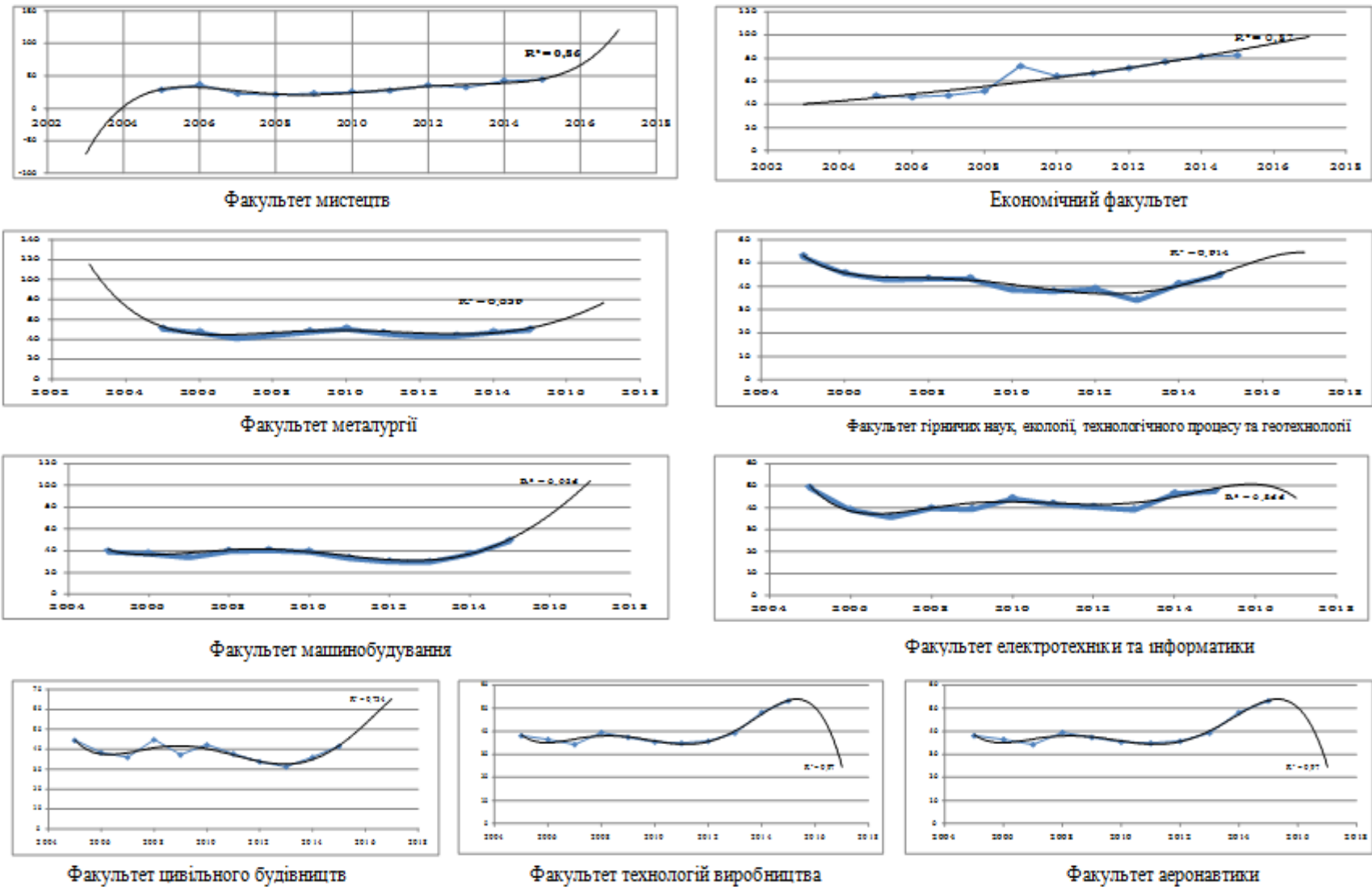

Рисунок И.1. Прогнозування позицій рейтингу TUKE у розрізі факультетів

Джерело: побудовано автором

ДОДАТОК К

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

вул. Желябова, 2, м. Київ, 03057, e-mail: admin@econindustry.org, тел. (044) 200-55-71
ЄДРПОУ 05420557

5.05.2018 р. № 104/к-136

На _____ від _____

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Царенко Ілони Олександрівни на тему: «Механізм державного
регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України»,
поданого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за
спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним
господарством**

Інститут економіки промисловості НАН України розглянув та позитивно відзначив матеріали дисертаційного дослідження.

Застосування результатів дисертаційного дослідження враховано в роботі Інституту економіки промисловості НАН України, а саме щодо концептуальних засад механізму державного регулювання підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України, як сукупності методів, засобів, важелів управління на макро-, мезо- та мікрорівнях; який, на відміну від наявного, передбачає орієнтування на ефективне подолання стратегічних розривів різних технологічних рівнів за рахунок чітко виокремлених пріоритетних напрямів державного регулювання, акумулюючи обмежені ресурси (фінансові, матеріальні, людські) для досягнення визначених цілей на інноваційних засадах, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності не лише вищої освіти, а й промислового сектора України загалом, розширюючи функції закладів вищої освіти у сучасних умовах.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду по місцю захисту Царенко І.О. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Директор ІЕП НАН України,
академік НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
доктор економічних наук, професор

[Handwritten signature]
О.І. Амоша

**КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ, НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ**

вул.Дворцова, 32/29, м.Кропивницький, 25022, тел. (0522) 24-15-28,
e-mail: public@osvita.kr-admin.gov.ua, код в ЄДРПОУ 38802700

03.07.2018 № 01-18/46/25-1
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Царенко Ілони Олександрівни

на тему: «Механізм державного регулювання конкурентоспроможності
вищої освіти України»,

поданого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за
спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Представлені матеріали дисертаційного дослідження Царенко Ілони Олександрівни на тему: «Механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України» були визнані актуальними для використання управлінням освіти, науки, молоді та спорту Кіровоградської обласної державної адміністрації та закладами вищої освіти Кіровоградської області.

Пропозиції та рекомендації щодо підвищення рівня інноваційного розвитку системи закладів вищої освіти відповідно до приналежності конкретної області до відповідної групи на регіональному та місцевому рівнях визнано доцільними для практичного застосування під час формування та реалізації регіональної політики у сфері вищої освіти.

Практичне застосування рекомендацій, представлених за результатами дисертаційного дослідження Царенко І.О. у діяльності управління освіти, науки, молоді та спорту Кіровоградської обласної державної адміністрації та підпорядкованих йому державних інституцій сприятиме підвищенню ефективності функціонування закладів вищої освіти регіону, забезпечить підвищення рівня інноваційного розвитку та конкурентоспроможності в межах вищої освіти України в цілому.

Актуальність та своєчасність вибору теми дисертаційного дослідження підтверджено відзнакою за вагомий особистий внесок Царенко Ілони Олександрівни у наукове вивчення проблем Кіровоградської області в конкурсі на здобуття стипендії обласної державної адміністрації та обласної ради серед аспірантів вищих навчальних закладів Кіровоградської області у 2018 році.

Начальник управління

В. ТАБОРАНСЬКИЙ

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

25006, м. Кропивницький, просп. Університетський, 8, тел. (0522) 55-92-34, факс 55-92-53, rektor@kntu.kr.ua, www.kntu.kr.ua

25.06.2018р. № 31-15/891
на № _____ від _____

Щодо впровадження результатів
дисертаційного дослідження
Царенко Ілони Олександрівни

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Царенко Ілони Олександрівни

на тему: «Механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України»,

поданого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

У дисертаційному дослідженні Царенко Ілони Олександрівни поглиблено теоретичні аспекти підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України. Отримані висновки і узагальнення дисертаційної роботи доведено до рівня методичних і практичних пропозицій, які використовуються ЗВО України.

Матеріали дослідження, основні положення та висновки дисертаційної роботи щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України в контексті гармонізації інтересів всіх зацікавлених осіб, забезпечення безперервного процесу підвищення якості освітніх послуг, посилення конкурентоспроможності вищої освіти на національному та міжнародному рівнях, знайшли практичне впровадження в освітньому процесі Центральноукраїнського національного технічного університету при викладанні навчальних дисциплін «Управління людськими ресурсами», «Національна економіка», «Державне та регіональне управління» та «Методологія наукових досліджень».

Перший проректор

В.М. Кропивний

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, Закарпатська область, 88000
 тел: (03122) 3-33-41, факс: (03122) 3-42-02
 e-mail: official@uzhnu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02070832

22.06.2018 № 2606/01-12 На _____ № _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Царенко Ілони Олександрівни
 на тему: «Механізм державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України»,
 поданого на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

В дисертаційному дослідженні Царенко Ілони Олександрівни поглиблено теоретичні знання інноваційного розвитку вищої освіти України. Отримані висновки і узагальнення дисертації доведено до рівня методичних і практичних пропозицій, які використовуються ЗВО України.

Матеріали дослідження, основні положення та висновки дисертаційної роботи щодо вдосконалення механізму державного регулювання конкурентоспроможності вищої освіти України в контексті подолання розриву, притаманного індустріальному та постіндустріальному етапів розвитку економіки, вітчизняними ЗВО застосовуються при викладанні дисциплін «Основи наукових досліджень», «Управління людським розвитком» в Ужгородському національному університеті.

Проректор

О.Я. Рогач

Молнар О.С.
0995402110